

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

Revistă de istorie

1

ANUL XI

1958

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. A. OȚETEĂ, *redactor responsabil*; acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI; acad. M. ROLLER; prof. T. BUGNARIU, *membro corespondent al Academiei R.P.R.*; prof. L. BÁNYAI; prof. M. BERZA; conf. B. CÎMPŢEA; N. FOTINO; conf. GH. HAUPT, *redactor responsabil adjunct*; M. IONESCU, *secretar de redacție*; conf. V. MACIU.

„STUDII“ REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția : București, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1
Telefon : 1.50.81

ABONAMENTELE SE FAC LA TOATE OFICILE POSTALE, PRIN FACTORIILE POSTALE ȘI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTRERPRINDERI ȘI INSTITUȚII

S U M A R

<i>STUDII</i>	<u>Pag.</u>
POMPILIU MATEI, Însemnătatea istorică a grevelor muncitorești din februarie 1933	9
DAN BERINDEI, Problema agrară în dezbaterile Divanului ad-hoc și a Adunărilor Țării Românești (1857—1861)	29
ȘT. ȘTEFĂNESCU, Evoluția proprietății feudale în Țara Românească pînă în secolul al XVII-lea	53
<i>COMUNICĂRI</i>	
AL. VIANU și S. IANCOVICI, O lucrare inedită despre mișcarea revoluționară de la 1821 din țările române	67
<i>NOTE ȘI ÎNSEMNĂRI</i>	
FR. PALI, „Bazgazul”, domn al „Valahiei”, într-un roman francez din secolul al XV-lea	93
V. LIVEANU, Cu privire la evenimentele din 26 (13) decembrie 1918	97
V. MIHORDEA, Frământări țărănești după aplicarea Reformei agrare. Revoltele de la Mizil, Corbii și Vinătorii Mari, în 1866 și 1867	107
<i>DOCUMENTE</i>	
V. NETEA, Timotei Cipariu și George Barițiu, călători prin Țara Românească în 1836	117
<i>ISTORIOGRAFIE ȘI CRITICĂ</i>	
T. BĂLAN, O nouă colecție de documente moldovenești	133
<i>RECENZII</i>	
.. <i>Relațiile româno-ruse în trecut. Studii și conferințe</i> , Academia R.P.R. Insti- tutul de studii româno-sovietic. București, 1957 (P. P. Panaitescu)	141
GH. GEORGESCU-BUZĂU, N. Bălcescu, București, 1956 (<i>A. Ojetea</i>)	145
.. Contribuții noi la istoricul răscoalelor din 1907 (<i>Gh. Haupt</i>).	147
.. Československý časopis historický nr. 1, 2, 3/1957, Praga (<i>Tr. Ionescu-Nișcov</i>)	149
P. LEMERLE, L'émirat d'Aydin. Byzance et l'Occident. Recherches sur „La geste d'Umur Pacha”, Paris, 1957 (<i>E. Frances</i>).	151
M. M. STRANGE, Societatea rusă și revoluția franceză din anii 1789—1794. Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1956 (<i>Al. Vianu</i>).	152

	Pag.
I. GROSSUL, Țăranii din Basarabia, 1812—1861 ; I. GROSSUL și I. BUDAK, Reforma țărănească din deceniile VII și VIII ale secolului al XIX-lea în Basarabia. Editura de stat a Moldovei. Chișinău, 1956 (<i>G. Bezviconi</i>)	155
JOHN REED, Zece zile care au zguduit lumea. Editura de stat pentru literatură politică, 1957 (<i>Gh. C.</i>)	157
CONSTANTIN C. GIURESCU, Principatele române la începutul secolului XIX. Constatări istorice economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835 Ed. științifică, B. c., 1957 (<i>Ion Donat</i>)	160
NOTE BIBLIOGRAFICE	
* * Bibliografia storica nazionale, anno 1955, Bari, Laterza, 1957 (<i>P. Simionescu</i>).	165
* * Bibliografia polskich prac orientalistycznych (1945—1955), Varșovia, 1957 (<i>P. Simionescu</i>)	166
MIRCEA TOMESCU, Calendarele românești (1733—1830). Ed. de stat didactică și pedagogică. București, 1957 (<i>Em. Manu</i>).	166
* * Începuturile răspîndirii textelor marxiste în România, Ed. Acad. R.P.R. (<i>Ana Ioachim</i>)	167
I. DUICEV, Studiarea în Bulgaria a literaturii vechi slave și bulgare în perioada 1945—1955, Acad. de știință U.R.S.S., 1957 (<i>Șt. Ștefănescu</i>)	167
F. TAILLIEZ, Jitianul, un chrysobulle de 1689 de Constantin Brancovan, în „Orientalia Christiana Periodica”, XVI, 1950. C. GIANNELLI, Un atto di Leone Voevoda di Ungro-Valacchia per il monastero della S. Trinità di Bucarest (1631), în „Orientalia Christiana Periodica”, XVIII, 1952 (<i>E. Frances</i>)	167
EMIL LĂZĂRESCU, Piatra de mormint a comitelui Laurențiu „de Longo Campo”, în „Studiul și cercetări de istoria artei”, 1—2/1957 (<i>A. O.</i>)	168
* * <i>Vasile Pârvan</i> , Ed. Acad. R.P.R. (<i>Ana Ioachim</i>).	168
FERDINAND LOT și ROBERT FAWTIER, Histoire des institutions françaises au moyen âge, vol. I. Presses Universitaires de France, Paris, 1957 (<i>T. Sotirescu</i>).	169
FRIEDRICH VÖCHTING, La question méridionale. Istituto editoriale del mezzogiorno, Napoli, 1956 (<i>T. S.</i>)	169
K. P. KRÎJANOVSKAIA și E. M. RUSSEV, Organizarea emigranților transdanubieni în Basarabia și activitatea lui A. P. Iușnevski, Editura de stat a Moldovei, Chișinău, 1957 (<i>G. Bezviconi</i>)	169
AL. CODARCEA, Gh. Munteanu-Murgoci, București, 1957 (<i>D. P. Ionescu</i>)	170
L. BĂDULESCU, GH. CANJA, E. GLASER, Contribuții la studiul istoriei regimului internațional de navigație pe Dunăre, vol. I. Ed. Științifică, Buc., 1957 (<i>D. P. Ionescu</i>)	171
LEON POLIAKOV — JOSEF WULF, Das dritte Reich und die Juden. Das Dritte Reich und seine Diener. Auswärtiges Amt, Justiz und Wehrmacht, Arani Verlag, Berlin, 1955, 1956 (<i>T. S.</i>)	171
* * Du hast mich heimgesucht bei Nacht, Chr. Kaiser Verlag, München, 1956. Lettere di condanati a morte della resistenza europea, Einaudi, Torino, 1954 (<i>T. S.</i>).	172
M. G. SAZINA, Lupta oamenilor muncii din România pentru întărirea regimului democratic popular și refacerea economică a țării, Moscova, 1957 (<i>B. Bălleanu</i>)	172
V. S. BASKIN, Monopolurile petrolifere în Orientul apropiat și mijlociu, Moscova, 1957. (<i>N. C.</i>)	173
CRONICĂ	175

СОДЕРЖАНИЕ

<i>СТАТЬИ</i>	<u>Стр.</u>
ПОМПИЛИУ МАТЕЙ, Историческое значение забастовок в Румынии в феврале 1933 года	9
ДАН БЕРИНДЕЙ, Аграрный вопрос в обсуждении временного государственного совета и законодательных собраний Валахии (1857 — 1861)	29
Ш. ШТЕФЭНЕСКУ, Развитие феодальной собственности в Валахии до XVII века	53
<i>ДОКЛАДЫ</i>	
А. ВИАНУ и С. ЯНКОВИЧ, Неизданная работа о революционном движении 1821 года в румынских княжествах	67
<i>ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ</i>	
ФР. ПАЛЛ, «Базгаз» — господарь Валахии в одном французском романе XV века	93
В. ЛИВЯНУ, О событиях 26 (13) декабря 1918 года	97
В. МИХОРДЯ, Волнения крестьян после аграрной реформы (восстания в Мизиле, Корбии и Вынэтории-Мари в 1866 и 1867 годах)	107
<i>ДОКУМЕНТЫ</i>	
В. НЕТЯ, Тимотей Чипару и Георге Барницу — путешественники по Валахии в 1836 году	117
<i>ИСТОРИОГРАФИЯ И КРИТИКА</i>	
Т. БЭЛАН, Новая коллекция молдавских документов	133
<i>РЕЦЕНЗИИ</i>	
Румыно-русские отношения в прошлом. <i>Исследования и доклады</i> . Академия РНР. Румыно-Советский научный институт, Бухарест, 1957 (П. П. Панаитеску)	141
Г. ДЖОРДЖЕСКУ-БУЗЭУ, Н. Бэлческу. Бухарест, 1956 (А. Оцетя)	145
. Новые работы по истории восстаний 1907 года (Г. Хаупт)	147
. Československý časopis historický № 12, 3, 1957, Прага (Т. Нонеску Нишков)	149
П. ЛЕМЕРЛЬ, L'émirat d'Aydin. Byzance et l'Occident. Recherches sur «La geste d'Umur Raslan», Париж, 1957 (Е. Францес)	151

	<u>Стр.</u>
М. М. СТРАНГЕ, Русское общество и французская революция 1789 — 1794 годов. Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1956 (<i>А. Виану</i>)	152
Я. ГРОССУЛ, Крестьяне Бессарабии (1812 — 1861); Я. ГРОССУЛ и И. БУДАК, Крестьянская реформа 60—70-х годов XIX века в Бессарабии, Государственное издательство Молдавии, Кишинев, 1956 (<i>Г. Безвиконный</i>)	155
ДЖОН РИД, Десять дней, потрясшие мир, Ed. de stat pentru literatura politică, Бухарест, 1958 (<i>Г. К.</i>)	157
КОНСТАНТИН К. ДЖУРЕСКУ, Румынские княжества в начале XIX века. Исторические, экономические и статистические констатации на основании русской карты 1835 года. Бухарест, 1957 (<i>Ион Донат</i>)	160
БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ	
..*.. Bibliografia storica nazionale, 1955, Бари, Латерза, 1957 (<i>П. Симионеску</i>)	165
..*.. Bibliografia polskich prac orientalistycznych (1945 — 1955), Варшава, 1957 (<i>П. Симионеску</i>)	166
МИРЧА ТОМЕСКУ, Румынские календары (1733 — 1830), Ed. de stat didactică și pedagogică, Бухарест, 1957 (<i>Э. Ману</i>)	166
..*.. Начало распространения марксистских текстов в Румынии. Издательство Академии РНР (<i>Ана Иоаким</i>)	167
И. ДУИЧЕВ, Изучение в Болгарии древнеславянской и болгарской литературы в период 1945 — 1955 годов. Академия Наук СССР, 1957 (<i>Ш. Штефэнеску</i>).	167
Ф. ТАИЛИЕЗ, Житианул, крисбулла 1689 года Константина Брынковяну в „Orientalia Christiana Periodica”, XVI, 1950 К. ДЖИАНЕЛЛИ, Un atto di Leone Voevoda din Ungro-Vlăcchia per il monastero della S. Trinită di Bucarest (1631) в „Orientalia Christiana Periodica” XVIII, 1952 (<i>Е. Франчес</i>)	167
ЭМИЛЬ ЛЭЗЭРЕСКУ, Надгробный камень комита Лауренциу де Лонго Кампо, Studii și cercetări de istoria artei I — 2, 1957 (<i>А. О.</i>)	168
..*.. <i>Василе Пырван</i> , Издательство Академии РНР (<i>Ана Иоаким</i>)	168
ФЕРДИНАНД ЛОТ и РОБЕРТ ФОТЬЕ, Histoire des institutions française; au moyen âge, I. Presses universitaires de France, Париж, 1957 (<i>Т. Сотиреску</i>)	169
ФРИДРИХ ФОХТИНГ, La questione meridionale, Istituto editoriale del mezzo-giorno, Неаполь, 1956 (<i>Т. С.</i>)	169
К. П. КРЫЖАНОВСКАЯ и Е. М. РУССЕВ, Устройство задунайских переселенцев в Бессарабии и деятельность А. П. Юшневского, Сборник документов, Государственное издательство Молдавии, Кишинев, 1957 (<i>Г. Безвиконный</i>)	169
А. КОДАРЧА, Г. Мунтяну-Мургоч, Бухарест, 1957 (<i>Д. П. Ионеску</i>)	170
Л. БЭДУЛЕСКУ, Г. КАНЖА, Е. ГЛАЗЕР, К вопросу о международном режиме судоходства по Дунаю, том I. Ed. Științifică, Бухарест, 1957 (<i>Д. П. Ионеску</i>)	171
ЛЕОН ПОЛЯКОВ—ИОСИФ ВУЛЬФ, Das dritte Reich und die Juden. Das dritte Reich und seine D ener. Auswärtiges Amt, Justiz und Wehrmacht, Arani Verlag. Берлин, 1955, 1956 (<i>Т. С.</i>)	171
..*.. Du hast mich heimgesucht bei Nacat. Chr. Kaiser Verlag, Мюнхен, 1956. (Lettere di condannati a morte della resistenza europea, Einaudi, Турин, 1954 (<i>Т. С.</i>))	172
М. Г. САЗИНА, Борьба трудящихся в Румынии за укрепление режима народной демократии и экономическое восстановление страны (<i>Б. Бэляну</i>).	172
В. С. БАСКИН, Нефтяные монополии на ближнем и среднем востоке, Москва, 1957 (<i>Н. К.</i>)	173
ХРОНИКА	175

S O M M A I R E

<i>ÉTUDES</i>	<u>Page</u>
POMPILIU MATEI, L'importance historique des grèves ouvrières de février 1933	9
DAN BERINDEI, Le problème agraire dans les discussions du Divan Ad-hoc et des Assemblées valaques (1857—1861)	29
ȘT. ȘTEFĂNESCU, L'évolution de la propriété féodale en Valachie jusqu'au XVII ^e siècle	53
<i>COMMUNICATIONS</i>	
AL. VIANU et S. IANCOVICI, Un ouvrage inédit sur le mouvement révolutionnaire de 1821 dans les pays roumains	67
<i>NOTES</i>	
FR. PALL, Le « Bazgaz », prince de « Valachie », dans un roman français du XV ^e siècle	93
V. LIVEANU, A propos des événements du 26 (13) décembre 1918	97
V. MIHORDEA, Les agitations paysannes consécutives à l'application de la réforme agraire. Révoltes de Mizil, de Corbii et de Vinătorii Mari, en 1866 et 1867	107
<i>DOCUMENTS</i>	
V. NETEA, Le voyage en Valachie de Timotei Cipariu et de George Barițiu, en 1836	117
<i>HISTORIOGRAPHIE ET CRITIQUE</i>	
T. BĂLAN, Une nouvelle collection de documents moldaves	133
<i>COMPTES RENDUS</i>	
*. Les relations roumano-russes par le passé. Études et conférences, Académie de la R.P.R., Institut d'études roumano-soviétiques. Bucarest, 1957 (P. P. Panaïtescu)	141
GH. GEORGESCU-BUZĂU, N. Bălcescu. Bucarest. 1956 (A. Otelea)	145
*. Nouvelle contribution à l'histoire des révoltes de 1907 (Gh. Haupt)	147
*. Československý časopis historický, nos 1, 2, 3/1957, Prague (T. Ionescu-Nișcov)	49
P. LEMERLE, L'émirat d'Aydin. Byzance et l'Occident. Recherches sur «La geste d'Umur Paşa». Paris, 1957 (E. Frances)	151
M. M. STRANGE, La Société russe et la Révolution française de 1789 à 1794. Ed. de l'Académie des Sciences de l'U.R.S.S., Moscou, 1956 (Al. Vianu)	152

	<u>Page</u>
I. GROSSUL, Les paysans de Bessarabie, 1812—1861; I. GROSSUL et I. BUDAK, La réforme paysanne de Bessarabie entre 1860 et 1880. Ed. d'Etat de Moldavie, Kichinev, 1956 (<i>G. Bezviconi</i>)	155
JOHN REED, Dix jours qui ont secoué le monde. Ed. d'Etat de littérature politique. Bucarest, 1957 (<i>Gh. C.</i>)	157
CONSTANTIN C. GIURESCU, Les Principautés roumaines au commencement du XIX ^e siècle. Constatations historiques, économiques et statistiques, fondées sur la carte russe dressée en 1835. Ed. scientifiques, Bucarest, 1957 (<i>Ion Donat</i>).	160
NOTES BIBLIOGRAPHIQUES	
..* Bibliografia storica nazionale anno 1955, Bari, Laterza, 1957 (<i>P. Simionescu</i>)	165
..* Bibliografia polskikh prac orientalistycznykh (1945—1955), Varsovie, 1957 (<i>P. Simionescu</i>)	166
MIRCEA TOMESCU, Les Almanachs roumains (1733—1830), Ed. d'Etat didactique et pédagogique, Bucarest, 1957 (<i>Em. Manu</i>)	166
..* Les débuts de la diffusion des textes marxistes en Roumanie, Ed. de l'Académie de la R.P.R. (<i>Ana Ioachim</i>)	167
I. DOUITCHEV, L'Étude de la littérature slave et bulgare ancienne en Bulgarie, de 1945 à 1955. Acad. des Sciences de l'U.R.S.S., 1957 (<i>Șt. Ștefănescu</i>)	167
F. TAILLIEZ, «Jitianul», un chrysobulle de Constantin Brancovan, de 1689, dans «Orientalia Christiana Periodica», XVI, 1950. C. GIANNELLI, Un atto di Leone Voevoda di Ungro-Vlăchhia per il monastero della S. Trinità di Bucarest (1631), dans «Orientalia Christiana Periodica», XVIII, 1952 (<i>E. Frances</i>)	167
EMIL LĂZĂRESCU, La pierre tombale du comte Laurent de Longo Campo, dans «Studii și cercetări de istoria artei», 1—2/1957 (<i>A. O.</i>)	168
..* <i>Vasile Pârvan</i> , Ed. de l'Académie de la R.P.R. (<i>Ana Ioachim</i>)	168
FERDINAND LOT et ROBERT FAWTIER, Histoire des institutions françaises au moyen âge, 1 ^{er} volume, Presses Universitaires de France, Paris, 1957 (<i>T. Sotirescu</i>)	169
FRIEDRICH VÖCHTING, La question méridionale. Istituto editoriale del mezzogiorno, Napoli, 1956 (<i>T. S.</i>)	169
K. P. KRYJANOVSKAĬA et E. M. RUSSEV, L'organisation des émigrants transdanubiens en Bessarabie et l'activité de A. P. Iouchnevski, Ed. d'Etat de Moldavie, Kichinev, 1957 (<i>G. Bezviconi</i>)	169
AL. CODARCEA, Gh. Munteanu-Murgoci, Bucarest, 1957 (<i>D. P. Ionescu</i>)	170
L. BĂDULESCU, GH. CANJA, E. GLASER, Contribution à l'étude de l'histoire du régime international de navigation sur le Danube, 1 ^{er} volume, Ed. scientifiques, Bucarest, 1957 (<i>D. P. Ionescu</i>)	171
LEON POLIAKOV — IOSEF WULF, Das dritte Reich und die Juden. Das dritte Reich und seine Diener. Auswärtiges Amt, Justiz und Wehrmacht, Arani Verlag, Berlin, 1955—1956 (<i>T. S.</i>)	171
..* Du hast mich heimgesucht bei Nacht, Chr. Kaiser Verlag, München, 1956; Lettere di condannati a morte della resistenza europea, Einaudi, Turin, 1954 (<i>T. S.</i>)	172
M. G. SAZINA La lutte des travailleurs de Roumanie pour la consolidation du régime démocratique populaire et la restauration économique du pays, Moscou, 1957 (<i>B. Hălleanu</i>)	172
V. S. BASKINE, Les monopoles pétroliers des Proche-et Moyen-Orient, Moscou, 1957 (<i>N. Copoiu</i>)	173
CHRONIQUE	175

ÎNSEMNĂTATEA ISTORICĂ A GREVELOR MUNCITOREȘTI DIN FEBRUARIE 1933 *

DE

POMPILIU MATEI

După criza economică postbelică, capitalismul intrase într-o perioadă de stabilizare parțială, plină de promițătoare nădejdi pentru marile monopoli¹. Totuși, „criza generală și fundamentală”² a capitalismului s-a adâncit, iar stabilizarea nu numai că n-a împiedicat dezvoltarea acestei crize generale și fundamentale, dar, dimpotrivă, a servit drept teren și izvor pentru dezvoltarea ei pe mai departe³. În această etapă de vremelnică prosperitate se pregătesc premisele obiective ale crizei economice mondiale, proletariatul din toate țările își regroupează forțele pentru noile lupte ce aveau să se desfășoare împotriva exploatării și capitalului.

În anii crizei economice mondiale lupta proletariatului a avut în majoritatea țărilor capitaliste un caracter revoluționar din ce în ce mai pronunțat, lupta economică s-a împletit strâns cu cea politică. În 1932 se înregistrează de către Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste „realierea la lupta economică a noi păături ale proletariatului, din țările unde criza economică s-a dezvoltat mai târziu : minerii din Borinage (Belgia) ; muncitorii textiliști din Twente (Olanda) ; muncitorii din industria hîrtiei din Odalene (Suedia) ; montorii din Zürich (Elveția)”⁴. De asemenea, se

* La redactarea acestui material ne-am folosit și de materialele documentare strînse de un colectiv al Institutului de istorie al Academiei R.P.R., între anii 1952—1954 și în parte folosite de acesta pentru lucrarea „Cercetări cu privire la situația României în timpul crizei economice mondiale din 1929—1933, aflată în arhiva Institutului.

¹ Deși fi denumea „anii speranței”, istoricul burghez Maurice Baumont este nevoit să recunoască faptul că nădejdiile capitaliștilor s-au dovedit înșelătoare. El scria : „...cu Statele Unite în frunte, națiunile merg spre o culme a prosperității. Euforie înșelătoare pe care se înscriseră domnia bancherilor americani și căreia crahul din Wall-Street îi va marca sfîrșitul” (Maurice Baumont, *La faillite de la Paix*, Presses universitaires de France, Paris, 1945, p. 281).

² I. V. Stalin, *Opere*, Ed. P.M.R., 1951, vol. 10, p. 298.

³ *Ibidem*.

⁴ *La Correspondance internationale*, nr. 87, din 19 octombrie 1932, p. 981.

remarca „o rapidă transformare a micilor mișcări economice în greve economice și politice de masă”¹.

Marile monopoluri sînt înspăimîntate de creșterea luptelor revoluționare, care amenințau însăși existența orînduirii capitaliste și caută prin toate mijloacele, proprii politicii imperialiste, ieșirea din criză. Atentatele fasciste din Germania și din alte țări, îndreptate în primul rînd împotriva partidelor comuniste, instaurarea la începutul anului 1933 a fascismului în Germania, pregătirea războiului antisovietic, sînt numai cîteva din mijloacele folosite pentru contracararea mișcărilor revoluționare.

În România, deși o țară slab dezvoltată din punct de vedere capitalist cu rămășițe feudale, fenomenele economice, politice și sociale generate de criza economică mondială se desfășoară sub semnul aceluiași contradicții ale crizei de sistem a capitalismului. Avîntul revoluționar postbelic fusese vremelnice reprimat de către burghezia romînească, care în urma tratatului de la Versailles era ferm hotărîtă să se îndrepte spre noi cuceriri. Prosperitatea burgheză a anilor premergători crizei nu rezolvase nici una din cauzele marilor lupte dintre anii 1917—1922. Internaționala Comunistă constata, pe bună dreptate, că „economia capitalistă a Romîniei, din ce în ce mai șubredă, e una din părțile cele mai slabe ale stabilizării putrede a capitalismului mondial”².

Intrînd în criză, ceva mai devreme decît cea din alte țări, burghezia romînească a căutat prin toate mijloacele să atenueze, dacă nu să îndeparteze complet, efectele ce se întrezăreau, asigurîndu-și în continuare profitul maxim. În acest mod se naște acel faimos împrumut de stabilizare³, se dezvoltă acțiunea de consolidare a datoriilor contractate de România în timpul primului război mondial⁴, se intensifică procesul de concentrare a capitalurilor⁵, se introduc noi metode de exploatare a clasei muncitoare⁶,

¹ *La correspondance internationale*, nr. 87, din 19 octombrie 1932, p. 981.

² *Documente din Istoria Partidului Comunist din România*, vol. III, 1929—1933, p. I, E.S.P.L.P., 1954, p. 89.

³ *Vezi Documente din istoria Partidului Comunist din România*, ed. a II-a 1953, E.P.L.P., p. 90.

⁴ Acest proces începe din perioada 1925—1926. Vezi Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a Romîniei și împrumuturile contractate 1823—1933*, Buc., 1935.

⁵ Vezi B.N.R., *Service des études économiques. Bulletin d'informations et de documentation*, iunie 1929; Solacolu Barbu, *Considerațiuni asupra concentrației bancare*, în *Buletinul Institutului economic românesc*, noiembrie-decembrie 1930.

⁶ Dezvoltarea vechilor sisteme de exploatare a clasei muncitoare și introducerea altora noi cerea o continuă supraveghere, un control permanent și o orientare nouă a aparatului de stat. Aceasta se realizează prin aducerea acelor experți străini din principalele state imperialiste interesate în economia romînească. De exemplu, încă din iunie 1928, cînd Vintilă Brătianu trata la Londra încheierea împrumutului de stabilizare, Anglia cerea și ea ca și celelalte puteri imperialiste participante „un control la Banca Națională” (*Cuvîntul*, din 25 iunie 1928). Într-o scrisoare a unui reprezentant al Romîniei către ministrul țării la Bruxelles se afirma despre expertul tehnic al Angliei că „a răsturnat în fundul prăpastiei o țară de aproape douăzeci de milioane de oameni!” (Biblioteca Academiei R.P.R., *Documente Arhiva Iorga*, vol. II, 1932, Scrisoarea doctorului Trișcă către ministrul Romîniei la Bruxelles. În continuare se va specifica numai Arhiva Iorga). Pe de altă parte, în timpul crizei s-au mărit masiv impozitele indirecte (Vezi „Al 8-lea raport al consilierului tehnic de pe lângă B.N.R., 7 noiembrie—7 februarie 1931”, p. 142, Gh. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 739—740).

se pregătește războiul antisovietic ¹, se înfeudează țara din ce în ce mai mult monopolurilor internaționale prin legile minelor și comercializării.

Dacă clasele exploatatoare din România întrebunțează mijloacele menționate mai sus, masele muncitoare continuă cu și mai mult avînt lupta, sub conducerea Partidului Comunist din România, pentru ieșirea pe cale revoluționară din criză. Avîntul revoluționar care se întreve de la sfîrșitul anului 1928, explodează prin luptele de la Lupeni (1929), se desfășoară în întreaga țară cu intensitate deosebită pentru a culmina cu grevele din februarie 1933.

Situația clasei muncitoare din România în perioada crizei economice se înrăutățește din ce în ce mai mult în comparație cu anii anteriori. Condițiile de trai extrem de improprii, salarizarea foarte scăzută, șomajul devenit cronic, concedierile masive, curbele de sacrificiu etc., sînt cauzele principale ale mișcărilor și luptelor revoluționare care se desfășoară în această perioadă.

Situația proletariatului devine precară în perioada crizei economice și din cauza unui val de raționalizări urmate în mod obișnuit de o intensificare a muncii prin mărirea orelor de lucru și scăderea salariilor ². Ca o consecință gravă a raționalizării capitaliste, șomajul începe să ia proporții. *Tinărul muncitor* din octombrie 1929 arăta că această raționalizare „a început să arunce afară mase din ce în ce mai mari de muncitori, scăzînd salariile și mărînd ziua de lucru pentru cei rămași”³. În industria petroliferă concedierile au avut loc în mod permanent atît în întreprinderile mari, cît și în cadrul celor mici, ale exploatatorilor autohtoni ⁴.

Impresionanta masă de șomeri din România a dat posibilitatea marilor monopoluri să dispună de salarii după plac. Dacă înainte de criza economică muncitorii calificați petroliști primeau nu numai de la societățile străine, dar și de la cele românești un salariu de 200 lei pe zi, între anii 1929—1933 se ajunsese la salarii de mizerie de 60—70 lei sau chiar mai puțin, ziua de lucru prelungindu-se însă pînă la 10—12 sau chiar 14 ore ⁵. Deși ziua de muncă de 8 ore era stabilită prin lege, totuși în februarie 1932, direcția marii societăți „Astra-Romîna”, printr-o simplă înștiințare, a avizat pe muncitori că desființează acest program de lucru și îi obligă să presteze cîte 10—12 ore de muncă pe zi și chiar mai mult ⁶.

¹ *Documente...* ed. 1954, p. 360; *Rezoluția plenarei lărgite a C.G.S.U. din 1931*, Arhiva Institutului de istoria a partidului de pe lngă C.C. al P.M.R. — în continuare se va specifica numai Arhiva I.I.P.; *Documente...*, ed. 1953, p. 156 și urm.

² Prin raționalizarea tehnică introdusă și prin diferitele operații pe care le făceau la exportarea produselor petrolifere, monopolurile occidentale izbuteau să realizeze beneficii considerabile. Înainte de criză, o sondă putea fi dată în producție în 2—3 ani; în 1932, datorită sistemului „Rotary”, o sondă putea fi dată în producție numai în aproximativ două luni (*Socialismul*, din 22 mai 1932).

³ *Tinărul muncitor*, din octombrie 1929 (Arhiva I.I.P., Dosar nr. 686, f. 116). Raționalizarea introdusă de marile societăți petrolifere străine a avut drept urmare concedierea a 50 % din muncitori. În jurul Morenilor, unde înainte lucrau peste 12 000 de muncitori, la începutul anului 1932 nu mai lucrau decît vreo 5000—6000. În regiunea Mîslea—Runcu (Prahova) din 10 000 au rămas 2000—3000 (*Socialismul*, din 22 mai 1932).

⁴ La 14 iulie 1931 au fost concediați 30 de muncitori de la mica întreprindere petroliferă romînească „Ghef” din Moreni etc. (Arhiva Iorga, vol. 17, 1931, nepaginat).

⁵ *Socialismul*, din 22 mai 1932.

⁶ *Ibidem*, 28 februarie 1932.

O situație analogă exista și în alte ramuri ale industriei. În industria grea, în perioada crizei, concedierile aveau un caracter permanent. Personalul din întreprinderile metalurgice a scăzut de la 40 236 cit era în 1929, la 23 801 în 1931 ¹. O dată cu nenunțările concedieri, scădeau neîntrerupt salariile muncitorilor rămași în lucru. La „Reșița” în anul 1932 s-a procedat la scăderea vertiginoasă a salariilor cu 40—60% ². La toate întreprinderile uzinelor și domeniilor „Reșița” din Caraș, în anul 1932, muncitorii n-au primit salariile pe lunile martie și aprilie, iar pensiile n-au fost achitate din ianuarie și pînă în iunie. Suma salariilor restante se ridica la „Reșița” în 1932 la 50 milioane lei ³. Muncitorilor de la uzina „Cugir” nu li se achitase salariile de peste două luni ⁴, în 1931.

La C.F.R., în ianuarie 1931, sînt concediați 1 500 de muncitori, iar la sfîrșitul lunii, direcția anunță o curbă de sacrificiu de 10% ⁵. Salariile muncitorilor în 1931, comparativ cu 1926, scăzuseră cu 75%; o piesă care în 1926 se plătea cu 8 lei ajunsese să se plătească numai cu 2 lei ⁶.

În acest fel criza economică aduce muncitorimea din România într-o situație de mizerie și de lipsuri fără precedent. În privința salariilor ⁷, a șomajului ⁸ și în general a nivelului de trai, proletariatul este supus unei stări egală cu înfometarea.

În anii crizei, situația clasei muncitoare devenise atît de precară în ceea ce privește exploatarea, încît se poate afirma că exista „o înăsprire mai pronunțată decît cea obișnuită a sărăciei și a mizeriei”. Analizînd în 1929 situația creată, deci mai înainte de adîncirea crizei, Partidul Comunist din România aprecia că situația economică, socială și politică se caracterizează prin radicalizarea maselor largi muncitorești. Încă din acea perioadă se punea problema rezolvării pe cale revoluționară a contradicțiilor sociale fundamentale din România. Primul care pornește această luptă a fost proletariatul din industria grea și cea petroliferă, care prin „concentrarea

¹ *Enciclopedia Romniei, Industria metalurgică*, vol. III, p. 851, La „Copșa Mică Cugir” mii de muncitori nu aveau de lucru (Arhiva Iorga, vol. II, 1931, Nota Dir. G-rale a-Polțiiei, nr. 14 725).

² *Consum*, din 6 martie 1931.

³ *Socialismul*, din 16 iunie 1932.

⁴ Arhiva Iorga, vol. 12, 1931. Nota..., nr. 14 794.

⁵ Chivu Stoica, Gh. Vasilichi, *Luptele din februarie 1933*, Ed. P.C.R., 1946, p. 19.

⁶ *Ibidem*, p. 21.

⁷ Dacă se ia indicele general al salariilor din 1929 drept 100 avem în anii următori: 1930 — 96,9%, 1931 — 85,2%, 1932 — 68,8%, 1933 — 65,6% (Vezi: Chivu Stoica, Gh. Vasilichi, *op. cit.*, p. 10).

⁸ În 1929, conf. înregistrărilor Ministerului Muncii sînt 7449 muncitori fără lucru, în 1932—38 958 (crește de cinci ori), (*ibidem*, p. 11). Nerespectarea celor opt ore de muncă în industria grea din România a fost foarte frecventă. La fabrica „Lemaitre” se lucra în 1931 „cite 11 ore pe zi” (*Documente...*, ed. 1954, p. 262). La fabrica „Malaxa” se lucrau în mod permanent multe ore în plus peste cele legale. Printre alte revendicări formulate de muncitori la 6 februarie 1931, s-a cerut „să se micșoreze orele de lucru” (Arhiva Iorga, vol. 12, 1931, Nota... nr. 14 854, din 6 decembrie 1931). Se semnala că uneori patronii acestor fabrici impuneau muncitorilor cite 36 de ore de lucru fără întrerupere (*Socialismul*, din 21 septembrie 1931). La Depoul C.F.R. Cluj, muncitorii erau obligați să lucreze de la 7,30 dimineața și pînă la 2 noaptea și nu erau plătiți decît pentru opt ore (*Lumea nouă*, din 2 aprilie 1933), iar la atelierele Grivița în 1932 se lucra 14—20 ore pe zi fără nicio plată în plus (*Lupta C.F.R.*, din 31 august 1932, Arhiva I.I.P.).

lui relativă, în unele centre" avea „o însemnătate hotărâtoare din punct de vedere al luptei revoluționare”¹. Lupta muncitorilor din industria grea, ca și a celor din industria petroliferă, constituie în toată perioada crizei economice focarele în jurul cărora se concentrează lupta muncitorilor din celelalte ramuri industriale și cea a păturilor proletare și semiproletare de la sate.

În 1929 au loc marile greve de la Lupeni², „începutul ridicării valului revoluționar din România”³, în timpul cărora sînt asasiinați 26 de muncitori, răniți peste 200. „Morții de la Lupeni, demonstrațiile de la 1 august sînt dovada că un însemnat proces de radicalizare a maselor se desăvîrșește, că lupta de clasă a proletariatului român, sub conducerea Partidului Comunist Român, a intrat într-o fază mai înaintată. Masele muncitoare din România se pregătesc pentru mari lupte economice și politice”⁴. Pe de altă parte, luptele de la Lupeni au deschis orizonturi noi chiar și pentru cele mai înapoiate pături ale muncitorimii, care pînă atunci luptaseră doar pentru revendicări economice.

Chiar în cursul anului 1929, șomajul crește în mod vertiginos⁵, condițiile de trai ale clasei muncitoare se înrăutățesc. Luptele muncitorești, conform statisticilor vremii sînt în continuă creștere. Dacă în 1929 s-au încheiat 218 contracte colective de muncă privind 76 495 de salariați în 1932 numărul acestora scade la 101 cu 25 296 salariați, iar în 1933 la 80 cu 23 693 salariați. Conflictele colective de muncă cresc; în 1929 au avut loc 190 conflicte în 713 întreprinderi, în 1932—226 conflicte, în 1933 în 1047 întreprinderi, iar în 1933 — 222 conflicte în 1329 întreprinderi⁶.

O serie de conflicte de muncă au loc în anul 1929 între societățile petrolifere și muncitori⁷. Ele continuă în anii următori intensificîndu-se,

¹ *Documente...*, ed. 1953, p. 123.

² Pentru desfășurarea grevei, vezi Ion Toacă, *Greva minerilor de la Lupeni din anul 1929*, în *Analele Institutului de istorie a partidului*, an. I (1955), nr. 1 (ianuarie-martie).

³ *Documente...*, ed. 1953, p. 87.

⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, E.P.L.P., 1955, ed. a IV-a, p. 471—472.

⁵ Numărul oficial al șomerilor, după datele Confederației Generale a Muncii, era evaluat la 130 000 (*Argus*, din 27 ianuarie 1930). În altă sursă se arăta că „muncitorii fără lucru au atins cifra de 200 000, specificînd că „industria metalurgică a lăsat pe drumuri zeci de mii de muncitori” (*Lupta*, din 1 februarie 1930). În altă parte se dă cifra de 150 000 (*Analele economice și statistice*, nr. 3—4, din martie-aprilie 1930, p. 88—89. N. Gologan, *Anul economic*). „Din totalul de 7 322 cereri de lucru înregistrate la oficiul de plasare Brașov nu s-au putut satisface în anul 1929 decît 3 577” (*ibidem*). În realitate, releva *Buletinul C.G.S.U.*, „peste 600 000 de lucrători, funcționari și lucrători agricoli sînt aruncați pradă foamei, degradării fizice și morale, în folosul unui pumn de bancheri, fabricanți și moșieri” (*Buletinul C.G.S.U.*, an. I (1931), doc. 88, Arhiva I.I.P.).

⁶ Cf. Chivu Stoica, Gh. Vasilichi, *op. cit.*, p. 14.

⁷ În presa burgheză se puteau citi adesea asemenea știri: „Lucrătorii de la Astra Romîna, Ploiești, se află în conflict cu direcția... Conflictul e deferit tribunalului Prahova. Alt conflict de muncă între lucrătorii soc. Columbia și patronii lor. Ședința s-a amînat. La Cîmpina se judecă procesul între muncitorii soc. Astra și patronii lor. Cazul a fost deferit tribunalului Prahova. La soc. Sirius de la Schela Gura Ocniței s-a declarat de asemenea un conflict de muncă care s-a judecat la tribunalul Dîmbovița. Judecata s-a amînat. La Cîmpina, la soc. Steaua Romîna, alt conflict de muncă s-a ivit între lucrători și patroni...; cazul a fost deferit tribunalului” (*Argus*, din 26 august 1929).

căpătînd forme din ce în ce mai noi și mai variate și culminînd cu puternicile greve de la începutul anului 1933¹.

În 1930 se continuă și luptele din industria grea. Un mare răsunet îl are greva muncitorilor de la „Lemaître”-București, din februarie 1930². Apreciînd situația creată, Partidul Comunist din România constata că în aceste zile lupta contra raționalizării capitaliste începută de luptătorii încercați de la „Lemaître” constituia numai preludivul unor lupte mai mari³. La începutul anului 1931, aceiași muncitori de la „Lemaître” se ridică din nou la luptă⁴. Chemarea revoluționară a lemaîtriștilor către muncitorii de la „Malaxa”, „Vulcan”, Wolf”, „S.T.B.”, „Atelierele C.F.R.” etc., demonstra prezența unor forme superioare de luptă, revendicările imediate căpătînd un aspect de luptă organizată și solidară⁵. În această perioadă nu mai au loc mișcări la „Reșița”, „Astra-Arad”⁶ etc. În general se poate constata că în anii 1930—1932 în toate centrele industriale, se înregistrează frămîntări deosebit de puternice. „La București, Timișoara, Orhei, Arad, Cernăuți, Tg. Mureș, Iași, Cluj, Brașov, în toate colțurile țării, muncitorii fără de lucru, ca și cei care au încă, ies în stradă”⁷. La sfîrșitul anului 1931, un mare răsunet a avut în toată țara lupta muncitorilor de la „Malaxa”, în timpul căreia s-au întrebuițat cele mai variate forme, de la agitația spontană pînă la alegerea unui comitet de grevă și demonstrații de stradă și editarea unui ziar al grevei, „Locomotiva”⁸.

Anul 1932 a fost un an de ascuțire și adîncire a crizei pe plan mondial. În România se observă un și mai mare amestec al imperialismului mondial în treburile interne. Asupra clasei muncitoare apasă o serie de legi restrictive adoptate de guvernul Maniu-Vaida⁹.

În acest an, Partidul Comunist din România, aplicînd hotărîrile Congresului al V-lea¹⁰, a reușit să obțină succese importante în organizarea și conducerea luptelor revoluționare. P.C.R. a condus marea demonstrație din februarie 1932 a muncitorilor ceferiști din București, greva muncitorilor de la Reșița etc. O circulară a Partidului Comunist din România arăta că „scăderea nivelului de viață al maselor muncitoare, precum și adîncirea crizei au o însemnătate deosebită în lupta pentru dezrobirea proletariatului de sub jugul robiei capitaliste” „lupta muncitorilor C.F.R.

¹ Vezi: Chivu Stoica, Gh. Vasilichi, *op. cit.*, p. 52—64; Chivu Stoica, *Eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933*, E.S.P.L.P., ed. a II-a, 1955, p. 74—87.

² Vezi: *Documente...*, ed. 1954, p. 262—268;

³ *Ibidem.*

⁴ *Argus*, din 3 martie 1931.

⁵ Vezi *Documente...*, ed. 1954, p. 381—383.

⁶ Arhiva Iorga, vol. 17, 1931, Nota..., nr. 10 948, din 20 august 1931.

⁷ *Documente...*, ed. 1954, p. 237.

⁸ *Scnteia*, nr. 2, din ianuarie 1932, Arhiva I.I.P.

⁹ Este vorba de o nouă lege a Camerelor de Muncă, cîmplerea legii contractelor de muncă, legea pentru reglementarea conflictelor de muncă, legea pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor, pentru durata muncii.

¹⁰ Vezi N. Lupu, *Problemele strategiei și tacticii partidului în hotărîrile Congresului al V-lea al P.C.R.*, în *Analele Institutului de istorie a partidului*, an. II (1956), nr. 1 (ianuarie — februarie).

contra scăderii salariilor a început la Iași, unde 2000 de muncitori au deschis cu forța Casa poporului” ; „La București, în ziua de 9 februarie, muncitorii C.F.R. au ieșit în stradă”. Circulara arată că luptele muncitorilor de la „Reșița”, de pe Valea Prahovei, de pe Valea Jiului, de la C.F.R., de pretutindeni, constituie în fond un lanț puternic și ele pot duce la „lupta hotărâtoare dintre muncitorime și burghezie”¹. În această perioadă existau mari frământări și în alte ramuri industriale, peste tot însă era cunoscută lupta muncitorilor metalurgiști, a petroliștilor și a ceferiștilor². Mase tot mai largi se alătură luptei proletariatului din industria grea și cea petroliferă³, urmînd lozincile de acțiune ale partidului. În ajunul marilor lupte din 1933 au loc mari demonstrații pentru sărbătorirea Comunei din Paris (martie 1932)⁴. În general, în ultimul trimestru al anului 1932 au avut loc în România „mai mult de 30 de greve la care au participat 25 000 de muncitori”⁵.

Analizînd numeroasele aspecte ale luptei proletariatului din 1932, Partidul Comunist din România arăta că „lupta care a pornit de la apărarea contra încercării sau amenințării cu scăderea salariilor s-a transformat repede în lupta pentru mărirea lor, pentru o serie de alte revendicări economice și în lupta pentru cerințe politice, iar în același timp mijloacele de luptă trec de la greva simplă, parțială, la greve politice de masă, care cuprind o serie de întreprinderi și raioane, ca și alte forme de luptă pînă la lupta pe baricade”⁶.

În ajunul marilor lupte din februarie 1933 exista în România o intensificare crescîndă a luptelor muncitorești, ridicate pe treapta superioară a împletirii revendicărilor economice cu cele politice, la nivelul grevelor politice de masă. În aceste condiții se desfășoară luptele muncitorilor petroliști de la sfîrșitul lui ianuarie și începutul lui februarie 1933. Ele au fost urmarea pregătirii „făcute de către opoziția sindicală revoluționară și Partidul Comunist”⁷. Luptele petroliștilor au avut o deosebită însemnătate politică, lovind puternic în acțiunea ofensivă a exploatatorilor, concretizată în special prin cunoscutul acord de la Geneva. Partidul Comunist din România arăta că importanța luptelor muncitorilor petroliști în prima perioadă a mișcării din februarie (28 ian. — 2 febr. 1933) „constă în faptul că aceste lupte au fost o lovitură puternică împotriva așa-zisului « Plan de asanare economică » a Romîniei capitalisto-moșierești, elaborat la Geneva”⁸.

Ca să nu îngăduie maselor populare să înțeleagă pe deplin adevărata semnificație istorică a acestor lupte, ziarele burgheze au căutat prin toate mijloacele să le reducă proporțiile, să le atribuie cauze exclusiv economice.

¹ Arhiva Iorga, Nota..., nr. 1358, din 2 martie 1932, vol. XVIII, 1932.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, vol. 6, 1932.

⁴ Conform directivelor P.C.R., se răspîndesc manifeste și se organizează întruniri. În notele Poliției sînt consemnate nenumărate asemenea manifestări, se arată că „se organizează demonstrații pe stradă cu întruniri în fața atelierelor C.F.R. și R.M.S., Lemaitre, Mocionnița, Venus, Malaxa, Dîmbovița, Elveția, Brun, Vulcan, Wolf” (Arhiva Iorga, vol. 6 Nota... nr. 1874, din 16 martie 1932).

⁵ *La Correspondance internationale*, nr. 20, din 28 februarie 1934, p. 351.

⁶ *Documente...*, ed. 1953, p. 192—193.

⁷ *Sctnleia*, din 1 februarie 1933, Arhiva I.I.P.

⁸ *Documente...*, ed. 1953, p. 193.

Cercurile liberale, plecînd de la această idee, căutau să demonstreze că motivele grevelor s-ar reduce numai la „nesocotirea contractelor de muncă, atît la Romîno-Americana, cît și la Astra-Romîna”¹.

În unele ziare găsim o oarecare justificare a luptelor proletariatului, fără explicarea cauzelor care le determinaseră. Ele constatau că „există legi muncitorești, dar nimeni nu le aplică; se încheie contracte colective, dar patronii nu le respectă”, sau că „memoriul lor de revendicări după patru luni de șicane și tergiversări... a fost rezolvat prin scăderea salariilor”², și arătau, fără nici un comentariu, că drept răspuns la greva declarată de muncitori „manifestanții au fost șarjați de cavalerie”³. Deși se recunoștea de către unele pături ale burgheziei că ar putea exista și cauze mai adînci ale luptelor muncitorimii, ca, de exemplu, „raționalizarea producției, care înlătură tot mai mult mîna de lucru”⁴, totuși majoritatea comentariilor din presă se mărgineau la fraze generale și în realitate nu puteau arăta că puternicile ciocniri au la bază contradicțiile de neînlăturat ale societății burgheze.

Numai în unele gazete progresiste au apărut relatări veridice asupra unor aspecte ale acestor lupte. Ziarul *Facla*, de pildă, scria: „Timp de opt l uni de zile, Valea Prahovei a fost într-o continuă frămîntare... Muncitorii au ținut mari întruniri la Ploiești, Moreni, Cîmpina... dar în zadar. Toți au rămas orbi, muți, surzi, față de nedreptățile miilor de robi ai petrolului... Puțurile și sondele au scos la suprafață aur și regii petrolului romînesc au înfometat masele muncitorești... Deși un lucrător muncește de 3 și 4 ori mai mult ca în trecut, deși randamentul lui este de 4—5 ori mai mare, salariul i-a fost redus cu 50—60%. Oricît de meșteșugite bilanțuri ar publica societățile petrolifere, muncitorii nu pot fi înșelați”⁵. Această explicație este mai aproape de realitate, deoarece arată că în fond modul de producție capitalist genera lupta dintre clasa muncitoare și burghezie.

Cu toate acestea luptele petroliștilor de la începutul lui februarie 1933 arătasera concludent claselor stăpînitoare din Romînia că nu peste mult timp proletariatul va răspunde cu un atac și mai puternic la ofensiva reacționară. Acest contraatac fusese anunțat prin luarea cu asalt a prefecturii de către petroliști, prin dezarmarea de către ei a jandarmilor, eliberarea celor arestați etc. Solidaritatea muncitorilor din celelalte întreprinderi cu petroliștii, sprijinul pe care-l primiseră din partea majorității populației, felul organizat în care se desfășurase lupta constituiau premisele prevestitoare atacului revoluționar. La acestea se adăuga și îngrijorarea burgheziei în legătură cu soldații pe care îi trimisese să liniștească și să reprime pe „rebeli”, deoarece aceștia nici nu încercaseră măcar să-i atace pe greviști, înaintînd „*printre muncitori fără a lovi*”⁶.

Toate aceste fapte au determinat clasele exploataatoare să treacă la măsuri și mai violente îndreptate înspre stăvilirea mișcării revoluționare

¹ *Viitorul*, din 3 februarie 1933.

² *Lumea nouă*, din 5 februarie 1933.

³ *Ibidem*.

⁴ *Cuvîntul*, din 4 februarie 1933.

⁵ *Facla*, din 6 februarie 1933.

⁶ *Documente...*, ed. 1953, p. 185.

în creștere, a proletariatului. Măsurile se vor cristaliza în teroarea dezlănțuită împotriva ceferiștilor cu ocazia marilor lupte din februarie 1933.

Eroicele lupte de baricade din 15—16 februarie 1933 (a căror descriere nu intră în preocupările articolului de față), au fost urmate de mari frământări ale maselor populare în cele mai importante centre industriale ale țării. Devenise evident păturilor largi muncitorești faptul că sîngeroasa represiune din februarie avusese loc „în numele intereselor grupului neînsemnat de exploataatori romîni în frunte cu regele”¹. În continuare se desfășoară o puternică luptă ofensivă a muncitorimii din întreaga țară, organizată de către Partidul Comunist din România, ca răspuns la masacrul sălbatic de la Grivița. Acțiunile care au avut loc au dovedit adîncul spirit de solidaritate care există în sînul clasei muncitoare din România. Deosebit de violente sînt în aceste zile luptele ceferiștilor din Cluj. Răspunzînd represiunilor îndreptate împotriva lor, ei au cerut majorarea salariilor cu 30% și așa cum făcuseră și ceferiștii din București, recunoașterea Comitetului de muncitori al întreprinderii².

Izbucesc nenumărate lupte după eroicul exemplu al Griviței. Muncitorii de la atelierele C.F.R. Nicolina-Iași trec la ofensivă, petroliștii de la „Astra-Romîna” din Ploiești anunțînd grevă de solidaritate cu ceferiștii, ocupă atelierele rafinării, nevoind să lucreze „nici să le părăsească”³. Tot atît de puternice sînt și luptele, demonstrațiile și ciocnirile cu poliția ale muncitorilor din Mediaș și Oravița, „Textila” Arad (împotriva raționalizării prin sistemul „Bedeaux”), acțiunile textiliștilor de la „Saturn” (unde s-au folosit gaze lacrimogene), mișcările greviste ale minerilor din Valea Jiului, ale tineretului muncitor de la „Industria lînei” etc.⁴. Aceste mișcări au reprezentat răspunsul pe care masele muncitoare l-au dat atacului claselor dominante constituind „prima lovitură puternică întregului plan de jaf”⁵ al capitaliștilor.

Prin felul în care s-au desfășurat și ecoul pe care l-au avut în rîndurile maselor muncitoare, luptele din februarie 1933 au constituit „un control și o confirmare a justeței liniei Partidului și a Comitetului său Central”⁶, au arătat că legăturile partidului cu masele proletariatului industrial au devenit și mai puternice. „Aceste lupte au arătat întărirea legăturilor partidului cu proletariatul industrial”⁷, constata una din hotărîrile ședinței plenare a C.C. al P.C.R. de la începutul lunii mai a anului 1933. Totodată, evenimentele din februarie au demonstrat în mod evident „că în masele muncitoare este acumulată o colosală putere explozibilă, în urma căreia trecerea de la apărare la contraatac, de la greva parțială la greva generală se petrece și poate să se petreacă cu o repeziciune vertiginoasă”⁸.

¹ Documente. . . , ed. 1953, p. 189.

² Vezi Cuvîntul, din 15 februarie 1933.

³ Adevărul, din 18 februarie 1933.

⁴ După Tînrul leninist, ianuarie 1933; Lupta sindicală, nr. 4, din februarie 1933, Arhiva I.I.P.; Lumea nouă, din 12 februarie 1933.

⁵ Documente. . . , ed. 1953, p. 190.

⁶ Ibidem, p. 193.

⁷ Ibidem, p. 191.

⁸ Ibidem, p. 199.

Luptele din februarie au scos pe prim plan încă o dată capacitatea excepțională de luptă a muncitorimii din industria grea, care condusă de Partidul Comunist din România a reușit să concentreze în jurul focarului revoluționar, deschis de ea, luptele și năzuințele celorlalte pături proletare și semiproletare ale majorității maselor populare. A XIII-a sesiune plenară a Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste arăta că „pentru prima oară Partidul reuși în România să organizeze lupte muncitorești gigantice la care luară parte aproape 100 000 de muncitori și să le ducă pînă la capăt. Din februarie pînă în august au avut loc 40 de greve mari cu 55 000 de luptători. Cu toată teroarea, combativitatea muncitorilor a fost mereu în creștere”¹.

Efectele grevelor muncitorești, pe plan intern, s-au cristalizat sub două aspecte deosebite. În primul rînd, asistăm la o cruntă represiune și o înăsprire terorist-fascistă a metodelor de oprimare, burghezia nemaifiind în stare să-și exercite dominația cu vechile metode ale parlamentarismului și ale democrației burgheze. În al doilea rînd, aceasta, pentru a cîștiga timp, sub presiunea puternică a valului revoluționar, este obligată să acorde unele concesii. Despre acest lucru ne informează rezoluția plenarei lărgite a C.C. al P.C.R. din 13 iulie 1933, la care se arată că marii monopolști, posesori ai marilor obiective industriale și petrolifere au fost obligați să reprimească la lucru o parte din muncitorii concediați pentru activitatea lor revoluționară din februarie. Desigur, continuarea luptei proletariatului din marile centre industriale a determinat în mare măsură burghezia să acorde aceste concesii, urmînd ca în momentul descreșterii valului revoluționar să accentueze metodele sale teroriste, de asuprire a clasei muncitoare.

După înăbușirea sîngeroasă a grevelor din februarie ni se relatează un mare număr de fapte care dovedesc că nici în condițiile de teroare și violență instaurate de clasele stăpînitoare, lupta proletariatului nu încetează. „Petrolîștii din Prahova au știut să apere de trei ori pe tovarășii concediați din cauza participării lor în luptele din februarie. Printre muncitorii atelierelor ceferiste fierbe indignarea revoluționară și se pregătesc noi lupte. Metalurgiștii din Anina, prin ieșirile lor de masă peste capul birocrăției sindicale, au impus unele concesii și continuă mai departe luptele lor”². O dovadă că această poziție dîrză a muncitorilor a avut efecte evidente și imediate se desprinde și din depoziția ca martor a lui Ilie Pintilie, care arăta că muncitorii de la atelierele Nicolina-Iași au primit răspunsul la revendicările lor juste după grevele din ianuarie și februarie. „Atunci s-au găsit imediat bani, iar salariile lucrătorilor nu numai că nu au scăzut, dar li s-a dat îndărăt jumătate din ce li se liase”³.

Un alt efect al luptelor muncitorești din perioada crizei economice a fost demascarea în fața maselor populare a politicii antinaționale și anti-patriotice a partidului național-țărănesc. Cu toate străduințele acestui partid de a-și ascunde adevărata față a acțiunilor și scopurilor urmărite, prin

¹ *La Correspondance internationale*, nr. 20, din 28 februarie 1934, p. 351.

² *Documente...*, ed. 1953, p. 197.

³ *Ibidem*. p. 227.

mijloace complexe cu aspecte grandilocvent-patriotice, masele populare au reușit să înțeleagă falsitatea declarațiilor și politicii sale. Datorită acestui lucru, demisia guvernului național-țărănist al lui Al. Vaida-Voevod a constituit o consecință directă a luptelor din februarie 1933¹. În fond, căderea reprezenta expresia crizei politice în care se zbătea regimul burghezo-moșieresc. De altfel, chiar A. C. Cuza în cuvîntul său de la dezbaterile parlamentare pe marginea grevelor din februarie 1933 arăta că „situația de astăzi care se încheie cu conflictul de la atelierele Grivița, se datorește, în primul rînd, guvernării acestor partide, a tuturor partidelor. Am putea zice că ultimul incident, prin care își termină guvernarea sa guvernul de astăzi, încoronează această operă de destrămare a țării, la care au contribuit toate partidele”².

Luptele proletariatului din România au o deosebită importanță atît pe plan intern cît și pe plan internațional, deoarece se desfășoară în etapa în care fascismul devine victorios prin instaurarea sa în Germania cu un deosebit fast, sub forma celei mai corecte legalități constituționale. Ele „au fost pentru un timp un zăgaz puternic în calea fascizării țării noastre”³, au constituit dovada imposibilității capitalismului de a putea stăvili valul revoluționar în creștere, chiar și prin violentele metode folosite de fascism și au demonstrat că sigura forță care se poate împotrivi cu succes răspîndirii și stabilizării acestuia este numai clasa muncitoare condusă de partidul său, în jurul căreia se poate crea un larg front de acțiune al maselor populare asuprite. România, deși o țară mică din lanțul țărilor capitaliste, dădea un exemplu viabil și pentru alte țări, aducea pe arena luptei de clasă un fenomen politico-social prevestitor de mari schimbări în lupta tuturor claselor asuprite. Tov. Chivu Stoica, în lucrarea sa despre această perioadă istorică, scria că „după greva generală din 1920, lupta eroică a muncitorimii ceferiste, organizată și condusă de partidul nostru, tocmai în împrejurările instaurării dictaturii hitleriste în Germania, înseamnă o cotitură adîncă în desfășurarea luptelor clasei muncitoare și ale poporului român, o manifestare hotărîtă a voinței de luptă împotriva fascismului”⁴.

Situația din România era examinată cu deosebită îngrijorare în cercurile reacționare din principalele țări imperialiste ale Occidentului. O serie de ziare ca *Daily Express* sau *Daily Herald* exprimau această îngrijorare prin reportajele și știrile despre evenimentele din România, în care străbătea teama unei schimbări radicale a politicii țării, adică posibilitatea cuceririi puterii politice, de către clasa muncitoare. Frica de acțiunile proletariatului îmbinată și cu dorința de a determina mai repede cercurile occidentale de a ajuta claselor stăpînitoare din România au făcut să apară chiar exagerări în privința mișcărilor revoluționare. De exemplu, greva de la atelierele C.F.R. din Cluj în mod exagerat a fost descrisă ca „prima republică sovietică din

¹ Cf. Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 378; Chivu Stoica, *op. cit.*, p. 137.

² *Dezbaterile parlamentare, sesiunea ordinară 1932-1933, ședința de la 16 februarie 1933, p. 1231.*

³ Chivu Stoica, Gh. Vasilichi, *op. cit.*, p. 90.

⁴ Chivu Stoica, *op. cit.*, p. 115.

România”¹. Profiturile considerabile ale marilor monopoluri, obținute prin exploatarea nemiloasă a poporului român, pozițiile economice și politice ale cercurilor imperialiste din Occident fuseseră serios primejduite, lucru recunoscut de întreaga reacțiune internațională. De aceea, clasele dominante din România trebuiau să primească în mod neîntârziat ajutoare necesare stăvilirii necruțătoare a valului revoluționar, apărării intereselor proprii și intereselor marilor monopoluri de peste graniță. Acțiunile represive adoptate împotriva organizațiilor progresiste se concretizaseră în mod nemijlocit prin decretarea stării de asediu la 4 februarie 1933². Clasele stăpînitoare din țară trebuiau să ia însă măsuri de o amploare și mai largă pentru a nu-și pierde pozițiile politice. De aceea cercurile financiare din Apus sînt obligate să le acorde mai multă înțelegere în rezolvarea problemelor bancare interne.

După cum arătase Partidul Comunist din România aplicarea de către guvern a planului de la Geneva al „așa-zisei înzdrăveniri” a Romîniei era de fapt „planul unei noi și sălbaticе jefuiri”³. Capitaliștii străini erau hotărîți ca prin diferite metode concretizate în special în înrobitorul plan de la Geneva să transforme România într-un „*pașalic genevez*”. De aceea tratativele pentru amînarea plății datoriilor externe de la sfîrșitul anului 1932 și începutul anului 1933 erau duse cu mare greutate, întîmpinau intransigența rigidă a bancherilor străini. În momentul însă în care înseși cercurile conducătoare oficiale din România recunoșteau că „lucrătorii aveau cete înarmate, pregătite pentru o revoluție comunistă”⁴, și grevele din februarie au lovit puternic în interesele lor politice, intransigența imperialiștilor scade.

A doua zi după grevele din februarie, la 18 februarie 1933, este semnat de către reprezentanții guvernului român și de către cei ai imperialiștilor străini un acord prin care se amînau pe termen de trei ani plățile amortismentelor vechilor împrumuturi, în valoare de 2 250 000 000 lei. În mod automat se suspenda și plata cuponului de 750 000 000 lei⁵. Desigur ușurarea financiară consta numai într-o amînare, dar ea constituia totuși o ameliorare în momentul în care bugetul țării era mai mult decît falimentar⁶. În acest mod luptele din februarie au oprit temporar jaful organizat de

¹ *Sînga*, din 26 februarie 1933.

² Conform legii stării de asediu se urmărea prin forme legale distrugerea unor organizații și comitete ca : 1. Comitetele de conducere ale organizațiilor comuniste, 2. U.T.C., 3. Ajutorul roșu internațional. 4. Ajutorul Muncitoresc Român, 5. Blocul Muncitoresc țărănesc, 6. Birourile judiciare comuniste, 7. Sindicatele muncitorești neafiliate la C.G.M., 8. Comitetul Central de acțiune a lucrătorilor C.F.R. etc.

³ *Documente* . . . , ed. 1953, p. 189.

⁴ *Viitorul*, din 20 februarie 1933.

⁵ *Adevărul*, din 19 februarie 1933.

⁶ V. Madgearu expuse la Geneva situația financiară catastrofală a țării, care nu mai putea plăti anuitățile publice. Intervenția lui se soldase fără nici un rezultat. V. Madgearu, *La capacité de paiement de la dette publique de la Roumanie*, Buc., 1933, p. 24. În fond, memorandumul expus de el la Geneva reprezenta o dezavuare a politicii partidului național-țărănesc și guvernului, deoarece el dovedea că : „datoria publică a crescut absorbînd mereu o cantitate mai mare din cheltuielile statului”. În timp ce cheltuielile bugetare scăzuseră de la 34 de miliarde în 1929 la 25 de miliarde în 1932, sumele pentru plata anuităților crescuseră, pînă ce în 1931 atinseseră suma de șapte miliarde 116 milioane lei. El arăta că scăderea prețurilor la produsele de export cu aproape 50 % produsese sărăcirea extrem de mare a economiei naționale.

marile trusturi imperialiste apusene, „aceste uriașe lupte de clasă din februarie „au făcut să eșueze planul de la Geneva și au respins plănuitul furt de salarii și concedierile de cefești și petroliști”¹.

Clasa muncitoare din România a reușit prin puternicele lupte pe care le-a dus să oprească în mare parte îndeplinirea planurilor de înrobire a țării cît și a folosirii ei în cadrul unui război antisovietic. În momentul în care Germania fascistă făcea „La conferința de la Londra *propunerea directă a împărțirii Uniunii Sovietice*”, iar Italia fascistă lua parte activă la crearea „pactului celor patru”, care reprezenta o încercare din partea Angliei „de a înjgheba un bloc al celor mai importante puteri europene contra U.R.S.S.”², mișcarea revoluționară din 1933, a proletariatului din România, însemna o lovitură dată agresorilor, un puternic exemplu de internaționalism proletar. Apărarea Uniunii Sovietice constituia în mod direct apărarea păcii în întreaga lume, de aceea acțiunea proletariatului din România avea o însemnătate deosebită în perioada ascuțirii agresivității cercurilor imperialiste.

Grevele din februarie 1933 au constituit o manifestare puternică a influenței politice și organizatorice a Partidului Comunist din România în rîndul muncitorimii, ceea ce a produs o puternică neliniște în rîndurile cercurilor guvernamentale³. Proletariatul român a reușit ca în zilele din februarie să cîștige o enormă experiență de luptă revoluționară împotriva imperialismului, fascismului și războiului antisovietic, pe care nu i-o putuseră da anii anteriori ai crizei. Ridicarea conștiinței de luptă a clasei muncitoare din România, creșterea combativității sale, realizarea sub conducerea partidului a frontului unic de jos au fost tot atîtea succese prin care aceasta s-a afirmat pe plan internațional și și-a cucerit stima proletariatului din toate țările.

Luptele din februarie 1933 „au dat o astfel de lovitură stăpînirii și dictaturii capitaliștilor, boierilor și regelui lor din România, încît nu se mai pot reculege și nu mai pot scăpa de efectele ei”⁴. Avînd un caracter politic pronunțat⁵, grevele muncitorilor din țara noastră, prin formele de luptă întreprinse, au constituit pentru proletariatul internațional, împreună cu

¹ *Documente ...*, ed. 1953, p. 218—219.

² *Ibidem*, p. 197.

³ Amploarea acțiunilor revoluționare organizate de P.C.R. fac ca, în parlament, G. I. Brătianu să declare că „de cîtvă timp asistăm în țara noastră la o desfășurare sistematică a marilor manevre a unei armate comuniste perfect instruită și organizată, care urmărește prin toate manifestările la care asistăm, pregătirea loviturii menită să pună stăpînire pe națiunea noastră și să prăbușească întreaga noastră organizație de stat”. *Dezbaterele parlamentare ...*, p. 1227.

⁴ *Documente ...*, ed. 1953, p. 218—219.

⁵ G. G. Mironescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, ministru de interne și ad-interim la externe în guvernul Al. Vaida Voevod, spunea în ședința parlamentului din 16 februarie 1933: „După un interval de vreo două zile, ieri neorînduieile au izbucnit. De astă dată, ne mai avînd cereri profesionale, lucrătorii au prezentat cereri în afară de cadrul profesiunii lor. Au venit la ora convenită la ateliere și au refuzat de a relua lucrul. Au ocupat atelierele și fiind întrebați de ce refuză să reia lucrul, au răspuns șefilor de ateliere și reprezentanților autorităților, care erau la fața locului, că ei nu pot relua lucrul decît dacă li se admit anumite condițiuni. Aceste condițiuni, destul de numeroase, se rezumă, în definitiv, la următoarele trei: 1. suprimarea stării de asediu; 2. recunoașterea organizațiilor comuniste, care fuseseră cu două-trei zile înainte dizolvate; 3. ideea ca relațiunile dintre lucrători și patroni, respectiv calea ferată, să fie conduse de niște comitete de fabrică, adică de niște soviete ale lucrătorilor” (*Dezbaterele parlamentare*), *op. cit.*, p. 1218).

luptele anterioare ale clasei muncitoare din Polonia, un îndemn viguros de împotrivire armată ofensivei burgheziei și imperialismului mondial. Însuși faptul că burghezia românească recunoștea că „avem de-a face cu insurgenți înarmați, care căutau să provoace o revoluție”¹, arată deosebita importanță a ridicării proletariatului român împotriva asupririi politice și economice.

Deși înfrînte, grevele muncitorești din februarie 1933 au reprezentat o cotitură în activitatea clasei muncitoare și a partidului său. Verificînd în practică directivele Congresului al V-lea al P.C.R., mobilizînd la luptă mase însemnate de muncitori, ridicînd din mijlocul poporului eroi a căror amintire n-a pierit și nu va pieri niciodată, arătînd că numai sub conducerea partidului luptele proletariatului pot fi încununete de succes, ele „au constituit o manifestare hotărîtă a forței clasei muncitoare împotriva fascismului, lovind în politica de fascizare a țării și de înfeudare a ei față de imperialism, pricinuind căderea guvernului călăului Vaida și avînd ca urmare totodată întărirea influenței și legăturilor partidului cu masele, partidul întărindu-se prin intrarea în rîndurile sale a elementelor celor mai combative, mai revoluționare, mai călite, în focul acestor lupte”².

★

„*Multe din milioanele de muncitori, mai mulți decît întreaga populație exploatată și asuprită de burghezia și moșierimea din România* au demonstrat în toată lumea, sub conducerea partidelor comuniste, a Internaționalei Sindicatelor Roșii, a Ajutorului Roșu Internațional, au demonstrat pentru eliberarea ceferiștilor”³. Cei 2 000 de muncitori arestați⁴, cei trei morți, 16 răniți grav și mulți răniți mai ușor⁵, ca și procesul ceferiștilor⁶, sînt în atenția proletariatului mondial mult timp după represiunea sîngeroasă a grevelor. Luptînd pentru aceleași cauze și pentru aceleași idealuri, clasa muncitoare din întreaga lume a protestat puternic împotriva actelor de samavolnicie ale guvernului burghezo-moșieresc din România. Ziarele: „Pravda”, „Izvestia”, „L’Humanité”, „Rote Fahne”, „Rude Pravo” și altele, organe ale partidelor comuniste și muncitorești, descriind luptele proletariatului din România, protestează în numele comuniștilor și muncitorimii din toată lumea, cer eliberarea celor deținuți și transmit experiența de luptă acumulată în timpul lui februarie 1933⁷.

Grevele din februarie 1933, după cum arăta presa muncitorească internațională, au avut, în primul rînd, o însemnătate deosebită pentru întreaga mișcare muncitorească din România. Ele erau prologul luptelor viitoare victorioase, care aveau să se desfășoare în România împotriva puterii de stat, politice, a burgheziei imperialiste. Înfrîngerea mișcării ceferiștilor „nu poate opri proletariatul român de la lupta sa hotărîtoare împotriva dictaturii militaro-fasciste a burgheziei și moșierilor. Experiența

¹ *Dezbaterile parlamentare* ... , p. 1219.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 378.

³ *Documente* ... , ed. 1953, p. 233.

⁴ *Dezbaterile parlamentare* ... , p. 1219.

⁵ *Ibidem*

⁶ Vezi Chivu Stoica, *op. cit.*, p. 121—144.

⁷ *Ibidem*, p. 111—112.

acestor lupte servește ca bună școală pentru pregătirea pe mai departe a luptelor de acum victorioase nu numai a ceferiștilor, dar a întregului proletariat”¹.

În raportul ținut la a XII-a sesiune a C.E. al Internaționalei Comuniste se sublinia importanța noilor forme de luptă întrebuițate de ceferiștii din România, în special a luptelor pe baricade, se scotea în evidență faptul ralierii la lupta grevistă, cu caracter politic, a celor mai înapoiate și asuprite pături ale proletariatului român. Pe lângă faptul că arăta importanța internă a grevelor, raportul mai făcea și constatarea că lupta ceferiștilor români „a îmbogățit întreaga mișcare revoluționară cu noi forme și metode de masă, aplicate pentru prima dată în România”². Clasei muncitoare din România îi revenea astfel cinstea ca în perioada instaurării fascismului să fie în primele rînduri ale luptei pentru libertatea națională și socială a popoarelor.

Sutele de proteste primite de către ministerul de interne sau de ministerul justiției, în acea perioadă nu însemnau numai o simplă ridicare a valului protestatar împotriva unor practici inumane întrebuițate de siguranța romînească la ordinul claselor stăpînitoare, ci reprezenta adeziunea strînsă a exploataților la o luptă ce se anunța și mai înverșunată pe viitor între muncitorimea tuturor țarilor și valul reacționar în creștere. Recunoașterea aportului proletariatului din România la îmbogățirea formelor de luptă revoluționară contra burgheziei, universale valabile, constituia de fapt exprimarea unei hotărîri unanime de luptă împotriva pericolului care amenința securitatea popoarelor și în special a maselor muncitoare de la orașe și sate : fascismul.

„Grivița” devenise simbolul realizării frontului unic de jos și acesta reprezenta pentru condițiile din acea perioadă singura cale posibilă prin care proletariatul mondial putea să obțină victoria împotriva agresiunii cercurilor militariste.

În perioada care a urmat eroicelor lupte din februarie, protestului muncitorimii revoluționare din România i s-a alăturat protestul de solidaritate al întregii lumi muncitorești, expresie a internaționalismului proletar și a viguroasei stavili ce se ridica în calea imperialismului cotropitor. Sute de telegrame sosite pe adresa Consiliului de război în București constituie mărturia elanului revoluționar al proletarilor și maselor asuprite.

Împotriva procesului ceferiștilor protestează muncitorii metalurgiști ai firmei „Bosko și Friș” din Boskovice (Cehoslovacia), care scriu Ministerului de Interne că „ne declarăm solidari cu inculpații pe care îi vom proteja întotdeauna”³. Muncitorii cehoslovaci din Franța (împrejurimile orașului Tours) cer anularea procesului ceferiștilor⁴. 32 000 de lucrători ai Atelierelelor de Căi Ferate din Brest protestează împotriva asasinării muncitorilor de la Atelierele Grivița și cer stingerea procesului și eliberarea avangardei

¹ *Gudok*, din 21 februarie 1933.

² *La correspondance internationale*, nr. 68—69, din 26 august 1933, p. 846.

³ Scrisoarea recomandată nr. 161 570 trimisă din Boskovice la adresa Ministerului de Interne (Arhiva I.I.P.).

⁴ Scrisoarea recomandată în limba cehă trimisă din Tours Franța, Ministerului de Justiție din București, 7 iunie 1934 (Arhiva I.I.P.).

eroice a proletariatului român¹. La Paris, „Legăția română, ca să nu fie atacată de muncitorii demonstranți, era mereu păzită de poliție”². La Praga, Brno au loc manifestații pentru eliberarea ceferiștilor condamnați³. În Italia, Belgia, au loc manifestații de solidaritate cu proletariatul din România⁴ etc.

Luptele din februarie 1933 au arătat că proletariatul din România nu și-a plecat fruntea și nu a capitulat în fața politicii de înfeudare și fascizare a țării. Ele au demonstrat forța sa de clasă înaintată, singura reprezentantă a intereselor maselor largi populare, au scos în evidență faptul că numai Partidul Comunist din România este partidul care apără adevăratele interese ale țării și ale poporului român. Și este pe deplin adevărat că „aceste mari lupte au dus cu pași serioși înaintea proletariatului român care va ști să instaureze guvernul muncitorilor și al țăranilor”⁵.

★

Valul revoluționar care se ridică în România în 1933 este oprit pentru o perioadă de timp de împotrivirea violentă a burgheziei. Cu toate acestea, puternicul lanț al contradicțiilor fundamentale din România burghezo-moșierească nu putuse fi înlăturat. Proletariatul, datorită unor slăbiciuni interne de organizare și împotrivirii burgheziei naționale și internaționale, nu a reușit să înlătore jugul exploatării, să aducă eliberarea socială pentru toate masele asuprite din țara noastră. Burghezia, pe de altă parte, devenită anexă a intereselor imperialismului internațional, urmărind propriile interese de exploatare și obținere a unor profituri maxime, de asemenea, nu a reușit să înlătore, cel puțin parțial, cauzele marilor lupte din februarie. Din aceste motive, a ascuțirii continue a contradicțiilor din cadrul principalelor sectoare industriale ale țării a pregătirii războiului antisovietic, a pătrunderii fascismului în politica internă etc., era normal ca lupta viitoare dintre proletariat și clasele stăpînitoare să se desfășoare tot mai ascuțit.

Luptele revoluționare din perioada 1933, care au opus violenței burgheziei violența de clasă a proletariatului au izbutit pentru o perioadă să oprească înrobirea țării, să apere ceea ce mai rămăsese din suveranitatea și independența sa. Ele au continuat lupta de apărare a statului sovietic, de apărare a intereselor maselor asuprite, au creat noi forme de luptă în condițiile noi de dezvoltare istorică prin care trecea România. Însă cea mai principală învățătură a fost aceea că toți asupriții și exploatații au reușit să vadă că „numai sub conducerea Partidului Comunist cu metode revoluționare de luptă, prin înfăptuirea frontului unic de luptă, ei pot respinge atacurile exploataților și că singura ieșire din criza capitalismului, pentru ei, este lupta revoluționară contra puterii politice a exploataților, pentru doborîrea dictaturii capitaliștilor și boierilor și pentru cucerirea puterii politice de către muncitori și țărani”⁶.

¹ *Descătușarea*, organ al Ajutorului Roșu din România, an. IV (1934), nr. 2 (20), din februarie-martie (Arhiva I.I.P.).

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Avanguardia*, organ al U.T.C. din Italia, an. XXVII (1933), nr. 2 (februarie) (Arhiva I.I.P.).

⁶ *Documente ...*, ed. 1953, p. 219.

ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ЗАБАСТОВОК В РУМЫНИИ В ФЕВРАЛЕ 1933 ГОДА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Борьба румынского пролетариата в период мирового экономического кризиса 1929 — 1933 годов, дошедшая в феврале 1933 года до боев на баррикадах между рабочим классом и ставленниками буржуазии, вошла в современную историю Румынии как событие особой важности. Подготовленные экономическим, политическим и социальным кризисом, через который проходила буржуазно-помещичья Румыния, рабочие стачки 1933 года в Румынии явились завершением борьбы пролетариата в период экономического кризиса 1929 — 1933 годов. Эта борьба мощно вспыхнула еще в 1929 году и особенно остро протекала во время известной забастовки в Лупени.

Тяжелое положение рабочего класса в этот период, все усиливающееся наступление реакции, попирающие его прав буржуазией и террор, введенный буржуазно-помещичьим режимом, заставили пролетариат перейти под руководством Коммунистической партии Румынии к решительной борьбе, приобретшей резко выраженный политический характер.

В Румынии незадолго до февральских стачечных боев происходила сильная радикализация масс, все возрастающее усиление борьбы рабочих, дошедшей до высшей ступени, сплетения экономических и политических требований и массовых политических забастовок. КПП, действовавшей согласно директивам и решениям V съезда, состоявшегося в декабре 1931 года, удалось добиться того, что в последовавшем за этим периоде рабочее движение в Румынии приобрело более организованный характер.

Февральское заастовочное движение, начавшееся на нефтяных предприятиях долины Прахова, достигло своего апогея в большом стачечном бою в железнодорожных мастерских Гривица 15 — 16 февраля 1933 года.

Историческое значение февральских стачечных боев 1933 года состоит, прежде всего, в ярко выраженном их политическом характере, выразившемся в антиимпериализме, в антифашизме, в защите советского государства, в создании единого низового фронта в период установления фашизма в Германии, что явилось ценным примером для международного пролетариата. И использованные методы борьбы также явились действительным средством для борьбы рабочего класса всех стран с фашизмом. Солидарность пролетариата других стран с борьбой румынских железнодорожников явилась живым примером пролетарского интернационализма и показала, что рабочие массы всех стран способны с еще большей энергией бороться против общей опасности — фашистского порабощения.

Февральские забастовки 1933 года показали также правильность тактической линии КПП, ее мощные связи с массами пролетариата. Они выявили организаторскую способность румынского рабочего класса, рост

его классового сознания и авторитет коммунистической партии в его рядах.

Падение правительства А. Вайда-Воевода, провал женевского плана «оздоровления» Румынии, воспрепятствование на некоторый период времени полному порабощению страны иностранными империалистическими трестами являются главными непосредственными результатами борьбы румынского пролетариата, единственного и настоящего представителя интересов страны.

Несмотря на понесенную неудачу и кровопролитное их подавление, февральские забастовки 1933 года явились переломом в деятельности и борьбе румынского рабочего класса и КПП и шагом вперед по пути завоевания политической власти румынским пролетариатом.

L'IMPORTANCE HISTORIQUE DES GRÈVES OUVRIÈRES DE FÉVRIER 1933

RÉSUMÉ

Les luttes menées par le prolétariat roumain durant la période de la crise économique mondiale de 1929—1933 culminèrent par le combat qui mit aux prises sur les barricades la classe ouvrière et la bourgeoisie, au mois de février 1933. Elles sont entrées dans l'histoire contemporaine de la Roumanie en tant qu'événement d'une importance particulière. Préparées par la crise économique, politique et sociale qui s'apesantissait sur la Roumanie bourgeoise-agrarienne, les grèves ouvrières de 1933 couronnèrent en quelque sorte les luttes menées par le prolétariat durant la période de la crise économique qui se traduisit avec force, dès l'année 1929, par la grève bien connue de Lupeni.

La situation précaire de la classe ouvrière durant cette période, l'offensive croissante de la bourgeoisie contre les droits de la classe ouvrière, la terreur instaurée par le régime bourgeois-agrarien ont déterminé le prolétariat à passer, sous la direction du Parti Communiste de Roumanie, à la lutte décisive qui, de cette manière, acquit un puissant caractère politique.

A la veille des grandes luttes du mois de février, il y avait en Roumanie une forte tendance vers la gauche, une intensification marquée des luttes ouvrières, portées à un degré supérieur — de revendications économiques jointes aux revendications politiques, — de grèves politiques de masse. Suivant les directives et les décisions du Ve Congrès, de décembre 1931, le Parti Communiste de Roumanie réussit à imprimer au mouvement ouvrier de Roumanie, au cours de la période qui suivit ce Congrès, un caractère encore plus organisé qu'auparavant.

Débutant par le mouvement des ouvriers du pétrole de la vallée de la Prahova, les grèves de février atteignent leur apogée lors des grands combats de Grivița, des 15—16 février 1933.

L'importance historique des luttes de février 1933 consiste, en premier lieu, dans le puissant caractère politique qu'elles ont revêtu par leurs traits

anti-impérialiste, anti-fasciste et de défense de l'Etat soviétique. Le front unique des masses travailleuses, réalisé durant la période d'instauration du fascisme en Allemagne, constitua un précieux exemple pour le prolétariat international. Les méthodes de combat employées ont également constitué pour la classe ouvrière de tous les pays de valables moyens de lutte contre le fascisme. La solidarité du prolétariat des autres pays avec les luttes menées par les cheminots roumains constitue un exemple vivant d'internationalisme prolétaire ; elle a montré que les masses ouvrières de tous les pays lutteraient avec une énergie accrue contre le danger commun : l'esclavage fasciste.

Les grèves de février 1933 ont également prouvé le caractère juste de la ligne tactique adoptée par le Parti Communiste de Roumanie, ses liens puissants avec les masses du prolétariat. Ces grèves ont mis en évidence la capacité d'organisation de la classe ouvrière de Roumanie, la manière dont s'est développée sa conscience de classe et l'autorité du Parti Communiste dans ses rangs.

La chute du cabinet Al. Vaida-Voevod, l'échec du plan de Genève d'« assainissement » de la Roumanie, l'obstacle mis, pendant un certain laps de temps, à l'asservissement total du pays par les grands trusts impérialistes étrangers, etc., constituent les suites immédiates des luttes menées par le prolétariat roumain, le seul et véritable représentant des intérêts du pays.

Bien qu'étouffées et noyées dans le sang, les grèves de février 1933 marquent un tournant dans l'activité et la lutte de la classe ouvrière et du Parti Communiste de Roumanie ; elles représentent un pas en avant dans la voie de la conquête du pouvoir politique par le prolétariat roumain.

PROBLEMA AGRARĂ ÎN DEZBATERICA DIVANULUI AD-HOC ȘI A ADUNĂRILOR ȚĂRII ROMÎNEȘTI (1857—1861)

DE

DAN BERINDEI

La mijlocul secolului al XIX-lea trebuința unei schimbări în structura relațiilor din lumea agrară era imperios simțită. Țărani și boieri stăteau față în față, dorind — și unii și alții — rezolvarea impasului, dar de pe poziții cu totul opuse. În vreme ce stăpînii de moșii preconizau așa numita „liberare” a muncii și a pămîntului, sau cu alte cuvinte, despărțirea totală a săteanului de moșie și trecerea acesteia în proprietatea lor absolută, țărani pretindeau deopotrivă eliberarea de clacă și împrumutarea. Apriga luptă dintre stăpînitorii moșiilor și muncitorii ogoarelor, care se desfășoară puternic în deceniile de mijloc ale veacului trecut, își găsește o rezolvare — și aceea trunchiată — numai în reforma decretată în vara anului 1864. Problema agrară — și în special latura cea mai gingașă a ei, problema proprietății — reprezintă, în toți acești ani, firul roșu, de care depinde, în largă măsură, întreaga istorie a țărilor romîne. Ea se împletește strîns cu lupta pentru Unire, în care masele vedeau calea realizării aspirațiilor lor legate de pămînt.

În august 1848, cele două clase antagoniste — țărani și boierii — se ciocniseră în sînul Comisiei Proprietății. Aci boierii agitaseră formula « sancționării » proprietății lor, iar țărani refuzaseră eliberarea fără de pămînt. Popa Neagu Benescu din județul Rîmniceului, Ene Cojocaru din Prahova sau Dumitru Lipan din județul Brăilei, rostiseră în Comisie adevăruri îndrăznețe. Popa Neagu nu se sfiise să întrebe pe boieri : « Duhovnicește, vă întreb? adus-ați bani cu corăbiile, cu trăsurile?... Au nu prin brațele noastre lucrînd pămîntul și prin rodul ieșit dintr-însul au venit bani în țară? Așa, din brațele noastre iese un izvor de aur și de argint »¹; iar Ene Cojocaru caracterizase Regulamentul Organic drept „un jug greu de fier”, arătînd

¹ Ședința din 17 august 1848. *Anul 1848 în Principatele Romîne*, Buc., 1902, vol. III, p. 494.

că sub regimul acestei legiuri fiecare locuitor fusese legat de moșie „ca într-o cetate de zid cu porțile de fier, de nu mai aveam noi pe unde să mai ieșim...”¹.

La mijlocul secolului trecut, lucrările Comisiei Proprietății — suspendate înainte de reprimarea revoluției — au fost cel dintâi prilej de dezbatere și ciocnire publică între reprezentanții muncitorilor ogoarelor și stăpînii de moșii. Cu toată înfrîngerea revoluției, clasa dominantă munteană a păstrat în anii următori gustul amar al acestei neplăcute întîlniri și a căutat să-și reafirme, cînd a avut prilejul, teza ei referitoare la dreptul de proprietate absolută a stăpînilor asupra pămîntului. Astfel, Comisia însărcinată de Știrbei cu cercetarea raporturilor dintre proprietari și țărani, susține această teză, afirmînd că proprietarul era stăpîn pe pămînt, iar săteanul pe munca sa și nesfiindu-se să declare că pămîntul legiuit dat țăranilor, în baza Regulamentului, reprezenta o măsură înțeleaptă, dar provizorie².

Legea din 1851 este în bună măsură un ecou al dorințelor exprimate de către această comisie, sub masca limitării abuzurilor și a unei mai stricte reglementări a raporturilor din lumea agrară. Ea cuprinde, după justa observație de acum o jumătate de veac a lui Nicolae Iorga, „principiul mascat al totalei exproprii a țăranului”³. De asemenea, ea reflecta, după cum s-a arătat într-un studiu recent, încercarea boierilor de a se transforma în proprietari agricoli capitaliști, fără a renunța, totuși, „la relațiile clăcășești, pe care se prefăceau că nu le recunosc”⁴.

Legea din 1851 declara că „săteanul ce locuiește pe moșia altuia nu se poate socoti decît ca un chiriaș pe acea parte de loc ce primește” și că „precum este săteanul stăpîn cu desăvîrșire pe sine-și și pe averea sa, asemenea este și proprietarul pe pămîntul său”. După ce proclama dreptul absolut al proprietății boierești, legea anula de fapt propriile-i afirmații referitoare la „libertatea” săteanului, luînd o serie de măsuri pentru îngreunarea strămutărilor și deci legînd — în mod indirect — pe țărani de moșia boierului. Pe de altă parte, legea îngăduia acestuia din urmă „să lase pe dînsa (pe moșie) sau să depărteze din săteni, pe cîți va socoti” și de asemenea asigura stăpînului facultatea de a izgoni — desigur cu îndeplinirea „formelor legale” — pe sătenii „îndărătnici” sau „cari insuflă neorînduială și nesupunere în sat”. În sfîrșit, legea menținea pentru boier monopolurile feudale (vînzarea de vin și băuturi, scaunele de carne, prăvăliile, morile, heleșteele)⁵.

Acesta era regimul, care împletit cu dispozițiile mai vechi ale Regulamentului Organic, stătea la baza relațiilor agrare la sfîrșitul războiului Crimeii. Puternica dezvoltare internă, ca și consecințele conflictului european care luase sfîrșit, impuneau în Principate o nouă statornicire a lucrurilor.

¹ Ședința din 13 august 1848, *ibidem*, p. 392.

² D. C. Sturdza-Scheeanu, *Acte și legiuri privilegiate la chestiunea jărănească*, Ser. I, Buc., 1907, vol. I, p. 578—588.

³ N. Iorga, *Constatări istorice cu privire la viața agrară a Romînilor*, Buc., 1908, p. 61.

⁴ V. Maciu, *Caracterul legiurilor agrare din Romînia din deceniile VI și VII ale secolului XIX*, în *Comunicări și articole de istorie*, Buc., Societatea de științe istorice și filologice, 1955, p. 6—7.

⁵ D. C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, vol. I, p. 700, 708, 709—710.

Boierimea își vedea acum pozițiile amenințate de cei învinși în 1848, care se reîntorc în vara anului 1857 ca învingători; iar la sate, unde spiritul de rezistență se menținuse și se dezvoltase în anii următori lui 1848, nădejdea unei rezolvări a năzuințelor țărănești prinsese viață. Totuși, foștii revoluționari, conducători ai luptei ce se dădea, lăsau pe planul al doilea lupta pentru reformele sociale, trecînd pe planul întîii lupta pentru realizarea Unirii. Ei se gîndeau întîii la Unire — la punerea temeliiilor noului stat burghez unificat — apoi la dobîndirea instituțiilor burgheze, care să asigure consolidarea pieții interne, și abea pe urmă la o soluționare a problemei agrare. La fixarea acestui plan de perspectivă contribuiseră două elemente: pe deoparte necesitatea realizării unei unanimități în privința așa numitelor dorințe „naționale” centrate în jurul ideii de Unire, iar, pe de alta, trebuința de a dezbate și hotărî o reformă a relațiilor agrare în condițiile consolidării noului stat și a dominării politice de către ei a viitoarei Adunări, nu numai pe plan național — dar și social. Prevederile electorale ale firmanului de convocare a Divanului ad-hoc impuseseră deputați un număr mare de stăpîni de moșii. Acești deputați puteau împiedica — dominînd numeric — o rezolvare justă a relațiilor agrare. Această împrejurare, ca și necesitatea amintită de a se asigura un vot unanim pentru Unire — vot imperios necesar, ținînd seama de poziția anti-unionistă a unora dintre puterile Europei — fac să se ajungă la un compromis între cele două laturi ale Divanurilor, căci fără deputații conservatori — în condițiile date — radicalii nu puteau realiza Unirea. S-ar mai putea adăuga — ca un motiv de seamă al acestui temporar compromis — teama burgheziei europene față de revoluție. Valul de conservatorism care cuprinsese Europa determina intervenții de reprimare oriunde izburcea un focar de revoluție. Și acest fapt impune radicalilor moderație și temporizare.

Radicalii — sau „nucleul revoluționar” al partidei naționale, cum îi denumea consulul austriac Eder — prevăzuseră în programul lor, eliberarea țăranilor de clacă și împroprietărirea. Ei aveau o atitudine similară burghezilor iluminiști ruși de la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, care — după cum a arătat Lenin — păstrau „o atitudine plină de ostilitate față de iobăgie și față de tot ceea ce a generat ea în domeniul economic, social și juridic”. De altfel, radicalii munteni — ca și burghezii iluminiști ruși — aveau ca a doua caracteristică „sustinerea înflăcărată a învățămîntului, a autoadministrării, a libertății, a formelor europene de viață”¹.

În 1848, articolul 13 al proclamației de la Islaz ceruse „emancipația clăcașilor ce se fac proprietari prin despăgubire”² și revoluționarul democrat N. Bălcescu observase mai apoi în această privință că „revoluția din 1848 se cuprinde pe de-a întregul în acest articol al 13-lea”³. În emigrație, latura radicală a exilaților păstrase aceeași poziție față de problema rezolvării chestiunii agrare. În februarie 1856, Al. C. Golescu-Albu scrie vărului său Al. G. Golescu-Arăpîlă, arătîndu-i că radicalii refugiați la Paris

¹ V. I. Lenin, *Opere*, ed. P.M.R.; Buc., 1951, vol. II, p. 498.

² *Anul 1848 în Principatele Române*, Buc., 1902, vol. I, p. 496.

³ Nic. Bălcescu, *Opere*, ed. G. Zane, Buc., 1940, vol. I, partea a II-a, p. 53 și 280.

intenționau să prezinte congresului de pace al puterilor un memoriu în care să pledeze pentru Unire și pentru împrăștierea țăranilor¹. Peste câteva luni, Ștefan Golescu scrie lui Dimitrie Brătianu că lui Nicolae Golescu i se ceruse „un proiect cum am socoti noi că s-ar putea face împrăștierea țăranilor”². Totuși, trebuie precizat că în rezolvarea problemei agrare, radicalii români ei înșiși proprietari sau foști proprietari de moșii — cazul lui Rosetti — își aveau limitele lor de clasă. Împrăștierea trebuia făcută prin despăgubirea proprietarilor și rezolvarea problemei agrare avea, în primul rând, menirea de a contribui la consolidarea viitorului stat burghez.

Propaganda unionistă în jurul alegerilor pentru Divanurile ad-hoc va trebui să țină seama de starea de spirit a țărănimii și să lege ideea Unirii de rezolvarea problemei agrare. Sînt semnificative în această privință rîndurile adresate de unul din fruntașii radicali din exil lui Kogălniceanu la începutul anului 1857 : „Unirea ! scrie el, Mai în seamă strigați-o mereu . . . Împuiați urechile lumii. Spuneți românului că numai unirea îl va scăpa pentru totdeauna . . . de ciocoi, de gîrbaciul dorobanțului, de lăcomia cochintelui . . . de obăcie și de clacă”³. Vorbind despre propaganda unioniștilor, Radu Rosetti arată că propagandiștii au făgăduit țăranilor „îmbunătățirea soartei lor”. El adaugă că alții spuneau „verde” țăranilor că „destul suferise țărănimea pînă atunci, că destul fusese călcată, că puterile cele mari hotărîse că vremea boierilor trecuse, că de acum cu toții, boieri sau țărani erau tot una, au să aibă aceleași drepturi și că țăranii vor deveni stăpîni pe cîte o bucată de pămînt”. Efectul acestei propagande s-a făcut simțit în lumea satelor, unde — potrivit tot lui Radu Rosetti — „în cursul verii 1857 s-a făcut o schimbare uimitoare în mîntea săteanului . . . încredințat că o schimbare se pregătește pentru el și că puterea boierilor se sfîrșește”⁴. Forța revoluționară a țărănimii era chemată la o reînviere. Clăcașii păstrau vie amintirea zilelor din 1848 și ei știau acum că din nou, ca și în Comisia Proprietății, se apropia clipa de a vorbi în față exploataților lor. De aci, și entuziasmul țărănimii pentru cauza Unirii. Țăranilor li se arătase o cale de realizare a năzuințelor lor.

În preajma deschiderii Divanului ad-hoc, pentru radicali rezolvarea problemei agrare nu putea fi înfăptuită decît pe calea împrăștiării, dar ei nu erau hotărîți să aducă în discuție prea grabnic această chestiune din motivele tactice arătate ceva mai înainte. Sintetizînd această prudentă atitudine, Rosetti scrie în profesiunea de credință a „Romînului” : „În politică ca și în agricultură trebuie mai întîi să ari, să semeni, ș’apoi să culegi și, ca și în agricultură, fiecare din aceste lucrări își are timpul și zioa sa. A nu lăsa să treacă timpul, a nu pierde zioa aceasta va fi ținta noastră”⁵. Amînarea aceasta nu-i opea însă pe radicali să privească cu toată simpatia pe țărani și să se bucure de prezența lor în Divan. Un poet

¹ G. Fotino, *Boierii Golești*, Buc., 1939, vol. IV, p. 142.

² Al. Crețianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, Buc., 1934, vol. II, p. 80.

³ *Ibidem*, vol. II, p. 194.

⁴ R. Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țăranii*, Buc., 1907, p. 282—283.

⁵ *Romnul*, nr. 1, din 9/21 august 1857, p. 2.

improvizat, le adresează în „Romînul” versuri destul de stingace, dar totuși semnificative :

„... Nu aplecați genunchiul în fața tirăniei
 Stați drept, destul gemurați; azi nu mai sînteți sclavi
 Aveți acum putere; cu cei buni vă dați mîna
 Și dreapta-vă gîndire în toate întrebări,
 Stingeți în voi mînia și fiți cu toții una,
 La mari făgăduiele credință numai dați”¹.

Era o chemare la luptă și la conlucrare².

La 30 septembrie 1857, Divanul ad-hoc își începe lucrările. O mare mulțime de oameni înconjoară în acea zi clădirea Adunării. Mitropolitul rostește un discurs, în care nu pomenește de Unire³. Fostul domn Știrbei are surpriza neplăcută de a vedea așezîndu-se lîngă el un deputat țaran, care — după informația dată de comisarul francez — nu-i vorbește cu destulă reverență⁴. La 5 octombrie, Divanul din București își alege biroul. Ca și în Moldova, fruntașii partidei unioniste și îndeosebi cei ai laturei ei radicale pătrund în conducerea biroului, dominîndu-l⁵. Tendința radicală a Divanului din București este evidentă, de la primele ședințe. Știrbei și Bibescu își văd respinse aproape toate propunerile, chiar și în chestiuni mărunte de regulament. Adunarea își manifestă categoric poziția sa unionistă. La 9/21 octombrie, Divanul muntean votează în unanimitate cele patru puncte ale partidei naționale, vot care va fi întărit mai tîrziu prin adoptarea de către adunare a așa numitului *Act dezvoltător a votului Adunării ad-hoc de la 9/21 octombrie anul 1857*.

Foștii exilați îndrumă metodic lucrările Divanului. Ei stăpînesc pe „moderații” din sînul partidei naționale și îndrumă pe deputații săteni. De altfel, chiar în cea de-a doua ședință a adunării, aceștia se făcuseră simțiți. În județul Olt administratorul încercase să înlocuiască pe alesul sătenilor Tănase Constantin, prin alt candidat. Planurile administrației au fost însă dejucate chiar de beneficiarul acțiunii samavolnice, care a cerut ca mandatul să fie încredințat adevăratului posesor. În discursul rostit asupra acestei probleme, radicalul Scarlat Turnavitu relevă „stăruința generală a locuitorilor”, care-l impuseseră pe Tănase Constantin, „fără să se sfiască, ca țărani, de orice consecință ar trage asupra-le prin opunerea la dispozițiile unui șef al districtului”⁶.

Cei 17 deputați țărani, între care este reîntîlnit și Ene Cojocaru, fostul deputat în Comisia Proprietății, stau în două hanuri și ei participă

¹ A. Lăzărescu, *Deputaților Divanului ad-hoc*, în *Romînul*, nr. 12 din 17/19 sept. 1857, p. 3—4.

² Despre această conlucrare a scris ceva mai tîrziu și C. D. Aricescu în introducerea lucrării *Chestiunea proprietății dezbătută de proprietari și plugari la 1848*, Buc., 1862.

³ D. A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renascerei Romîniei*, Buc., 1896, vol. VI, partea II-a, p. 1—2.

⁴ D. A. Sturdza etc., *op. cit.*, vol. V, p. 723.

⁵ Vice-președinte este ales Nic. Goleșcu, iar secretari C. A. Rosetti, St. Goleșcu, Dim. Brătianu, Nic. Crețulescu și Sc. Turnavitu. Cu excepția lui Crețulescu, toți erau radicali.

⁶ D. A. Sturdza etc., *op. cit.*, vol. VI, partea a II-a, p. 7. C. A. Rosetti va însemna în aceeași privință: „Știm că sătenii au multe a'nvăța de la noi, dar știm asemenea că și noi d'am voi învăța cîte ceva de la dîșii, am fi mult mai buni, mai deplini și mai folositori patriei noastre” (*Romînul*, nr. 17, din 5/17 oct. 1857, p. 1).

— potrivit informațiilor consulului austriac — la toate adunările pregătitoare ale partidei naționale, respingînd încercările pe care le face Știrbei pentru a-i atrage de partea sa¹. Ei votează cu entuziasm Unirea la 9/21 octombrie; unul dintre ei, Stoica Cojocaru, lipsește fiind bolnav, dar cere apoi îngăduința de a subscrie și el votul Divanului². Glasul țăranilor nu va fi auzit însă în Divan decît mai tîrziu, la începutul lunii noiembrie, cu prilejul discutării proiectului „actului dezvoltător”, deși principial se hotărîse să nu se dezbata problemele interne³.

Hotărîrea de a nu discuta aceste probleme fusese luată în bună înțelegere de conducătorii unioniștilor munteni și moldoveni. Explicînd opunerea partidei „revoluționare” la discutarea problemelor interne, un consul străin scrie lămurit că ea se împotriva unei dezbateri de acest fel, de teama unei fracționări a frontului unionist⁴. Pentru a stabili ultimele detalii ale tacticii comune, Dim. Brătianu se deplasase la Iași, spre sfîrșitul lunii septembrie⁵. Dacă, în Divanul din București, această tactică va fi respectată, în cel din Iași, problemele de organizare internă vor fi totuși luate în discuție. Kogălniceanu se adresează în această privință lui Dim. Brătianu, scuzînd inițiativa. El declară în misiva sa că situația din Moldova era „atît de critică”, „încît dacă ne-am fi hotărît a ne opri după rostirea dorinței Unirei, am fi avut o revoluție de țărani”⁶. Dezbaterea problemelor interne de către Divanul de la Iași dezvăluie de altfel, îndeosebi în privința chestiunii proprietății, o diversitate îngrijorătoare de păreri, majoritatea deputaților — reprezentanți ai claselor dominante — opunîndu-se împrumutării. Panu și Kogălniceanu încearcă, de altfel, tardiv, să oprească dezbaterea, cel din urmă declarînd că „țeara nu este luminată, nu este pregătită pentru o asemenea mare reformă”⁷.

În adunarea ad-hoc din București, radicalii împiedică orice dezbateri care ar fi putut oferi un prilej deputaților reacționari de a se opune Unirii. Totuși, în cursul discutării „actului dezvoltător”, Tell cere precizări cu privire la viitoarea bază electorală. Se pornește o discuție, de care se folosește deputatul țăran Gh. Lupescu spre a prezenta un amendament, scris și de alți deputați săteni. El declară limpede că „de cînd țeara n-a mai avut obșteasca ei adunare, de atunci sătenii, cari sînt partea cea mai numeroasă a acestei țări, n-au mai fost chemați în obștească adunare”. „Boierii, continuă Lupescu, necunoscînd îndestul dorințele și păsurile noastre, precum ni le cunoaștem noi cari suferim, au făcut legi împovărătoare nouă, care au adus mari și multe nenorociri țării”. El semnalează fuga peste hotare a țăranilor, precum și izbucnirea a „grele răzmerițe”. Conchide că „domnii țării de la un rînd de vreme ajunseseră să nu mai aibă milă de țeară” și că

¹ Eder către Buol, 18 oct. 1857, Acad. R.P.R., Rapoarte Consulare Austriece (copii).

² Ședința din 11 oct. 1857, D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. VI, partea a II-a, p. 48.

³ În act se afirma, de altfel, că „în condițiunile în cari sunt astăzi Adunarea ad-hoc și această țară, orice lucrare atîngătoare de chestiunile interne ar fi o lucrare primejdioasă, o lucrare precipitată, defectuoasă, falsă . . .”.

⁴ Eder către Buol, 5 noiembrie 1857, Acad. R.P.R., Rapoarte Consulare Austriece (copii).

⁵ *Romînul*, nr. 14, din 24 sept./16 oct. 1857, p. 1.

⁶ Al. Cretzianu, *op. cit.*, vol. II, p. 215.

⁷ Ședința din 18 decembrie 1857, D. A. Sturdza etc., *op. cit.*, vol. VI, partea I,

„legile nu mai erau făcute de toate stările. . . , ci numai de o seamă de boieri”. În consecință, Lupescu propune Divanului adoptarea unui amendament, în care se exprima dorința ca viitoarea adunare să fie formată „de înfățișători luați din toate stările de oameni ai țării, cari să aibă dreptul să înfățișeze toate păsurile și trebuințele a tot norodul romîn”.

Mihail Marghiloman, C. A. Crețulescu și C. A. Rosetti se arată favorabili amendamentului, în timp ce latura dreaptă a partidei naționale — care cuprindea pe partizanii caimacamului Alex. Ghica — i se opune, Ipceanu observînd că „dl Lupescu și-a propus amendamentul în adunările pregătitoare și i s-a explicat că Adunarea ad-hoc nu poate intra astăzi în chestii de reforme din năuntru”. Chestiunea rămîne în suspensie, pînă la discutarea părții din „actul dezvoltător” referitoare la viitoarea adunare ¹.

În ziua următoare, la 2 noiembrie, Dim. Ghica nu pierde prilejul de a-și manifesta dezaprobarea pentru „stilul” amendamentului lui Lupescu. Cu acest prilej, are loc un schimb de cuvinte între nepotul caimacamului și C. A. Rosetti ². În cursul aceleiași ședințe, Divanul dezbate baza electorală a viitoarei adunări. Se ia în discuție amendamentul lui Lupescu, pe care-l combat Tell, B. Gănescu și Ipceanu, în timp ce radicalul Al. Petrescu îl susține. C. A. Crețulescu i se opune și declară că Divanul nu trebuia să intre în discutarea problemelor interne, căci atunci se creia primejdia de a se pierde „orice speranță d’a mai căpăta vreo majoritate însemnată în favorul memorandului”. Gr. Ioranu, un alt tînăr radical, schițează o încercare de susținere a amendamentului, dar atunci intervine Ion Brătianu. El desminte zvonul întocmirii amendamentului sătenilor de către radicali, dar recunoaște că în adunările pregătitoare amendamentul nu fusese respins spre a nu se stîrni „neîncrederea” țăranilor. El semnaleză apoi îngrijorarea manifestată de deputați țărani, temători că deputații reprezentanți ai claselor dominante să nu hotărască fără ei „lucrurile vitale ale țerii”. În încheiere, adresează un apel țăranilor, rugîndu-i să-și retragă amendamentul, „pentru ca, spune el, noi să putem iscăli cu toții în unanimitate memorandumul, care dezvoltază cele patru puncte”. Deputații țărani susținători ai amendamentului se lasă convinși, dar Lupescu dîrz declară „că dacă odată l-a propus, îl susține”. Deputatul țăran Roateș arată că accepta renunțarea la amendament, nădăjduind că în temeiul articolului 4 al actului dezvoltător, „țăranii vor lua parte la Adunările obștești viitoare”. Pus la vot, amendamentul lui Lupescu este apoi respins ³.

Radicalii au cunoscut și au sprijinit tacit amendamentul țăranilor. Este semnificativă în această privință atitudinea lor imediat după citirea acestui document. Faptul că ei nu i s-au opus în adunările pregătitoare merită, de asemenea, să fie reținut. Amendamentul a fost o încercare indirectă de a asigura o bază de mase viitoarei legi electorale. Radicalii au vrut să încerce pulsul Divanului, lăsînd pe țărani să-și exprime pe față dorința, în nădejdea că poate și ceilalți deputați vor accepta cerința sătenilor, care convenea întru totul grupului radical. Amendamentul se lovise însă nu numai de opoziția marilor boieri partizani ai foștilor domni Bibescu și Știrbei,

¹ Ședința din 1 noiembrie 1857, vol. VI, partea a II-a, p. 83—86.

² Ședința din 2 noiembrie 1857, *ibidem*, p. 91—92.

³ *Ibidem*, p. 60, 101—103.

dar chiar de aceea a partizanilor caimacamului, aliați ai radicalilor, fapt care-i determină pe aceștia la 2 noiembrie să execute o retragere tactică menită să apere votul de „Unire”. De altfel, această concesiune nu le va folosi decât la menținerea unității partidei naționale, căci la votarea actului dezvoltător șase glasuri i se vor opune, nerealizându-se unanimitatea dorită. Retragerea radicalilor a fost totuși de folos, deoarece tocmai în zilele votării actului dezvoltător se duceau tratative între gruparea foștilor domni Bibescu și Știrbei și cea a caimacamului Ghica pentru realizarea unei unități de acțiune, „în vederea eliberării adunării de terorismul unei minorități revoluționare”. Boierii intenționau, de altfel, pe de altă parte, să atragă în tabăra lor și pe deputații țărani¹.

Adoptarea actului dezvoltător de către Divan crează o nouă situație. Radicalii reușiseră să arate puterilor unanimitatea dorinței de Unire. De acum înainte, ei încep să se gândească, totuși, la dezbaterile unora dintre problemele interne și în special la luarea în discuție a viitoarei legi electorale. În noile condiții create prin votarea de către Adunare a celor patru puncte, radicalilor nu le mai era necesar un vot unanim pentru un proiect de lege electorală. De aceea, singurul impediment în calea discutării acestei chestiuni nu-l mai reprezenta pentru ei decât recunoașterea de către puteri a votului celor „patru puncte”. Pe de altă parte, radicalilor le convenea nedesființarea Divanului, în care pînă atunci reușiseră să domine dezbaterile.

În cursul lunii noiembrie, se vedește din ce în ce mai sporită teama reacționarilor munteni față de continuarea lucrărilor Adunării și față de eventualitatea discutării chestiunilor interne. Într-un raport al său, comisarul francez Talleyrand semnalase îngrijorarea sa față de dominarea Divanului de către „oamenii de la 1848”, pe care cei 17 deputați țărani îi urmau „orbește”. Diplomatul francez își exprimase totodată surpriza față de singele rece și încrederea în sine a deputaților săteni². Sintetizînd teama conservatorilor, Dim. Ghica propune la 18 noiembrie ca Adunarea munteană să declare formal că nu va intra în ample dezbateri, în afara celor patru puncte. Combătîndu-i părerea, un fruntaș radical încearcă să rezerve dreptul Adunării pentru dezbateri ulterioare³. Din zi în zi, se vedește despărțirea grupului partizanilor caimacamului de cel format din radicali și deputații săteni.

La 7 decembrie, glasul deputatului țăran Tănase Constantin se aude la tribuna Adunării. El citește o moțiune în care reia dorința țăranilor de a participa la viitoarele adunări. El declară că țăraniii sînt partea „cea mai numeroasă” a țării și afirmă că ei aveau dreptul „incontestabil” de a participa la viitoarele adunări. Tănase Constantin protestează în numele tuturor deputaților țărani împotriva unei eventuale înlăturări a sătenilor⁴. În aceeași ședință, Dim. Brătianu face propunerea prorogării Adunării pînă

¹ Eder către Buol, 11 noiembrie 1857. Acad. R.P.R., Rapoarte Consulare Austriece (copii).

² Talleyrand către Walewski, 25 octombrie 1857, D. A. Sturdza etc., *op. cit.*, vol. V, p. 736.

³ Ședința din 18 noiembrie 1857, *ibidem*, vol. VI, partea a II-a, p. 330—337.

⁴ Ședința din 7 decembrie 1857, *ibidem*, p. 382—384.

în ianuarie 1858, ceea ce Adunarea acceptă peste trei zile, respingînd cu 42 de voturi împotriva a 38 propunerea ca prorogarea lucrărilor să fie nedefinită¹. Consulul Eder semnaleză, de altfel, în această vreme, încercarea grupului de deputați conservatori de a face Divanul să adopte hotărîrea de a nu mai participa la alte lucrări. Încercarea fusese împiedicată prin retragerea imediată din sală a deputaților țărani și a radicalilor².

Un firman turcesc dizolvă Divanul ad-hoc, neținînd seamă de votul de prorogare. De altfel, simțind acest inevitabil deznodămînt, radicalii munteni trimit la Paris pe Nic. Golescu și pe Dim. Brătianu, cărora li se dă o scrisoare de acreditare din partea a 41 deputați, între care și zece deputați săteni. Mircea Mălăeru, Lupescu, Moglan, Ene Cojocaru, Tănase Constantin nu lipsesc dintre aceștia³.

Chestiunea proprietății n-a fost prezentă în Divanul ad-hoc decît ca un spectru, care înfiora pe conservatori. În schimb, încercarea de a asigura participarea țărănimii la viitoarea adunare legislativă, unde urma să fie rezolvată această problemă, apare ca o prezență indirectă în dezbateri a însăși chestiunii celei mai arzătoare. Necesitatea de a asigura o unanimitate pentru „programa națională” și dorința de a stăpîni și mai temeinic adunarea, ce urma să dezbată adoptarea tuturor măsurilor menite să contribuie la constituirea noului stat, iar apoi delicata chestiune agrară, fac pe radicali să temporizeze și să nu arunce în discuție arzătoarea problemă. Deputații țărani îi înțeleg și se mulțumesc doar ca în înțelegere cu grupul radical să încerce de a dobîndi asigurarea participării lor la lucrările adunărilor următoare. Lucrările divanului ad-hoc iau sfîrșit, lăsînd viitorului sarcina de a rezolva problemele cele mai spinoase.

★

Convenția de la Paris nu îndeplinește dorința țărănimii de a lua parte la dezbaterile adunărilor legislative, după cum nu dă o rezolvare problemei agrare. Nădejdea țărănimii nu mai stă de acum înainte decît în Unire, în statul nou ce trebuia să ia naștere și în rezolvarea dorințelor ei cu ajutorul radicalilor.

Țărănimea sprijină înfăptuirea îndoitei alegeri. Mii de țărani, îndrumați de Mircea Mălăeru, fostul deputat în Divanul ad-hoc și de „tribunii” radicali, sînt prezenți în București pe dealul Mitropoliei, în zilele de 22—24 ianuarie 1859. Conservatorii cedează presiunii minorității datorită în bună măsură sprijinului dat acesteia de masele de la sate⁴. Deosebită trebuie să fi fost bucuria țărănilor din întreaga țară la vestea dobîndirii nu numai a unui domn nou, dar și a unui „om nău”. Deosebit de sugestivă este în această privință o jalbă a sătenilor din Ciomăgești-Olt. „Dreptatea, scriu sătenii la începutul noii domnii, ridicînd umbrele ei, fericirea adevăratului român și sărmanului sătean începu a zîmbi, încrezîndu-se fericit. Alegerea

¹ Ședința din 10 decembrie 1857, *ibidem*, vol. VI, partea, VI-a, p. 398.

² Eder către Buol, 27 decembrie 1857, Acad. R.P.R., Rapoarte Consulare Austriece (copii).

³ Al. Cretzianu, *op. cit.*, vol. II, p. 218—219.

⁴ Pentru amănunte: Dan Berindei, *Frământări politice și sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în Țara Românească*, în *Studii*, an. 8 (1955), nr. II (martie-aprilie), p. 51—74.

prințului român, reunirea miniștrilor și modul d-a se bucura tot românul de fericirea lui împărți nădejdea astfel, încît năpăstuitorul pierdu corajul, iar năpăstuitul se bucură, lăudînd dreptatea. Țărani sîntem! romîni adevărați și victime am fost ai veacurilor de urgie. Trăiască unirea! trăiască prințul nostru stăpînitor, trăiască miniștrii ce vor dreptatea și adevărul”¹.

Rezolvarea însă a dorințelor fundamentale ale țărănimii era încă foarte depărtată. În noile condiții ale Convenției, radicalii nu mai puteau dobîndi decît o minoritate în noile Adunări, riscînd pe lîngă aceasta, în momentul punerii în discuție de către ei a împrumutării, să-și piardă parte din partizani, stăpîni sau arendași de moșii. Ei sînt siliți să adopte o evidentă atitudine de tergiversare a rezolvării problemei agrare, în așteptarea unor împrejurări favorabile unei soluții potrivit planurilor lor. În acest sens trebuie interpretată și scrisoarea trimisă de un fruntaș radical lui Cuza, arătîndu-i că țărani mai puteau încă îndura². Dacă în 1857 radicalii fuseseră împiedicați să pună în discuție problema proprietății din pricina necesității de a obține „votul de Unire” și a numărului mare de deputați stăpîni de moșii, care puteau stînjiți rezolvarea spinoasei probleme, acum, în 1859, situația lor nu era mai bună. Dimpotrivă, noile dispoziții electorale accentuau dominarea situației politice de către conservatori. Este drept însă că dacă majoritatea era în mîinile conservatorilor, masele nu-i sprijineau pe aceștia, ci în condițiile unei lărgiri a bazei electorale, ele ar fi asigurat izbînda radicalilor.

Sesiunea din 1859 a Adunării Țării Romînești, inaugurată la 22 ianuarie se încheie la 4 iulie. Ea se desfășoară într-o continuă atmosferă de înverșunare și de ură, parțial stinsă doar timp de cîteva săptămîni, după îndoita alegere.

Conservatorii se tem de ridicarea satelor. De aceea, ei nu pot îngădui menținerea departamentului din Năuntru în mîinile lui Niculae Golescu. Spre sfîrșitul lunii februarie, se dezlănțuie atacurile pentru răsturnarea celui dintîi guvern muntean al domniei lui Cuza. Brăiloiu declară că „guvernul sau voește să lucreze într-un chip arbitrar sau voește să ne lase pradă unei societăți sălbatice, fără pravili”³. Sub presiunea acestei atmosfere din Adunare și pentru că Dreapta cerea o profesiune de credință a tuturor miniștrilor din coaliția guvernamentală, se aduce în dezbatere un proiect de lege pentru o lămurire provizorie — pînă la noua lege agrară — a raporturilor dintre săteni, stăpîinii de moșii și arendași⁴. Totuși, majoritatea Adunării este pe punctul de a respinge creditul de 8 milioane solicitat printr-un mesaj domnesc⁵. Un reprezentant al Stîngii dă explicații, căutînd să liniștească aprehensiunile conservatorilor. „Mulți au spus, arată el, că e o mare agitație în țară, că mii de țărani vin înarmați, a arde, a pustii, a ucide, a înghiți Bucureștii!”. El adaugă că trimișii Departamentului din Năuntru nu întîlniseră anarhia, ci numai „mori de vînt”, ceea ce nu-l oprește

¹ Dan Berindei *Aspecte ale problemei agrare în Țara Romînească la începutul domniei lui Cuza Vodă*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, I, Buc., 1957, p. 178.

² D. A. Sturdza, *op. cit.*, vol. VIII, p. 1130.

³ Ședința din 21 febr. 1859, *Monitorul oficial al Țării Romînești*, nr. 24, din 11 martie 1859, p. 93.

⁴ Ședința din 26 febr. 1859, *ibidem*, nr. 25, din 12 mart. 1859, p. 97—98.

⁵ Ședința din 27 febr. 1859, *ibidem*, nr. 27, din 16 mart. 1859, p. 105—107.

să recunoască, totuși, existența unei stări febrile în lumea satelor, caracterizată de el drept „încercările în om a singelui sănătos... ferebrea ce se produce pînă a nu se naște ceva”¹. Asigurările date de radicali nu liniștesc pe conservatori, care în ziua următoare, la 28 februarie, își exprimă neîncrederea în guvern².

La 5 martie, majoritatea Adunării trece grăbită peste interpelarea lui Vasile Boerescu în favoarea arendașilor mănăstirești, lăsînd la o parte pentru scurt timp chiar și proiectul de lege referitor la relațiile provizorii dintre clăcași și moșieri, pentru a vota răspunsul său la mesajul domnesc referitor la creditul de 8 milioane, prilej de manifestare a neîncrederii ei în guvern. Discuțiile sînt înverșunate, dar majoritatea este implacabilă. Dim. Ghica, sincer, dezvăluie radicalilor motivul adînc al neîncrederii conservatorilor. „Avem a regula chestiile sociale cele mai importante, spune el, chestia proprietății și cum vreți ca Camera și țara întregă să nu fie îngrijată, cînd astăzi, sînt puși la cîrma administrației interioare acei oameni, care la 48 au judecat acea chestie. Cer dar să atragem atenția prințului asupra acestui lucru, pentru ca să eserseze activitatea și inteligența lor în alte ramuri pînă cînd se va regula chestia proprietății, chestie pe care acei oameni au devenit imposibili a o regula, fiindcă au judecat-o și nu mai pot avea toată libertatea acțiunii lor”³. Purtătorul de cuvînt al foștilor boieri declară deci limpede radicalilor că adversarii lor nu erau dispuși să-i lase să guverneze, de teamă ca ei să nu înlătuiesc reforma în defavoarea stăpînilor de moșii. Această atitudine categorică a majorității Adunărilor alese pe baza Convenției, sporește, pe de o parte, de acum înainte, prudența radicalilor în privința atitudinii lor față de problema agrară, iar, pe de alta, hotărîrea lor de a lupta pentru o reformă a legii electorale, care să le asigure supremația în Adunări.

În ziua următoare votului din 5 martie, Adunarea ia în discuție proiectul de stabilire provizorie a relațiilor agrare. Este un prilej pentru conservatori de a-și reafirma teza referitoare la stăpînirea absolută a pămîntului. Alex. Florescu cere ca în proiect să se precizeze „chezășuirea liberii facultăți a proprietarului pe pămîntul său și a locuitorilor pe brațele lor, sau libertatea reciprocă de învoire”, iar Barbu Catargiu declară și el că „legea recunoaște pe țaran slobod chiriaș și pe proprietar slobod proprietar, acordul de bună voie fiind și gîndul și voința ei”. Tot el nu se sfiește să afirme că împiedicarea unui regim de libere învoieli ar însemna călcarea principiului „libertății individuale”! Replica radicalilor este slabă. Brătianu încearcă să arate cu timiditate necesitatea ca țaranii să se simtă legați de pămînt, căci „acolo unde societatea nu este statornicită, nu este civilizație”, iar Sc. Voinescu declară Adunării că „învoielile sînt pe alocurea așa de grele, încît se presupune scopul proprietarului de a goni pe locuitor”⁴.

¹ *ibidem*, p. 106; *Rominul*, nr. 13, din 14/26 martie 1859, p. 123, col. 3.

² Ședința din 28 febr., 1859 *ibidem*, nr. 28, din 18 martie 1859, p. 109–110.

³ Ședința din 5 martie 1859, *ibidem*, nr. 32, din 27 martie 1859, p. 127–128. În vara anului 1859, Dim. Ghica mărturisește public, în Adunare, că răsturnase guvernul Filipescu-Golescu, spre a se stăvili „propagandele ce se făceau prin sate”, cu sprijinul tacit al lui Niculae Goleșcu (ședința din 27 iunie 1859, nr. 115, din 22 sept. 1859, p. 458).

⁴ Ședința din 6 martie 1859, *ibidem*, nr. 34, din 1 aprilie 1859, p. 134–136.

După adoptarea proiectului referitor la relațiile agrare, lucrările Adunării se desfășoară mai departe, în condițiile dominării ei de către conservatori, care îndrăznesc totuși să afirme că Adunarea nu era împărțită în două tabere. Când un deputat radical pomenește de Dreapta și de Stînga, Ioan Oteteleşanu îi replică cu înverșunare: „Ci ia lasă încolo că nu mai e nici partea dreaptă, nici stîngă, iear ați început!”; deși cu puțin mai înainte alegîndu-se o comisie a Adunării, conservatorii se îngrijiseră să nu pătrundă în aceasta nici un singur radical¹.

Chestiunea agrară nu mai revine în discuția acestei Adunări decît tangențial. O dată, C. A. Rosetti, se declară pentru desființarea răvașelor de drum, propunere la care se opune Dimitrie Ghica, susținînd că „sînt cazuri în care biletele de drum sînt foarte folositoare pentru siguranța publică”². Altă dată, un fruntaș radical amintește de robirea țăranilor³, pentru ca într-o ședință din 26 iunie Barbu Catargiu să profite de discutarea situației așezămintelor spitalicești pentru a pleda din nou dreptul „sfînt” de proprietate⁴. La 4 iulie, Adunarea își încheie prima și ultima sesiune. Este semnificativ incidentul povestit de G. Știrbei, în una din ultimele ședințe, pentru a oglindi încrederea pe care o mai aveau în acea vreme țăranii în radicali, deși motivele de oportunitate politică îi sileau pe aceștia la o totală rezervă în chestiunea proprietății. „Sînt două-trei zile, povestește Știrbei, eram cu dl. Catargi pe uliță. Un sătean se apropie și ne întreabă: Boieri, ce faceți aci la Mitropolie? Dl. Catargi îi răspunde că nu sîntem noi boieri. Dar cine sînt azi boieri, întrebă săteanul? Cei din stînga, răspunde d. Catargiu. Nu, domnilor, zise săteanul, ei nu sînt boieri, căci au vorbit bine...”⁵.

Problema agrară este prezentă în cea dintîi Adunare a Țării Romînești. Chestiunea proprietății determină voturile majorității și duce la răsturnarea primului guvern muntean al noului domn. Când au prilejul, conservatorii își proclamă așa zisul drept de proprietate absolută asupra moșiilor, iar radicalii constrînși de situația lor minoritară și temători de a-și pierde sprijinul unei părți din partizani, în condițiile menținerii dispozițiilor electorale ale Convenției, nu pledează cauza țăranilor decît cu sfîciune, așteptînd împrejurări mai prielnice.

Spre toamna anului 1859 dă greș încercarea radicalilor de a forța mîna domnului și de a-l determina să le încredințeze puterea. Guvernul Crețulescu este înlocuit, dar îi ia locul alt guvern moderat condus de Ioan Ghica. Acesta hotărăște dizolvarea Adunării, în nădejdea că noile alegeri vor micșora numărul deputaților conservatori. Prezența nefastă a acestora nu se făcuse simțită numai în Adunare, ci și în Comisia Centrală, unde, beneficiind de majoritate, elaboraseră un proiect de constituție jignitor pentru domn.

În amplul mesaj domnesc lansat cu prilejul dizolvării Adunării din București, un capitol este consacrat chestiunii proprietății. Se mărturisește

¹ Ședința din 14 mai 1859, *ibidem*, nr. 59, din 25 mai 1859, p. 233, 235.

² Ședința din 23 iun. 1859, *ibidem*, nr. 102, din 28 august 1859, p. 408.

³ Ședința din 25 iun. 1859, *ibidem*, nr. 104, din 31 august 1859, p. 416.

⁴ Ședința din 26 iun. 1859, *ibidem*, nr. 111, din 14 septembrie 1859, p. 444.

⁵ Ședința din 27 iun. 1859, *ibidem*, nr. 114, din 21 septembrie 1859, p. 455.

aci că se știa că problema „preocupă toate spiritele... tulbură ideile obștei... înfrîurează asupra tuturor calculelor și împiedică toate combinațiile de viitor”. Se făgăduiește rezolvarea chestiunii, ținându-se „în serioasă considerare drepturile și interesele a unora și a altora” și respectîndu-se principiul „ca nici o jertfă să nu se ceară de la nimeni fără o dreaptă despăgubire”¹. Se exprima deci, chiar într-un mod voalat, intenția unei expropriieri, dar apoi se căuta să se liniștească aprehensiunea proprietarilor, arătîndu-se că rezolvarea chestiunii nu urma să fie întreprinsă grabnic, ci doar după o studiere aprofundată și temeinică.

Dacă *Romînul*, reprezentînd în mod officios partidul radical, era silit la o atitudine rezervată în chestiunea proprietății, *Reforma*, organul tînărului tribun radical I. G. Valentineanu, ia în toamna anului 1859 o atitudine de susținere directă a împrumutării. În articolul colaboratorului Reformei A. Pelimon „Ceva despre comunism și socialism”, se scria limpede: „Mîntuirea noastră... constă în luminarea poporului și împrumutarea țaranului”². Deosebit de interesant este articolul „Țaranii”, în care Valentineanu declară că țaranii „constituie elementul cel mai puternic și vital al națiunii”, amintește că „în Rusia chiar soarta țaranilor s-a îmbunătățit prin inițiativa spontană și neevitabilă a imperatorului” și cere pămînt și drepturi pentru țărani. „Țăranul cată să fie proprietar, scrie el, ear nu serv, cată să fie cetățean liber, ear nu ilot, nu instrument de exploatare al cutărui și cutărui”. Amenințător, conchide: „Dați drepturi și pămînt țaranului de voiți să vă apere căminul și patria; dați cînd vă cere, căci cînd veți voi și voi, poate că atunci va fi prea tîrziu!”³. Pe aceeași poziție se situa și *Dimbovița* lui Bolintineanu, care scrie la 16 septembrie că cele 5 milioane de țărani trebuiau să poată zice: „Să apărăm drepturile și averile noastre”⁴. Cu toate acestea, limite de clasă limpezi apăreau chiar la cei mai hotărîți susținători ai împrumutării pentru care această soluție a problemei relațiilor agrare era menită tocmai să consolideze proprietatea burgheză de orice fel. Bolintineanu înseamnă: „Niciodată proprietățile nu au fost mai sigure decît cu noul ordin de idei date de Convențiune”⁵, iar Boliac scrisese încă din februarie că „proprietatea este baza și durata familiei, este constituirea societății, este ideea primară de patrie”⁶.

Pe o poziție net opusă împrumutării se găseau conservatorii, care înspăimîntați de amenințarea cuprinsă în mesajul domnesc din 6 decembrie, se hotărîsc să pășească în arena publică printr-o foaie întitulată destul de ciudat *Conservatorul Progresist*. Aceasta era menită să slujească în primul rînd apărării proprietății, căci, se scria în profesia de credință a foii, „cînd are cineva de sigur al său, atunci are de sigur și libertatea”⁷. Într-un articol se criticau foile care hrăneau publicul „cu paradoxe și utopii primejdioase”⁸, iar într-altul conservatorii se arătau gata a se înțelege cu adversarii lor,

¹ *Monitorul oficial al Țării Romînești*, nr. 148, din 8 dec. 1859, p. 591.

² *Reforma*, supl. la nr. 7, din 27 septembrie 9 octombrie 1859, p. 2, col. III.

³ *Ibidem*, nr. 12, din 15/27 octombrie 1859, p. 45-46.

⁴ *Dimbovița*, nr. 96 din 16 sept. 1859, p. 387; *București*, 16 septembrie.

⁵ *Ibidem*, nr. 21, din 30 decembrie 1859, p. 81; *Cronica*.

⁶ C. Boliac, *Partidul Național*, în *Romînul*, din 12/24 februarie 1859, p. 71.

⁷ *Conservatorul Progresist*, nr. 1, din 29 decembrie 1859, p. 1-2; București, 29 decembrie.

⁸ *Ibidem*, nr. 3, din 12 ianuarie 1860, p. 9; București, 12 ianuarie.

„afară de cei cu principii de socialism antisocial”¹. Mai târziu, împroprietărirea este calificată în aceeași foaie drept „o sămînță perpetuă de vrajbă și lupte”². În sfîrșit, la împlinirea unui an de apariție, *Conservatorul Progresist* va scrie că fusese creat „ca să apere proprietatea pe care socialiștii romîni o atacau sub numele de boierie”³.

În această atmosferă de încordare în privința perspectivelor de soluționare a problemei proprietății, alegerile pentru noua Adunare au ca rezultat asigurarea aceleiași majorități conservatorilor. Guvernul Ion Ghica se lovește o dată cu începerea sesiunii, la 29 februarie, de ostilitatea surdă a celor două extreme ale Adunării. Conservatorii îl urau pentru că dizolvase Adunarea precedentă, iar radicalii susțineau principial dizolvarea, dar criticau modalitatea ei de îndeplinire. Ei socoteau procedul guvernului primejdios pentru libertățile publice.

Primele ședințe ale Adunării se desfășoară într-o relativă liniște și chiar cu unele simptome de înțelegere între cele două extreme. Dim. Brătianu și C. A. Rosetti sînt aleși în birou⁴, ei obținînd și unele voturi ale majorității conservatoare, deși aceasta are grijă ca în Comisia Centrală să nu trimită decît partizani ai ei⁵. La alcătuirea secțiilor, radicalii obțin din nou voturile adversarilor lor, care însă se îngrijesc să-și păstreze majoritatea⁶. Atacurile reciproce dintre cele două laturi ale Adunării există, dar sînt mai slabe decît în anul precedent.

Cu toate acestea, radicalii încearcă să se apropie de guvern. Ion Brătianu declară că ministrul putea governa după pilda pozitivă a lui Cavour, sau după cea negativă a lui Aali Pașa din Ianina; el exprimă și îngrijorarea partidei din care făcea parte față de eventualitatea unei noi dizolvări, urmată de alegeri supuse presiunilor puterii executive, care ar transforma viitoarea adunare într-un „consiliu de stat” și atunci, exclamă el, „adio independență! adio libertate! adio drepturi! adio tot!”⁷. Mai târziu, au loc violente discuții între cele două extreme ale Adunării, radicalii opunîndu-se termenilor tari din răspunsul la mesaj, prin care conservatorii voiau să răstoarne guvernul⁸. O greșeală de tact a ministrului Alex. G. Golescu, care învinuiește cele două laturi ale Adunării „de cualiții monstruoase în contra ministerului”⁹, trezește bănuiala încercării unei lovituri de stat din partea guvernului. Tell declară că ministrul planuia un nou 18 brumar¹⁰. La 29 aprilie, Adunarea discută chestiunea arestării lui G. Știrbei în timpul alegerilor. Principial radicalii susțin pe conservatori, totuși au loc violente schimburi de cuvinte între conducătorii celor două tabere¹¹. La 30 aprilie

¹ *Conservatorul Progresist*, nr. 4, din 15 ianuarie 1860, p. 15.

² *Ibidem*, nr. 32, din 22 aprilie 1860, p. 126.

³ *De la redacție. Ibidem*, nr. 86, din 7 noiembrie 1860, p. 341.

⁴ *Protocoloalele Ședințelor Adunării Legislative a Țării Romînești*, Buc., 1861, tom. I, p. 26.

⁵ Ședința din 12 martie 1860, *ibidem*, p. 28.

⁶ Ședința din 14 martie 1861, *ibidem*, p. 33.

⁷ Ședința din 8 martie 1860, *ibidem*, p. 19–20.

⁸ Ședința din 26 martie 1860, *ibidem*, p. 105.

⁹ Ședințele de la 21 și 22 aprilie, în *Conservatorul Progresist*, nr. 33 din 26 aprilie 1860, p. 129: *Sciri din Intru*.

¹⁰ Ședința din 21 aprilie 1860, *Protocoloalele Ședințelor Adunării Legislative a Țării Romînești*, Buc., 1860, tom. I, p. 146–153.

¹¹ Ședința din 29 aprilie 1860, *ibidem*, p. 233–254.

se dă un vot de dezaprobare guvernului Ghica¹, în urma căruia acesta demisionează².

În timpul guvernului Ion Ghica, Adunarea are prilejul de a lua în discuție problema agrară, când i se prezintă proiectul de lege pentru scăzământul arendașilor moșiilor mănăstirești. Timp de două săptămîni, problema se menține pe ordinea de zi a lucrărilor Adunării³. Cu acest prilej, Christian Tell face niște declarații deosebit de semnificative, arătînd că în 1858, întemeiați probabil pe dispozițiile electorale ale Convenției, care asigurau predominarea proprietarilor în Adunări, „arendașii aveau speranța într-o lege care să-i facă să cîștige foarte mult”, exploatarea țaranilor înăsprindu-se în favoarea lor și a proprietarilor⁴. Interesantă este și poziția grupului radical, care se pronunță pentru scăzământ, spre a apăra pe arendași de ruină. Radicalii îi socotesc pe aceștia un factor pozitiv în exploatarea rațională a moșiilor. În același timp, ei susțin scăzământul spre a apăra pe țărani de o sporire a apăsării arendașești⁵. Conservatorii nu se arată partizani prea entuziaști ai arendașilor, temîndu-se ca scăzămintele să nu fie apoi pretinse și pentru moșiile arendate de la particulari și ei încearcă chiar să se prezinte ca apărători ai țaranilor. Totodată, nu pierd acest prilej pentru a pretinde rezolvarea problemei proprietății. Dim. Ghica susține că întreaga criză economică, în care se zbăteau Principatele, nu provenea decît din faptul că „legea care e chemată a regula cestiunea proprietății nu se află încă așezată”. „Pe cită vreme, continuă el, proprietatea, care este temelia creditului, se află amenințată, criza finanțiale nu va înceta”⁶. Pînă la urmă, scăzământul este acceptat de către Adunare⁷.

Tot în timpul guvernului Ghica, unele aspecte ale problemei agrare vin în dezbaterea Adunării cu prilejul unei interpelări a lui Alexandru Florescu, în legătură cu intensificarea tîlhăriilor. Deputatul conservator se folosește de acest prilej, pentru a protesta împotriva numirii directe a subadminstratorilor. El dezvăluie limpede interesele sale de clasă atunci cînd prezintă pe subadministratorii aleși drept „oamenii aceia în care proprietarii își pun toată confiența și speranțele că drepturile, stările, proprietatea, onoarea și viața lor vor fi garantate”. Interesantă mai este însă informația pe care o dă Florescu, dezvăluind în fața Adunării „mijloacele barbare de bătăi și spaime” folosite de un subadministrator „spre a împlini bani de la săteni”⁸.

După căderea guvernului Ghica, radicalii par că-și ating ținta, domnitorul încredințîndu-le frînele guvernului. Ei sînt însă paralizați în lucrările lor de majoritatea reacționară a Adunării. Problema agrară este prezentă în dezbaterile Adunării și în timpul acestui nou guvern, dar nu în ceea ce privește latura ei cea mai spinoasă: chestiunea proprietății. Se discută și se votează legea de organizare a camerelor județene de agricultură și a

¹ Ședința din 30 aprilie 1860, *ibidem*, p. 255.

² Ședința din 5 mai 1860, *ibidem*, p. 275.

³ Ședințele din 14—27 aprilie 1860.

⁴ Ședința din 24 aprilie 1860, *ibidem*, p. 179.

⁵ Ședința din 26 aprilie 1860, *ibidem*, p. 197—201.

⁶ *ibidem*, p. 202.

⁷ Ședința din 27 aprilie 1860, *ibidem*, p. 226—227.

⁸ Ședința din 16 aprilie 1860, *ibidem*, p. 122—123.

consiliului general al agriculturii¹. Se discută problema combaterii flagei lului lăcustelor². Se aduc învinuiri lui Marin Serghiescu Naționalul, care după I. Marghiloman „joacă rolul unui prim ministru în țară”, deși nu merita să fie altceva decât un „comisar de lăcuste”³ și care se bucurase câteva săptămâni mai înainte de un alt atac din partea lui Ioan Oteteleşanu, acesta învinuindu-l că în exercitarea sarcinilor sale de revizor al Ministerului din Năuntru instigase la nesupunere pe țărani⁴. Se acceptă principial desființarea taxelor de export la „produsele indigene”⁵ și în sfârșit se atinge într-o ședință chestiunea coloniștilor germani și englezi, pe care un anume Arionovici intenționa să-i aducă în țară⁶. Chestiunea fundamentală, aceea a proprietății, lipsește însă de pe ordinea de zi a dezbaterilor, datorită în bună măsură însăși prudenței păstrată în această privință de guvern, silit să guverneze cu o Adunare dominată de conservatori.

La 5 iulie 1860, cu prilejul discuțiilor furtunoase purtate în jurul alegerii ca deputat a lui Cezar Bolliac, Rosetti și Brătianu nu-și pot stăpîni unele atacuri la adresa Porții și Austriei⁷ și provoacă în chipul acesta căderea guvernului Nicolae Golescu.

Sub noul cabinet moderat Manole Costache-Epureanu, Adunarea votează, grăbită, importante proiecte de legi de natură fiscală, precum și bugetele. Problema agrară nu lipsește nici din dezbaterile verii anului 1860. La 19 iulie, Barbu Catargiu repune în discuție chestiunea proprietății, folosindu-se de prilejul discutării trebuinței sporite de venituri. El declară : „Proprietarii nu se dau în lături de la contribuții, dar înainte d'a le zice să plătească, ei răspund : mai întâi asigură-se proprietatea . . . Proprietarii au cuvînt a zice : spuneți întâi soarta proprietății și apoi vă spunem ce putem plăti . . .”. În concluzie, cere ca guvernul să prezinte concomitent legea contribuției funciare cu aceea a proprietății. Șeful guvernului îi răspunde că „niciodată proprietatea în România n-a fost mai asigurată decât de la Convenție încoia, căci chiar legea electorală este bazată pe proprietate”. Dar, Catargiu, nemulțumit cu atît, reia cuvîntul, declarînd că „toată lumea știe că preocuparea cea mai mare în țară este cum are să se otărească cestia proprietății . . .”. Un fruntaș radical combate pe oratorul conservator, pentru monopolizarea dreptului de a apăra proprietatea și protestează împotriva intenției acestuia de a consolida proprietatea doar prin apăsarea celor „cari n-au nimic decât două brațe și asudă în muncă spre a-și hrăni copiii și a împlăi visteria mai mult în folosul nostru decât al lor”. Discuția se înveninează, cele două laturi ale Adunării ajungînd la

¹ Ședințele din 2 iunie—14 iunie 1860, *Monitorul oficial a Țării Românești*, nr. 167—173, din 15—21 iulie 1860, p. 783, 786—787, 789—792, 801—803, 805—808.

² Ședințele din 10, 17 și 31 mai 1860. *Protocoloalele Ședințelor Adunării Legislative a Țării Românești*, Buc., 1861, tom. I, p. 237—300, 347—348 și *Monitorul oficial al Țării Românești*, nr. 167, din 15 iulie 1860, p. 782.

³ Ședința din 18 mai 1860, *Protocoloalele Ședințelor Adunării Legislative a Țării Românești*, Buc., 1861, tom. I, p. 372.

⁴ Ședința din 29 aprilie 1860, *ibidem*, p. 238.

⁵ Ședința din 26 și 27 mai 1860, *ibidem*, p. 409 și *Monitorul oficial al Țării Românești*, nr. 164, din 12 iulie 1860, p. 765—767.

⁶ Ședința din 29 mai 1860, *ibidem*, nr. 166, din 14 iulie 1860, p. 774.

⁷ Ședința din 5 iulie 1860, *ibidem*, nr. 185, din 4 august 1860, p. 853—856.

invecitive¹. Ciocnirea aceasta însă n-are urmări. Peste vreo lună, vine în dezbaterile Adunării proiectul contribuției funciare. Conservatorii refuză cuantumul de 5% fixat de Comisia Centrală și obțin pe cel de 3%². La 7 septembrie prima sesiune a Adunării din 1860 ia sfârșit.

Între timp, Comisia Centrală votează un proiect de lege rurală, care nu acorda sătenilor decât locurile de case și livezile. În august 1860 acest proiect era gata întocmit. Modul de alcătuire al proiectului, defavorabil țăranilor, împunea o întârziere a luării sale în dezbaterile de către Adunare. Totuși, la 29 noiembrie în discursul prin care Cuza deschide lucrările cele de-a doua sesiuni a Adunării din București, se amintește că proiectul votat de Comisia Centrală privitor la chestiunea agrară trebuia luat cu precădere în discuție, atât domnul cât și guvernul Epureanu arătându-se favorabili adoptării proiectului. Împrejurările nu îngăduie însă realizarea recomandării domnești. Începînd de la 7 decembrie, cele două extreme ale Adunării se unesc și combat guvernul. I se impută acestuia suspendarea foii *Independența*, reprimarea mișcărilor de la Craiova și Ploiești, alcătuirea necorespunzătoare a listelor electorale, aplicarea legii patentelor și neaplicarea scăzămîntului arendașilor, precum și unele abuzuri de ordin municipal. Pînă la urmă, răspunsul Adunării la mesajul domnesc nu este decât un vot de blam la adresa guvernului. Consecința acestui vot nu va fi însă demisia cabinetului Epureanu, ci dizolvarea Adunării, înfăptuită la 31 ianuarie.

În această scurtă și frămîntată sesiune, problema agrară nu lipsește din dezbaterile Adunării. Se discută și se votează legea pentru sancționarea delictelor pădurărești, ca și legea administrației silvice. Un deputat radical intervine în favoarea țăranilor. El arată că ei nu puteau plăti lemnele cu exorbitantul preț de 3 galbeni stînjenu și subliniază necesitatea de a se lua măsuri „ca țăranii să se poată încălzi și mai cu seamă să-și facă garduri, fără de care nu pot avea recolta”³. Peste o lună, are loc o ciocnire între Barbu Catargiu și doi deputați din partea stîngă a Adunării, pe chestiunea colonizărilor și a interpretării articolului 379 din Regulamentul Organic privitor la drepturile de proprietate funciară a străinilor⁴. În sfârșit, dezbaterile răspunsului la mesaj, prilejuiește din nou luarea în discuție a chestiunii proprietății. Conservatorii nu acceptă fraza din proiectul de răspuns, în care se afirma intenția Adunării de a îmbunătăți starea țăranilor „printr-o justă regulare a raporturilor lor cu proprietarii, ca astfel să se înlăture pretestul vreunei confuziuni ce ar putea face să nască cestiunea proprietății în condițiunile de progres de care se bucură mai toate staturile Europei civilizate”. Formulării proiectului, Dimitrie Ghica îi opune versiunea sa, în care vorbește de sfărîmarea unei arme de discordie din „mîinile inamicilor bunei ordine” și de alcătuirea unei legi întemeiată pe „o reciprocă deplină libertate”. Era o reluare camuflată a vechei teze conservatoare privind respectarea deplinei proprietăți a moșierilor și așa

¹ Ședința din 19 iulie 1860, *Monitorul oficial al Țării Românești*, nr. 192—194, din 12—14 august 1860, p. 883—884, 889—894.

² Ședințele din 26 august și 2 septembrie 1860, *ibidem*, nr. 220—222, 229, din 14—16 septembrie și 24 septembrie 1860, p. 997—1000, 1001—1003, 1005—1006 și 1033—1034.

³ Ședința din 10 decembrie 1860, *ibidem*, supliment la nr. 298, p. 1427.

⁴ Ședința din 10 ianuarie 1861, *ibidem*, supliment la nr. 15, din 20 ianuarie 1860, p. 1—3.

zisa libertate de muncă a sătenilor¹. În cursul unei aprige discuții, Dimtrie Ghica repetă opinia sa că „ruina în care e țara, criza ce o bîntuie, sau cel puțin durata ei cea lungă nu provine decît din îngrijirea ce s-a răspîndit prin singurul cuvînt că unii atacă proprietatea, iară nicidecum din alte cauze, precum secetă, locuste, sterilitatea pămîntului”. La care raportorul proiectului îi răspunde, situîndu-se pe linia intereselor burgheziei că amintita criză va lua „proporțiuni colosali dacă nu vom avea bancă, drumuri, poște regulate”². Dizolvarea Adunării pune capăt pentru cîteva luni acestor dezbateri. Semnificativ rămîne faptul că în ciuda luptei comune cu ministrul Epureanu, cele două extreme nu pot ajunge la un punct de vedere unitar în chestiunea proprietății.

Cea de-a doua Adunare a Țării Romînești, ca și cea dintîi, nu duce mai departe rezolvarea spinoasei probleme a relațiilor din lumea agrară. De altfel, dezbaterile celor două sesiuni sînt caracterizate mai ales prin lupta dusă cu cele două guverne moderate susținute de domn, luptă care unește uneori cele două extreme. Politica „căii de mijloc” urmată de Cuza generează în bună măsură dezvoltarea acestor tendințe de „coalitiție monstruoasă”. Dar dacă cele două extreme ale Adunării ajung la puncte de vedere comune în privința politicii lor față de guvernele moderate, înțelegerea nu se poate înfăptui și în privința chestiunii proprietății. Silințele neconținute ale conservatorilor de a aduce în discuție problema, ei știindu-se stăpîni pe Adunare, sau deseale repetiri ale tezei lor favorite referitoare la proprietatea absolută asupra moșiilor, se izbesc de opoziția stăruitoare a radicalilor și de evidenta lor tendință de tergiversare, de amîinare a rezolvării acestei probleme, în condițiile dominării Adunării de către conservatori.

Mai accentuat ca în 1860, noua Adunare din primăvara anului 1861, cea de-a treia Adunare munteană a domniei lui Cuza, nu reflectă decît spiritul de răzbunare al celei dizolvate. Noii deputați, în general cei vechi, realeși, procedează grabnic la votarea dării în judecată a guvernului Epureanu. Totodată însă, în aceeași ședință, ei votează și unirea cu Adunarea de la Iași în vederea discutării legii rurale³, vot pe care Adunarea Moldovei, îl dăduse ceva mai înainte.

După efemerul guvern Catargiu, succesiunea puterii este din nou preluată de radicali, alcătuiindu-se guvernul Ștefan Golescu, de așa-zisă tranziție, deoarece se aștepta din zi în zi înfăptuirea deplinei Uniri administrative. În Moldova, puterea era încredințată guvernului Anastase Panu, care reflecta în general — pe un plan ceva mai moderat — tendințele radicale ale cabinetului format la București. Împrejurările par de data aceasta favorabile înfăptuirii planurilor radicalilor. Ei depun străduințe neconținute pentru ca proiectul de lege electorală, pe care Comisia Centrală căpătase sarcina să-l elaboreze la începutul anului 1861, „în simțul voturilor unanime ale Adunărilor ad-hoc din anul 1857”⁴, să ia cît mai grabnic

¹ Ședința din 12 ianuarie 1861, *Monitorul oficial al Țării Romînești*, supliment la nr. 16, din 21 ianuarie 1861, p. 3—4.

² Ședința din 17 ianuarie 1861, *ibidem*, supliment la nr. 23, din 31 ianuarie 1861, p. 1—4.

³ Ședința din 14—15 aprilie 1861, *ibidem*, supliment la nr. 95, din 2 mai 1861, p. 1—16.

⁴ *Protocoloalele Comisiei Centrale a Principatelor Unite*, protocoloalele LXIX, LXX și LXXI din 20, 27 și 30 ianuarie 1861.

ființă. Încurajați de aprobarea Porții, care acceptase modificarea și lărgirea legii electorale, pe baza unui memoriu ce i-l adresase domnul în vara anului 1860¹, radicalii declanșează o adevărată campanie în cursul lunii iunie — timp când se dezbătea în Comisia Centrală proiectul de lege electorală — militând pentru o temeinică restructurare a acestei legi. Sufletul guvernului Golescu, activul Vasile Mălinescu, scrie prietenului său Cozadini, membru al Comisiei Centrale, și-i recomandă să obțină „de a fi alegători toți proprietarii, de a fi un singur colegiu și de a nu se supune la niciun cens aleșii”². La București, pe cîmpul Filaretului și la Iași, pe cîmpul de la Frumoasa, au loc mari întruniri și se pune în circulație așa-numita petiție de la 11 iunie 1861, prin care se cerea lărgirea bazei electorale. În județe se inițiază o vie acțiune de propagandă, în care — în ceea ce privește satele — problema electorală era strîns legată de cea a viitoare reforme agrare, înfăptuită în sensul vederilor țăranilor nu de către Adunările existente, ci de viitoarea Adunare a Principatelor deplin unificate, aleasă pe baza unei legi electorale largi.

Conservatorii se înpăimîntă. La 20 mai 1861, Barbu Catargiu întrebă guvernul Golescu dacă se putea garanta Adunării că legea electorală nu-i va fi impusă prin intermediul Porții și a puterilor garante³. Cu tot răspunsul liniștitor al guvernului, Catargiu pune din nou îngrijorata întrebare: „Oare mine, cînd va veni legea rurală ne cheazășuește ministerul că sîntem siguri în Cameră...?”. Se pornește o violentă discuție, în care unul din fruntașii radicali se declară pentru lărgirea bazei electorale⁴.

În iunie, o dată cu luarea în discuție de către Comisia Centrală a noii legi electorale, cu întrunirile inițiate de cele două guverne și cu declanșarea campaniei de sprijinire a reformei electorale, îngrijorarea conservatorilor este în neconținută creștere. Ei încearcă să facă față situației, readucînd în discuție eventualitatea înlocuirii domnitorului printr-un prinț străin, dar radicalii combat această propagandă. La 13 iunie 1861, are loc în Adunarea de la București o nouă și înveninată dezbateră între cele două extreme ale Adunării. Barbu Catargiu declară că văzuse plimbîndu-se „umbre spăimîntătoare” și că jurnalele vorbeau „de o revoluție, nu sub figure retorice, ci liber și pe față”, în timp ce pe Cîmpia Libertății de la Filaret se vorbise „cum nu s-a vorbit nici în Franția la 93... de sînge, de lovituri de acelea ce ar prăvăli țara în fundul prăpastiei”⁵.

Peste patru zile, la 17 iunie, chestiunea proprietății este adusă din nou în discuția Adunării. Conservatorii, îngrijorați de schimbarea legii electorale, caută să dea o grabnică soluționare acestei probleme. Catargiu învinuiește guvernul că nu se străduise să dea viață votului Adunării privind întrunirea laolaltă a celor două corpuri legislative din Principate, amintește că în Comisia Centrală „s-au pus principiile năpraznice ale comunis-

¹ Acad. R.P.R., Msse 4863, f. 92—93.

² N. Iorga, *Serisori și alte note privitoare la Unirea Principatelor* (Studii și documente, XVIII), Buc., 1910, p. 51.

³ Ședința din 20 mai 1861, *Monitorul oficial al Țării Românești*, supl. la nr. 116, din 26 mai 1861, p. 5.

⁴ Ședința din 23 mai 1861, *ibidem*, supliment la nr. 121, din 2 iunie 1861, p. 1—3.

⁵ Ședința din 13 iunie 1861, *ibidem*, supliment la nr. 136 și 137, din 21 și 22 iunie 1861, p. 1—4, 1—2.

mului” și arată deosebita sa îngrijorare față de zvonul persistent al impunerii din afară a legii electorale. Dimitrie Ghica acuză la rîndul său guvernul de tergiversarea reunirii celor două Adunări și arată că în schimb Comisia Centrală, dominată de guverne, elaborase numai în trei zile „un proiect de lege de cîteva sute de articole spre a introduce sufragiul universale”. Se votează apoi un amendament al lui Catargiu, prin care guvernul căpăta 6 zile pentru a rezolva dezbaterea chestiunii proprietății de către Adunare „înaintea închiderii acestei sesii”¹.

Trei zile mai tîrziu, Barbu Catargiu își precizează din nou poziția. El sugerează convocarea Adunării din Iași pentru dezbaterea paralelă a chestiunii proprietății, sau luarea unui angajament formal de către guvern „că nu se pregătesc uneltiri de a întocmi o Cameră de spoliație”². Abia trec alte două zile și fără să aștepte expirarea ultimatului, majoritatea conservatoare atacă din nou cu violență guvernul și propune un vot de neîncredere. C. A. Rosetti apără cu un deosebit talent poziția guvernului din care el personal nu făcea parte. „Este trist, spune el, cînd d. Știrbei zice că principiul libertății l-a ținut în veci vergin, dar ascuns la întunec, în fundul inimei. Da, ați păstrat acest principiu sacru ascuns însă sub firmele și tocmai de aceea vă speriați acum, cînd vedeți că românii le este permis a se bucura de libertate... Nu mă mir dar că, deprinși a ține libertatea ascunsă să vă speriați cînd vedeți că a izbit ochii românilor; nu mă mir dacă de cîte ori poporul s-adună, nu vedeți decît revoluțiune și pericole chiar în cea mai pacinică adunare... lupul își schimbă părul, dar năravul niciodată”. Iar Alex. C. Goleșcu nu se sfiește să strige majorității: „... Această cameră nu reprezintă toată nația, nu e națională... O cameră se poate numi națională, cînd reprezintă interesele tuturor claselor nații și pînă cînd Camera nu va fi pe lîngă legale și naționale și liberală, pînă atunci dv. nu veți putea fi la putere, fără pericol pentru țară, căci reprezentați trecutul, acel trecut, care înspăimîntă nația”. Vehemente cuvinte ale celor doi fruntași radicali nu împiedică majoritatea conservatoare și reacționară să voteze neîncrederea ei în guvern, învinuit, între altele, că împiedica „rezolvarea cestii rurale” și că patrona „propagande socialiste ce se fac în țară”³.

La 10 iulie, prima sesiune a celei de-a treia Adunări muntene ia sfîrșit. Cu patru zile mai înainte, Ștefan Goleșcu își anunșase demisia, deși Cuza încercase să-l rețină, recomandîndu-i să declare Adunării că avea încrederea domnitorului și că fiind un minister de tranziție nu avea un rol politic, ci doar unul administrativ⁴. Reîntors de la Iași la București, Cuza se gîndește la formula unui cabinet C. A. Rosetti, dar apoi, influențat de consuli străini și sub presiunea proprietarilor înspăimîntați de agitația din lumea satelor, renunță la această soluție, părăsind pe radicali și încredințînd puterea lui Dimitrie Ghica.

¹ Ședința din 17 iunie 1861, *Monitorul oficial al Țării Românești*, supliment la nr. 138 și 140, din 23 și 27 iunie 1860, p. 4, 1.

² Ședința din 20 iunie 1860, *ibidem*, supliment la nr. 141, din 28 iunie 1861, p. 1.

³ Ședința din 22 iunie 1861, *ibidem*, supliment la nr. 142, 144 și 145, din 30 iunie, 3 și 4 iulie 1861, p. 2-4, 1-4, 1-2.

⁴ Dim. Bolintineanu, *Vieța lui Cuza Vodă*, în *Proză*, Iași, f.a., vol. I, p. 33-34; Acad. R.P.R., *Msse*, 4860, f. 558 și 559.

Peste cinci luni, la 3 decembrie, se deschide cea de-a doua sesiune a celei de-a treia Adunări muntene. De data aceasta, dușmănia dintre cele două tabere este mai ascuțită ca oricând. Se reeditează într-un mod mai accentuat dezbaterile Adunării din 1859. Radicalii își acuză adversarii, stăpîni pe guvern și pe Adunare, că o transformaseră pe aceasta într-un „comitet de acțiune”. Biroul este ales numai dintre conservatori. Străduințele radicalilor de a tergiversa lucrările, în nădejdea că după unirea cu Adunarea Moldovei, raportul de forțe se va schimba în favoarea lor, sînt inutile. Impasul este însă rezolvat prin proclamarea Unirii depline la 11 decembrie, eveniment care pune capăt activității sesiunii, în ale cărei patru ședințe problema agrară nu a fost luată în discuție.

În cea de-a treia Adunare, lupta dintre cele două extreme se desfășurase aprig, după un armistițiu ce durase mai bine de un an. Radicalii încercaseră să apropie clipa rezolvării chestiunii proprietății prin dobîndirea unei noi legi electorale. Dar conservatorii, îngroziți de spectrul reformei prin împrumut, pe care-l întrezăreau în spatele noii legi electorale, dezlănțuie un furios atac împotriva adversarilor lor și reușesc să-i înlătore de la putere. În parte, aceasta s-a datorit sovărilor domnului, care n-a avut tăria de a persista în alianța ce o inițiaseră cu radicalii. În decembrie, Adunarea își reia pentru scurt timp lucrările într-o atmosferă de înveninată ură. Lupta cea mare dintre cele două extreme ale Adunării se anunța apropiată și în centrul ei trebuia să stea chestiunea proprietății.

★

În timpul primilor trei ani ai noii domnii, problema agrară și în special chestiunea reformei relațiilor agrare au fost alături de trebuința desăvîrșirii Unirii și de aceea a dotării statului cu noi instituții, însăși motorul vieții social-politice a Principatelor. Lupta din Adunări, căderea guvernelor, se leagă strîns în toată această vreme de chestiunea proprietății. Conservatorii dau o înverșunată bătălie ca să grăbească rezolvarea problemei într-un sens favorabil lor, știind că pînă la urmă baza electorală a Convenției urma să fie lărgită. Radicalii, în schimb, se situează pînă în 1861 pe o poziție de tergiversare, de amînare. Slăbiciunea lor — reflectînd însăși slăbiciunea burgheziei — îi face să-și dea seama că o rezolvare potrivită vederilor lor nu putea fi înfăptuită pe bazele electorale ale Convenției. Ei știau că nici în Divanul ad-hoc, unde stăpîniseră discuțiile, cît timp se dezbătuseră problemele naționale, ei n-ar fi putut reuși să impună o reglementare prin împrumutarea a chestiunii proprietății. Pe de altă parte, ei subordonau rezolvarea acestei probleme, celei a desăvîrșirii formării statului unificat și a dotării sale cu instituții burgheze. Aceasta nu înseamnă că ei nu rămîn în anii 1857—1861 partizani consecvenți — deși, datorită împrejurărilor, discreți — ai împrumutării țăranilor, crez al tinereții lor. O trainică înțelegere cu domnitorul, care ar fi ajutat la o rezolvare a impasului politic ar fi adus neîndoielnic o soluționare a chestiunii proprietății în sensul principiilor lor proclamate încă de la 1848.

Faptul că nu s-a ajuns încă din 1859 la un acord între domn și radicali că relațiile dintre ei erau pline de neîncredere, a contribuit la sporirea prudenței celor din urmă în privința chestiunii proprietății. Abia în 1861,

se statornicește o temporară înțelegere între radicali și Cuza. Atunci, în înțelegere cu domnul, ei încearcă o rezolvare a impasului, prin lărgirea dreptului de vot. Primejdia pe care această nouă situație o creează pentru conservatori face ca lupta dintre cele două tabere să se ascute la maximum. Prin formarea guvernului Dimitrie Ghica, Cuza înșală în vara 1861 așteptările radicalilor, dar și pe acelea ale maselor. În 1857, necesitatea unui vot unanim pentru Unire, înlăturase din discuție problema reglementării relațiilor agrare. Ca și în 1857, aspectul politico-administrativ al Unirii este și acum în 1861, o piedică în calea rezolvării impasului din lumea satelor sau — cu alte cuvinte — a înfăptuirii aspectului social al Unirii. Pentru a obține sancționarea deplinei Uniri administrative din partea puterilor și a Porții, Cuza amână lupta pe tărîm social, dînd puterea majorității „legale”.

Problema agrară — și în special latura cea mai ascuțită a ei : chestiunea proprietății — a fost prezentă în dezbaterile Adunărilor muntene din anii 1859—1861, dar țăraniile au fost de data aceasta absenți de la discuție. Dorința lor din 1857 nu a fost îndeplinită. Ei au trăit sub amenințarea ca cele mai însemnate probleme ale vieții lor să fie rezolvate de către exploatații lor, fără ca ei să-și fi putut spune cuvîntul. De aci și intensa agitație, care se remarcă în lumea satelor în cursul verii anului 1861. Masele erau din nou gata să urmeze, ca în 1857 sau în 1859, pe cei ce le-ar fi îndrumat pe calea realizării năzuințelor lor.

Radicalii se folosesc de acest curent de opinie al țărănimii, și încearcă la începutul anului 1862 o reeditare a zilelor alegerii domnului. De data aceasta însă, guvernul dispune de armată și poate reprima mișcarea, iar domnul — cu toate nădejțile unora dintre radicali — nu ține seama de dorința maselor și nu încredințează radicalilor sarcina de a alcătui primul guvern unit, ci adversarului lor, lui Barbu Catargiu. Chestiunea proprietății intră într-o nouă fază. Noua lege electorală nu putuse fi dobîndită și acum, deplini stăpîni pe guvern și Adunare, conservatorii aduc în dezbaterea acesteia, problema proprietății și încearcă s-o rezolve în interesul lor. Dar evoluția evenimentelor, impusă de însuși stadiul de evoluție al societății, nu dă cîștig de cauză oamenilor „trecutului”. Legea lor nu a rămas pînă la urmă decît o literă moartă și, în schimb, s-a înfăptuit în 1864 mult așteptata reformă agrară, care — deși trunchiată și realizată de sus în jos, pe cale prusacă — a corespuns, în parte și pentru un timp, așteptărilor și năzuințelor țărănimii.

АГРАРНЫЙ ВОПРОС В ОБСУЖДЕНИИ ВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО СОВЕТА И ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ СОБРАНИЙ ВАЛАХИИ (1859 — 1861)

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В настоящей статье излагается последовательный ход обсуждений во временном государственном совете (1857) и в законодательных собраниях Валахии (1859 — 1861) аграрного вопроса, в частности самой боль-

ной стороны его — вопроса собственности. Аграрный вопрос и, в особенности, вопрос отношений в сельской среде, все время находились в центре внимания валашских депутатов, как вопросы, красной нитью. проходившие в общественно-политической жизни того времени.

В разрешении выдвигавшихся тогда вопросов выделяется несколько различных основных тенденций. Крестьяне, которым не было обеспечено участие в работах законодательных собраний Валахии (за исключением временного государственного совета), требовали земли и освобождения от барщины. Депутаты же консерваторы упорно противились наделению землей, стараясь обеспечить себе посредством «реформы» более широкую возможность эксплуатации. Депутаты-радикалы в крайних группировках временного государственного совета и законодательных собраний, находившиеся в меньшинстве, но особенно деятельные, являлись единственными представителями господствующих классов, которые в пределах своих классовых возможностей боролись за разрешение вопроса собственности в смысле крестьянских требований. Они, однако, были осторожны и пытались добиться разрешения вопроса путем проведения нового избирательного закона, обеспечивающего им большинство в законодательном собрании. Фактические препятствия и отсутствие согласия между радикалами и господарем препятствовали осуществлению этой цели до конца 1861 года, когда произошло административное объединение. В новом законодательном собрании Румынии аграрный вопрос сделался предметом самых ожесточенных прений, а разрешение вопроса собственности весьма неполно — сверху вниз — было осуществлено в 1864 году.

LE PROBLÈME AGRAIRE DANS LES DISCUSSIONS DU DIVAN AD-HOC ET DES ASSEMBLÉES VALAQUES (1857—1861)

RÉSUMÉ

L'étude fait un historique des discussions consacrées à la question agraire et notamment à son aspect le plus épineux — le problème de la propriété — par le Divan Ad-hoc de 1857 et les Assemblées législatives de Valachie 1859—1861. Le problème agraire et, tout particulièrement, celui des rapports existants dans le milieu rural, occupent sans répit l'attention des députés valaques, marquant, comme d'un fil rouge, l'activité sociale et politique de l'époque.

Pour ce qui est de la solution des problèmes qui se posaient, plusieurs tendances se font jour. Les paysans qui, exception faite pour le Divan Ad-hoc, ne participent point aux travaux des Assemblées valaques, réclament des terres et l'abolition de la corvée. Les députés conservateurs, par contre s'opposent opiniâtrement à l'attribution de terres aux paysans et cherchent à s'assurer, au moyen de la «réforme», de plus larges possibilités d'exploitation. A l'aile extrême du Divan Ad-hoc et des Assemblées législatives, les députés radicaux, en minorité il est vrai, mais particulièrement actifs, sont les seuls représentants des classes dominantes à militer — dans les

limites de leur classe — pour une solution du problème de la propriété, dans le sens des aspirations de la paysannerie. Néanmoins, ils agissent avec prudence et tentent d'aboutir à une solution, au moyen d'une nouvelle loi électorale leur assurant une majorité au sein de l'Assemblée. Les circonstances, ainsi que les désaccords qui se font jour entre les radicaux et le prince régnant, font que ce but ne sera pas atteint jusqu'à la fin de l'année 1861, qui voit se réaliser l'union administrative. Dans la nouvelle Assemblée de Roumanie, la problème agraire donnera lieu aux discussions les plus acharnées, et ce n'est qu'en 1864 que sera résolue la question de la propriété, mais d'une manière incomplète et de haut en bas.

EVOLUȚIA PROPRIETĂȚII FEUDALE ÎN ȚARA ROMÎNEASCĂ PÎNĂ ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

DE

ȘT. ȘTEFĂNESCU

Realizările obținute de știința istorică din țara noastră în ultimii ani — lărgirea bazei documentare, ca urmare a atenției deosebite care s-a dat pregătirii instrumentelor de lucru, parte publicate, parte încă în arhiva institutului — au înlesnit abordarea sau reluarea unor probleme centrale ale istoriei noastre.

Faptul că importante probleme de istorie socială nu și-au găsit rezolvarea deplină în istoriografia din trecut a făcut ca, în prezent, cercetările istorice să fie orientate cu precădere spre studierea acelor probleme de istorie socială a căror lămurire e menită să contribuie la cunoașterea procesului istoric general care a avut loc pe teritoriul Romîniei.

În articolul de față ne propunem să generalizăm rezultatele cercetărilor de pînă acum al căror obiect a fost studiul proprietății feudale pe teritoriul Țării Romînești, de la apariția ei pînă în secolul al XVII-lea. Restrîns ca proporții, articolul schițează, firește, numai în linii mari, evoluția și formele proprietății funciare în Țara Romînească, în perioada amintită.

Problema proprietății funciare în trecutul nostru a fost în atenția multora dintre istoricii vechi. Ea a constituit obiectul unor îndelungate discuții. În jurul ei s-a scris mult, s-au făcut uneori prețioase observații de detaliu, s-a cules un bogat material documentar. Poziția metodologică greșită de pe care au scris istoricii vechi, necunoașterea sau ignorarea legilor materialismului istoric, a făcut ca problema proprietății funciare medievale, în ansamblul ei, să nu poată fi prezentată în mod just de istoricii din trecut. Proprietatea funciară din secolele XIV—XVI nu a fost privită ca bază a relațiilor de producție feudale, ci mai mult ca o categorie juridică de sine stătătoare, a cărei examinare s-a făcut în mod izolat, fără să se țină seama de dezvoltarea relațiilor de producție. În studiile închinete acestei probleme, identificîndu-se deseori proprietatea feudală cu proprietatea privată modernă asupra pămîntului, s-au susținut teze care vin în contradicție cu ade-

vărul istoric. Căutînd să arate veșnicia proprietății private și să ascundă contradicțiile de clasă din sînul societății medievale romînești, C. Giurescu și I. C. Filitti considerau, de exemplu, că în evul mediu a existat la noi „numai un drept individual de proprietate”¹, că nu se poate vorbi de o deosebire între proprietatea boierească și cea a țărănilor².

În istoriografia nouă, marxistă, au fost supuse criticii vederile greșite ale istoricilor din trecut în anumite probleme legate de dezvoltarea proprietății în țările romîne în secolele XIV—XVI, s-au întreprins cercetări noi, pe baze științifice, privind problema apariției proprietății feudale, a formelor ei, a obligațiilor țărănești, a cauzelor social-economice care au dus la intensificarea exploatării țărănilor la sfîrșitul secolului al XVI-lea, la legalizarea juridică a fixării țărănilor de glie. Studiarea cu succes în literatura noastră istorică nouă a problemelor menționate a creat baza științifică atît pentru cercetarea diferitelor aspecte nestudiate ale proprietății feudale, cît și pentru aprofundarea problemelor aduse în discuție pînă acum.

O primă problemă pe care o ridică studiul proprietății feudale în Țara Romînească și care în momentul de față — din cauza lipsei izvoarelor — nu poate fi rezolvată decît în trăsături generale este problema cînd și cum a apărut proprietatea feudală. Direct sau indirect istoricii noștri vechi au abordat și ei această problemă; tributari însă istoriografiei din Apus au căutat să o rezolve aplicînd realităților de la noi teorii ce păreau la un moment dat a fi general recunoscute. Teoria „cuceririlor”, a „violentei” era venită să explice la noi, ca și în alte părți, apariția clasei nobiliare și a țărănimii dependente. Unii dintre istorici — printre care și A. D. Xenopol — considerînd că de o țărănime dependentă în Țara Romînească nu se poate vorbi decît după „întemeierea” statului, susțineau că ea a apărut aici ca urmare a supunerii populației băștinașe de către elementul nobiliar venit din Transilvania³. Alți istorici, partizani ai aceleiași teorii, socotind că țărănimea dependentă a apărut în Țara Romînească înainte de „întemeierea” statului explicau apariția ei ca fiind rezultatul procesului de cucerire, de supunere a populației băștinașe de către slavi, din rîndurile cărora a apărut boierimea⁴. Tendința aceasta a unor istorici de a explica un proces social-economic obiectiv prin teoria subiectivo-idealistică a „violentei” a fost combătută la noi și în trecut. Înainte chiar ca teoria „violentei” să fi fost supusă criticii nimicitoare în lucrările clasice ale marxism-leninismului, N. Bălcescu se ridica împotriva adepților de la noi ai acestei teorii. Referindu-se la cei care susțineau că relațiile feudale au apărut în țările romîne prin „descălecarea” lui Radu Negru în Țara Romînească și a lui Dragoș Vodă în Moldova, N. Bălcescu arăta că acești domni n-au putut veni ca niște cuceritori, „... ei n-au putut robi, n-au putut deposeda un popor întreg, ci dimpotrivă au trebuit a respecta obiceiurile lui ... Feudalitatea — spune lămurit

¹ I. C. Filitti, *Proprietarii solului în trecutul Principatelor Romîne*, în *Anal. Acad. Rom.*, Mem. Secț. Ist., III, t. XVI, 1934—1935, p. 22.

² C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, Buc., 1943, p. 252.

³ A. D. Xenopol, *Proprietatea mare și cea mică în trecutul țărilor romîne*, în *Viața romînească*, vol XXVIII, anul VIII (1913), nr. 2 (febr.), p. 161.

⁴ În ultima vreme originea slavă a boierimii în Țara Romînească a fost susținută de P. P. Panaitescu. Un studiu special închinat acestei probleme se află în lucrarea sa *Interpretări romînești*, Ed. Universul, 1917, p. 33—81.

N. Bălcescu — nu se putu introduce în țări cu acești domni”¹. Nicolae Bălcescu nu a avut posibilitatea la vremea sa, cum de altfel nu avem posibilitatea nici noi astăzi, să urmărească în mod concret chipul în care s-a desfășurat procesul de feudalizare, de naștere a proprietății feudale în Țara Românească. Observațiile sale teoretice generale despre feudalism și apariția relațiilor feudale la noi au rămas însă, în cea mai mare parte, valabile și azi².

Ținându-se seama de procesul istoric general de naștere a feudalismului, în istoriografia noastră actuală pare a fi unanim recunoscută părerea că în Țara Românească apariția și creșterea proprietății private feudale a avut loc, ca și în alte părți, ca urmare a procesului social-economic care se desfășura în cadrul obștiilor de țărani liberi. Procesul de care este vorba a făcut ca o parte a țărănimii din obște să-și piardă pământurile și o dată cu aceasta independența economică și personală în folosul unor reprezentanți ieșiți din sînul obștii³. Aceștia s-au transformat cu vremea din reprezentanți ai obștii în conducători ai ei, au ajuns să-și transmită ereditar funcțiile. Folosind constrângerea economică ei și-au lărgit puterea economică, au făcut să le crească rolul politic.

În timp, procesul de feudalizare în Țara Românească așa cum el se prezintă în lumina ultimelor cercetări⁴, poate fi schițat cam în felul următor : în secolele V — VII, adică o dată cu venirea slavilor și așezarea unei părți a lor în ținuturile de la nordul Dunării, a avut loc un proces de consolidare a obștiilor teritoriale de țărani liberi, existente în aceste părți încă înainte de venirea slavilor. Mai târziu, în secolele VIII—X, în Țara Românească, ca și în lumea slavă, a avut loc procesul de diferențiere socială în cadrul obștei teritoriale. Creșterea diferențierii din sînul obștii a dus în Țara Românească în secolul al X-lea la apariția claselor, care caracterizează societatea feudală : țărani dependenți și feudali, fapt atestat indirect de izvoare. Acestea menționează existența în secolul al X-lea la nordul Dunării a unor formațiuni statale a cnezatelor — a căror apariție poate fi explicată numai ca fiind determinată de mersul ascendent al societății în aceste părți. Este de presupus că, întrucît formațiunile statale de la nordul Dunării erau dependente atît de primul cît și de cel de-al doilea imperiu bulgar, procesul de consolidare al relațiilor feudale la nordul Dunării să fi avut loc în cadrul procesului general care se desfășura pe teritoriul de la sudul Dunării. Ritmul procesului de consolidare al raporturilor feudale la nordul Dunării nu a putut fi însă același ca în sudul Dunării. Năvălirile pecenegilor, cumaniilor și mai ales ale tătarilor au constituit o frînă în maturizarea raporturilor feudale la nordul Dunării.

Pentru procesul de feudalizare în Țara Românească la mijlocul secolului al XIII-lea se găsesc oarecare date în așa numita „diplomă” a cavaleri-

¹ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 137.

² Pentru detalii a se vedea Șt. Ștefănescu, *Date cu privire la problema relațiilor feudale pe teritoriul Țării Românești în istoriografia românească*, în *Studii*, an. X (1957), nr. 1, p. 202—204.

³ Este probabil ca în cazuri izolate elemente feudale să fi provenit și din rîndurile populațiilor migratorii, care s-au stabilit în ținuturile noastre.

⁴ Ne referim aici în special la cercetările lui B. Cămpina, care sînt fie publicate, fie în curs de a se publica.

lor Ioaniți (1247)¹. Din „diplomă” se vede că la data emiterii ei pe teritoriul viitorului stat de sine stătător, Țara Românească, era formată marea proprietate feudală. Mari proprietari de pământ erau căpeteniile statelor feudale timpurii românești menționați în „diplomă”, precum și alte elemente nobiliare desemnate în „diplomă” prin termenul *maiores terrae*. „Diploma cavalerilor ioaniți” nu ne dă posibilitatea să cercetăm detaliat obligațiile pe care le aveau țărani dependenti față de feudali, să urmărim formele economice de realizare ale proprietății feudale în acea vreme.

„Întemeierea” statului de sine stătător Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIV-lea a servit drept impuls dezvoltării relațiilor feudale, creșterii mării proprietăți. Începînd cu secolul al XIV-lea, proprietatea funciară feudală în Țara Românească capătă un caracter ierarhic. Structura ierarhică a proprietății funciare constituia expresia repartizării proprietății funciare și a rentei ca formă economică în care se realiza proprietatea funciară în sînul clasei dominante și în același timp dădea clasei dominante în general putere asupra țăranilor dependenți, putere întărită prin metodele constrîngerii extraeconomice (ierarhia funciară era totodată o ierarhie militară și politică)². În cadrul ierarhiei funciare feudale, locul principal îl ocupă proprietatea domnească. Prin această noțiune, în Țara Românească, ca de altfel și în Serbia, se înțeleg atît moșiile proprii ale domnului cît și moșiile care aparțineau statului³. Moșiile care aparțineau statului, domniei ca instituție și care erau formate din locuri pustii, braniști, hotarele târgurilor și orașelor, din moșiile care se confiscau pentru diferite pricini boierilor ca și din pămînturile pe care le cumpăra domnul cu bani din vistieria statului, se transmiteau urmașilor în domnie, fie din aceeași familie cu domnul precedent, fie din altă familie. Cît privește averea particulară a domnului, moștenită de la părinți sau achiziționată de domn pe diferite căi, aceasta se transmitea numai urmașilor săi direcți. În cazul în care lipseau moștenitorii legitimi, averea particulară a domnului trecea în fondul proprietății de stat⁴.

În primele timpuri după organizarea statului independent și pînă în secolul al XVI-lea, în Țara Românească nu se făcea deosebire între proprietatea statului și cea a domnului: proprietatea statului și cea a domnului însemna unul și același lucru. Toate veniturile care se încasau de pe moșiile domnești (prin aceasta înțelegîndu-se atît moșiile proprii ale domnului cît și cele ale statului) erau folosite atît pentru nevoile statului, cît și în interesele personale ale domnului.

Apărută ca rezultat al dezvoltării societății de pe teritoriul Țării Românești pe o treaptă superioară, domnia o dată creată, întărește prin actele interne emise din cancelaria domnească privilegiile asupra proprietății funciare obținute în cursul veacurilor de boieri și pe care ei și le trans-

¹ *Documente privind istoria României*, V, XIII, XIV și XV, p. 1—5.

² L. V. Стернин, Основные этапы феодальной собственности на Руси (до XVII века), in *Вопросы истории* №. 4, 1953, p. 44.

³ Pentru situația din Serbia vezi A.A. Маikov. О земельной собственности в древней Сербии, Чтения в обществе истории в древностей русскими при Московском университете, Moscova, 1860.

⁴ Vezi și I. Minea și L. T. Boga, *Cum se moșteneau moșiile în Țara Românească pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, vol. II, 1935, p. 86.

miteau ereditar. Faptul că încă printre primele acte emise din cancelaria Țării Românești sînt acte prin care se întăresc de către domnie stăpînirea de moșii diferiților boieri arată că la data organizării domniei exista o proprietate mare, care capătă o confirmare oficială prin organizarea instituției domniei.

Proprietatea de pămînt boierească poartă în Țara Românească denumirea de „ocină”¹ sau ca în Serbia „baștină”. Proprietarul de „baștină” dispunea de ea după bunul plac. Era liber s-o vîndă, s-o lase moștenire, s-o dăruiască locașurilor religioase pentru pomenirea sufletului. Pentru legalitatea unor astfel de schimbări în domeniul stăpînirii funciare era necesară însă confirmarea din partea domniei. Domnul putea să-și însușească „baștina” boierilor numai în cazuri speciale și anume: cînd era vorba de trădare (hiclenie) din partea stăpînilor de baștină, cînd lipseau moștenitorii legitimi (cazuri de desherență) și în cazuri de neplată a dărilor.

Alături de proprietatea moștenită, existentă la data organizării domniei și confirmată legal după organizarea acesteia, au apărut în Țara Românească noi forme de proprietate: proprietatea mănăstirească și cea laică de donație. Cît privește proprietatea de danie deținătorii ei numiți „slugi” erau similari întrucîtva vasalilor din Apus. Trebuie subliniat că în Țara Românească daniile de pămînt îmbrăcau în general caracterul de „ocine”²: beneficiarul lor putea să dispună de ele ca și adevăratul proprietar de „ocină” sau „baștină”. El era liber să le vîndă, să le schimbe, să le lase moștenire fiilor, sau să le dăruiască locașurilor religioase pentru pomenirea sufletului. Ca și în cazul „ocinelor” și „baștinilor”, înstrăinarea pămînturilor dăruite trebuia să fie confirmată de domnie. Daniile de pămînt pe care le fac domnii pentru diferite „slujbe” se făceau probabil atît din domeniul propriu al domnului, cît și din pămînturile statului, pe care ei le stăpîneau ca suverani. Ca și în alte părți, ca și în Halici, de exemplu,³ așa și în Țara Românească este foarte greu să ne dăm seama unde și cînd domnii acționează ca deținători ai puterii supreme și unde și cînd ca proprietari ai domeniului lor particular⁴.

Marii feudali puteau să dăruiască și ei pămînturi, creindu-și în acest fel profilele lor „slugi”, proprii lor vasali de care erau înconjurați și în fruntea

¹ „Ocină” se numea de altfel și lotul de pămînt al țaranului, dreptul lui la pădure, pășune, ape ca și averea lui individuală.

² Găsim neintemeiată afirmația lui I. Zviaghin că în Țara Românească între proprietatea de moștenire (ocină, baștină) și cea donativă, ar fi existat o „deosebire netă” (I. Zviaghin, *Prefața la istoria Romîniei*, în *Studii*, 1951, nr. 1, p. 99). Studiul atent al documentelor nu îndreptățește o atare afirmație categorică. Trebuie spus de asemenea că denumirea pe care o dă I. Zviaghin proprietății donative „moșie”, spre a o deosebi de „ocină” — ca și denumirea de „nobili” pe care el o dă feudalilor a căror proprietate asupra pămîntului era condiționată fi aparține. Aceste denumiri nu se întîlnesc în documente cu înțelesul pe care îl dă I. Zviaghin.

³ Pentru situația din Halici cf. B. D. Grekov, *Țaranii în Rusia*, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1952, p. 269.

⁴ Acest lucru este greu de precizat și pentru faptul deja amintit că în primele timpuri după organizarea statului de sine stătător Țara Românească, domeniul particular al domnului nu se deosebea de domeniul statului. Documentele dau să înțelegem că deabia în vremea lui Neagoe Basarab începe să se facă distincție netă între averile particulare ale domnului și cele ale statului. Măsura întreprinsă în acest sens de Neagoe Basarab este de pus în legătură cu acțiunea mai largă pe care o întreprinde acest domn, care hotărăște să se stabilească, pe de o parte, averile domnești, să se hotărîncească, pe de altă parte, averile feudalilor.

căroră porneau la război. Dăruirile pe care le făceau marii proprietari de pământuri „slugilor” lor, ca de altfel și bisericii, trebuiau confirmate de domnie. Pământurile dăruite de marii proprietari „slugilor” lor aveau de asemenea caracter de „ocină”, de „baștină”; deținătorii lor, ca și cei care primeau pământuri direct de la domnie puteau să dispună cum vor de aceste pământuri. Schimbarea în stăpînirea pămîntului presupunea însă confirmarea din partea domniei.

Domnul urmărea orice schimbare în stăpînirea pămîntului în virtutea dreptului de *dominium eminens*, a dreptului de supremă stăpînire a întregului pămînt al țării¹. În legătură cu acest drept au existat în Țara Romînească două instituții feudale: „prădalica domnească” și „darea calului”. Aceste instituții au constituit, precum se știe, obiect de cercefare și în trecut. Ele au fost puse în legătură mai ales cu proprietatea de danie². Atența cercetare a documentelor nu îndreptățește însă această părere. Urmărind în documente toate cazurile în care se folosește clauza „*Въ нихъ прѣдалика данестъ*” am putut observa că această clauză privește proprietatea de pămînt în general. Prezența ei în documente constituie garanția din partea domnului, ca stăpîn suprem al pămîntului, că atît proprietatea moștenită, cît și cea primită sub formă de danie, precum și cea obținută prin cumpărări sau înfrățiri, va rămîne după moartea titularului ei celui sau celor căroră el, titularul hotărâște să le rămînă — de obicei fiilor și fiicelor — iar în cazul cînd lipseau aceștia, rudelor mai apropiate.

„Darea calului”, care se cuvenea domnului în cazurile în care acesta, în urma solicitării proprietarilor de pămînt le confirma stăpînirea pămîntului, ca și „prădalica domnească” nu este legată de un anumit fel de proprietate, ci de proprietatea laică în general. Acest fapt arată și el că în Țara Romînească în secolele XIV—XVI nu se face deosebire netă între proprietatea moștenită, cea dăruită și cea achiziționată în diferite feluri.

Alături de marea proprietate laică a existat în Țara Romînească proprietatea mare mănăstirească. Dacă marea proprietate feudală laică s-a format și a crescut în perioada de pînă la organizarea statului de sine stătător prin înghițirea pămînturilor obștiilor de țărani liberi, iar după organizarea statului și prin daniile domnești, originea mării proprietăți mănăstirești trebuie căutată în perioada de după organizarea statului de sine stătător, Țara Romînească, cînd de fapt au și apărut mănăstirile. Născută din daniile domnești sau boierești, proprietatea mănăstirească a crescut permanent prin daniile care i se adăugau din partea puterii centrale sau a boierilor, prin cumpărări și silnicii. În secolele XIV—XVI, mănăstirile dispun de averi considerabile. Cercetarea căilor și a mijloacelor prin care a crescut averea onora dintre mănăstirile din Țara Romînească (Tismana, Cozia, Bistrița) arată tendința lor, ca în general a tuturor feudalilor laici sau mănăstirești, de a-și mări numărul de sate dependente de ei, de a-și spori numărul de locuitori, singurii care prin munca lor făceau să crească nu numai veni-

¹ În legătură cu studiul domeniului eminent vezi D. C. Arion, *Incercare asupra domeniului eminent din principatele Munteniei și Moldovei în secolele XIV și XV*, în *Inchinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 ani*, Cluj, 1931, p. 12—24.

² V. Costăchel, *Dreptul feudal și „prădalica”*, în *Revista istorică*, XXXI (1945), nr. 1—12 (ian.-dec.).

turile feudalilor dar și puterea lor, situația lor în societate, rolul lor în viața politică a statului. Într-o vreme cînd densitatea populației era relativ slabă, cînd criteriul bogăției îl constituia nu atît pămîntul, care era destul, cît numărul de locuitori care să lucreze acest pămînt se înțelege goana feudalilor de a-și mări prin toate mijloacele posibile numărul satelor și prin urmare a locuitorilor dependenți de ei ¹.

Paralel cu tendința de a-și spori numărul țăranilor dependenți, feodalii caută să întărească dreptul de stăpînire asupra lor ². Tendința de creștere a numărului de țărani dependenți ca și cea de întărire a stăpînirii feudalilor asupra țăranilor, constituie cele două aspecte principale ale procesului de dezvoltare a relațiilor feudale în Țara Romînească, ca de altfel în toate țările în perioada feudală. În condițiile în care țăranul era înzestrat cu mijloace de producție în general și cu pămînt în special, cînd el își avea gospodăria sa proprie, întărirea dreptului de stăpînire asupra țăranului nu se putea realiza decît prin constrîngerea extraeconomică ³. Pentru aceasta fiecare feudal își avea un aparat propriu de constrîngere alcătuit din așa numitele „slugi” ⁴. „Slugile” erau recrutate deseori din rîndurile țăranilor dependenți. Numărul lor era determinat de puterea economică a feudalului, de întinderea teritoriului pe care el îl stăpînea.

În legătură cu constrîngerea extraeconomică, trebuie pusă și problema imunității feudale a cărei bază o constituie proprietatea feudalului asupra pămîntului și care servește ea însăși drept mijloc de constrîngere extraeconomică, drept expresia juridică a rentei feudale ⁵. Important mijloc pentru extinderea proprietății feudale, pentru consolidarea stăpînirii feudale asupra pămîntului, evoluția imunității este strîns legată de evoluția proprietății feudale. Trăsătură caracteristică marelui proprietăți, imunitatea, a contribuit la transformarea acesteia într-o unitate teritorială independentă, al cărei stăpîn era înzestrat cu toate drepturile suverane.

Examinată după poziții metodologice greșite, problema imunității feudale în Țara Romînească n-a putut fi lămurită în trecut. În lucrările istoricilor vechi, nașterea, esența, etapele de dezvoltare ale imunității au

¹ Că adeseori în tendința de a-și mări stăpînirile, mănăstirile folosesc violența o dovedește faptul, destul de elocvent credem, că de exemplu : în cazul mănăstirii Tismana, din numărul de cca 54 sate menționate în documente ca intrate în stăpînirea acestei mănăstiri, de la înființarea ei și pînă la 1580, pentru 35 din ele mănăstirea poartă procese în decursul perioadei amintite, stăpînirea ei fiind contestată în aceste sate. În cazul mănăstirii Bistrița, ctitorie a boierilor Craiovești, din cele cca 31 sate intrate în stăpînirea mănăstirii de la înființarea ei (sfîrșitul secolului al XV-lea) și pînă la 1565, pentru 13 din ele mănăstirea poartă procese cu țăranii sau cu feodalii laici sau eclesiastici, care se plîng domniei că satele le-au fost luate cu forța de boierii Craiovești și date ctitoriei lor pe vremea cînd — subliniază documentele — „au fost ei (boierii Craiovești — n.n.) tari și puternici”.

² Acest drept de stăpînire consta în esență în a-l obliga pe țăran pe de o parte, să muncească acolo unde feudalul îl punea, să dea pe de altă parte, dijma din majoritatea produselor gospodăriei țăranesti.

³ V. I. Lenin, *Opere*, vol. III, Ed. P.M.R., 1951, p. 171.

⁴ Termenul „slugă” în documentele din Țara Romînească (sec. XIV—XVI) avea atît sensul de vasal cît și cel de persoană prin care-și exercita autoritatea feudalul.

⁵ L. V. Cerepnin, Основные этапы развития феодальной собственности на Руси (до XVII века), p. 44. Идем, Русские феодальные архивы XIV—XVI веков partea a 2-a, Moscova 1951, p. 7.

rămas neînțelese¹. Considerînd că de o proprietate mare nu se poate vorbi în țările romine decît după „întemeierea” lor, că originea acestei proprietăți este de căutat în daniile domnești, istoricii din trecut socoteau că izvorul imunității îl constituie documentele de danie².

Pornind în studiul imunității de la aparențe ei n-au putut pătrunde esența ei, au susținut uneori idei de-a dreptul paradoxale. Radu Rosetti credea, de exemplu, că dreptul de imunitate servea intereselor țăranilor, că pe baza acestui drept țăranii erau scutiți de obligații către feudali³.

Reluarea studiului imunității feudale, examinarea ei în strînsă legătură cu proprietatea feudală, face ca în momentul de față să putem considera că : 1. În Țara Romînească imunitatea, ca atribut al marelui proprietăți feudale, a apărut o dată cu proprietatea feudală, deci înainte de formarea statului de sine stătător⁴. 2. Întemeierea statului Țara Romînească, organizarea cancelariei domnești în veacul al XIV-lea, a făcut ca drepturile imunitare să fie fixate pe baza unor documente scrise. (Aceasta nu însemnează că izvorul imunității sînt documentele de danie). 3. Studiarea documentelor din secolele XIV—XVI ne permite să înțelegem politica puterii centrale față de instituția imunității și anume : tendința generală a domniei de a limita drepturile de imunitate ale feudalilor⁵, fapt care se manifestă în special către sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea. Limitarea drepturilor de imunitate către sfîrșitul secolului al XV-lea este în legătură cu procesul istoric general, care avea loc în Țara Romînească în acea vreme cu lupta pentru centralizarea statului.

★

În privința structurii proprietății feudale trebuie spus că în Țara Romînească, ca și în alte țări, proprietatea feudală era formată din două părți distincte : o parte rezervată feudalului (rezervă feudală) și o altă

¹ O rezervă facem în ceea ce privește lucrarea V. Costăchel, *Les immunités dans les Principautés roumaines aux XIV-ème et XV-ème siècles*, București, 1947, care cuprinde o serie întregă de observațiuni juste cu privire la instituția imunității în țările romine.

² Exprimînd în general părerea istoriografiei vechi romînești D. C. Arion scria : „Regimul marilor proprietăți — regimul domenal, propriu feudalităților — a fost o condițiune și o consecință a întemeierii statelor romînești și atrăgea după sine, cu atît mai mult cu cît ne apropiem de obîrșia lui, administrația locală, cea curentă, executivă, ca și cea judiciară, de către proprietarul local al satului, de către boier, miluit de către domn cu stăpînirea lui. În lipsa unui aparat de stat, de o dregătorime ce nu s-a format decît încetul cu încetul, stăpînului locului — boierul în înțelesul lui general — a administrat locul, tocmai pentru că l-a stăpînit, de pe urma concensiunii domnești, a dăruirii lui după scriptura actelor” (D. C. Arion, *Caractere juridice și sociale ale proprietății rurale în voievodatele romînești*, în *În amintirea lui C. Giurescu. La douăzeci și cinci de ani de la moartea lui. 1875—1918*, Buc., 1944, p. 118).

³ „Pare a rezulta din textele actelor vechi de imunitate — scria R. Rosetti — că domnul, scutind pe sătenii unui sat mănăstiresc de biruri, scutirea era făcută în folosul lor și că ei nu mai plăteau călușărilor acele biruri, nici în total, nici în parte” (R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, tom. I, Buc., 1907, p. 291).

⁴ Ea este rezultatul uzurpării de către feudali a drepturilor judecătorești, fiscale și a altor drepturi care aparțineau înainte țăranilor liberi din obște. Vezi și L. V. Cerepnin *Русские феодальные архивы XIV—XVI веков*, partea 2, Moscova, 1951, p. 6.

⁵ În cadrul acestei politici generale a domniei sînt însă și cazuri cînd domnii contribuie la răsîndirea și întărirea privilegiilor de imunitate.

parte formată din loturile („delnițele”) țărănești. Cea mai mare parte a proprietății feudale o constituia în Țara Romînească în secolele XIV—XVI loturile țărănești. Rezerva feudală lucrată în comparație cu suprafața pe care o ocupau loturile țărănești era în această vreme destul de redusă. Baza economică a proprietății feudale o forma gospodăria țărănească exploatată, pe calea luării dijmei din majoritatea produselor ei. Pe lângă dările în natură țărani dependenti plăteau și dări în bani¹, erau obligați de asemenea să presteze diferite munci agricole și de curte către feudali².

În afară de gospodăriile țărănilor dependenti, pe proprietatea feudală exista un număr considerabil de robi-țigani. Din rîndul lor feudali își recrutau de obicei slugile de curte și de casă. Diferite munci la curtea feudalilor erau prestate de aceste slugi, care trăiau la curte și se hrăneau din rezervele în produse, care se aflau aici. Mențiunea în unele documente din a doua jumătate a secolului al XVI-lea a „dajdiei”³ pe care trebuiau să o dea țiganii feudalilor îndreptățește presupunerea că în această vreme parte din țigani creșteau porci, aveau stupi, se îndeletniceau cu meșteșuguri, care le aduceau venituri, din care ei erau obligați să plătească „dajdia” către feudal sau domn.

Veniturile proprietății feudale în secolele XIV—XVI nu proveneau numai din dijmele pe care țărani și uneori țigani le datorau feudalilor, ci și din stăpînirea de către feudali a așa-numitelor „monopoluri” feudale. Existența unor „monopoluri” feudale în Țara Romînească și Moldova, a fost uneori negată în trecut, considerîndu-se că din acest punct de vedere „structura socială a țărilor romîne prezintă o originalitate”⁴. Materialul documentar infirmă această părere. Pentru Moldova sînt relativ multe documentele care atestă existența „monopolurilor” feudale. Știrile sînt mai sărace, din acest punct de vedere, pentru Țara Romînească; nu se poate spune însă că lipsesc. Există suficiente date care arată că exista în Țara Romînească în secolele XIV—XVI un monopol al morii⁵. Aproape că nu poate fi începută stăpînire feudală fără dreptul de monopol al morii. În afară de acest monopol exista în Țara Romînească ca și în Moldova, monopolul asupra unor „industrii” domaniale, torcătorii, pive, dîrste⁶.

În condițiile de predominare a economiei naturale (sec. XIV—XV) cînd proprietatea feudală se înfățișează ca o unitate economică și politică, feudali din Țara Romînească ca și din alte părți, în condiții economice asemănătoare, realizează mari venituri din vămile interne, existente pe

¹ Plățile în bani ale țăranilor către feudali sînt destul de rare în sec. XIV—XV, ele constituind o excepție. Către sfîrșitul sec. al XV-lea începutul sec. al XVI-lea încep să apară cazuri de transformare a rentei în produse în rentă în bani.

² Nu insistăm aici asupra formelor de realizare economică a proprietății feudale, asupra rentei feudale. În cadrul Institutului de istorie un colectiv special sub conducerea lui D. Mîoc cercetează această problemă.

³ *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. III, p. 115, 338.

⁴ M. Emerit, *La question des monopoles seigneuriaux dans l'ancienne Roumanie*, în *Melan-ges offerts a M. N. Iorga, par ses amis de France, et des pays de langue française*, Paris, 1933.

⁵ *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XIII, XIV, și XV p. 48, 54, 57, 76, 83, 95, 117, 125, 137 etc.

⁶ *Ibidem*, p. 109.

domeniile lor. Marii feudali, mănăstirile mai ales, ajung de multe ori să beneficieze chiar și de veniturile pe care le aduceau vămile de graniță¹.

Veniturile în bani pe care le realizau feudali erau folosite în scopul cumpărării de noi sate și pământuri, de asemenea pentru cumpărarea celor necesare gospodăriei feudale. În documente găsim informații, care vin să arate că încă din ultimul sfert al secolului al XV-lea în Țara Românească, pe proprietatea feudală, în afara muncii țăranilor dependenți și a robilor țigani, se folosea pentru diferite munci, în afară de cele agricole, mînă de lucru străină, plătită în bani².

★

O imagine sugestivă cu privire la dezvoltarea proprietății feudale în secolele XIV—XVI ne oferă urmărirea legăturilor acesteia cu piața. Sporadice în primele timpuri după organizarea statului de sine stătător Țara Românească³, legăturile proprietății feudale cu piața devin relativ frecvente la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea. În această vreme, ca urmare a dezvoltării generale a forțelor de producție, a crescut productivitatea muncii, s-a lărgit schimbul, au crescut transacțiile marfă-bani⁴. Cantitatea de cereale produse pe proprietatea feudală la începutul secolului al XVI-lea va fi fost destul de mare din moment ce grîul începe să apară în documente ca articol de export⁵.

Dezvoltarea economiei feudale, a schimbului, a relațiilor marfă-bani, a provocat o reacție în sînul claselor sociale ale orînduirii feudale. Țăranii caută să fie beneficiarii unei cote părți cît mai mare din munca lor, pe care s-o valorifice în interesele lor pe piață. În această tendință ei se lovesc de interesele feudalilor, care impun țăranimii o creștere a obligațiilor ei, o

¹ Mănăstirea Tismana beneficia, de exemplu, de veniturile vămii de la Calafat încă din secolul al XV-lea. În secolul al XVI-lea ea ajunge să aibă și parte din veniturile vămii de la Vilcan. Mănăstirea Bistrița beneficia și ea de veniturile vămilor de la Secui, pe Jiu (vama internă) și de la Vidin.

² Prin documentul din 23 martie 1482, Basarab Țepeluș, scutind satele din județul Ilfov ale mănăstirii Snagov de birul către domnie, arată că „oricite sate are sfînta mănăstire în județul Ilfov, iar la ele să se ia birul de la vecinii mănăstirii de către birarii care vor fi, să-l ducă la sfînta mănăstire, cît va sta sfînta mănăstire să fie pentru lucrarea viilor mănăstirii” (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XIII, XIV, XV, p. 172). Folosirea unei sume destul de mari (birul din mai multe sate) pentru lucrarea viilor nu poate fi interpretată altfel decît în sensul că mănăstirea folosea pentru aceasta muncă salariată. Că în afară de munca țăranilor dependenți și a robilor, feudali foloseau și mîna de lucru din afară pe care o plăteau, o arată mai explicit documentele din secolul al XVI-lea. În 1573 egumenul mănăstirii Bistrița, Eftimie, socotind cheltuielile făcute pentru construirea unui iaz de moară, pe care le și enumeră, conchide: „I-am făcut (iazul — n.n.) cu multă trudă și osteneală. Iară fără ce am plătit am muncit mult și cu oamenii mănăstirii, ca să fie sfîntei mănăstirii de hrană” (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. IV, p. 127).

³ Pentru existența schimbului pledează încă de la începutul secolului al XV-lea științele din documente prin care li se acordă scutiri de vamă feudalilor pentru vînzarea sau cumpărarea de bunuri. Volumul de mărfuri vîndute sau cumpărate pe piață de feudali este neînsemnat. Ei vind mai ales vin, ceară, pește, vite.

⁴ Pentru transformările social-economice din a doua jumătate a sec. al XV-lea vezi B. Cămpina, *rDezvoltarea economiei feudale și începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a secolului al XV-lea în Moldova și Țara Românească*. Extras din Lucrările sesiunii generale științifice al Acad. R.P.R., 2—12 iunie 1950.

⁵ Documentele prin care se dăruiesc sau se întăresc mănăstirii Tismana veniturile vămii de la Calafat și prin care se fixează tariful pentru produsele ce se exportă în sudul Dunării vin să arate că alături de vite (cai, boi, vaci, oi) sare și vin se exportă în lumea balcanică și grîu (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. I, p. 14—46, 57).

creștere a rentei feudale, uneori în forma bănească¹. Nemaiputînd să facă față prin propriile lor mijloace de constrîngere rezistenței țărănimii, feudații sînt nevoiți să apeleze la ajutorul domniei². Ei devin tot mai interesați în întărirea statului feudal, ca singura forță capabilă, în noile condiții economice, să le asigure exploatarea țăranilor. Transformările economice din structura statului feudal au determinat orientarea politicii domnești în toate domeniile vieții de stat : politic, economic, social, religios. Am încercat cu un alt prilej să arătăm măsurile luate de domnie în vederea organizării vieții politice și religioase pe linia centralizării statului³. În domeniul economic este vizibilă politica domniei de a sprijini noua forță economică, orașenimea, de a fixa reguli în viața economică. Basarab Țepeluș, Radu cel Mare, Neagoe Basarab duc o politică consecventă pe această linie.

În domeniul social începe acțiunea de hotărnicire a proprietăților feudalilor, de stabilire a averilor care aparțin statului, de deosebire a averilor statului de averea domnului, de schimbarea politicii domnești față de problema daniilor⁴.

Transformările social-economice de la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, care au dus la o orientare nouă a politicii domnești în diferite sectoare ale vieții de stat, au exercitat puternice influențe asupra activității feudalilor, au marcat o nouă etapă în dezvoltarea proprietății feudale. În noile condiții economice, parte dintre feudali au trecut la reorganizarea proprietăților lor în vederea producției de mărfuri. Mulți dintre feudali se ocupă cu afaceri comerciale, întretin legături economice nu numai cu orașele din Transilvania dar și cu turcii⁵.

Pe măsură ce se dezvoltă relațiile marfă-bani, feudații caută să-și lărgească tot mai mult averile⁶. Tendința feudalilor de a pune stăpînire pe noi pămînturi, de a-și spori numărul de țărani supuși, de a întemeia noi

¹ Faptul că la începutul secolului al XVI-lea sînt boieri, ca boierii Craiovești, care dăruiesc mănăstirilor în mod regulat sume de bani nu poate fi interpretat altfel decît în sensul că la rîndul lor ei dispuneau de venituri regulate în bani. Acestea nu puteau proveni numai din comerț, ci și din transformarea rentei, din rentă în produse în rentă în bani.

² Sînt frecvente cazurile cînd domnia intervine în sprijinul feudalilor cerînd satelor dependente de ei să asculte poruncile acestora, amenințînd că în caz contrar vor fi pedepsite (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. I, p. 175 vol. II, p. 62 etc.). Sînt frecvente cazurile cînd domnia cere să fie respectate drepturile feudalilor (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. I, p. 174, 181, vol. II, p. 65, 93 etc.).

³ Șt. Ștăfănescu, *Începuturile băniei de Craiova. Pe marginea unui document recent publicat, în Studii și materiale de istorie medie*, I, 1956.

⁴ Trebuie spus din acest punct de vedere că în timp ce în sec. XIV—XV domnia dăruiește feudalilor, mănăstirilor mai ales, sate și robi spre sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea precum și în tot cursul secolului al XVI-lea dăruirile de sate sînt din ce în ce mai puține, locul lor fiind luat de daniile în bani. Schimbarea în sistemul daniilor, creșterea daniilor în bani își găsește explicația în primul rînd în faptul că veniturile în bani ale domniei în urma prefacerilor economice crescuseră considerabil ; în al doilea rînd, în condițiile economice nou create, cînd valoarea satelor crescuse mult, era mai convenabil domniei să dăruiască bani și nu sate. (Aceasta cu atît mai mult cu cît domeniile statului începuseră să se resimtă din cauza dăruirilor masive de sate făcute înainte vreme feudalilor).

⁵ A se vedea în acest sens Șt. Ștăfănescu, *Rotul boterilor Craiovești în subjugarea Țării Romînești, de către turci, în Studii și referate privind istoria Romîniei*, partea I, Buc., 1954.

⁶ Slăbită, ca urmare a creșterii inegalității de avere a țăranilor din cadrul ei, obșteea sătească nu mai poate face față atacurilor feudalilor îndreptate împotriva-i. Proprietățile feudale cresc tot mai mult pe seama pămînturilor obștiilor de țărani liberi.

sate, apare ca fiind conținutul de bază al istoriei sociale a Țării Românești în secolul XVI-lea.

La sfârșitul secolului al XVI-lea în condițiile lărgirii pieței interne și externe pentru produsele agriculturii, feudații încearcă să sporească exploatarea țăranilor pe bază de clacă. Ei caută să extindă suprafața de pământ care le aparținea în mod nemijlocit (rezerva feudală) de cele mai multe ori prin defrișări și deșteleniri, uneori însă și pe seama loturilor țărănești. Extinderea suprafeței de pământ, care aparținea direct feudalului, sporirea muncii sub forma de clacă, cea mai grea formă de exploatare a țăranilor, explică încercările feudaților la sfârșitul secolului al XVI-lea de a-și lărgi drepturile asupra țăranilor. Noua formă de exploatare a țăranilor pe bază de clacă, nu putea fi în mod real forma principală de exploatare a țăranilor atâta timp cât acestea se bucurau de dreptul de strămutare¹. De aceea feudații caută și reușesc să obțină legarea țăranilor de glie. Legalizarea fixării de pământ a țăranilor s-a săvârșit prin introducerea așa-numitei „legături” a lui Mihai Viteazul. Acest „așezământ” constituie punctul culminant al politicii de șerbire a țăranilor la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea. „Legătura lui Mihai” a legalizat pe plan general, pe întreaga țară, o practică începută în mod izolat de boieri mai dinainte.

Prin legarea țăranilor de glie la sfârșitul secolului al XVI-lea începe o nouă etapă în evoluția proprietății feudale. Din această vreme proprietatea feudală devine tot mai mult o frână pentru dezvoltarea forțelor de producție.

РАЗВИТИЕ ФЕОДАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ВАЛАХИИ ДО XVII ВЕКА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В настоящей статье автор задался целью обобщить исследования последних лет, касающиеся вопроса феодальной собственности в Валахии до XVII века. Указывается, что в прошлом этот вопрос не мог быть полностью разрешен. Незнание или игнорирование прежними историками законов исторического материализма привело к тому, что собственность в средние века рассматривалась не как основа феодальных производственных отношений, а как самостоятельная юридическая категория. Феодальная собственность часто отождествлялась с современным частным землевладением. Происхождение, сущность, формы и этапы развития феодальной собственности остались невыясненными.

В статье особое внимание уделяется более важным вопросам, выдвигаемым изучением феодальной собственности, а также исследованию пути, пройденного ею в Валахии до конца XVI века, когда было

¹ În legătură cu dreptul de strămutare al țăranilor un interesant studiu a publicat în ultima vreme P. P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țăranilor, în țările române (ptnă la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, I, 1956.

узаконено прикрепление крестьян к земле. Это событие отмечает новый этап в развитии феодальной собственности, поскольку оно стало очень значительно тормозить развитие производительных сил.

L'ÉVOLUTION DE LA PROPRIÉTÉ FÉODALE EN VALACHIE JUSQU'AU XVIIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'article se propose de faire connaître les résultats des recherches entreprises ces dernières années sur la propriété féodale en Valachie, jusqu'au XVIIe siècle. Si, par le passé, ce problème n'a pu être élucidé que d'une manière incomplète, la cause en est aux historiens de jadis qui, ignorant ou méconnaissant les lois du matérialisme historique, considéraient la propriété au moyen âge, non pas comme la base des rapports féodaux de production, mais comme une catégorie juridique distincte. Maintes fois, la propriété féodale a été identifiée à la propriété terrienne moderne. L'origine, l'essence, les formes et les étapes du développement de la propriété féodale sont demeurées obscures.

L'auteur insiste sur les principaux problèmes que soulève l'étude de la propriété féodale et suit la route parcourue par la propriété féodale en Valachie jusqu'à la fin du XVIe siècle, époque à laquelle les paysans furent légalement et obligatoirement fixés à la glèbe. Ce moment marque une étape nouvelle de l'évolution de la propriété féodale, moment à partir duquel cette dernière freine de plus en plus le développement des forces de production.

O LUCRARE INEDITĂ DESPRE MIȘCAREA REVOLUȚIONARĂ DE LA 1821 DIN ȚĂRILE ROMÎNE

DE

AL. VIANU și S. IANCOVICI

În Arhiva istorică centrală din Leningrad, se află în fondul Liprandi o lucrare a acestuia în manuscris intitulată „Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu din anul 1821 și începutul acțiunii eteriștilor în principatele dunărene sub conducerea prințului Alexandru Ipsilanti precum și sfârșitul lamentabil al acestor mișcări în același an”. Manuscrisul acestei lucrări cuprinde trei condici, format 14—20 cm, de câte 105 file și este împărțit în 17 caiete¹. În afară de acest manuscris, în același fond se mai află următoarele lucrări și materiale privitoare la evenimentele anului 1821 în țările române²: a) „Căpitanul Iordache Olimpiotul și acțiunea eteriștilor în principatele române în anul 1821”, un studiu de 101 file alcătuit din capitolele despre eterie — extrase din lucrarea principală menționată mai sus, întregite cu date și fapte din viața lui Iordache Olimpiotul până la izbucnirea răscoalei în 1821; b) un grup de însemnări, de note, fiecare din câte 1—6 file despre: Al. Ipsilanti, Lizgara, Mihail Suțu, Gheorghe Cîrjalii, Gh. M. Cantacuzino, Const. Herescu și Cuciu-Ahmet — toate creionări fugare care dau în câteva fraze concise — portretele personajelor respective. c) 1) Copii după unele proclamații ale lui Tudor Vladimirescu și ale lui Al. Ipsilanti; 2) Declarația celor doi frați Dimitrie și Pavel Macedonschi (original); 3) „Însemnarea autentică a colonelului prințul G. Cantacuzino despre începuturile și acțiunea Eteriei în principatele române în anul 1821, scrisă pentru colonelul Liprandi în anul 1828”³.

¹ Arhiva istorică centrală de stat U.R.S.S., Leningrad, fond. 673 D. 234 — 235 — 236. O copie la Biblioteca publică de stat „Saltikov Scedrin”, Leningrad, arhiva N. K. Schilder.

² Aceste manuscrise din fondul I. P. Liprandi au fost semnalate de Gh. Haupt, *Date cu privire la cunoștințele opiniei publice ruse despre țările române la începutul sec. al XIX-lea*, în *Studii și articole de istorie*, Buc., 1956, I, p. 120—124.

³ Lucrările și materialele din fondul Liprandi cu privire la răscoala din 1821 se află în fotocopia la colectivul de documente 1821, la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. Scrisul lui I. P. Liprandi este foarte greu lizibil. Manuscrisele au fost descifrate și traduse de E. Chișcă de la Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

Dintr-o însemnare a lui I. P. Liprandi se pare că au mai existat câteva note despre : Bimbașa Sava, Nicolae Suțu, Iacovache Rizo, M. Nenadovici etc., care nu se află însă actualmente în acest fond¹.

În studiul său, I. P. Liprandi se ocupă de răscoala românească de la 1821 și mișcarea revoluționară a Eteriei în Țările Române ; ultimele trei caiete sînt consacrate problemelor privind numirea domnilor pămînteni, precum și unor aspecte din viața politică a Țării Românești în timpul domniei lui Gr. Ghica.

În ce împrejurări I. P. Liprandi a studiat evenimentele legate de mișcarea revoluționară de la 1821 ?

Pe la mijlocul anului 1820 locotenent-colonelul I. P. Liprandi a devenit șeful serviciului de informații și contra informații al diviziei a 16-a de infanterie cu sediul la Chișinău. La ordinele generalilor M. F. Orlov, comandantul diviziei a 16-a, Sabaneev, comandantul corpului 6 de armată și P. D. Kiseleff, șeful statului major al Armatei a II-a, Liprandi a îndeplinit, începînd din anul 1821, diverse misiuni cu privire la : supravegherea eteriștilor refugiați din Turcia în Basarabia, mișcările trupelor turcești în țările romîne, descrierea granițelor ruso-turce și a fortărețelor turcești din Balcani etc.².

Liprandi cunoștea limbile : rusă, franceză, italiană, germană, bulgară, romînă și probabil greacă. În însemnarea despre pașa Cuciuc Ahmet (comandantul trupelor turcești din Moldova după moartea lui Salih pașa) în februarie 1822 el arată : „În acest timp (1821—1828) am avut deseori prilejul să-l văd în carantina de la Sculeni. Eu eram trimis de către generalii Sabaneev și Orlov pentru tratative cu Cuciuc Ahmet asupra incidentelor de frontieră. . . vorbea perfect bulgara și foarte bine limba romînească și de aceea mie îmi era foarte ușor să conversez cu el în timpul tratativelor”³.

În această perioadă cînd punea bazele agenturii sale de spionaj militar el era membru al organizației revoluționare decembriste „Uniunea propășirii”⁴.

Arestat în 17 ianuarie 1826 în pricina decembriștilor, Liprandi este eliberat după o lună de zile și recompensat pentru neplăcerile ce i s-au produs. În 1827 el vine în Moldova de unde conduce o rețea întinsă de informatori cu ramificații în Balcani și în Austria. La cererea lui P. D. Kiseleff, alcătuiește un memoriu „Cu privire la mijloacele de a crea o poliție specială în străinătate”. Memoriul a fost aprobat de Nicolae I și în aprilie 1828 P. I. Liprandi este numit șef al acestei noi instituții⁵. În anii 1828—1832, el și-a desfășurat activitatea sa în țările romîne.

¹ I. P. Liprandi (1790—1880) este cunoscut în literatura noastră istorică. Vezi M. Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, Iași, 1857, vol. II, p. 172—173 ; N. Iorga, *Istoria romnilor prin călători*, vol. III, p. 241 ; G. Bezviconi, *Pușkin*, Buc., 1947, p. 50—58 ; G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, Buc., 1947, p. 256—261 ; Gh. Haupt, *Dale cu privire la cunoștințele opiniei publice ruse despre țările romîne la începutul secolului al XIX-lea, Studii și articole de istorie*, I, Buc., 1956, p. 120—124.

² Чтение Общества искорни и древностей российских, 1877 cartea 3, p. 53.

³ Arhiva istorică centrală de stat a U.R.S.S., Leningrad, fondul Liprandi, p. 2—3.

⁴ M. B. Necikina, *Движение декабристов*, vol. I, M., 1955, p. 357.

⁵ P. A. Sadikov, *И. П. Липранди в Бессарабии 1820 годов Пушкинский временник*, vol. VI, 1941, p. 272.

Lucrarea care formează obiectul cercetării noastre ca și însemnările anexe au fost scrise de I. P. Liprandi în anii 1829—1830 pe când se afla la București. În decursul anilor, autorul a introdus numeroase note care veneau să precizeze soarta unor persoane și să indice noi surse care confirmau faptele expuse. Cele mai numeroase note au fost introduse în anii 1842—1847, ultimele datînd din anii 1864—1868.

Ce l-a determinat pe I. P. Liprandi ca, în afara informațiilor furnizate superiorilor săi, să consacre un studiu deosebit evenimentelor anului 1821 în țările romîne? El însuși ne dă răspunsul: „Un concurs de împrejurări mi-a oferit prilejul să urmăresc de aproape toate aceste evenimente chiar de la început și în cele din urmă să le controlez la fața locului și să mă conving de adevărul lor cu ajutorul mărturiilor unui mare număr de oameni care au participat la ele și cu care am avut apoi strînse legături . . . Evenimentele din principate . . . așa cum s-au întîmplat merită într-adevăr atenție și un interes deosebit”¹.

Dar nu numai „împrejurările favorabile” și pasiunea pentru studiul istoriei l-au făcut pe Liprandi să-și îndrepte atenția asupra evenimentelor anului 1821.

În anii 1828—1829, el a întocmit o serie de memorii ample pentru guvernul rus despre țările romîne în perioada 1812—1828; despre însușirile și caracterul boierilor Moldovei și Țării Romînești, „despre starea de spirit a populației” etc². și, firește, s-a izbit în permanență de problemele anului 1821.

Punerea în ordine a tuturor informațiilor adunate în decursul anilor, controlarea lor la fața locului prin zeci și zeci de noi mărturii, stabilirea în amănunt a poziției și rolului fiecăruia dintre protagoniștii răscoalei pandurilor și a eteriștilor, precizarea adevăratelor relații dintre boieri, vîrfurile bisericii și aceste mișcări — toate acestea îi erau cerute în primul rînd de slujba sa de șef al poliției speciale secrete în Balcani.

A studiat însă aceste evenimente cu migala omului de știință și cu pasiunea istoricului.

Lucrarea despre care ne ocupăm este departe de a fi o expunere seacă, rece, oficială; la tot pasul autorul caracterizează viu, sugestiv, oameni, întîmplări, fapte. Liprandi menționează în repetate rînduri politica de abuzuri și jafuri din țările romîne. Masele sînt însă privite doar ca instrument al unui grup de conspiratori; pe primul plan apar cei care au pregătit și condus mișcarea revoluționară și autorul se străduiește să descurce pînă la capăt firele încîlcite care îi legau pe aceștia.

★

Datorită lucrărilor și actelor publicate în ultimii ani cu privire la Tudor Vladimirescu și la alte persoane ce au avut un rol de seamă în mișcarea revoluționară de la 1821, se părea că problema legăturii dintre Eterie și

¹ Căpitanul Iordache Olimpiotul . . . , Dos. 237, f. 14.

² Gh. Haupt, *op. cit.*, p. 123.

conducătorul răscoalei românești din Țara Românească a fost pe deplin elucidată¹.

Teoria care înfățișa mișcarea lui Tudor Vladimirescu ca o mișcare spontană și anti-grecească determinate de cauze exclusiv interne ducea la o serie de contradicții de nerezolvat².

Nu se putea explica : de ce Tudor a pornit să răscoale Oltenia de la București unde au fost redactate de mai înainte proclamația de la Padeș, arzul către Poartă și memoriile adresate împăraților Rusiei și Austriei? Ce interes aveau boierii eteriști care făceau parte din guvernul provizoriu să saboteze măsurile de represiune împotriva mișcării? Cum se face că trupele guvernamentale comandate de ofițeri eteriști au trecut de partea lui Tudor Vladimirescu? De unde avea Tudor fondurile necesare să plătească rechizițiile și solda oamenilor săi? De ce Al. Ipsilanti a cerut lui A. Pini să vegheze „ca nici un fir de păr din capul lui Tudor să nu se clatine”? Cum de s-au aflat printre hîrțile lui Iordache Olimpiotul care au căzut în mîinile turcilor două scrisori de ale lui Al. Ipsilanti adresate lui Tudor Vladimirescu? De ce Tudor s-a retras din București și nu s-a alăturat turcilor, deși a dus tratative în acest sens cu ei? Cum de a fost posibil ca Tudor să fi putut fi ridicat de o mîină de oameni din mijlocul oștirii sale?

La toate aceste probleme, răspunde Acad. A. Oțetea în studiul său din anul 1845, arătînd că răscoala lui Tudor Vladimirescu nu poate fi înțeleasă decît în cadrul Eteriei : „Eteria i-a dat șeful, programul, organizarea, impulsul inițial, tactica de propagandă și de luptă, primele mijloace de realizare și a încadrat-o în mișcarea generală de însurecțiune care urmărea emanciparea tuturor creștinilor din Imperiul otoman”³.

Pentru prima oară se da astfel o explicație organică a întregii mișcări ; teza acad. A. Oțetea înlătura contradicții ce păreau de nerezolvat și pentru prima dată apărea clară linia directoare a mișcării și logica internă a acțiunilor lui Tudor.

După apariția acestui studiu au fost scoase la lumină cîteva acte capitale ale mișcării de la 1821 ; scrisorile adresate de Gr. Brîncoveanu, Gr. Ghica și Barbu Văcărescu, una lui Tudor Vladimirescu⁴, alta lui D. Macedonschi⁵, întregite cu acordul militar dintre Tudor Vladimirescu, Iordache Olimpiotul și I. Farmache — descoperit în Arhivele de Stat din Budapesta⁶, veneau să confere tezei acad. A. Oțetea o confirmare decisivă.

¹ A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țările Românești, 1821—1822*, Buc., 1945 ; C. Grecescu, *Incă un act în legătură cu mișcarea de la 1821 din Țara Românească*, în *Revista istorică română*, 1946, fasc. I, p. 1—9 ; M. Romanescu, *Date noi asupra revoluției lui Tudor Vladimirescu*, în *Balkanica*, V (1947), p. 3 ; E. Virtosu, *Despre Tudor Vladimirescu*, Buc., 1947 ; A. Oțetea, *Legămîntul lui Tudor Vladimirescu față de Eterie*, în *Studii*, an. IX (1956), nr. 2—3, p. 125—133 ; A. Oțetea, *O nouă istorie a mișcării lui Tudor Vladimirescu*, în *Studii*, an. X (1957), nr. 2, p. 201—202.

² A. D. Xenopol, *Istoria Romnilor din Dacia Traiană*, Buc., 1929, vol. X, p. 48—71 ; N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, Buc., 1921, p. VI—XV ; E. Virtosu, *Tudor Vladimirescu. Pagini de revoltă*, Buc., 1936, p. 21 ; D. Bodin, *Tudor Vladimirescu în București*, în *Revista istorică română*, 1943, fasc. II, p. 17—36.

³ A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țările Românești (1821—1822)*, Buc., 1945, p. 359.

⁴ *Revista istorică română*, 1946, fasc. I, p. 3.

⁵ E. Virtosu, *Despre Tudor Vladimirescu*, Buc., 1947, p. 60—61.

⁶ *Studii*, an. IX (1956), nr. 2—3, p. 130—133.

Lucrarea lui I. P. Liprandi aduce însă o serie de precizări care dau o nouă perspectivă mișcării revoluționare românești din 1821 și legăturilor ei cu acțiunea Eteriei.

Ideea centrală în lucrarea lui I. P. Liprandi este că mișcarea lui Tudor Vladimirescu a pornit la impulsul boierilor pămînteni care erau inițiați sau în curent cu treburile Eteriei; acești boieri au acționat însă independent de Eterie, urmărind ca prin această mișcare separată să scape de concurența fanariotă; Tudor Vladimirescu n-a fost eterist și de la prima zi a răscoalei și pînă la sfîrșitul său tragic s-a menținut pe poziția de a lupta pentru înlăturarea fanarioților, îngrădirea abuzurilor și arbitrarului.

Teza, în general, nu este nouă. A. Xenopol a susținut-o acum o jumătate de veac, dar ea nu s-a putut menține, și contradicțiile și incoerențele legate de această explicație au fost simțite de toți cei care s-au ocupat în de aproape de răscoala din 1821.

I. P. Liprandi a sesizat problemele suscitade pe această linie, și datele și faptele ce le aduce se înlănțuie cu explicațiile sale într-o construcție logică, unitară, ce permite o explicație organică a întregii mișcări. Astfel, contradicțiile sînt de astă dată înlăturate de pe pozițiile acestei teze care, abandonată, la un moment dat, se impune spre a fi considerată din nou în lumina lucrării lui I. P. Liprandi.

I. P. Liprandi se străduiește, inabil uneori, să păstreze discreția cea mai absolută asupra amestecului Rusiei în pregătirile de răscoală ale Eteriei.

Se știe că sub frazeologia moralei creștine a ațtului Sfintei Alianțe, se ascundea nu numai contra-revoluția ci și linia anti-turcească a politicii externe a Rusiei țariste.

Încă la Congresul de la Viena, Alexandru I a cerut ca toate popoarele creștine din Imperiul otoman să fie puse sub protecția întregii Europe¹.

Opoziția Angliei și Austriei față de planurile expansioniste ale Rusiei în Balcani l-a silit pe Alexandru I să caute alte mijloace.

După toate indicațiile, încă în 1817, Capo d'Istria l-a informat pe țar despre existența Eteriei. Avîntul pe care l-a luat organizația în anul 1818 a îndreptat atenția diplomației țariste asupra ei. Posibilitatea organizării unei mișcări insurecționale în Balcani deschidea perspectiva intervenției armatelor ruse în numele Sfintei Alianțe pentru înăbușirea „dezordinilor”.

Dezvoltarea Eteriei a luat un ritm uimitor. Diplomația țaristă era prezentă în toate colțurile lumii grecești. Aproape toți consuli Rusiei în Balcani au devenit membri ai Eteriei.

Autoritățile austriece au interceptat o scrisoare a lui Al. Ipsilanti din Munkaci către o prietenă a sa, în care se plînge că a fost înșelat; Metternich scria pe marginea acestei scrisori: „J'ai au reste vingt preuves que déjà en 1819 Capo d'Istria et Ipsilanti s'occupaient de la levée de boucliers future”².

¹ S. B. Okun, *История СССР (1796—1825)*, Leningrad, 1947, p. 308.

² *Les rapports diplomatiques de Lebzelttern ministre d'Autriche à la Cour de Russie (1816—1820)*, St. Petersburg, 1913, p. 240. Scrisoarea lui Metternich către Lebzelttern din 25 decembrie 1821. Concludentă în această privință este scrisoarea lui Capo d'Istria către mitropolitul Ignatie — mentorul spiritual al Eteriei — din 17/29 iulie 1828 (Arhiva centrală istorică de stat, Acte vechi, Moscova, fond. III/83, f. 99—101v).

Momentul ales pentru provocarea tulburărilor în Imperiul otoman a fost nefericit. Pe deasupra, Al. Ipsilanti „un om cu totul neînsemnat”, după cum îl caracterizează I. P. Liprandi, n-a avut „nici facultăți personale pentru o chestiune atât de importantă, nici bărbăția și nici curajul trebuincios”¹.

Eteriștii „nu trebuiau să compromită Rusia”², or, Al. Ipsilanti chiar a doua zi după sosirea sa la Iași a dat o proclamație în care anunța public ceea ce trebuia tănuit, legînd prin aceasta diplomația țaristă de mîini și de picioare. Țarul s-a văzut silit să dezavueze mișcarea. Afacerea greco-turcorusă a luat imediat o turnură europeană. Anglia și Austria au înlăturat toate cauzele care ar fi putut justifica intervenția militară a Rusiei.

Metternich și-a dat seama de eșecul diplomației ruse și remarca cu satisfacție: „l'Empereur désire sortir d'une affaire mauvaise et pénible avec honneur”.

Astfel, planurile clădite de cabinetul rus traduse în viață au luat o direcție neașteptată și nedorită de cei care le-au urzit. Problema greacă a rămas însă în picioare. Sarcina lichidării dominației otomane care s-a copt în procesul de dezvoltare a poporului grec bătea acum la poarta istoriei și chiar în decursul aceluiași deceniu în care Al. Ipsilanti a pornit, la semnalul cabinetului rus, acțiunea sa, prefacerile diplomației europene au concurat pînă la urmă pentru rezolvarea ei. Istoria luptei poporului grec arată încă o dată clarviziunea concluziei lui K. Marx: „Omenirea își pune întotdeauna numai probleme pe care le poate rezolva, căci, privind mai de aproape, se va constata întotdeauna, că problema însăși se naște numai acolo unde condițiile materiale ale rezolvării ei există deja sau, cel puțin, sînt în proces de devenire”³.

Pentru țările romîne, problema eliberării de sub asuprirea Porții otomane avea alte contururi și ea s-a manifestat în 1821 pe planuri diferite de cele ale grecilor. Independent de gîndurile conducătorilor Eteriei sau ale cabinetului rus, realitatea romînească și numai ea a dat viață, în țările romîne, luptei maselor populare împotriva orînduieilor feudale și a despotismului fanariot. În anii ce preced mișcarea lui Tudor Vladimirescu, „condițiile materiale” ale rezolvării acestor sarcini se aflau în devenire. Unii reprezentanți, cei mai buni, ai poporului român, întrezăreau toate acestea și își dădeau seama că lucrurile nu mai pot fi amîinate și cer o grabnică rezolvare, alții priveau cu îngrijorare pericolul care amenința privilegiile și situația lor și căutau soluții pentru a preveni furtuna.

Pentru virfurile feudale pămîntene, lichidarea despotismului fanariot era o problemă coaptă de mult. Din această cauză boierimea pămînteană s-a axat pentru un moment pe o linie comună cu a maselor, urmărind să obțină înlăturarea unei concurențe devenită apăsătoare și canalizarea miniei poporului înspre o direcție mai puțin primejdioasă pentru ea.

Astfel, mișcarea națională de eliberare care a cuprins parte din Europa în anii 1820—1821 a căpătat pe solul romînesc forme specifice care oglindeau problemele ce puteau fi rezolvate de poporul român și pe care acesta era

¹ Caietul C., f. 53.

² Loc. cit., f. 59.

³ K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, Buc., 1954, p. 10.

chemat să le rezolve. Mersul revoluției grecești și situația internațională au influențat și mersul revoluției românești; dar ea a pornit pe pământul țării pe o linie care era departe de scopurile Eteriei și de planurile cabinetului rus.

Din aceste considerente, poziția lui I. P. Liprandi de a trece sub tăcere rolul Rusiei în răscoala grecească nu scade cu nimic exactitatea și seriozitatea informațiilor pe care le aduce în lucrarea sa.

★

Informațiile pe care se sprijină Liprandi cu privire la acțiunile lui Tudor Vladimirescu și treburile Eteriei în principate sînt uimitor de bogate și de obicei de la prima sursă. El a luat, probabil, din însărcinarea guvernului rus declarații de la refugiații care au avut un rol mai însemnat în mișcarea din 1821, a adunat hîrțiile și notele lor și apoi pe mulți dintre ei i-a recrutat în rețeaua sa de informatori. Astfel, dintr-o însemnare din 1826 reiese că frații D. și P. Macedonschi se aflau în slujba sa. În nota despre Const. Herescu, „un om cu caracter extrem de posac și care se îndrăgostea ușor”, se arată că acesta a venit spre sfîrșitul anului 1821 la Chișinău, „s-a mutat la mine — declară Liprandi. . . Aici (la Chișinău (el era împreună cu D. Macedonschi, cu prințul G. Cantacuzino și alți fruntași ai jalnicei campanii din 1821. Eu am rezumat diversele lor discuții și am adunat notele lor”¹. În nota despre Lizgara — un om „frumos, abil . . ., suficient de cult pentru a fi un bun aventurier”, Liprandi declară deschis: „contele Voronțov mi-a dat ordin să-l supraveghez . . . L-am văzut pe Lizgara de două ori în scopul de a strînge pentru mine personal unele informații cu privire la unele amănunte ale mișcării la care el participase, fapte pe care le văzuse sau le auzise”².

Din însemnări reiese că a luat informații, printre alții, și de la Rizo Nerulos — „cunoscut prin romantica sa lucrare”³; Hagi Prodan „bătrînul voievod sîrb care a murit mai tîrziu la Hotin”; Const. Penedeca, „grec din Nejin . . . astăzi se află în Moreea”; Mihail Suțu, „Un om cu facultăți foarte mărginite”; Constantin Duca și de la mulți alții.

Mai tîrziu, pe cînd se afla în principate, a verificat notele adunate și a cules personal informații de la participanții evenimentelor din 1821 care se aflau în viață; a stat de vorbă cu parte din arnăuții cu care a plecat Tudor din București, cu medicul Charles Barot, care se afla cu eteriștii la Tîrgoviște și l-a vizitat pe Tudor după torturare, „astăzi se află la Focșani”, cu maiorul Solomon, cu fratele lui Bimbașa Sava, Panaiot Fochianos, care a vîndut Austriei „corespondența lui Sava cu Al. Ipsilanti” și cu multe alte căpetenii de panduri și arnăuți, cu singurii supraviețuitori dintre eteriști ai luptei de la Secul „un evreu care primise legea creștină și fusese slugă la unul dintre căpitani și care a trecut la confesiunea mahometană și astăzi se află la Silistra și altul Tufecchi Nicola, care era armurier pe lîngă detașament . . . se află și astăzi la București ca cel mai bun meșter armurier”⁴, cu căpeteniile oștilor turcești: Cuciuț Ahmet, Emîn Aga etc.; cu Nuri Aga, care a fost

¹ Nota despre Const. Herescu, p. 23 (fondul Liprandi).

² Lizgara (același fond), p. 3.

³ Este vorba de *Histoire moderne de la Grèce*, Geneva, 1828.

⁴ Caietul M. P., 22 v.

trimis în repetate rînduri la Tudor de către pașa de Silistra și cu mulți alții. Probabil a căutat să obțină informații și de la acei boieri despre care știa că au fost implicați în mișcarea din 1821. În afară de mărturiile culese de la participanți, Liprandi a avut la dispoziție acte pe care le-a trimis ministrului său tutelar, de pe unele și-a luat copii, iar despre altele notează „am văzut actul”.

Cu toate că dispune de informații de prim ordin, uneori, autorul redă inexact unele fapte, confundă oamenii și datele; spre exemplu, relatînd despre căminarul Stefan Bibescu care s-a închis la mănăstirea Motru, Liprandi menționează „în deceniul al cincilea domn al Țării Romînești”¹, confundîndu-l, evident, cu Gheorghe Bibescu; sau că Tudor și-ar avea numele „după moșia sa din Gorj”. Aceste inexactități sînt însă puține la număr și se referă la chestiuni de mică importanță. Liprandi a cunoscut cu exactitate și amănunțime întîmplările răscoalei și se poate spune fără greș că, în genere, are extrem de puține goluri.

El a observat în mod critic atît persoanele care-i dădeau informațiile, cît și materialul însuși. Astfel, printre informatorii lui Liprandi asupra întîmplărilor răscoalei, au fost și frații Macedonschi. Aceștia au dat și o declarație scrisă, găsită în fondul documentar Liprandi, pe care noi astăzi putem, fără nici un efort deosebit, să o apreciem ca nesinceră, într-o anumită privință. Dimitrie și Pavel Macedonschi se dovedesc în declarațiile lor față de Liprandi documentați în ceea ce privește situația economică și specială a Țării Romînești înainte de răscoală; în schimb, cînd trebuie să relateze momentele răscoalei la care au fost părtași și nu le convine să recunoască acest lucru, ei denaturează în mod conștient faptele. Astfel, Dimitrie Macedonschi pretinde că a plecat cu Tudor Vladimirescu din București, la 17 ianuarie, pentru a face comerț; de asemenea, pretinde că Tudor a luat cu împrumut 20 000 lei de la Pavel, abia în Oltenia, în luna februarie, cînd a venit Pavel la el pentru a doua oară din București. De fapt, împrumutul s-a făcut la 13 ianuarie. După D. Macedonschi, în jurul lui Tudor s-au strîns în Oltenia 20 000 de oameni, cifră evident exagerată. Liprandi nu a luat în considerație aceste informații inexacte. Deși D. Macedonschi a afirmat față de Liprandi că proclamația lui Tudor Vladimirescu a fost scrisă în Oltenia, după ce a fost trimis arzul către Poartă și adresele către Rusia și Austria, Liprandi a acordat tot creditul informației pe care o avea din altă sursă, anume că proclamația a fost redactată înainte de plecarea din București, în casa lui Ilarion și această informație o dă el ca valabilă.

★

După Liprandi, despre existența Eteriei s-a aflat în țările romîne prin Nicolae Galatis, care, „fiind în principate în anii 1816—1817”, a convertit pe unii dintre boieri, printre care și pe Alecu Filipescu-Vulpe². De abia, însă, după 1818 și în țările romîne, ca și în alte regiuni unde se aflau greci, au început să curgă adeviziuni masive la Eterie.

¹ Caletul A, f. 22.

² Loc. cit., f. 6. v.

„Gr. Brîncoveanu știa despre răscoala grecilor încă din anul 1820 din luna mai, despre aceasta există dovezi vădite”¹. Informația este susținută de faptul cunoscut și anume de scrisoarea căminarului Sava prin care înștiința, în octombrie 1820, pe Em. Xanthos că Brîncoveanu a aderat la Eterie².

Pe de altă parte, Dimitrie Macedonschi declară următoarele : „În anul 1820, în luna iunie, marele ban Barbu Văcărescu mi-a declarat mie . . . că răul înrădăcinat în patria noastră nu poate fi desrădăcinat altfel decît să se înarmeze poporul . . . împotriva nedreptății și în acest scop m-a invitat pe mine pentru că eu cunoșteam pe panduri . . . La această invitație eu i-am spus lui Văcărescu „mă voi gîndi și vă voi da răspunsul”. Plecînd de la ei în drum am intrat la vel vornicul Scarlat Grădișteanu, care mi-a declarat că este de acord cu această chestiune, iar de la acesta m-am dus la vel vornicul Alecu Filipescu și acesta mi-a spus că este cu puțință și ar fi foarte bine să scăpăm patria noastră de jugul tiranilor”³.

Este evident, deși D. Macedonschi nu o spune direct, că Barbu Văcărescu făcîndu-i propunerea să ridice pandurii împotriva abuzurilor stăpînirii fanariote, l-a asigurat totodată că și Scarlat Grădișteanu și Alecu Filipescu-Vulpe sînt de acord cu această problemă și l-a trimis să discute cu ei.

D. Macedonschi s-a eschivat de a da un răspuns hotărît la propunerea boierilor, „cunoscînd bine firea lor ; se baza puțin pe asigurări și era convins . . . că ei nu vor avea nici putere, nici curaj să sprijine toți împreună o răscoală populară împotriva abuzurilor cu care ei înșiși se obișnuiseră și la care erau cei mai zeloși părtași. Pe lîngă aceasta, el își amintea încă de o întîmplare asemănătoare, recentă, din timpul domnitorului Caragea, cînd boierii de clasa întîia, instigînd pe alții, ulterior unii au renunțat, alții s-au răscumpărat și au devenit judecătorii victimelor lor”⁴. Întîmplarea din timpul lui Caragea despre care vorbește Liprandi s-a petrecut cu marele ban Const. Filipescu. Acesta a încercat, cu sprijinul vornicului Const. Bălăceanu și al marelui logofăt Grigore Ghica și altor boieri, să denunțe Porții abuzurile domnitorului, pînă la urmă însă a fost surghiunit la moșia sa de la Bucov și otrăvit din porunca lui Caragea.

Cum se explică atunci că marii boieri care erau inițiați în Eterie sau în curent cu treburile ei au ales pe frații Macedonschi să ridice pandurii la răscoală și ce urmăreau prin aceasta ?

Din materialele interne cunoscute, nu se știe care erau relațiile dintre frații D. și P. Macedonschi și pandurii. În declarația sa, D. Macedonschi arată că atît el cît și fratele său au intrat în 1806 în regimentul românesc de cazaci. Amîndoi frații fiind răniți au fost siliți să părăsească regimentul ; au intrat apoi ca traductori ai cancelariei ruse pe lîngă Divanul țării. D. Macedonschi a lucrat pe lîngă Comisia principală de anchete și a fost delegat în județe pentru cercetarea abuzurilor. În 1812, D. Macedonschi a fost trimis în Oltenia pentru a studia organizarea unei oștiri care să aibă ca nucleu de bază pandurii. Pavel Macedonschi a fost detașat de divanul din București la divanul din Craiova, pentru a înființa acolo o cancelarie rusă îndeosebi

¹ Caietul A, f. 6.

² Em. Xanthos, *Απομνημονεύματα*, Atena, 1845, p. 106.

³ Declarația fraților Macedonschi, dos. 311, f. 3.

⁴ Caietul A, f. 15.

pentru problemele militare. După încheierea păcii, ei s-au ocupat cu arendarea de moșii și cu negoțul. Probabil în perioada războiului 1806—1812, atît în timpul cînd au slujit în regimentul românesc de cazaci, cît și după aceea, au venit în contact cu pandurii, mai ales că Pavel Macedonschi se ocupa de problemele lor, fiind detașat la Craiova tocmai pentru aceasta, iar D. Macedonschi era adesea prin județele Olteniei pentru a cerceta jalbele cu privire la abuzurile autorităților locale sau ale ofițerilor ruși și studiasă în 1812 posibilitățile înființării unei oștiri pămîntene. Lucrînd la cancelaria divanului, ei au devenit cunoscuți atît boierilor cît și pandurilor. Liprandi subliniază că „se bucurau de încrederea deplină a pandurilor”.

Marii boieri pămînteni care cunoșteau gîndurile de răscoală ale eteriștilor, oameni practici și realiști, au plănuit să organizeze un complot cu scopul de a se debarasa de concurența fanariotă. Dorința boierilor de a scăpa de sub stăpînirea fanariotă nu s-a născut peste noapte¹. În condițiile descompunerii feudalismului, mișcarea națională de eliberare atrage în orbita ei toate clasele și păturile sociale. N. Iorga a exprimat lapidar și sugestiv esența acestui sentiment național al boierimii pămîntene: „Boierul român nu mai vede în boierul grec un frate bun, ci un coleg întîmplător”². Pregătirile de răscoală ale eteriștilor au oferit un prilej de acțiune și boierilor pămînteni din Țara Romînească.

Fiecare dintre boierii care aveau o idee cît de superficială despre Eterie — spune Liprandi — era sigur că întreprinderea grecilor nu va fi niciodată încununată de succes. „Brîncoveanu cu mintea lui chibzuită și tovarășii săi de idei, care știau despre aceasta pe de o parte, lingușeau pe eteriști și îi asigurau că le vor da ajutor în caz de va fi nevoie, iar pe de alta voiau să profite de nenorocirile care trebuiau negreșit să lovească pe eteriști și care erau pregătite întrucîtva în chip viclean, chiar de boierii care nutreau speranța de a trage foloase pentru dînsii din aceasta”³. De aici, ideea unei răscoale proprii, organizată și canalizată de marii boieri, cu prilejul căreia ar fi putut prezenta Porții cererile lor.

Planul inițial al lui Al. Ipsilanti era să se ducă la Triest și de acolo în Peloponez pe un vas grecesc. De abia în octombrie s-a conturat ideea unei acțiuni de diversiune în țările romîne spre a sili Poarta să-și concentreze forțele pe Dunăre. Cum se explică, însă, că în iunie 1820 Barbu Văcărescu i-a propus lui D. Macedonschi să ridice pandurii la răscoală?

După Liprandi, boierii din Țara Romînească au aderat la Eterie, convinși fiind că acțiunea ei va eșua și căuțînd să tragă foloase de pe urma nenorocirii eteriștilor, au plănuit să provoace paralel, independent, o mișcare insurecțională împotriva stăpînirii fanariote, cu alte cuvinte un complot în complot. S-ar putea, evident, ridica obiecții în ceea ce privește convingerea boierilor în insuccesul acțiunii eteriste. Judecînd însă după cum s-au desfășurat evenimentele, este, totuși, izbitoare permanenta rezervă și prudența cu care au acționat boierii din Țara Romînească față de Eterie.

¹ Vezi, spre exemplu, Anaforaua Mitropolitului și celorlalți boieri ai Țării Romnești către A. P. Rumianțev, din 22 iulie 1774 *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată și adnotată de N. Iorga, Buc., 1902, p. 537.

² N. Iorga, *Istoria literaturii romnești*, Buc., 1953, vol. III, p. 9.

³ Caietul A, f. 7.

Punctul de plecare al mișcării din Țara Românească — așa cum îl prezintă Liprandi — poate fi acceptat sau respins numai în lumina desfășurării ulterioare a evenimentelor, deoarece nu există materiale care să confirme sau să infirme aceste afirmații.

Să vedem, deci — după Liprandi — cum a fost organizată răscoala din Țara Românească.

Pentru îndeplinirea planurilor lor, boierii aveau nevoie de un om care să răscoale poporul „și alegerea lor unanimă a căzut asupra unui oarecare sluger Tudor, poreclit Vladimirescu . . . înzestrat cu o bună și serioasă judecată, fiind totodată șiret, îndrăzneț în fapte și în expresiile sale, și pe deasupra încăpăținat. . .”¹. Tudor nu a știut nici o altă limbă decât cea maternă, dar „vorbea cu înflăcărare și scria bine”². El era cunoscut prin activitatea sa din timpul războiului din 1806—1812 și apoi datorită faptului că venea deseori la consulatul rusesc — sub protecția căruia se afla „pentru a prezenta jalbe contra violențelor și asupririlor pricinuite pandurilor care au fost în serviciul Rusiei . . . nemulțumit de cîrmuire din cauza numeroaselor acțiuni abuzive și lipsite de omenie, Tudor își manifesta deschis indignarea, exprimîndu-se cu îndrăzneală și sinceritate împotriva cîrmuirii ruinătoare a domnilor greci”³.

În decembrie 1820, Tudor „a venit din nou cu treburile sale” în București. Boierii care se agitau cu planurile lor — „au văzut îndată în el o unealtă sigură pentru a pune cel mai bine în aplicare planul pe care îl schițaseră, a răscula pe locuitorii din Oltenia ca unii ce erau socotiți mai războinici”⁴.

Cu ajutorul lui Ilarion, episcopul de Argeș, „care avea mai mult decît toți legătură cu Tudor”, Gr. Brîncoveanu, Gr. Ghica și Barbu Văcărescu au luat contact cu Tudor și i-au propus să ridice pe panduri la răscoală, argumentîndu-i că numai în urma unei răscoale vor putea înfățișa Porții abuzurile comise de fanarioți; „după numeroase consfătuiri scurte, Tudor a consimțit, dar numai cu condiția ca ei să-i dea un act scris prin care să fie împuternicit să provoace răscoala”⁵. Liprandi nu arată bazele acestui acord, ele reies însă din proclamațiile lui Tudor și din «Cererile norodului românesc» și exprimă din punct de vedere obiectiv programul confuz și limitat al burgheziei din acel timp, program care apare mai ciuntit datorită tocmai acordului cu marea boierime.

Cerînd boierilor un act scris, Tudor susținea „că el nu voia să acționeze altfel decît în numele poporului și al boierilor care se îngrijeau de binele acestui popor”⁶. Afirmația aceasta, care cuprinde contradicția esențială a mișcării, lămurește însă sensul conduitei lui Tudor.

La început, cei trei boieri au șovăit, dar pînă la urmă i-au dat actul primind în schimb de la Tudor o declarație scrisă că este gata să provoace

¹ Caietul A, f. 10 v.

² Loc. cit.

³ Loc. cit., f. 9 v.

⁴ Loc. cit., f. 10.

⁵ Loc. cit., f. 11 v.

⁶ Loc. cit., f. 12.

răscoala. Ei i-au promis, totodată, lui Tudor, să-i trimită mai târziu un alt act iscălit de toți boierii.

Actul dat de Gr. Brîncoveanu, Gr. Ghica și B. Văcărescu este cunoscut¹. Liprandi reproduce fragmente din el. O copie a acestei împuterniciri se găsește anexată la declarația fraților Macedonschi. Declarația dată de Tudor boierilor nu a fost pînă în prezent găsită și probabil a fost distrusă. În ceea ce privește actul promis care trebuia să fie iscălit de toți boierii, i-a fost predat lui Tudor la Ciorogîrla de către Dinicu Golescu. Actul semnat de 77 de boieri „din care mulți se aflau de acum în Austria” și după cum declară Liprandi: „Acest act ... a fost expeditat ... ministerului. Am avut ocazia să văd semnăturile de pe el, ale lui Băleanu, Filipescu etc.”².

Astfel, s-a ajuns ca cei mai mari boieri ai țării să trateze cu un simplu vătaf de plai și să încheie cu el un acord care aparent îl pune pe același plan cu ei. Boierii au străruit ca frații Macedonschi să fie atrași în răscoală, „frații Macedonschi erau mai culți și boierilor li se părea că ar putea fi periculoși dacă nu participau la răscoală”³. Probabil, boierii nu voiau să încredințeze șefia răscoalei unui singur om.

După ce „a întocmit împreună cu Ilarion în casa acestuia o proclamație și alte acte”, Tudor a plecat din București împreună cu D. Macedonschi „în noaptea de 17 spre 18 ianuarie 1821, două zile înainte de moartea domnitorului Al. Suțu ... Brîncoveanu fiind atunci spătar i-a dat 27 de arnăuți aleși pe care i-a pus să jure că vor îndeplini orbește totul ce le va porunci Tudor. Acești arnăuți — declară Liprandi — „au servit în detașamentul meu de partizani voluntari în anul 1828, am avut ocazia să vorbesc cu mulți dintre ei, care au afirmat că Brîncoveanu le-a dat personal instrucțiuni și le-a poruncit să plece noaptea afară din oraș și să se alăture lui Tudor”⁴. Brîncoveanu a răspîndit apoi zvonul că acești arnăuți i-au fost dați lui Tudor „pentru a restabili ordinea în plaiul său care s-ar fi revoltat”. O dată cu plecarea sa din București, Tudor a trimis un curier anume pentru a-l preveni despre toate pe Dimitrie Gîrbea, „unul din locuitorii mai bogați ... în care avea încredere desăvîrșită”⁵.

Astfel a început răscoala.

De unde a luat Tudor fondurile necesare?

Boierii se temeau să-i încredințeze lui Tudor bani „ca nu cumva el să se lepede de această acțiune și să-și păstreze banii pe care ei nu ar fi îndrăznit niciodată să-i ceară înapoi”, dat fiind „împuternicirea pe care i-au dat-o”.

Liprandi respinge indignat acest gînd: „Tudor era ... un adevărat patriot și avea în vedere un singur lucru — eliberarea compatrioților săi;

¹ *Revista istorică română*, 1946, fasc. I, p. 3.

² Caietul B, f. 39. Copia după acest act a fost găsită în colecția particulară de Const. Grecescu și de colectivul de documente 1821 al Inst. de ist. al Acad. R.P.R., unde se află și facsimilul. Acest act este cunoscut din publicația lui Aricescu (II, p. 132–133) și e anume cartea de adevărire și jurămînt a boierilor la intrarea lui Tudor în București. Dintre cei 77 de boieri care au semnat cartea de adevărire și jurămînt în copie, aceștia sînt indicați nominal 34 și apoi formula „și alți mulți pînă la număr de 77 obraze”. La Aricescu figurează 56 de boieri. Va trebui revizuită și datarea acestui act, deoarece copia aflată în facsimil la Institutul de istorie poartă data de 22 martie și nu 23, cum o dă Aricescu după *Condica domnească* nr. 93.

³ Caietul A, f. 14 v.

⁴ *Loc. cit.* f. 16.

⁵ *Loc. cit.*, f. 16 v.

bazându-se ferm pe participarea boierilor menționați — iar gîndul lăcomiei atît de firesc pentru aceștia, era departe de simțămintele sale”¹.

Văzînd că boierii tergiversează cu banii, Tudor „... s-a oferit să întrebuițeze pentru aceasta o sumă a sa ; el avea în vedere 40 de mii de galbeni aparținînd voievodului sîrb M. Nenadovici și pe care se obligase să o transmită acestuia în Basarabia. El socotea că are dreptul să dispună provizoriu de acești bani și lăsînd drept garanție menționata împrumutnicire a boierilor, el i-a întrebuițat pentru propriile lui nevoi”².

Astfel s-ar explica cum de a ajuns împrumutnicirea boierilor în mîna lui Nenadovici. Nu știm care erau relațiile dintre Tudor și Nenadovici ; din textul lui Liprandi reiese că Tudor avea la el banii înainte de a încheia înțelegerea cu boierii și s-a oferit să folosească acești bani care îi fuseseră încredințați de Nenadovici ... Explicația pare deajuns de șubredă. Presupunînd însă că afacerea Nenadovici a fost o simplă afacere de șantaj în spatele căreia se aflau frații Macedonschi, nimic nu ne îndreptățește să considerăm că ar fi ticluite și actele pe care se sprijină această afacere. Încă spre sfîrșitul anului 1821, A. Pini care se afla la Sibiu a comunicat îngrijorat guvernului său despre existența acestor acte compromițătoare ; el a depus eforturi serioase pentru a pune mîna pe aceste hîrtii, a dus tratative cu cei care le dețineau și a trimis de îndată copiile obținute. Deși aceste copii nu s-au găsit în arhiva Ministerului de Externe al U.R.S.S., coperta dosarului acestor acte — pe care se redă conținutul lor — atestă prezența hîrtilor în cauză.

Amploarea răscoalei și rapiditatea cu care Tudor a ridicat o oștire de aproape 10 000 de oameni a înspăimîntat la un moment dat și pe boierii care erau părtași cu el ; aceștia au început să se teamă ca nu cumva Tudor, profitînd de împrejurări, „să devină în cele din urmă stăpînul lor”³.

Cîrmuirea în care rolul preponderent îl aveau boierii înțeleși cu Tudor a început tratative cu căpetenia răsculaților, alegînd pentru aceasta pe Pavel Macedonschi care — după cum notează Liprandi — a lipit în noaptea de 21—23 ianuarie în București proclamația lui Tudor. Pavel Macedonschi relatează următoarele : „Am fost chemat la 3 februarie în casa marelui ban Brîncoveanu unde erau adunați toți boierii de rangul întîi, mitropolitul și episcopii și mi-au propus ... să mă folosească în chestiunea răscoalei, făgăduindu-mi să recompenseze osteneala și pagubele care mi s-ar putea întîmpla ... am declarat ... că trebuie să întreb despre aceasta pe consulul general al Rusiei, Pini ; ... ei au ales de îndată ... pe boierul Ghica și împreună cu el am mers la dl. Consul care mi-a spus că trebuie să mă supun voinței autorităților și astfel în aceeași zi am fost trimis din București în Oltenia pentru a avea o convorbire orală cu Vladimirescu în sensul să înceteze acțiunea și să declare ce cere. La 6 februarie l-am găsit pe Vladimirescu la M-rea Motru și în aceeași zi am plecat înapoi cu răspunsul oral că el se supune voinței autorităților și că nu se va mișca cu nici un pas din locul unde l-am găsit cu condiția însă ca toate partidele boierești să se unească într-o sin-

¹ Caletul A., f. 13.

² Loc. cit., f. 14.

³ Caletul B, f. 26.

gură înțelegere și să nu cheltuiască în zadar banii visteriei spre a strânge arnăuți și alte lucruri fără de folos, ci să întrebuițeze banii pentru desrădăcinarea cauzelor răzvrătirii. Vladimirescu, potrivit înțelegerii noastre, a stat în M-reă Motru și în satul Tințăreni pînă aproape de jumătatea lunii martie, în tot acest timp s-au desfășurat neîntrerupt corespondențe și tratative orale dar în zadar, deoarece boierii treceau zilnic din partid în partid și n-au putut să fie toți reuniți într-un partid¹.

Așadar, boierii părtași cu Tudor aleg pe Pavel Macedonschi, care era inițiat în răscoală, ca om de legătură între cîrmuire și șeful răscoalei. În tratativele duse, Tudor revendică înlăturarea domnilor străini, îngrădirea arbitraratului, a stoarcerilor, a justiției părtinitoare, precum și micșorarea birurilor, și cere boierilor să se unească spre a supune Porții dezideratele țării. Bdierea se dovedește însă incapabilă de o atare acțiune. Este trimis în Oltenia vornicul C. Samurcaș, „un grec rafinat și șiret”.

Tudor i-a repetat aceleași lucruri, declarîndu-i totodată că nu mai acceptă nici un fel de tratative pînă ce nu i se vor trimite „cîteva capete de boieri și nu vor fi izgoniți alți cîțiva care se deosebesc mai mult decît ceilalți prin cumplita lor cruzime în asuprarea sătenilor ... printre boierii ale căror capete le cerea ... erau următorii: Gheorghe Filipescu, toți cei din familia Belu, banul Bălăceanu, Mitropolitul”². Această cerere să fi fost oare făcută numai cu scopul de a înspăimînta pe cei care se arătau mai refractari unei acțiuni a întregii boierimi? sau presiunea maselor l-a împins pe Tudor pe o poziție mai radicală? În legătură cu misiunea lui C. Samurcaș, s-au emis în lucrările consacrate răscoalei diverse ipoteze. Nu este cazul de a fi expuse aci. Dimitrie Macedonschi relatează însă în această problemă un fapt de care va trebui ținut seamă.

Într-una din zile — probabil 25 februarie — Pavel Macedonschi a adus lui Tudor la Motru un pachet trimis din București. Tudor a scos din acest pachet „două scrisori” semnate „de marele ban Barbu Văcărescu”, una pentru D. Macedonschi în care era avertizat să nu se lase de răscoală și i se făgăduiau 250 000 lei (datată 20 februarie — scrisoarea a fost publicată de E. Virtosu cu data de 2 februarie)³, iar a doua scrisoare adresată lui Tudor „pentru a ridica viața caimacamului Samurcaș de la Craiova ca om potrivit acestei cauze, cu atît mai mult că fratele său din Constantinopol vine caimacam”⁴. (Ioan Samurcaș, caimacamul noului domn se afla la 22 februarie la Giurgiu și la 24 a sosit în București)⁵.

În timp ce Al. Ipsilanti se ocupa la Iași de sfințirea drapelului oștirii sale „o adunătură de prăvăliași”, în care „la fiecă trece greci erau patru căpitani”, caimacamii lui Callimachi au încercat să intre în tratative cu Tudor.

¹ Declarația fraților Macedonschi, Dosar 311, f. 16—17. Pavel Macedonschi a plecat spre m-reă Motru în seara zilei de 3 februarie. El a mai fost la Tudor în zilele de 14, 17 și 25 februarie (E. Virtosu, *1821. Date ...*, Buc., 1932. *Activitatea poștei*, p. 27, 28).

² Caietul B, f. 33—33 v.

³ E. Virtosu, *Despre Tudor Vladimirescu*, Buc., 1947, Datarea de 2 februarie este evident inexactă.

⁴ Declarația fraților Macedonschi, dos. 311, f. 12.

⁵ *Hurmuzaki*, XX, f. 554—555.

Acesta însă a refuzat orice tratative, declarînd că fără învoierea sa „Callimachi nu va îndrăzni să treacă Dunărea înainte de a semna așezămintul pe care el îl pregătește pentru compatrioții săi”¹.

Tudor și-a dat seama că a pierdut în zadar peste două săptămîni în m-reă Motru și în urma stăruințelor lui D. Macedonschi s-a grăbit să înainteze spre București.

Dinicu Golescu, „îmbrăcat în haine de arnăut” a venit în întîmpinarea lui Tudor în satul Ciorogîrla-Domnești, pentru a-i ura din partea boierilor rămași în București bun venit și a-i cere să ocupe cît mai repede orașul. Acolo, la Ciorogîrla, Dinicu Golescu i-a înmînat lui Tudor actul semnat de 77 de boieri, din care mulți se aflau în Austria (Dinicu Golescu a fost special la Brașov pentru aceasta și „ei au semnat de bunăvoie”), prin care recunoșteau că acțiunea lui este în folosul țării și ei au fost de la început alături de el.

Tardivă recunoaștere; Gr.-Brîncoveanu, B. Văcărescu, Gr. Ghica, cu care se înțelesese în toate, erau de mult fugiți. Rusia dezavuase mișcarea, treburile eteriștilor se aflau „în starea cea mai rea”. Turcii făceau pregătiri. Singura forță reală era în miinile lui Tudor.

De teamă, boierii „s-au grăbit cu toții să confirme prima împuternicire”² sperînd astfel să-l oblige să nu depășească limitele stabilite inițial.

Pe de altă parte, însă, boierii, spre a se acoperi, au ticluit o proclamație dată, chipurile, de Tudor către locuitorii orașului București, în care acesta le cerea neapărat actul. „Această proclamație a fost transmisă lui Fleishhakkell la Brașov, ea a fost publicată în unele reviste, dar ea n-a existat niciodată”³.

Pe baza acestei proclamații, boierii s-au justificat după aceea, arătînd că Tudor „i-a silit într-un fel să-i dea acest act”.

Intrarea lui Tudor în București este privită de toți istoricii răscoalei ca un moment crucial.

După Liprandi, ocuparea Bucureștiului n-a schimbat conduita lui Tudor, el a continuat să acționeze în sensul acordului încheiat la început cu boierii și această linie a urmat-o pînă la sfîrșitul său tragic. Deosebit de interesant este episodul închiderii boierilor la Belvedere, așa cum îl prezintă Liprandi. Al. Filipescu-Vulpe care „înșela pe Tudor, pe Divan, pe boieri și pe eteriști, a declarat în secret mitropolitului, împreună cu Ilarion, că ei știu sigur că bimbașa Sava are intenția să prindă pe mitropolit și să-l predea turcilor și de aceea trebuie rugat Tudor să mute Divanul în afara orașului, și să pună acolo garda sa. Aceasta a fost de ajuns pentru mitropolit, un om cu facultăți limitate și înfricoșat de răspunderea pentru faptele sale din trecut. El a început să roage cu insistență pe Tudor ca Divanul să fie mutat cît mai repede. Pe de altă parte, Filipescu-Vulpe, cu ajutorul lui Ilarion,

¹ Caietul B, f. 38.

² Loc. cit., f. 40.

³ Loc. cit., f. 40 v. Proclamația despre care Liprandi afirmă că este ticluită e datată 20 martie și a fost adresată, ca și cea din 16 martie, locuitorilor orașului București. Ea a fost publicată de Aricescu (II, p. 128 – 129), „după originalul aflat între hîrțile răposatului Dimitrie Ciocirdea”. În arhivele noastre nu s-a găsit nici originalul, nici vreo copie și credem că într-adevăr actul este ticluit de boieri.

a dat să înțeleagă lui Tudor cât este de importantă mutarea Divanului în afara orașului și i-a sugerat să impună unor membri ai Divanului să-și aibe acolo și domiciliul, deoarece . . . nu se putea avea siguranța că unii dintre ei nu vor părăsi Bucu reștii și atunci Divanul cîrmuitor va rămîne fără puterea atât de necesară, mai ales în împrejurările de atunci”¹. Boierii, și în primul rînd Filipescu-Vulpe, și-au creat astfel o justificare în plus că au acționat numai datorită constringerii. „Tudor a fost de acord în toate” și și-a respectat cuvîntul.

Boierii însă l-au înșelat. „El a fost — spune Liprandi — într-un anumit sens victima boierilor care l-au îndemnat să organizeze răscoala și apoi l-au lăsat fără ajutor”².

★

În repetate rînduri Liprandi respinge părerea curentă, și în vremea cînd scria lucrarea, cum că Tudor a fost eretist. Această opinie provenită inițial „din sursă grecească” a fost apoi susținută tocmai de „acei boieri care fuseseră părtași cu Tudor”. În sprijinul tezei sale, Liprandi arată și relațiile dintre Tudor și Iordache Olimpiotul, anterioare răscoalei.

„Cînd la București se vorbea de acum cu glas tare despre intenția domnului Caragea de a fugi în Austria . . . s-a întîmplat să fie în oraș și Tudor Vladimirescu. Acesta îl cunoștea pe Iordache de multă vreme și, ca locuitor băștinaș din Cerneți, avea legături cu el. După o consfătuire comună, Iordache a jurat și a promis lui Tudor să nu-l lase pe domn să plece din principat, ci să-l predea lui și poporului cu toate bogățiile sale. Cu această făgăduială Tudor a plecat înapoi să ia măsuri, iar Iordache a prevenit pe domn despre intenția acestui șef de panduri și i-a grăbit plecarea. Primind 7 000 de mahmudele (circa 10 000 galbeni) pentru formarea unui detașament, Iordache a avut peste cîteva zile gata 300 de oameni de nădejde cu care a condus pe Caragea la granițele Transilvaniei. Această împrejurare a fost cauza dușmăniei neînduplecate care a existat după aceasta între Tudor și Iordache³. Se știe că Iordache l-a escortat pe Caragea, dar nu avem nici un document care să confirme cele relatate de Liprandi cu privire la această înțelegere dintre Tudor și Iordache, pe care acesta din urmă s-o fi călcat.

În ianuarie 1821 „Iordache aflînd de izbucnirea răscoalei din Oltenia, a căutat să profite de ea și a luat-o asupra sa. El a înștiințat despre aceasta pe L[eventis] la București, pe Rizo Nerulos la Iași și pe Al. Ipsilanti la Chișinău și din acel moment toți l-au socotit pe Iordache vinovat de răscoala lui Tudor . . . Șiretul Iordache credea că mai tîrziu nu-i va fi greu să atragă oastea acestuia (a lui Tudor) de partea sa, cel puțin cu acest gînd se delecta pe sine și înșela cea mai mare parte din șefii Eteriei din principate”⁴.

Atitudinea Consulatului rus, scrisoarea lui Al. Ipsilanti în care ordona să nu se atingă un fir de păr din capul lui Tudor, afirmația lui Rizo Nerulos⁵ că Tudor era membru al Eteriei și primea ordine de la Iordachi Olimpiotul,

¹ Caietul D, f. 89—90.

² Loc. cit., c. f, 77 v.

³ Căpitan Iordachi Olimpiotul . . . f. 20.

⁴ ibidem

⁵ Rizo Nerulos, *op. cit.*, p. 284.

cele scrise de Thomas Gordon¹, toate acestea apar explicabile, în lumina relatării de mai sus a lui Liprandi.

Cînd a aflat Tudor despre Eterie?

La 24 februarie, detașamentul de sub comanda lui Iordache Olimpiotul a atacat, la Țințăreni, împreună cu celelalte forțe trimise de o cîrmuire, pe D. Macedonschi.

„A doua zi seara (25 februarie), Iordache a primit de la Bimbașa Sava o scrisoare din București, prin care i se făcea cunoscut sosirea la Iași a prințului Ipsilanti”².

În aceeași noapte, Iordache a început „tratative cu Tudor, care abia atunci sosise la Țințăreni de la Motru . . . Aici pentru prima oară Iordache a făcut cunoscut lui Tudor răscoala eteriștilor și intenția lor, căutînd prin toate mijloacele să-l convingă să colaboreze cu ei, fără să-i dea cîtuși de puțin să înțeleagă că el (Iordache) era deja implicat în această taină. El a întîmpinat din partea lui Tudor o împotrivire netă cu privire la o atare unire a forțelor lui cu eteriștii care urmăreau un scop total opus. Atunci, șiretul Iordache și-a luat angajamentul să acționeze de comun acord cu Tudor. I-a jurat credință și în urma hotărîrii luate la o consfătuire comună a plecat îndată la București pentru a reține acolo pe boieri pînă la sosirea lui Tudor și pentru a comunica lui Ipsilanti ca acesta să nu ocupe Țara Romînească. Iordache a împrumutat de la Tudor și de la Macedonschi bani pe poliță pentru a înrola oameni și a căutat totodată, prin toate mijloacele, să îndemne pe Tudor la jaf”³.

Noi nu avem mărturii documentare care să ateste cele de mai sus; există doar polița lui Iordache Olimpiotul în valoare de 2 500 de galbeni⁴. Probabil, D. Macedonschi și Hagi Prodan au asistat la discuția dintre Iordache și Tudor, ei au participat la consfătuirea despre care vorbește Liprandi și de la ei provine această informație.

Un alt fapt întîmplat puțin după aceasta la Oteteliș, în ziua de 3 martie „a sporit și mai mult . . . ura lui Iordache împotriva lui Tudor”. Iordache lăsase pe doi dintre căpitaniii săi, Bulucbașa Iovu bairactarul și căpitanul Iovu Turculeț, pe drumul Bucureștiului, pentru a jefui pe boieri. Tudor i-a prins la Oteteliș și i-a omorît pentru jaful făcut la Benești, „iar lucrurile găsite la ei le-a împărțit îndată aceluia căroră le aparțineau”⁵. Cazul este relatat și de Dumitrache Protopopescu (Aricescu — II, p. 37).

Într-un raport consular austriac se arată că turcii puseseră mîna pe sacul cu hîrțile lui Iordache Olimpiotul și printre ele s-ar afla și două scrisori

¹ Th. Gordon, *History of the Greek revolution*, vol. I, Londra, 1832, p. 96.

² Caietul B, f. 27.

³ Loc. cit., f. 27 v — 28 v.

⁴ E. Virtosu, *Despre Tudor Vladimirescu*, Buc., 1947, p. 62. Iordache Olimpiotul a împrumutat 2 500 de galbeni de la D. Macedonschi, iar Tudor Vladimirescu a iscălit ca martor. E. Virtosu datează zăpislul 16 februarie în loc de 26 februarie 1821, cum reiese după Liprandi. Analiza datelor care precizează drumul și acțiunile lui Iordache Olimpiotul după 9 februarie 1821 cînd a plecat din București duc la concluzia că data de 26 februarie este probabil exactă. Zăpislul în sine ridică o problemă: de ce Iordache Olimpiotul, unul din șefii Eteriei „superiorul” lui Tudor Vladimirescu, după cum afirmă Rizo Nerulos și alții, a împrumutat bani de la Macedonschi și Tudor, în loc ca el să-i dea banii lui Tudor? Și cînd asta? Cîteva zile după ce venise de la București?

⁵ Caietul B, f. 345.

ale lui Al. Ipsilanti către Tudor. Probabil, despre una din aceste scrisori ne povestește Liprandi. Al. Ipsilanti a scris din Iași lui Bimbașa Sava „să ridice toate armele precum și caii de la boieri și ... să ia totodată în stăpînire casa de bani a vistierei”. Ipsilanti a trimis „o scrisoare identică lui Iordache, în al cărui plic a mai adăugat alta, cu același conținut pentru a fi remisă lui Tudor pe care Ipsilanti îl credea atunci un instrument al lui Iordache, așa cum acesta a știut să-l asigure de la început și după cum mulți cred greșit și pînă astăzi”. Într-o notă marginală Liprandi menționează : „Iordache nu a dat această scrisoare lui Tudor”¹.

În ziua de 7 martie, Al. Ipsilanti a primit la Focșani o scrisoare de la Iordache prin care îl înștiința că vine în întîmpinarea sa și „îl implora totodată să se grăbească să ocupe Bucureștiul înainte de a sosi acolo Tudor, care și-a călcat făgăduiala și șovăie”. Peste cîteva zile, Iordache l-a asigurat personal pe Al. Ipsilanti că va corupe „fără greș pe toți căpitani de panduri și a luat pentru aceasta o sumă importantă”².

În acest timp, încă înainte de a intra în București, Tudor a propus divanului să trimită la Ipsilanti un delegat și să-l roage să nu intre în București și să evacueze acest principat ... „Pavel Macedonschi a fost trimis de divan cu o împuternicire scrisă ...” pe care Ipsilanti a primit-o pe cînd se afla în drum spre Ploiești.

În ziua de 27 martie Al. Ipsilanti s-a apropiat de București și s-a oprit la Colentina „mulți dintre boierii din București ... au venit la prințul Ipsilanti și l-au rugat să ocupe orașul unde pregătiseră pentru el casa lui Brîncoveanu. Dar prințul n-a îndrăznit să facă aceasta, el nu se prea baza pe forța sa, se temea de panduri și nu se încredea în totul în Sava”³.

În seara zilei cînd a sosit Ipsilanti, „Tudor însoțit de D. Macedonschi și de episcopul Ilarion a venit la el”. Al. Ipsilanti a căutat prin toate mijloacele să convingă pe Tudor să colaboreze cu el și să unească lagărul pandurilor cu al eteriștilor. Tudor se opuse însă cu dîrzenie ... „la insistența stăruitoare a prințului i-a cerut dovezi scrise despre participarea Rusiei”. În cele din urmă, după discuții aprinse, cînd Ipsilanti a recunoscut că nu are nimic din partea Rusiei, dar că pentru binele comun ei trebuie să opereze de comun acord, Tudor i-a spus : „... Scopul d-voastră este cu totul opus scopului meu ... Locul d-voastră nu este aici. Duceți-vă, treceți Dunărea și luptați cu turcii. În ceea ce mă privește, eu nu intenționez să mă lupt cu ei. Eu intenționez să lupt numai contra abuzurilor care sfîșie patria mea. Puterea d-voastră este prea slabă ca să vă puteți măsura cu cea a turcilor și dacă nu sînteți sprijiniți de vreo mare putere vă așteaptă numai nenorociri ...”⁴. La această discuție a asistat și prințul G. Cantacuzino, care după plecarea lui Tudor l-a sfătuit pe Al. Ipsilanti să evacueze Țara Romînească și să revină în Moldova sau să treacă Dunărea.

Ipsilanti însă nu s-a lăsat convins și ... „și-a îndreptat atenția spre conruperea, cu ajutorul lui Iordache, a căpitaniilor lui Tudor”⁵ ... Între

¹ Caletul C, f. 65.

² Loc. cit., f. 68 v.

³ Loc. cit., f. 70.

⁴ Loc. cit., f. 71 v – 72 v.

⁵ Loc. cit., f. 72 v.

timp, pentru ca eteriștii să nu bănuiască refuzul lui Tudor de a acționa în înțelegere cu ei . . . „Ipsilanti a răspîndit zvonul că Tudor a jurat chiar că le va da ajutor”¹.

După patru zile, temîndu-se să rămînă în Colentina, Al. Ipsilanti și-a ridicat brusc lagărul și s-a îndreptat spre Tîrgoviște. Această deplasare, care îl apropia de granițele Austriei, „nu era de bun augur, toți au văzut în aceasta un început de fugă rușinoasă”². Sava a fost lăsat în București, „sub pretextul de a forma, chipurile, avangarda eteriștilor”, în fapt însă Al. Ipsilanti îl însărcinase „să supravegheze în secret pe Tudor și între timp să continue a avea legături cu turcii pentru a iscodi intențiile lor”³.

★

O dată cu proclamația de la Padeș, Tudor a adresat în numele Adunării Poporului memorii către împărații Austriei și Rusiei (acestea au fost trimise lui Ghiță Opran la Orșova ca să le expedieze prin poștă⁴) și un arz către Poartă pe care l-a trimis „în cetățile turcești prin trei-patru panduri desculți, numai în cămăși și încinși cu curmea de tei, adăugînd în scrisorile adresate pașalelor că ei se pot încredința singuri văzînd pe acești trimiși de starea în care a ajuns poporul credincios Porții pe care fanarioții și boierii l-au jefuit de toate”⁵.

Pașalele și Poarta au primit favorabil declarațiile lui Tudor și i-au răspuns prin slujbași de ai lor anume trimiși la el.

Corespondența lui Tudor cu turcii a avut un caracter strict oficial și a fost dusă în spiritul primului arz adresat Porții. Paralel cu această corespondență, el a dus și tratative cu ei prin mijlocirea lui Nuri aga. „Nuri aga — declară Liprandi — mi-a povestit deseori faptele în legătură cu aceasta, pe care eu le însemnam și apoi i le citeam din nou”⁶. După ocuparea Bucureștilor de către oastea pandurilor, Divanul a adresat Porții la 27 martie 1821 un arz, în sprijinul acțiunii lui Tudor, prin seraschierul de Silistra.

Seraschierul de Silistra „a trimis din nou la Tudor pe Nuri aga care să-i declare verbal că spre a dovedi Sultanului credința și devotamentul poporului român să prezinte Porții capul prințului Al. Ipsilanti”⁷. Tudor a arătat că nu are posibilitatea să înfăptuiască această acțiune din cauza lipsei de mijloace și a cerut praf de pușcă și tunuri. Nuri Aga a venit din nou și i-a comunicat în numele seraschierului că acest lucru nu se poate face, deoarece în modul acesta Serbia înșelase odată Poarta; „el i-a oferit însă 3000 de pungi pentru a cumpăra trupele prințului Ipsilanti”⁷. Dar Tudor și la aceasta a răspuns că „se teme să împartă căpitanilor și trupelor lui Ipsilanti bani, pentru a nu fi înșelat și a sili astfel pe aceștia să păzească și mai mult pe șeful lor. Iar a promite și a nu îndeplini — el se temea să nu atragă prin aceasta asupra sa bănuiala și indignarea Porții. Dar, în ciuda acestui

¹ Caietul C, f. 73.

² Loc. cit., f. 83.

³ Caietul D, f. 93 v.

⁴ Caietul A, f. 18 v.

⁵ Loc. cit., f. 19 v.

⁶ Caietul F, f. 3.

⁷ Caietul B, f. 45 v.

refuz, Tudor — în urma insistenței episcopului Ilarion, a fost aproape gata să-și dea consimțământul să îndeplinească ce i se cerea”¹.

Ei au discutat și cu D. Macedonschi această problemă și au ajuns la concluzia că ar trebui mai întâi nimic prin viclenie Iordache și Sava, și după aceea ar fi fost ușor să pună mina pe Al. Ipsilanti. Pavel Macedonschi s-a opus însă la orice gând de a porni împotriva lui Ipsilanti, sub cuvânt : „dacă Ipsilanti este într-adevăr trimis totuși de Rusia, cum am mai putea să ne descurcăm ?”².

Tudor a hotărît să rămîie în cea mai strictă neutralitate și a invocat pretext după pretext, pentru a se eschiva de la răspunsul hotărît așteptat de turci.

I. P. Liprandi lasă la o parte latura oficială a corespondenței lui Tudor cu Turcii și stăruie asupra intențiilor sale reale. Tudor plănuia să se ducă peste Olt și nu dorea să se unească cu turcii; dar chiar dacă împrejurările l-ar fi silit la acest pas, „niciodată el nu ar fi pierdut ocazia să lase eteriștilor... drumul liber spre granița austriacă”.

Astfel, cînd turcii se aflau la Dudești „au trimis de mai multe ori pe Nuri Aga la Tudor pentru a-l convinge să acționeze împreună cu ei împotriva eteriștilor, dar niciodată n-au putut avea un răspuns hotărît”³.

Chihaia bei a comunicat lui Tudor că are poruncă din partea Sultanului să înceapă imediat după reprimarea eteriștilor tratative cu Tudor și cu divanul țării „pentru a introduce în Principate un nou așezămint mai ales în favoarea sătenilor”⁴. Turcii — care desigur nu erau sinceri în făgăduielile lor — urmăreau în fel și chip să-l înduplece pe Tudor să li se alăture. A doua zi după ce a primit comunicarea lui Chihaia bei, Tudor a ridicat lagărul (16 mai) „sub ochii turcilor” și „a treia zi” la 18 mai, pe cînd se afla la Golești, i-au ieșit în întâmpinare Nicolae Ipsilanti, Iordache și Farmache”, care aveau detașamentele în apropiere. Necunoscînd intențiile lui Tudor „și-au pus oastea în ordine de bătaie”⁵.

Al. Ipsilanti și căpitanul Iordache s-au străduit să-l convingă pe Tudor „să-și unească forțele cu ale eteriștilor”. El a rămas însă neclintit, consimțînd numai să încheie o înțelegere cu ei „prin care se angajau reciproc ca în cazul unui atac din partea turcilor împotriva unuia dintre ei să se ajute unul pe altul”. Acest act a fost semnat pe de o parte de Tudor, D. Macedonski și Hagi Prodan, iar de altă parte, de N. Ipsilanti, Iordache Olimpiotul și Ioan Farmache. „După aceasta toți au prînzit la Tudor la Golești”⁶. Nu există nici o îndoială — spune Liprandi — că semnînd acest act Tudor avea cu totul altă intenție”. El era hotărît să nu lupte împotriva forțelor turcești, să treacă Oltul și să aștepte, într-un loc prielnic în Oltenia, sfîrșitul acțiunii. Convenția de la Golești era în fond inoperantă; ea țintea doar să-i liniștească pe eteriști, „Tudor plănuia să se ducă peste

¹ Caietul B f. 46.

² Loc. cit. f. 47.

³ Caietul E, f. 103.

⁴ Loc. cit., f. 103 v.

⁵ Loc. cit., f. 105—106.

⁶ Loc. cit., f. 105—106.

Olt, în timp ce eteriștii rămâneau în jurul Tîrgoviștei”¹, nu putea deci fi vorba de vreun ajutor efectiv între ei.

★

Episodul acesta de la Golești este consemnat de toți memorialiștii. C. Izvoreanu notează că la venirea lui Tudor la Golești „se văzu preumblîndu-se căpitan Iordache și cu Farmache cu vreo 300 arnăuți” și că Tudor a avut două întîlniri cu Iordache. Dirzeanu arăta lapidar că la porunca lui Al. Ipsilanti „s-au sculat numai decît numitul serdar (Iordache) și împreună și cu Farmache au mers cu oamenii lor la Golești, unde găsind poposit pe slugerul Teodor cu adunarea sa, au tras mai întîii prin taină pe tot arnăuții și căpitanii de panduri fără a prinde de veste slugerul Teodor”.

M. Cioranu arată că oastea eteristă era așezată la Golești „în poziție de război” și a avut loc o întîlnire numai între Tudor și Iordache după care „isprăvindu-se această luptă de vorbe prin împăciuire și sărutare”. Chiriac Popescu, care precizează că a fost de față la cele întîmplute la Golești, dă foarte multe amănunte. După ce Iordache și Farmache au căutat să oprească înaintarea lui Tudor, Iordache, Farmache și Tudor s-au întîlnit și au discutat „intrînd și Macedonschi” între dînșii. În urma explicațiilor date din partea lui Tudor cu privire la rostul deplasării sale, toți căpitanii au urcat în casele Goleștilor, unde s-a făcut ospăț, „s-a urcat — spune Chiriac Popescu — și căpitan Iordache cu Farmache împreună cu suita lor” (amănuntul este menționat și de Liprandi). Îndată a sosit și fratele lui A. Ipsilanti (Nicolae) spre „a întări frăția și prin grai și prin înscris a acestor amîndouă trupuri care chip s-au împăcat că adică la viitorime nu va rămîne urmă de bănuială”. Toți memorialiștii vorbesc despre tratative și împăcare, iar Chiriac Popescu adaugă un acord care a fost și „în scris”.

La toți apar pe primul plan în cursul tratativelor cu Tudor, Iordache și Farmache.

Deci, în informațiile lui Liprandi și ale memorialiștilor asupra întîmplărilor de la Golești sînt comune următoarele elemente: tratativele sînt duse între Tudor, Iordache și Farmache, împăcarea se face în fața taberelor, intervine un acord scris la care sînt prezenți D. Macedonschi, Hagi Prodan și N. Ipsilanti.

Care este actul semnat cu acest prilej? Din cele parafrazate parțial de Liprandi și de Chiriac Popescu, actul cuprindea printre altele: semnatarii să se ajute unul pe altul, să nu mai existe nici o bănuială reciprocă, să se lupte împotriva dușmanului comun.

În descrierea împrejurărilor de la Golești, pe lîngă unele amănunte precise există evident confuzii cu privire la participarea lui D. Macedonschi, Hagi Prodan și N. Ipsilanti, la încheierea acestui acord, după unii în înscris, după alții prin „viu grai”. În lumina datelor din arhivele din Budapesta, care completează informațiile de mai sus, actul în cauză care fixează acordul de la Golești este acela denumit de acad. A. Oțetea „Legă-

¹ Caietul F, f. 5.

mîntul lui Tudor Vladimirescu”¹. Acad. A. Oțetea, pe baze unei analize nu îndestul de critice, crede — după Schustekh — că acesta ar fi legă-mîntul despre care ne vorbește Th. Gordon, deși sensul legă-mîntului, după cum reiese din Gordon, este cu totul altul decît actul de la Budapesta. După acad. A. Oțetea, actul a fost încheiat înainte de începerea răscaloiei. Analiza actului arată că nu este un legă-mînt al lui Tudor față de Eterie, ci un acord militar încheiat între niște căpitani de oști, într-un moment cînd criza de încredere dintre ei a ajuns la culme.

„Fiecare va fi deci dator, în caz că vreunuia dintre noi i s-ar întimpla vreo... nenorocire, să-i sară numaidecît în ajutor și să contribuie din toată inima să-l scape sau să-l ferească de nenorocire” — se spune la punctul doi al acordului. Liprandi rezumă aceasta în cuvintele: „să se ajute unul pe altul”. Semnatarii urmau să se întrunească săptămînal și să delibereze în comun. Această prevedere nu era posibilă în ianuarie, fiindcă nu urmau să plece toți semnatarii împreună în Oltenia. În mai, însă, la Golești, oștile sînt alături, ele urmează să formeze front comun față de turci, comandantii sînt laolaltă pe teren și se pot întruni săptămînal. Cei absenți la ședințele săptămînale, adică D. Macedonschi, Hagi Prodan, N. Ipsilanti, vor putea fi înștiințați și li se va putea cere consimțimîntul. Această problemă nu se putea pune în ianuarie. Orice cîștig sau pagubă vor fi împărțite frățește. Rostul acestei prevederi apare clar în lumina informațiilor lui Liprandi cu privire la antipatia dintre Tudor și Iordache pe chestiuni bănești. „Nimeni să nu semene zîzanie între român, arnăut sîrb, grec, macedonean”, se prevede în acord. Era și timpul, în luna mai și în clipele decisive să se ia obligații în această privință, deoarece o serie de neînțelegeri s-au produs din cauza sectarismului național. Acordul se referă la stări de fapt și de aici se fixează obligațiile părților. Înainte de începerea răscaloiei, adică în prima jumătate a lunii ianuarie, asemenea probleme nu existau și nici o experiență de pînă atunci nu impunea formulările corespunzătoare care devin necesare. În acord nu este întrebuițat cuvîntul turci, cum vorbesc Liprandi și Chiriac Popescu. Este clar însă că „barbarii” menționați în acord, împotriva cărora va urma îndată să se lupte inevitabil, nu sînt alții decît turcii.

Așadar, conținutul actului arată că este vorba numai de un „acord important” și de o „înțelegere mutuală”, cum se arată chiar la începutul lui. Totodată, conținutul actului poate fi înțeles mai just, plasîndu-l ca datare în mai, și greu poate fi înțeles, dacă menținem datarea lui în ianuarie.

În sprijinul datării acordului în mai vin însă și alte elemente. Actul este anexat la un raport al lui Schustekh către Banffy din 16 iunie 1821 respectiv 4 iunie stil vechi.

Împreună cu acest act Schustekh mai trimite încă o anexă — scrisoare de astă dată datată precis, „Pitești 24 mai/5 iunie 1821” semnată de Iordache, Farmache, Hagi Prodan și D. Macedonschi, în care ei arată că Tudor este „nedemn de slujba ostășească” din cauză că a luat bani din țară, nu a plătit soldele pandurilor” și pe unii dintre ei i-a executat și anunța pe destinatar că au scris vornicului Grigore Băleanu să vină

¹ *Studii*, an. IX (1956), nr. 2—3, p. 125—133.

spre a prelua comanda pandurilor. Copia germană a acestei scrisori ca și aceea a legământului sînt scrise de aceeași mîină. Ambele acte au ajuns la Schustekh prin același canal și în același timp¹. Conținutul acestei scrisori corespunde întocmai și cu cele relatate de Liprandi. El arată că după cîteva zile de la cele întîmplate la Golești, D. Macedonschi, în urma unui diferend bănesc cu Tudor s-a dus împreună cu Hagi Prodan la Pitești, și au anunțat pe Iordache că s-au hotărît să-l trimită pe Tudor în judecata divanului pentru motivul că și-ar fi însușit o sumă de circa un milion de lei destinați oștirii și l-au rugat să repartizeze cîteva oameni care să-l însoțească pe Tudor Vladimirescu la divan „făceau acest lucru pentru că de la Golești pînă la Tîrgoviște și mai departe se aflau eteriști”².

Căpitanul Iordache aștepta de mult prilejul de a se răzbuna pe Tudor. El s-a angajat să-l conducă el însuși pe Tudor la divan „și le-a făgăduit să vină a doua zi după el la Golești”. Neavînd însă, încredere în Macedonschi și în Prodan, „a luat de la ei o asigurare scrisă că lui Tudor nu i se va întîmpla nimic la Golești; la rîndul său, Iordache, le-a dat și el asigurări că va preda pe Tudor divanului fără nici o pățanie sau pericol pentru viața acestuia”³. („Am văzut în original aceste angajamente”—notează Liprandi). Scrisoarea anexă la raportul lui Schustekh este scrisă după ce înțelegerea dintre cei patru semnatari fusese îndeplinită, adică după arestarea lui Tudor.

În concluzie, confruntarea atentă a materialelor lui Liprandi cu documentele interne și cu acelea achiziționate din arhivele de la Budapesta duce la constatarea că acestea se completează și se confirmă reciproc. Aceste materiale dau dezlegarea problemei „Legământului lui Tudor față de Eterie” în sensul că: nu există un asemenea legămint, el dealtfel nici nu este invocat de cineva în acest sens. Actul care este considerat „legămintul lui Tudor față de Eterie” și plasat în ianuarie este de fapt un simplu acord între niște căpetenii de oști, încheiat în 18 mai 1821, în momentul cînd se aflau față în față, gata să lupte între ele la Golești, oastea eteristă și cea a lui Tudor. Prin încheierea acestui acord s-a căutat să se înlătore contradicțiile adînci dintre cele două răscoale. Ele au izbucnit însă îndată cu și mai mare putere și atunci acest acord a fost invocat împotriva lui Tudor.

★

În dimineața zilei de 21 mai, Iordache și Farmache au venit cu 100 de oameni la Golești. Tudor, „care nu bănuia nimic, i-a primit și după obicei a început să-i trateze cu gustări”... „Toate amănuntele despre

¹ Actele n-au parvenit lui Schustekh prin personalul Agenției de la București, după cum crede acad. A. Oțetea. Schustekh avea și alte surse de informații. Astfel, în două din rapoartele din luna mai 1821 el informează pe Banffy despre măsurile ce vor fi luate la venirea lui Luca, un adjutant al lui Tudor, cu bani și alte lucruri ale acestuia pentru a le pune la adăpost în stațele austriece. Despre acest lucru nu putea să aibă cunoștință Udrizky aflător la București, pe cînd Luca se afla cu tabăra lui Tudor în drum spre Golești. Din această cauză, în corespondența lui Fleischhackl publicată în vol. XX din colecția Hurmuzaki, nu s-a păstrat nici o urmă despre aceste acte.

² Caietul E, f. 113.

³ Loc. cit., f. 113 v.

această întâmplare, menționează Liprandi, le-am adunat de la peste 50 de oameni... care toți au servit în anul 1829 sub mine”¹.

Aici, la Golești, toate erau pregătite, „trădătorul Macedonschi lăsase să plece la Pitești pentru treburile lui proprii pe acei dintre panduri pe care nu se putea bizui”², și în apropierea locuinței lui Tudor se afla „numai căpitanul lui Hagi Prodan, alcătuită toată din sirbi (pînă la 300 de oameni)”³.

Tudor a încercat să se împotrivescă, dar și-a dat imediat seama că a fost trădat. Macedonschi a ridicat imediat tabăra pandurilor și s-a îndreptat spre Oltenia, iar Iordache „a luat pe Tudor cu el la Pitești, unde noaptea, legîndu-l, l-a dus mai departe”⁴.

Iordache prevenise pe Al. Ipsilanti încă în seara zilei cînd fuseseră la el D. Macedonschi și H. Prodan, că „ar fi descoperit, chipurile, corespundența lui Tudor cu turcii... și de aceea a hotărît să-l prinză... și să i-l predea... cu atare perfidie proceda Iordache”⁵.

La Tîrgoviște, Tudor a fost închis în temnița mitropoliei, iar Caravia a fost însărcinat să-i ia interogatoriul; acesta a supus pe Tudor la tot felul de chinuri, „numai pentru a afla unde a ascuns banii... o astfel de descoperire îi interesa pe toți mai mult decît toate acțiunile lui. Tudor a suportat totul cu o tărie neobișnuită... în cele din urmă, după două zile de cele mai crude chinuri, l-au anunțat că îl trimit la divan și legîndu-l, au ieșit noaptea afară din oraș; apropiindu-se de apa Dîmboviței, Caravia l-a împușcat cu pistolul, apoi l-au tăiat; i-au tăiat capul, iar trupul i l-au aruncat în rîu. În mîndirul lui Tudor, Caravia a găsit aur și pietre în sumă de peste 6 000 de galbeni”⁶.

Această informație este confirmată de cîțiva arnăuți care se aflau atunci pe lîngă Caravia... „precum și de doctorul care se afla atunci cu eteriștii și l-a vizitat pe Tudor după torturare. Acest medic Charles Barot se află astăzi la Focșani”⁷.

„Astfel, printr-o trădare — spune Liprandi — și-a încheiat Tudor viața, fără nici o cercetare, fără nici o umbră de oarecare formă de judecată. Dacă el avea într-adevăr intenția să acționeze împotriva eteriștilor, în asemenea caz nu trebuia oare se se procedeze cu el așa după cum se procedea în mod obișnuit cu prizonierii? A avut oare prințul Al. Ipsilanti vreun fel de dovezi și angajamente scrise că Tudor trebuia să acționeze cu el? Dimpotrivă, el personal i-a declarat contrariul... din toate actele lui Tudor nu se vede că ar fi gîndit cîndva să se alătore eteriștilor și mai puțin să acționeze împotriva lor... Toate acestea au fost numai o născocire criminală a căpitanului Iordache”⁸.

❖ Eteriștii au căutat să ascundă față de panduri omorîrea lui Tudor. Al. Ipsilanti i-a declarat lui D. Macedonschi, cînd s-au întîlnit la Rîmnic,

¹ Iordache Olimpiotul, ... f. 44.

² Loc. cit.

³ Caietul F., f. 1 v.

⁴ Loc. cit., f. 2.

⁵ Loc. cit., f. 2 v — 3.

⁶ Loc. cit., f. 4 — 4 v.

⁷ Căpitan Iordache Olimpiotul, nota 41.

⁸ Caietul F, 44—6.

că Tudor ar fi fost trimis în Basarabia și „a jurat solemn că toate zvonurile lansate relativ la moartea lui Tudor erau false... și s-a angajat să-i aducă din Basarabia răspunsul lui Tudor scris chiar de propria lui mină”¹. Un singur memorialist român confirmă această poziție a conducătorului Eteriei. Dumitrache Protopopescu arată că 40 de căpitani de panduri s-au prezentat cu o jalbă la Al. Ipsilanti, pe când acesta se afla la Rîmnic, și i-au cerut să-l aducă pe Tudor în mijlocul lor. Al. Ipsilanti le-a declarat că Tudor este în Rusia, „și o trimite după el să se întoarcă la noi fiindcă e chemat acolo”².

★

Aceasta este răscoala lui Tudor Vladimirescu după I. P. Liprandi.

Prima lucrare mai vastă consacrată mișcării revoluționare de la 1821 constituie o contribuție deosebit de valoroasă pentru înțelegerea problemelor centrale ale răscoalei. În lumina ei, Tudor Vladimirescu, omul și fapta lui, apar integrate pe linia aspirațiilor poporului din mijlocul căruia s-a ridicat.

---

¹ Caietul I, p. 41 v — 42.

² C. D. Aricescu, *Acte justificative* ..., p. 44.

NOTE ȘI INSEMĂRI

„BAZGAZUL“, DOMN AL „VALAHIEI“, ÎNTR-UN ROMAN FRANCEZ DIN SECOLUL AL XV-LEA

DE

FRANCISC PALI.

În *Istoria și plăcuta cronică a micului Jehan de Saintré și a tinerei doamne des Belles Cousines*¹, în acest ciudat roman cavaleresc, pe alocuri atât de realist încât a fost socotit² ca o anticipare a lui Don Quijote, scris de Antoine de la Sale (sau Salle), pe la mijlocul veacului al XV-lea, în orice caz înainte de anul 1456³, se află amănuntul notat mai jos, care prezintă un interes special pentru cititorul român și asupra căruia după cât știm, nu s-a atras încă acum atenția. Eroul cărții, Jean de Saintré, e de altfel o figură reală, din secolul al XIV-lea, despre care cronicarul contemporan Froissart spune că „era considerat ca cel mai bun și mai viteaz cavaler al Franței” în vremea regelui Ioan cel Bun. A luptat cu bravură în 1356 la Poitiers, unde a fost luat prizonier și crunt maltratat de englezi⁴. Romancierul arată că acest cavaler, reprezentant cam întreprins al „dragostei de curtoazie” (care nu-și pierduse încă atracția, cel puțin ca modă literară, asupra nobilimii feudale franceze și îndeosebi burgunde, în slujba cărora scria el), înainte de a fi fost înșelat de „stăpîna gîndurilor sale”, de tinăra văduvă menționată sub pseudonimul „Dame des Belles Cousines”, s-a distins într-o seamă de isprăvi de arme, mai ales într-un „Voyage de Prusse”, adică într-o „cruciadă” împotriva pruşilor păgîni. Marea oștire, din care făcea parte eroul, număra, pe lângă apuseni (francezi, englezi, flamanzi, germani) și alături de cavaleri și pedestrași din Cehia, Polonia, Ungaria, și ajutoare bizantine și bulgare. Cît privește pe „necredincioși”, numiți (din această pricină) *sarazini* la fel ca într-o lucrare anterioară, în biografia anonimă și romanțată a mareșalului Boucicaud, fiul prietenului din tinerețe al lui Saintré⁵, armata lor în adevăr uriașă a fost strînsă mai cu seamă din Asia și Africa, fiind compusă din turci, sirleni, armeni, persani, arabi, mameluci, berberi etc. Nu lipseau însă din această oaste nici trupe din

¹ *L'Histoire et plaisante chronique du petit Jehan de Saintré et de la jeune dame des Belles Cousines*.

² de Gustave Cohen, *La formation du génie moderne : l'art littéraire*, Paris, 1936, p. 118, cf. și Robert Bossuat, *Le Moyen Age*, Paris, 1931, p. 312 (*Histoire de la littérature française*, publ. de J. Calvet, col. *L'Evolution de l'humanité*).

³ Gaston Raynaud, *Un nouveau manuscrit du petit Jean de Saintré*, în *Romania*, t. 31, 1902, p. 533—534.

⁴ *Chroniques*, cartea 1, partea a II-a, cap. 44, (ed. I.A.C., Buchon, t. 1, Paris, 1853, p. 354).

⁵ *Livre de faits du bon messire Jean le Maingre, dit Bouciquaut*, partea 1, cap. 10 (ed. Buchon, anexă, la vol. III, p. 576).

Europa răsăriteană : ruși, romîni, tătari. Prin urmare, acea uriașă oștire s-a recrutat din fel și fel de popoare, afară de pruși . . . Și totuși, romancierul vrea, în cadrul acțiunii pe care o situează în secolul al XIV-lea, ca bătălia să se dea pe meleagurile baltice ale acestora, țintă de cruciadă pentru cavalerimea apuseană a epocii.

Din oastea „sarazină” au făcut parte așadar și romîni, de vreme ce în ceata a treia autorul amintește de un domn al Valahiei :

„Iar în cea de a treia ceată de luptă fură regii : Armeniei Mari, Sepului (?), Alepului și Bazgazul, seniorul Valahiei, care avea șazeci de mii de călăreți și trei pînă la patru sute de mii de pedestrași, din Armenia, Berberia, Rusia, Samaria și Țara Tătărească . . .”¹.

Precum se vede, geografia orientală a lui Antoine de la Sale este destul de capricioasă. Trebuie să mai adăugăm că pentru el Judea (*Judie*) se mărginește la sud cu Marea Neagră (la mer Noire). Pe aceasta „alții o numesc marea agitată, pentru marea frământare care o zbuciumă zi și noapte, din pricina celor șapte mii cinci sute patruzeci și opt de insule care sînt aici, dintre care una e deosebit de mare, avînd zece orașe : cel mai de seamă se cheamă Gelbona, iar în acest oraș se găsește în mare cantitate aur și pietre prețioase, și e mai mult fildeș aici decît în (orice) altă parte a lumii ; el fu convertit odinioară de sfîntul Toma apostolul, deși cea mai mare parte a țării e [locuită] de necredincioși”².

În această descriere fantezistă a Mării Negre (cu 7548 de insule !), descriere pe care o întîlnim în romanul de față, redactat de altminteri într-o formă erudită, uneori chiar pedantă și greoaie, ni se pare evident că este vorba de o confuzie cu Oceanul Indian.

Într-adevăr, aluzia la activitatea de evanghelizare a sfîntului Toma, care s-ar fi desfășurat, după legenda medievală, în bogata și miraculoasa Indie³, e o dovadă în această privință.

Ciocnirea dintre cruciați și „necredincioși” a avut loc în marea cîmpie căreia i se dă în roman numele de Bellehoch, unde cei din urmă au fost biruți. Aici, a căzut nu numai sultanul turcesc *Bazul* (nume sub care trebuie să înțelegem, probabil, pe Baiazid, Fulgerul, ca și sub forma *Basat* din amintita biografie a lui Boucicaut)⁴, ci a murit sau a fost numai prins (nu rezultă lămurit) și domnul romîn. Îl găsim pomenit într-o înșirare făcută pe un ton fabulos, familiar poemelor și romanelor cavaleresti⁵.

„Și acolo muriră împăratul Cartaginei, cei doi sultani : al Babiloniei și de Mabaloch, marele turc Bazul, seniorul Valahiei, regii Marocului și Alepului fură prinși, și alții alți mari seniori fură prinși și uciși, încît ca să fiu mai scurt, nu-i mai pomenesc” . . .⁶.

¹ Et à la tierce bataille furent les roys de la grant Hermenie [Arménie], de Sep, de Allapie [du pays d'Alep], et Bazgazul, seigneur de valaquie [Valachie], qui avoient soixante mille chevaux, et trois à quatre cens mille hommes à pié, d'Hermenie, de Barbarie, de Russie, de Samarie et de Tartarie . . . (*L'Histoire...*, cap. 60, cf. 61, Ee. La Renaissance du Livre, Paris, f. a., p. 170, 172). Adaosurile între paranteze drepte aparțin ediției folosite. Ediția critică publicată de Pierre, Champion, Paris 1926, nu ne-a fost accesibilă.

² . . . aultres l'appellent la mer bastue, pour le grant desbatement en quoi elle est jour et nuyt, à cause de sept mille cinq quarante et huit isles qui y sont, desquelles en y a une bien grande, où sont dix cités, la principale s'appelle Gelbona, et en ceste cité a grant quantité d'or et de pierreries precieuses et y multiplient plus les olifans [l'ivoire] que en aultre partie du monde ; laquelle fu jadis convertie par saint Thomas l'apostre jacoit ce que la plus grant partie du pays soient mescreans . . . (*L'Histoire...*, cap. cit., p. 167).

³ John Kirtland Wright, *The Geographical Lore of the Time of the Crusades*, New York, 1925, p. 74, 275.

⁴ *Livre des faites*, partea 1, cap. 15, 21—23 (ed. Buchon, vol. II, p. 582, 589—593).

⁵ Leonardo Olschki, *Storia letteraria delle scoperte geografiche*, Florența, 1937, p. 51—159.

⁶ Et là furent morts l'empereur de Cartage, les deux Souldans de Babillonne et de Mabaloch, le grant Turcq Bazul, le seigneur de Valaquie, les roys de Maroc et de Alapie [!] prinz, et tant d'aultres grans seigneurs prinz et morts, que pour abreger je m'en passe . . . (*L'Histoire...*, cap. 61, p. 173).

Amintirea cărui eveniment istoric se oglindește în această descriere literară? Ni se pare nelindoios că e vorba despre răsunetul vag și deformat, al marii bătălii de la Grünwald (Tannenberg), din 15 iulie 1410. Oastea polono-lituană, cuprinzând și trupe de cehi, silezieni, ruși (mai ales de la Smolensk), tătari, armeni și un detașament moldovenesc (din „Valahia” — Moldova după izvoarele contemporane), trimise de Alexandru cel Bun, domnul Moldovei a câștigat prin această bătălie o biruință strălucită asupra cavaleriștilor teutonici, în ajutorul cărora veniseră și cavalerii din Germania precum și din alte țări apusene. Lupta de la Grünwald a avut un puternic ecou internațional¹.

După aproape o jumătate de veac, sub pana romancierului francez, care uzează desigur și în chip conștient de licența imaginației literare, memorabilul eveniment petrecut în îndepărtata țară de „cruciadă” europeană, în Prusia, capătă culori fantastice, în care se învâlmășesc confuziile, denaturând realitatea istorică. Astfel bătălia se deplasează în secolul al XIV-lea, identificându-se cu una din expedițiile de cruciadă contra pruşilor din acest veac, mai ales că Jean de Saintré se pare că a participat efectiv la una din aceste campanii². Să nu uităm — fapt asupra căruia s-a mai atras atenția³ — că în cursul povestirii autorul schimbă de mai multe ori cadrul cronologic al acțiunii: faptele lui Jean de Saintré, care trăiește în plin veac al XIV-lea, sînt identificate de el, la un moment dat, cu acelea ale lui Jacques de Lalain, faimos cavaler burgund din prima jumătate a secolului următor, deci contemporanul scriitorului. De asemenea, acesta atribuie eroului său unele aventuri ale mareșalului Boucicaut (cel Tînăr), care, după ce luptase în 1383, în calitate de cruciat, împotriva pruşilor (socotiți și ei „sarazini” de biograful său), a fost printre participanții nenorocoși, în corpul expediționar francez, la cruciada antiturcă de la Nicopol, din 1396⁴, la care luase parte, după cum se știe, și Mircea cel Bătrîn.

În imaginația lui Antoine de la Sale, cavalerii teutonici (deși nu-i numește) și aliații lor apuseni din învinși, cum au fost la Grünwald, vor fi devenit învingători, spre mai mare glorie a „micului” Jean de Saintré, eroul romanului. O parte din cetele de „schismatici” (ruși, armeni, moldoveni), ba chiar de „necredincioși” (tătari sau luptători din Samogitia), care după izvoarele contemporane s-au bătut cot la cot cu „catolicii” poloni și lituanieni, se vor fi transformat, în închipuirea autorului, într-o uriașă și fantastică oștire orientală, de „sarazini”, dușmani tradiționali cu care obișnuiau să lupte cavalerii apuseni ai expedițiilor de cruciadă.

Ceea ce credem că trebuie să se rețină mai ales din aceste fugare mențiuni despre un domn român într-un roman francez din secolul al XV-lea, este ceața exotismului care mai învâluia încă ochii unui scriitor apusean pe la mijlocul aceluiași veac, imaginea extrem de vagă, pe care și-o fi format-o despre țările române, la fel, desigur, cu majoritatea contemporanilor săi din această parte a Europei. Totuși, chiar și în acea vreme existau aici, deși în număr restrîns, și oameni care aveau noțiuni mai precise despre amintitele țări. Ajunge să ne referim la exemplele, de altfel, cunoscute, oferite de unii francezi (călătorul Bertrandon de la Broquière sau căpitanul Walerand de Wavrin), dar mai ales de umaniștii italieni (Poggio Bracciolini, Flavio Biondo, Enea Silvio Piccolomini etc.), care ne-au lăsat știri prețioase despre țările române în prima jumătate a secolului al XV-lea.

¹ Iacob Caro, *Geschichte Polens*, Göttingen, 1869, III, p. 313—331; A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, ed. III, vol. III, p. 126—127 și nr. 54; N. Iorga, *Istoria românilor*, Buc., 1937, V, p. 7, n. 4.

² Raynaud, *op. cit.*, p. 555, nr. 1.

³ *Ibidem*, p. 555

⁴ *Ibidem*.

CU PRIVIRE LA EVENIMENTELE DIN 26(13) DECEMBRIE 1918

DE

V. LIVEANU

Luptele din 26(13) decembrie 1918¹ n-au fost un eveniment izolat, ci au reprezentat un important moment al luptelor revoluționare desfășurate în țara noastră în noiembrie-decembrie 1918, după retragerea trupelor germane. În prima parte a articolului de față vom încerca să contribuim la precizarea unora din împrejurările premergătoare luptelor din 26 (13) decembrie 1918.

În România se creia o situație revoluționară încă de la sfârșitul anului 1917 - începutul anului 1918. În noiembrie-decembrie 1918 condițiile interne și internaționale erau deosebit de favorabile pentru o nouă și puternică creștere a luptelor revoluționare. În primele zile ale lunii noiembrie a început evacuarea trupelor puterilor centrale, care ocupau până atunci două treimi din teritoriul țării. Din momentul retragerii lor și până la venirea trupelor române, autoritățile burghezo-moșierești de pe teritoriul ce fusese ocupat, au rămas un timp oarecare, variabil după localități, fără forțe armate suficiente pentru a reprimă luptele populare.

Când retragerea trupelor germane a devenit fapt îndeplinit, autoritățile din teritoriul fost sub ocupație au atras atenția guvernului că nu au posibilitatea să intervină împotriva mișcării revoluționare. Forțele armate de care dispuneau autoritățile din București se reduceau la 220 jandarmi și polițiști². La 21 (8) noiembrie 1918, prefectul poliției Capitalei raporta Ministerului de Interne că arestarea socialiștilor ar provoca „probabil” o grevă generală a lucrătorilor C.F.R. și a altora. Prin asemenea greve s-ar stînji pe de o parte lucrările de abia reluate pentru restabilirea liniilor și pe de altă parte *nu am avea forțe suficiente spre a domina mișcarea dacă ar lua proporții*³. Comandantul cetății București a înaintat Statului Major un raport în același sens, arătînd că lipsa forțelor armate făcea imposibilă aplicarea unor măsuri

---

¹ Masacrul din Piața Teatrului a avut loc în ziua de 13 decembrie 1918 după stilul vechi sau 26 decembrie 1918 după stilul nou.

² Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului (A.C.I.P.) fond 96, dos. 43 055. Memoriul nr. 1872 al lui Tzigara-Samurcaș — prefectul poliției Capitalei și Raport din 2 noiembrie 1918 al Comandamentului Brigăzii I de jandarmi din București.

³ Loc. cit., dosar 43 055. Memoriul nr. 83 al lui Tzigara-Samurcaș. Sublinierea noastră V. L.

represive împotriva socialiștilor¹. Imediat după evacuarea armatelor germane, prefectul județului Brăila, raporta Ministerului de Interne că „față cu starea de spirit din localitate, de numărul mare de cîteva mii a muncitorilor sindicaliști din localitate care au și început să se agite” în Brăila nu existau forțe armate, fiind necesară aducerea unor regimente de cavalerie și infanterie, înarmate cu mitraliere². În Prahova autoritățile cereau trupe pentru a potoli agitația muncitorilor³. La 17 (4) noiembrie prefectul județului Putna raporta și el că nu are nici trupe, nici poliție, nici agenți de siguranță cu care să oprească activitatea revoluționară⁴. Situația era *desigur asemănătoare* în toate județele foste sub ocupație.

Faptul că în condițiile existenței unei situații revoluționare în România, autoritățile burghezo-moșierești nu aveau, în cele două treimi ale teritoriului țării, forțe suficiente pentru a reprima mișcarea revoluționară, a creat condiții extrem de favorabile luptei pentru răsturnarea regimului burghezo-moșieresc.

Situația internațională era de asemenea prielnică luptelor revoluționare. Revoluția proletară din Rusia determinase un puternic avînt revoluționar în toate țările. Sub influența ei nemijlocită, au avut loc spre sfîrșitul anului 1918 un șir de răscoale și revoluții. În ziua de 28 septembrie 1918 a început în Bulgaria răscoala republicană. În octombrie 1918 în Croația, Slovacia, Cehia au început mari lupte revoluționare. În ziua de 31 octombrie a început revoluția burghezo-democratică în Ungaria cu însemnate urmări în Ardeal. În ziua de 9 noiembrie, a început revoluția burghezo-democratică în Germania; la 11 noiembrie a început revoluția burghezo-democratică în Austria; în toate aceste țări s-au creat soviete. Era limpede că retragerea trupelor puterilor centrale din Ucraina va duce la restabilirea puterii sovietice în această țară. România părea o insulă într-un ocean cuprins de furtuna revoluției. Se părea că această furtună va cuprinde și țara noastră unde începuse încă dinainte un puternic avînt revoluționar. La 2 noiembrie 1918 regina Maria nota în memoriile sale: „după cînă, prințul Știrbei a avut o convorbire cu mine în prezența regelui — prezentînd un tablou foarte clar și concis al situației. Marele pericol este că bolșevismul, care ne înconjoară din toate părțile ar putea atinge de asemenea țara noastră⁵”.

Muncitorii revoluționari erau dornici să profite de *lipsa de forțe armate* a claselor dominante și de situația internațională favorabilă pentru a răsturna puterea burghezo-moșierească.

Manifestele ilegale răspîndite de grupurile comuniste în ajunul și în timpul retragerii trupelor de ocupație, chemau masele să lupte cu arma în mînă pentru răsturnarea puterii burghezo-moșierești, pentru proclamarea republicii, pentru instaurarea unei puteri populare sub forma sfaturilor de muncitori, țărani, soldați⁶. Grupurile comuniste activau la București, Buzău, Brăila, Focșani, Turnu-Severin și în Moldova⁷. Manifestele lor erau răspîndite nu numai la orașe, dar și la sate⁸. Agitația grupurilor comuniste a contribuit la dezvoltarea inițiativei revoluționare a muncitorilor și a țăranilor. La București, imediat după retragerea trupelor de ocu-

¹ Loc. cit.

² Arhiva de stat Brăila, fondul Prefecturii județului Brăila, an 1918, dosar 174.

³ Arhiva Ministerului Forțelor Armate, Depozitul central, fondul Secretariatului general al Ministerului de Război, magazia 5, dosar 62, f. 782.

⁴ A.C.I.P., dosar 43 055 Raport nr. 77 al Prefecturii jud. Putna.

⁵ Mary Queen of Roumania, *Story of my life*, Londra, 1938, vol. III, p. 427. În aceleași zile, primul ministru Marghiloman, după o convorbire cu Ferdinand, arăta că „regele se teme mai ales de bolșevism” (Marghiloman, *Note politice*, Buc. 1927, vol. IV, p. 110).

⁶ *Documente din istoria P.C.R. (1917—1922)*, ed. a II-a, p. 88—89, 93.

⁷ A.C.I.P., fond. 96, dosar 196, f. 27, 30.

⁸ Rapoarte oficiale care constatau răspîndirea manifestelor grupurilor comuniste la țară în noiembrie-decembrie 1918, se găsesc la: Arhiva statului Buzău, fondul Prefecturii Buzău, an. 1918, dos. 160 B; Arhivele statului Brăila, Fondul Prefecturii Brăila, an. 1918, dosar 51; A.C.I.P. fond. 96, dos. 43 055, raport nr. 77 din 17 (4), XI al Prefecturii județului Putna.

pație, muncitorii de la C.F.R.¹, de la Vulcan² s-au înarmat cu arme luate din depozitele părăsite de autoritățile de ocupație. Din inițiativa grupurilor revoluționare s-au format mici gărzii muncitorești înarmate — la București sub conducerea lui Constantin Ivănuș³, la Buzău sub conducerea lui N. Verneșteanu⁴. Aceste gărzii au intervenit împotriva cetelor de huligani care se dedau la acțiuni antisemite și la jafuri. Deși prin munca lor de agitație dădeau impuls activității revoluționare a maselor, grupurile comuniste fiind foarte puțin numeroase și lipsite de călire ideologică și politică, nu au putut organiza lupta maselor largi de muncitori și țărani. Lipsite de o îndrumare clară, masele au înfăptuit o serie de acțiuni spontane, dezorganizate și de multe ori anarhice, care dovedeau existența unui potențial vast, dar nefolosit, de energie revoluționară. Împinsă de foame și de lipsuri îndurate în timpul războiului, populația nevoiașă din orașe s-a ridicat împotriva încercărilor autorităților române de a prelua depozitele părăsite de trupele de ocupație și au atacat aceste depozite, confiscând și împărțindu-și alimentele, îmbrăcămintea, mobilierul; participarea la acțiunile acestea a unor mase largi care profitând de lipsa armatei și a poliției au îndepărtat prin forță pe reprezentanții autorităților locale, arăta că nu era vorba de acțiuni de jaf, ci de adevărate „revolte de foame” — ce e drept, spontane și neorganizate⁵. În-sate, profitând de absența trupelor, țărani au atacat în noiembrie 1918 conacele și proprietățile moșierești, precum și depozitele de produse și parcurile de vite părăsite de trupele de ocupație.

Au avut loc și răscoale țărănești⁶. Dacă proletariatul ar fi fost suficient de conștient și de organizat, dacă clasa muncitoare ar fi avut un partid revoluționar marxist — acesta ar fi putut folosi situația revoluționară din România, apărută mai de mult și momentul favorabil pe cele 2/3 din teritoriul țării, în urma retragerii trupelor de ocupație, pentru a transforma acțiunile spontane și atacurile răzlețe ale muncitorilor și țăranilor într-o luptă unită și organizată pentru răsturnarea regimului burghezo-moșieresc⁷. Dar un astfel de partid încă nu exista, iar grupurile comuniste erau abia la începutul activității lor. Pentru majoritatea muncitorilor, partidul

¹ A.C.I.P., fond. 96 dosar 43 075. Memoriu al Prefecturii poliției Capitalei, cf. V. Drăghiceanu „707 zile sub robia primului german”, Buc., 1920, p. 314.

² Gh. Marin, *Crimpele din viață, Tiraspol-Balta*, 1934, Cf. Arhiva MFA. D. C. fondul Secretariatului General al Ministerului de Război, magazia 5, dosar 62, f. 255.

³ *Viața muncitoare*, din 9 decembrie 1928, A.C.I.P., fond. 96, dos. 43 075, Memoriu al Prefecturii poliției Capitalei.

⁴ *Viața muncitoare*, din 11 iulie 1925.

⁵ Rapoartele autorităților cu privire la atacarea de către populație a depozitelor părăsite de ocupanți la București, Brăila, Călărași, Giurgiu, Pitești, Craiova, Turnu-Severin, Caracal etc., se găsesc la Arhiva Ministerului Forțelor Armate. Arhiva MFA, Depozitul Central, D.C., fondul Secretariatului General al Ministerului de Război, magazia 5, dosar 62, f. 5, 6, 204, 206, 211, 212, 225, 390, 776, 780. Cf. S. M. Ricu, *Monografia județului Romanși*, Craiova, 1928, p. 220.

⁶ Primarul comunei Cochirleanca, din fostul județ Buzău, de pildă, declara cu candoare, în noiembrie 1918 că „nu se întâmplă nimic în comună în afară de faptul că seara locuitorii pradă conacurile” (Arhivele Statului Buzău, fondul Prefecturii județului Buzău, 1918 dosar 174). La 20 (7) noiembrie 1918, compania de jandarmi Buzău raporta că în tot județul „starea spiritelor țăranilor este foarte agitată” (Arhiva M.F.A., D. C., fondul Secretariatului general al Ministerului de Război, magazia 5, dosar 62, p. 866). Am amintit județul Buzău numai ca un exemplu. Rapoarte ale autorităților asupra atacurilor pornite de țărani în noiembrie 1918 împotriva autorităților comunale, jandarmi, primari etc. împotriva depozitelor părăsite de ocupanți și a proprietăților moșierești, în județele Brăila, Ialomița, Vlașca, Argeș, Teleorman și în Oltenia — se găsesc la loc. cit., f. 204, 211, 212, 776, 780, 866 la Arhivele statului Brăila, fondul Prefecturii jud. Brăila, dosar 160 B.

⁷ „După retragerea trupelor germane, Capitala română a rămas în fapt fără nici o administrație timp de două săptămâni . . . , dacă muncitorii ar fi fost bine organizați ei ar fi putut fără greutate să ia puterea” (*Die sozialistische Bewegung in Rumänien in die Kommunistische Internationale*, an. I (1919), nr. 7—8 (nov.-dec.) p. 88.

socialist continua să întruchieze partidul lor de clasă. Muncitorii revoluționari așteptau de la conducerea partidului socialist o chemare, un îndemn la acțiune, dar nimeni nu le spunea ce au de făcut¹. Liderii partidului socialist se temeau ei înșiși de lupta revoluționară a maselor; ei nu au făcut nimic pentru a pregăti revoluția. În momentul în care în capitală și în cea mai mare parte a țării, forțele de represiune ale burgheziei erau extrem de slabe, conducătorii partidului socialist au refuzat în mod conștient să organizeze lupta pentru răsturnarea imediată a puterii burghezo-moșierești². Conducătorii partidului socialist, situându-se pe terenul legalismului cu orice preț, au executat dispozițiile antidemocratice ale autorităților burghezo-moșierești, deși aceste autorități nu dispuneau de mijloace pentru a-și impune ordinele prin forță³. Liderii reformiști — prin Cristescu — și-au luat față de prefectul poliției București angajamentul că se vor desolidariza de lozincile revoluționare⁴. Ei n-au putut însă evita creșterea furtunoasă a luptelor revoluționare. Între 30 noiembrie — 26 decembrie, pentru a nu aminti decât un singur aspect al acestor lupte, numai în București și pe valea Prahovei s-au înregistrat peste 50 000 de greviști⁵, în timp ce în 1910—1913, timp de patru ani, s-au înregistrat în întreaga țară, cca 49 500 de greviști⁶. Deci în ceva mai mult de trei săptămâni de avânt revoluționar, s-au înregistrat mai mulți greviști decât în patru ani de dezvoltare relativ pașnică. Toate aceste greve aveau un caracter economic și politic.

Guvernul căuta să înăbușe avântul luptelor proletare și în acest scop a dezlănțuit măcelul din 26 (13) decembrie.

★

În partea a doua a articolului de față ne propunem să contribuim la precizarea unora din aspectele concrete ale luptelor din 26 (13) decembrie. Se știe că greva și demonstrația din 26 (13) decembrie 1918 au început în legătură cu mișcarea muncitorilor tipografi. În ziua de 15 (2) decembrie, au intrat în grevă muncitorii de la tipografia Sfetea, urmați peste două zile de muncitorii tipografiei Minerva. Tipografi cereau mărirea salariilor, ziua de lucru de 8 ore⁷, desfiin-

¹ În ziua plecării nemților din București — arată un martor al evenimentelor — la Sf. Ionică (sediul conducerii partidului socialist și al sindicatelor) — muncitorii discutau „Unde-i comitetul executiv al partidului; Pentru ce partidul nu ia inițiativa în mină pentru organizarea maselor muncitorești? Pentru mine era clar că comitetul executiv nu voia să se folosească de momentul care se creia pentru ca proletariatul să preia orașul sub controlul său” (Gh. Marin, *op. cit.*).

² La procesul evenimentelor din 13 decembrie Cristescu, în numele liderilor oportuniști, a arătat că „în mijlocul acestei anarhii (de după retragerea trupelor germane) am fi putut pune mâna ușor pe Capitală. În loc de aceasta am alcătuit garda civilă fapt pentru care dl. Colonel Condeescu, primarul și prefectul de atunci ne-a felicitat” (*Socialismul* din 21 februarie 1918). Cristescu se referă la sprijinul dat de oportuniști „gărzii civile” organizate de prefectul Capitalei pentru apărarea „ordinii”. Ilie Moscovici, unul din liderii Comitetului Executiv al Partidului, arăta mai târziu că „două momente favorabile pentru revoluție au fost în trecut, și acele două au fost lăsate în mod conștient să treacă”. Unul din aceste momente „a fost la plecarea armatei germane (în 1918) când în vechiul regat administrația a fost dezorganizată. Atunci am refuzat noi cei din București, să facem revoluția” (*Mișcarea socială*, decembrie 1922, p. 99—100).

³ Conducerea partidului socialist a acceptat să supună ziarul *Trăiască socialismul* apărut în ziua de 14 noiembrie 1918, cenzurii — deși garda muncitorească care păzea sediul redacției, cerea ca pretențiile cenzurii să fie respinse, mai ales că aceasta nu dispunea decât de doi jandarmi care n-ar fi putut opri difuzarea ziarului (Gh. Marin, *op. cit.*). De altfel, muncitorii au împărțit pe străzi și exemplare necenzurate ale ziarului (A.C.I.P., fond 96, dosar 43 075), Memoriu al Prefecturii poliției Capitalei.

⁴ Loc cit.

⁵ Despre grevele din noiembrie-decembrie 1918, vorbim pe larg într-o lucrare în curs de apariție.

⁶ *Raport către al cincilea congres al organizațiilor sindicale*, Buc., 1914, p. 7.

⁷ *Socialismul*, din 19(6) decembrie 1918. A.C.I.P., fond 96, dosar 42 434, f. 15—18.

țarea cenzurii. Unele informații interesante se găsesc în rapoartele agenților de siguranță înșărcinați cu supravegherea sindicatului tipografilor. Încă din zilele 17(4) și 18(5) decembrie aceste rapoarte semnalau că, muncitorii tipografiilor din București erau hotărâți să declare o grevă generală pe ramură¹. În ciuda legilor în vigoare, care interziceau grevele și organizarea salariaților statului, muncitorii de la Imprimeria Națională și-au ales un comitet (7 „delegați”) și au declarat la 23 (10) decembrie o grevă prin care au obținut imediat o indemnizație și promisiunea de a li se satisface toate revendicările². Mișcarea pentru revendicări economice era legată de lupta pentru revendicări politice revoluționare. La întrunirile convocate în vederea pregătirii grevei tipografilor, muncitorii își afirmau dorința de a lupta pentru victoria revoluției. La întrunirea din 23(10) decembrie 1918, a lucrătorilor tipografi din București, un muncitor a vorbit despre realizările puterii sovietice din Rusia, arătând printre altele că „în Rusia, cu toată revoluția, școlile funcționează ca în timpurile normale”³. Din mulțime se striga : „jos boierimea”, „la muncă cu ei”, „trăiască revoluția”⁴. „Toți oratorii — conchidea raportul Siguranței asupra întrunirilor sindicatului tipografilor — nu fac altceva decât să îndemne la grevă și revoluție”⁵.

La 25(12) decembrie 1918 a avut loc adunarea delegaților muncitorilor tipografi din capitală, care au hotărât pentru a doua zi, începerea grevei generale a tipografilor din București, cu scopul de a obține ziua de muncă de 8 ore, un spor de salariu (care să compenseze parțial creșterea exorbitantă a prețurilor), recunoașterea sindicatelor, desființarea cenzurii și a stării de asediu.

Este necesar să se precizeze data la care s-a hotărât ca în ziua de 26(13) decembrie să se declare și *greva generală a tuturor muncitorilor capitalei*, în semn de simpatie față de *greva generală a tipografilor*.

Trebuie să avem în vedere că în noiembrie-decembrie 1918, grevele nu durau de obicei decât 1—2 zile, rareori pînă la patru zile, deoarece burghezia era înspăimîntată de avîntul revoluționar și satisfacea repede revendicările imediate ale greviștilor. Greva de la tipografia Sfetea s-a prelungit mai mult decât oricare altă grevă din această perioadă. De asemenea s-a prelungit și greva de la tipografia Minerva, iar patronii celorlalte tipografii se arătau de asemenea deosebit de încăpățînați în refuzul de a satisface revendicările muncitorilor. Presupunem că patronii tipografi se bizuiau pe faptul că în rîndurile lucrătorilor tipografi mai bine plătiți decât alte categorii de muncitori, spiritul corporativ era mai dezvoltat și sperau că le va fi ușor să dezbine greviștii. În orice caz, refuzul patronilor tipografi de a satisface revendicările salariaților a apărut ca o sfidare, ca o provocare aruncată întregii muncitorimi a capitalei, care în majoritate participase pînă atunci la greve încununute de succese imediate. Din această cauză, delegații diferitelor întreprinderi și sindicate care în seara zilei de 25(12) decembrie 1918, se aflau la sediul „Comisiei locale a sindicatelor”⁶ au propus ca în cazul refuzului patronilor de a satisface revendicările muncitorilor tipografi să se declare o grevă generală de simpatie⁷.

¹ A.C.I.P., fond. 96, dosar 42 434, f. 12—13.

² Loc. cit., f. 11, 14, 22.

³ Loc. cit., fond. 96, dosar 42 431, f. 12—13.

⁴ Loc. cit.

⁵ Loc. cit., f. 21. Din reportajele publicate de ziarul *Socialismul* cu privire la cuvîntările ținute de elementele revoluționare, în cursul întrunirilor muncitorești din noiembrie-decembrie 1918, se desprind concluzii asemănătoare.

⁶ În noiembrie-decembrie 1918 ca și în general în 1918—1920, sediul din strada Sf. Ionică al organizațiilor muncitorești, era literalmente în fiecare zi asaltat de sute și mii de muncitori și delegați din întreprinderile Capitalei, veniți acolo pentru a rezolva chestiunile curente, pentru a discuta evenimentele politice ale zilei.

⁷ După memoriile depuse la Arhiva centrală a Institutului de istoria partidului, de D. Avramescu, F. Rădulescu, I. Tărăngo, care în decembrie 1918 erau delegați ai muncitorilor din diferite întreprinderi.

Majoritatea conducătorilor partidului socialist și ai sindicatelor se aflau sub influența concepțiilor și metodelor reformiste, considerând că este preferabil ca muncitorii să renunțe la greve și să se mărginească la memorii, tratative și trguieli cu patronii¹.

Sub presiunea maselor, liderii reformiști se declarau deseori de acord cu acțiuni de masă, se declarau de acord cu începerea unor greve, dar nu se preocupau de organizarea temeinică a lor, de pregătirea serioasă a acțiunilor revoluționare. În ziua de 25 (12) decembrie, conducătorii partidului socialist aflați la sediul din str. Sf. Ionică, s-au declarat a fi de acord cu proclamarea grevei generale pe Capitală, în cazul în care patronii tipografi vor respinge a doua zi revendicările muncitorilor. Conducătorii partidului și sindicatelor n-au luat însă măsuri pentru organizarea acestei greve. Astfel de măsuri erau cu atât mai necesare cu cât era de prevăzut că autoritățile vor recurge la o provocare singeroasă. Încă din seara zilei de 25(12) decembrie, în jurul sediului din str. Sf. Ionică, autoritățile începuseră să maseze trupe.

În noiembrie-decembrie 1918, manifestele grupurilor comuniste, unele manifeste ale comitetului executiv al partidului socialist vorbeau despre faptul că guvernul va încerca să reprime mișcarea muncitorească. În aceste condiții, conducerea organizațiilor muncitorești trebuia să acorde o atenție deosebită — organizării unei astfel de acțiuni, cum era o grevă generală pe Capitală, ceea ce nu a făcut, așteptând ca lucrurile „să se desfășoare de la sine”².

Imediat după ce s-a aflat de fixarea grevei generale a tipografilor pentru ziua de 26(13) decembrie, numeroși directori ai ziarelor opoziționiste și „independente” din București, au anunțat pentru aceeași zi o consfătuire la care urma să se discute problema unei greve a ziarelor, în semn de protest împotriva cenzurii³. Acțiunea direcțiilor ziarelor era rezultatul presiunii opiniei publice democratice încurajate de lupta muncitorilor. O parte a păturilor mic-burghize democratice din orașe începuse să-și îndrepte simpatia spre mișcarea muncitorească și să înțeleagă că proletariatul era singura forță capabilă să asigure realizarea revendicărilor democratice⁴.

În dimineața zilei de 26(13) decembrie, sediul organizațiilor muncitorești din strada Sf. Ionică⁵ era înconjurat de trupe. Trebuie să avem în vedere că guvernul — deși adusese între timp trupe în întreg teritoriul fost ocupat — dispunea de efective reduse față de nevoile și planurile sale de ocupare a Ardealului, de intervenție în Rusia, de asigurare a „ordinei interne”. Din corespondența Marelui Stat Major Romîn reiese că forța pe care se sprijinea guvernul în București era un regiment de vânători⁶, care tocmai înconjurase sediul din str. Sf. Ionică. Totuși, pe la orele 10, tipografilor greviști s-au adunat în fața sediului și au ținut o întrunire⁷. După terminarea

¹ La procesul evenimentelor din 13 decembrie, secretarul Comisiei locale a sindicatelor din București a declarat: „am împiedicat izbucnirea unor greve, iar cele produse nu erau provocate de partidul socialist”, adică de conducerea lui (*Izbinda*, din 21 martie 1919). Nu trebuie să credem că această declarație a fost o simplă încercare de a evita condamnarea. Încă în noiembrie-decembrie 1918 reportajele asupra grevelor publicate de ziarul *Socialismul* — oficiosul comitetului executiv, al partidului socialist — arătau că membrii acestui comitet cereau muncitorilor să renunțe la greve (*Socialismul* din 16 decembrie 1918, cf. *Izbinda*, din 22 noiembrie 1918).

² Vezi în acest sens Gh. Marin, *op. cit.*

³ Ilie Moscovici, *op. cit.*, p. 99.

⁴ „La Frimu, în acea dimineață (13 decembrie) au venit și persoane particulare din publicul mare, cerînd ca lucrătorii să manifesteze pentru desființarea cenzurii și a stării de asediu. Zicînd că numai în lucrători este speranța că vor putea aduce la îndeplinire marea dorință a publicului și a presei.” (*Socialismul*, din 27 februarie 1919).

⁵ Strada Sf. Ionică astăzi nu mai există. Trecea pe locul pe care e astăzi pasajul dintre Librăria Noastră nr. 1 și Palatul Republicii.

⁶ Arhiva M.F.A., D.C. Fond Serv. Istoric, magazia 18 dosar.

⁷ O notă alcătuită în dimineața zilei de 26 (13) decembrie de un agent de siguranță semnală că: „azi la 10, tipografilor întruniți la sindicat au vrut să manifesteze pe străzi. Jandarmii poștași pe Climpineanu și Sf. Ionică nu i-a (sic) lăsat să treacă pe Calea Victoriei. Pînă acum nu

întruniții s-a hotărât ca greviștii să plece spre Ministerul Industriei, unde o delegație urma să prezinte ministrului revendicările tipografilor¹. Echipe de muncitori trebuiau să plece la ateliere spre a alunga spărgătorii². (După cum se știe, spărgătorii de grevă își atrag totdeauna ura muncitorilor pentru că ei beneficiază de cuceririle greviștilor, a căror luptă o sabotează). Comandanții trupelor care înconjurau sediul au ordonat soldaților să împiedice ieșirea muncitorilor pe Calea Victoriei³. Soldații nu prea erau hotărâți să execute ordinul comandanților și au permis muncitorilor să înainteze pînă la întretărirea cu Calea Victoriei, unde coloana manifestanților s-a oprit⁴. O parte a muncitorilor tipografi au rămas pe loc — iar ceilalți împreună cu alți muncitori veniți la adunare s-au îndreptat pe traseul str. Luterană—Calea Victoriei—spre Ministerul Industriei⁵.

Muncitorii tipografi au formulat nu numai revendicări economice ci și revendicări democratice; ei n-au formulat numai revendicări democratice parțiale, ci, ducînd pînă la capăt cerințele democratice, au manifestat pentru republică și pentru răsturnarea puterii burghezo-moșierești. Atît în timpul adunării din fața sediului, cît și în timpul defilării pe stradă, muncitorii manifestau pentru revendicările lor economice, pentru libertate de organizare în sindicat și pentru republică.

„Pe tot parcursul drumului — arăta raportul unui agent de siguranță însărcinat cu supravegherea sindicatului tipografilor s-a strigat „Trăiască Socialismul”, „Trăiască Republica”, „Trăiască sindicatul tipografilor”⁶. După alte relatări, muncitorii aveau pancarde cu lozincile: Trăiască Republica Socialistă”, „Jos burghezia”, „Jos regele”, Trăiască comunismul”⁷.

Greva se desfășura deci sub lozinci revoluționare. Vestitul episod al opririi automobilului regal, a avut loc însă cu cîteva zile mai înainte⁸.

Sub presiunea grevei și demonstrației, ministrul industriei s-a declarat de acord cu toate revendicările economice din memoriul tipografilor și a inițiat delegația să vie din nou la minister după amiază, pentru a se întîlni cu patronii tipografi⁹. Coloana manifestanților s-a întors la sediul din str. Sf. Ionică, pe traseul pe care plecase. La sediu s-a anunțat că după amiază va avea loc o nouă demonstrație a tipografilor, care trebuiau să meargă în corpore la Ministerul Industriei, pentru tratative cu patronii¹⁰. În timpul dimineții, centrismul Ilie Moscovici împreună

---

s-au împrăștiat (A.C.I.P. fond 96, dosar 42 434 f. 25). Un alt raport al Siguranței aprecia că numărul tipografilor aflați în jurul orei 10 la sediul sindicatelor din str. Sf. Ionică era de 5—600 (Loc. cit. f. 27).

¹ Loc. cit., f. 27.

² Loc. cit.

³ Loc. cit.

⁴ (Loc. cit.) Muncitorii „au înmuiat inimile soldaților din primul și al doilea cordon căci ei nu făceau decît să simuleze lovituri cu baioneta spre noi, dar atinși nu am fost nici unul. Astfel, am putut ajunge pînă la creasta străzii”. (Amintirile muncitorului tipograf Gh. Corbeanu în *Viața sindicală*, din 13 decembrie 1947: Întretărirea străzii Sf. Ionică cu Calea Victoriei se făcea între Librăria noastră și Palatul Republicii de astăzi).

⁵ Loc. cit., vezi și V. Cancicov, *op. cit.*, p. 717; A.C.I.P., fond. 96, dosar 42 434 f. 27;

⁶ Loc. cit.

⁷ V. Cancicov, *op. cit.*, p. 717. Participanții la demonstrație relatează și ei că în timpul întrunirii din fața sediului din str. Sf. Ionică — muncitorii au strigat: „Jos monarhia” (*Viața sindicală*, 13 decembrie 1947). Vopicka nota în memoriile sale că lîngă palatul regal (sediul din str. Sf. Ionică, era situat lîngă aripa laterală a palatului regal) greviștii au strigat „Jos regele”! „Trăiască Republica” (Vopicka, *op. cit.*, p. 288).

⁸ În 23(10) decembrie, Marghiloman nota în memoriile sale: „Regele este foarte mișcat de incidentul de dimineață. M. S. s-a pomenit în toial procesiunii sindicaliştilor care mergeau pe Știrbei Vodă spre Piața Teatrului. Manifestanții au refuzat să facă loc de trecere mașinii regale, spunînd să treacă mai întîi M.S. poporul. Ei nu s-au descoperit și au început să strige „Trăiască Republica” (Marghiloman, *op. cit.* p. 185). Vezi în același sens relatările lui Ilie Moscovici în *Mișcarea socială*, 1929, p.102.

⁹ A.C.I.P., fond. 96, dosar 42 434, f. 28.

¹⁰ Loc. cit.

cu unii membri ai conducerii sindicatelor rămași la sediul din str. Sf. Ionică, avînd în vedere hotărîrile din ziua precedentă luate la insistența delegaților muncitorimii, au decis să anunțe o grevă generală și o demonstrație a muncitorilor din Capitală, pentru a protesta împotriva aducerii trupelor în fața sediului¹. Fabricile au fost chemate prin curieri speciali. Mitingul urma să aibă loc în fața sediului din str. Sf. Ionică. Chemarea la grevă și demonstrație nu fusese însă precedată de o pregătire corespunzătoare unor acțiuni atât de serioase². Ilie Moscovici, care conducea de fapt Comitetul executiv al partidului socialist și care a avut inițiativa convocării demonstrației din 13 decembrie scria mai tîrziu : „Recunosc că gestul cu convocarea imediată a muncitorilor în dimineața zilei de 13 decembrie a fost un gest pripit, mai ales că s-a făcut fără consultarea organelor conducătoare”³. Greșeala conducătorilor reformiști nu a constat atât în pripeală, cît în faptul că ei au chemat muncitorii la acțiune fără a organiza în mod temeinic lupta. Pentru a se scuza, Ilie Moscovici arată că hotărîrea de a se convoca demonstrația din 26(13) decembrie, a fost luată pentru că muncitorii erau revoltați de concentrarea trupelor în jurul sediului. „Nu era în puterea noastră — exclama Ilie Moscovici — să oprim zilnicele manifestațiuni de stradă pe care le făceau muncitorii”⁴. Aceste rînduri, prin care Ilie Moscovici căuta să explice convocarea demonstrației din 26(13) decembrie, oglindește cum nu se poate mai bine mentalitatea liderilor oportuniști. Acești lideri se tîrau în coada maselor și neputînd opri demonstrațiile muncitorești, se declarau de acord cu ele, mulțumindu-se să anunțe ora și locul întrunirilor. Adepți ai metodelor pasive, liderii oportuniști nu-și puneau problema organizării luptei revoluționare a muncitorilor, în cazul de față a grevei și demonstrației, — nu-și puneau problema pregătirii acțiunilor muncitorești, așa încît masele să evite atacurile singeroase ale autorităților, sau să dea acestor atacuri riposta convenită.

În ziua de 26(13) decembrie, concentrarea trupelor în jurul sediului indica pericolul unui atac împotriva muncitorilor și impunea măsuri de prevedere. Dat fiind că trupele erau concentrate în jurul sediului din str. Sf. Ionică, ar fi fost posibil de pildă, ca întrunirea să fie convocată în alt loc, luîndu-se prin surprindere autoritățile — așa s-a procedat la 6 decembrie, cînd locul fixat pentru întrunirea muncitorimii Capitalei, fiind înconjurat de jandarmi — muncitorii au luat autoritățile prin surprindere și mai înainte ca acestea să prindă de veste. au început întrunirea în Cîșmigiu⁵. În cazul în care s-ar fi apreciat că este necesară și posibilă ruperea cordoanelor de soldați și ținerea întrunirii în jurul sediului împresurat de trupe, trebuia ca muncitorii să fie preveniți și pregătiți pentru această acțiune. Atacul în perspectivă al guvernului impunea desigur, nu renunțarea la luptă, ci organizarea temeinică a luptei, corespunzător cu noile condiții. Dar membrii Comitetului executiv și ai Comisiei locale — care au convocat demonstrația și greva din 26(13) decembrie erau deprinși cu acțiuni „legale” și „pașnice” și cu metode pasive, nu credeau sau nu voiau să creadă în posibilitatea unui atac al guvernului.

În ziua de 26(13) decembrie autoritățile au declanșat succesiv trei atacuri împotriva coloanelor răzlețe ale muncitorilor (răzlețirea în fața armatei s-ar fi putut evita printr-o organizare mai temeinică). În fața clădirii Poștei — de pe Calea Victoriei s-au întîlnit coloana fabricilor din cartierul Lînăriei — Abator și o parte a coloanei fabricilor din Izvor-Dealul-Spirii⁶. În jurul orei patru, coloana reunită a ajuns în Piața Palatului și a început să coboare pe strada Cîmpineanu (azi 13 Decembrie) dar coloanele de soldați au oprit pe muncitori să se apropie de

¹ Ilie Moscovici, *op. cit.* Cf. memoriile depuse de Gh. Teodorescu, secretarul din 1918 al Comisiei Locale a Sindicatelor din București și de D. Pop la A.C.I.P.

² Gh. Marin, *op. cit.*, Cf. memoriile lui Gh. Teodorescu.

³ Ilie Moscovici, *op. cit.*, p. 102.

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Socialismul*, din 10 decembrie 1918.

⁶ A.C.I.P. Amintirile muncitorilor participanți la evenimentele din 13 decembrie.

sediul sindicatelor. Muncitorii nu s-au intimidat, au manifestat pentru libertăți democratice. Soldații au început să șovăie, și primele coloane au cedat¹. În cele din urmă, la ordinul și sub amenințarea ofițerilor, soldații au tras. Au căzut zeci de muncitori².

În timpul masacrului din Piața Teatrului — autoritățile nu au atacat muncitorii adunați în fața sediului din str. Sf. Ionică, ci folosind faptul că demonstrația a fost convocată fără o pregătire corespunzătoare din partea liderilor social-democrați, au aruncat succesiv toate trupele de care dispuneau asupra coloanelor răzlețite, evitând o ciocnire simultană cu toate coloanele de muncitori.

Masacrul din Piața Teatrului a revoltat muncitorii încercuți de trupe în fața sediului din str. Sf. Ionică, unde, în afară de tipografi, erau adunați și muncitorii unor fabrici care rupseseră cordoanele de soldați din spre strada Brezoianu³. Muncitorii din piața sediului protestau împotriva asasinării fraților lor. Când au răsunat salvele din Piața Teatrului, în rîndurile lor „nemulțumirea era generală, protestele se înmulțeau tot mai mult, zgomotul era infernal... când salvele din Piața Teatrului s-au înțehit, femeile și copiii au început să fugă și să țipe, desperați. Bărbații luptau din răsuputeri să ușureze retragerea femeilor și ucenicilor”⁴. După ce muncitorii care manifestau pe Calea Victoriei au fost împrăștiați, soldații au fost aruncați asupra celor adunați în jurul sediului din str. Sf. Ionică⁵. Sediul a fost devastat, casa de bani prădată, arhiva și depozitul de literatură distruse. Muncitorii îngrămădiți în curtea sediului au fost groaznic maltratați și mulți din ei arestați. Printre ei se afla și I.C. Frimu. Au fost uciși peste 100 de muncitori, iar 200 au fost răniți; peste 500 de muncitori au fost arestați⁶. O parte din muncitorii adunați în jurul sediului au rupt cordoanele jandarmilor și au scăpat de încercuire. Ei s-au alăturat apoi muncitorilor ceferiști, care din cauza lipsei de organizare sosiseră cu întârziere la locul fixat pentru miting⁷.

„Am alergat pe strada Luterană, — povestește un muncitor tipograf. Aici fi văd pe frații care scăpaseră din infern în frunte fiind ceferiștii, care căutau să elibereze sediul din mâinile armatei”⁸.

Cînd atacul împotriva muncitorilor tipografi s-a terminat, s-au apropiat de sediu, masindu-se pe strada Luterană, muncitorii de la C.F.R. și R.M.S. Aceștia împreună cu întreprinderile care le s-au alăturat, reprezentau o forță impunătoare de aproape 15 000 de oameni.

„Tocmai cînd credeam că am pus capăt mișcării — povestea generalul Mărgineanu — m-am pomenit față în față cu două grupuri de muncitori — vreo opt mii veneau de la C.F.R.

¹ Iată ce povestește un martor ocular: „Începuseră parlamentări. Din rîndurile mulțimei se auzeau strigăte „Vrem piine, vrem libertate”. Luați de valul mulțimii, soldații cedaseră, unii manifestînd chiar cu muncitorii, făcîndu-le loc să treacă mai departe. Un „Ura” formidabil parcă zguduie casele din temelii. „Trăiască libertatea” strigară mii de voci... „Al doilea cordon de soldați începuse și ei să șovăiască” (*Scînteia*, 14 decembrie 1944). Ordonanța definitivă în procesul evenimentelor din 13 decembrie recunoaște că „armata cedează” (*Socialismul*, 17 martie 1919).

Într-un articol publicat în *Viața muncitoare*, din 8 decembrie 1929 se spune că în Piața Teatrului, un sergent a îndemnat pe subordonații săi să nu tragă.

² *Documente din istoria P.C.R. (1917—1922)*, ediția a II-a, p. 101—102; s-au păstrat acte de moarte ale unor tineri de 17 ani, uciși în Piața Teatrului.

³ A.C.I.P. Amintirile muncitorilor participanți la evenimentele din 13 decembrie.

⁴ *Viața sindicală*, 13 decembrie 1947. Amintirile muncitorului Corbeanu.

⁵ *Documente din istoria P.C.R. (1917—1922)*, ediția a II-a, p. 102. Cf. *Ordinea* din 13 decembrie 1928 (interview-ul acordat de generalul Mărgineanu, unul din conducătorii trupelor din Piața Teatrului).

⁶ *Calendarul muncii*, 1920. *Dezrobirea socială*, din 21 februarie 1920.

⁷ Cf. amintirile depuse la A.C.I.P. de Gh. Teodorescu, secretarul din 1918 al Comisiei locale a sindicatelor din București.

⁸ *Viața sindicală*, 13 decembrie 1947.

și vreo 6 000 veneau de la Regie. Unde mergeți? La casa noastră au răspuns muncitorii”¹. Muncitorii masați în stradă cereau retragerea trupelor și eliberarea sediului.

Autoritățile au încercat să profite de faptul că celelalte coloane de muncitori fuseseră deja împrăștiate — pentru a arunca trupele devenite disponibile asupra muncitorilor de la C.F.R. și R.M.S. Referindu-se la ciocnirea care a avut loc „chiar în fața palatului” (pe strada Luterană) Dinu Brătianu relatează lui Marghiloman că :

„Jandarmii din București, vânătorii, de abia au putut stăpâni mulțimea care nu s-a mișcat nici în fața baionetelor, nici a focurilor trase în aer. Dar când trupa a fost în număr, oameni și femei au fost loviți fără cruțare”².

Însă nici atunci când trupa a fost în număr, mulțimea n-a putut fi „stăpînită”. Muncitorii și muncitoarele de la C.F.R. și Regie au dat dovadă de un minunat spirit revoluționar. Ei au rezistat asaltului și generalii s-au văzut nevoiți să făgăduiască eliberarea sediului și a arestațiilor. Iată cum descrie un muncitor ceferist lupta tovarășilor săi la un an de la evenimente :

„Era ora 3 jum., când lucrătorii ceferiști au aflat că autoritățile au atacat localul organizațiilor și au arestat pe tovarășii tipografi. Toți tovarășii ceferiști au pornit patru câte patru spre localul organizațiilor și pe la 4 și jum. ajung în str. Cîmpineanu cam la 30 metri de local . . . În timpul tratativelor ofițerii pun gornistul să sune înaintarea. Soldații care se aflau la răspîntia străzii Cîmpineanu cu str. Sf. Ionică pornesc la atac. Salve de arme și mitraliere mai grozav ca în fața inamicului pe front. Banditismul ce am văzut întrece orice închipuire. Loveau cu patul armei și cu baioneta, copii, femei și bărbați, în cap și în piept. Muncitorii nu dau înapoi și atunci din nou se intră în tratative cu dl. general care ne asigură pe cuvînt de onoare că localul nu este devastat și că plină mîine, 14 decembrie, nu va fi nici un muncitor arestat”³.

Astfel, cel de al treilea atac al autorităților a eșuat : cei 15 000 de muncitori sosiți ultimii la miting, n-au putut fi împrăștiați. Prin curajul și puternicul lor spirit de luptă, muncitorii au silit autoritățile să promită încetarea represiunilor. Acest fapt dovedea că aparatul de represiune nu putea funcționa cu o vigoare suficientă pentru a înăbuși avîntul revoluționar al muncitorilor.

Guvernul nu și-a îndeplinit promisiunea. Teroarea a continuat. Dar în săptămînile următoare și după evenimentele din 26(13) decembrie. În ciuda măsurilor represive ca și a măsurilor politice cu caracter diversionist (decretul lege agrar din 27(14) decembrie 1918) — luptele revoluționare au continuat. În 1919, luptele revoluționare au depășit cu mult intensitatea celor dinainte, a masacrului din Piața Teatrului.

¹ *Ordinea*, din 13 decembrie, 1928.

² Marghiloman, *op. cit.*, p. 190.

³ *Socialismul*, din 27(14) decembrie, 1919.

FRĂMÎNTĂRI ȚĂRĂNEȘTI DUPĂ APLICAREA REFORMEI AGRARE

Revoltele de la Mizil, Corbii și Vinătorii Mari, în 1866 și 1867

DE

V. MIHORDEA

Dacă decretarea Legii rurale a fost primită cu valuri de entuziasm din partea maselor țărănești, aplicarea ei a trezit din nou antagonismul dintre cele două clase și nemulțumirile țăranilor nedreptățiți s-au manifestat pretutindeni sub diferite forme, producând pe aproape întreg cuprinsul țării o stare de efervescentă, proprie mișcărilor de revoltă la cea dintâi ocazie. Datorită acestui climat incandescent a izbucnit în mai 1866 cea mai întinsă mișcare de acest fel, revolta grănicerilor de pe linia Dunării, iar altele izolate sînt semnalate de mărturiile documentare, în alte puncte ale țării.

La 11/23 august 1866 prefectul de Mehedinți raporta Ministerului de Interne că la 7 a acelei luni primul ajutor al subprefecturii plășii Blahnița mergînd la cătuna Viașu însoțit de doi procurori și un dorobanț, spre a îndrepta măsurătoarea pămînturilor în conformitate cu decizia superarbitrilor, „locuitorul Vasile Gheorghe Uruială a tras cu cuțitul în numitul ajutor și din norocire i-a pătruns numai hainele, iar dorobanțului i-a făcut o rană la mînă. După care văzînd că izbînda n-a avut succesul precugetat, acel locuitor împreună cu alți treisprezece asociați ai săi au luat în goană prin bătăi cu ciomege pe toți acei patru operatori”¹.

Peste o lună, la 16/28 septembrie, este semnalată revolta de la Mizil care, așa cum relatează procesul verbal de anchetă al subprefectului de plașă, constituie manifestarea de deznădejde a țăranilor săraci, cărora le-au ars gospodăriile, împotriva celor bogați ce n-au păgubit nimic și a elementelor burgheziei „sub pretext că băcanii ar fi scumpit luminările și ale mîncării” și în timp ce „pe dîșii i-a bîntuit nenorocirea, cei a căror averi n-au ars își rîd de ei și trăesc în belșug, fără a le păsa de suferințele celor rămași săraci, chemîndu-i să pue foc să arză tot orașu, să bată dorobanții, să prade și să jefuiască, ca să aibă ce mîncea”, notează în concluziile sale subprefectul T. Crăciunescu². Revolta de la Mizil este o manifestare a „golanilor” care formau „mulțimea infuriată”, contra „proprietarilor orașeni”. Dacă nu are o legătură directă cu aplicarea reformei agrare în acele părți și dacă starea de sărăcie a celor ce s-au răscolat a fost accentuată de un incendiu întîmplător, ținta acțiunii lor o formează tot stăpînul moșiei și aparatul de stat. Grupul de mai bine de o „sută de indivizi”, care „cu ciomege și aruncînd cu pietre”,

¹ Arh. St. Buc., Min. Int., div. adm., dos. 1985, f. 161.

² Ibidem, dos. 1963, f. 203.

au pus pe fugă dorobanții trimiși să-i liniștească, motivează, prin spusa subprefectului, ridicarea lor contra autorităților administrative din cauză că au fost înșelați: „atît d-l prefect cît și d-l proprietar le-a promis că vor lua dispoziții a le veni în ajutor și a le ușura nenorocirea”¹. Cu toată mențiunea subprefectului în procesul-verbal despre „indivizii beți”, ei formau totuși „acea gloată care a venit completă, amenințînd cu ciomegele și răcnind într-un mod cu totul furios și sălbatec”². Desnădejdea i-a dus la o manifestare de furie acută, care amenința să devină un pericol pentru cei vizați. „Trupa turbată care se înmulțea prin răcnete de apel ale capilor așilător”³, n-a putut fi oprită decît cu ajutorul jandarmilor chemați în grabă din satele vecine și a celor trimiși în mod special de prefectura județului.

Un caz deosebit îl constituie frînîntările locuitorilor din comunele Corbii Mari și Vinătorii Mari, județul Vlașca, azi raionul Titu — care în anii 1866 și 1867 s-au împotrivit prin toate mijloacele — mergînd pînă la rebeliune — încercărilor proprietarilor de a le lua, prin noi măsurători, pogoanele socotite ca date în plus și legarea lor prin învoiele oneroase pentru trecerea la adăpatul vitelor.

La 8/20 iunie 1866 prefectul de Vlașca raportează Ministerului de Interne că Ion Ghica, „reprezentantul casei răposatului Emanoil Băleanu”, a cerut autorităților superioare verificarea lucrărilor de delimitare la moșia Corbii Marii și Vinătorii Mari, proprietatea menționatăi „case”. Inginerul care a măsurat în urma acestei sezișări a găsit pe seama locuitorilor din Corbii Mari un plus de 157 pogoane, iar la Vinătorii Mari 497 pogoane. Autoritățile locale, prin mijloacele întrebuițate, n-au putut impune țăranilor din cele două sate restituirea pămîntului către proprietari. Prefectul găsește că vîna o au „primarii ambelor comune, care n-au luat nici o măsură” pentru executarea ordinelor ce li s-au dat. Subprefectul, presat de reclamațiile arendașului, care cerea neconținut restituirea prisosului, „a trimis la fața locului pe ajutorul său cu două căprării de dorobanți”, însă acesta „întîmpinînd opunere din partea locuitorilor, s-a înapoiat fără nici un rezultat, deoarece toți au sărit cu ciomege, respingînd puterea armată și nu l-au lăsat a face nici un semn”⁴.

În privința locuitorilor din comuna Vinătorii Mari, cercetarea subprefectului plășii Cîlniște conchide că ei „au dreptul a se împotrivi la lăsarea pămîntului dat lor, mai mult pentru împrejurările ce arată”⁵. „Împrejurările” sînt că locuitorii „nu se împotrivesc a nu înapoia pămîntul ce s-a găsit mai mult, dar nu vor ca prin aceasta să li se închidă comuna de pămîntul proprietății și chiar apa unde trebuie să-și adape vitele, ci să se deosebească în partea dinspre apus toate, ca să poată rămîne și ei liberi la apă, spre răsărit”⁶.

Propunerea locuitorilor, destul de cuvințioasă, n-a fost ținută în seamă de autoritățile superioare și la 26 noiembrie același an Ministerul de Interne dă ordin prefectului de Vlașca să „denunțe procurorului pe toți acei răsvrătitori spre a-i trage în judecată” și să destituie pe primarii cari au arătat nesupunere⁶.

Locuitorii din Vinătorii Mari arată în petiția către domn de la 2/14 martie 1867 că proprietarul vrea să le ia prisosul „pe unde avem adăpătoarea vitelor de la 200 de familii, precum ni s-au luat și zece puțuri, care pînă nu am dat învoiala, nu am fost slobozi a lua apă nici cu donițele”. În plus, le mai ia și un teren cu fîneață „care este făcută și curățită tot de noi . . . și ne lasă înconjurați de jur-împrejurul comunei cu pămînt proprietăresc, pe care ne-au pus hotar prin gardurile curților”⁷.

¹ Arh. St. Buc., Min. Int., div. adm., dos. 1963, f. 186.

² Ibidem.

³ Ibidem. div. rur. com., dos. 2988, f. 122.

⁴ Ibidem, dos. 2988, f. 122.

⁵ Raportul subprefectului de Cîlniște din 18/30 mai 1866, ibidem, f. 123.

⁶ Ibidem, f. 240.

⁷ Ibidem, f. 353.

Punerea arendașului moșiei în posesia prisosului de teren a dat de lucru autorităților în tot timpul verei anului 1867. La 10 iulie subprefectul de Cîlniște, însoțit de „sublocotenentul Palada cu două căprării de jandarmi concentrați pe rînd”, a plecat la comunele amintite să facă noua delimitare, împreună cu inginerul județului. Însă, înainte de a trece la executarea planului, un număr de zece locuitori din Corbii Mari, citați nominal, „au sărit cu revoltă, luînd pacinicii locuitori de prin casele lor, formîndu-i în grupă la cancelaria comunală, au concentrat în mijlocul lor pe primar, membrii și notarii, nelăsîndu-i pe nici unul a porni acolo unde urma a se despărți pămîntul prisosit lor”¹, fapt care a făcut necesară intervenția dorobanților.

Spre a pune capăt împotrivrării, prefectul de Vlașca a luat măsuri să trimită procurorul la Corbii Mari „a face convenitele perchezițiuni și a trăda pe culpabili justiției”, care a și „ridicat pe capii turburărilor și i-a trădat justiției, unde procesul astăzi se află pendinte”². El propune Ministerului de Interne să se concentreze armată pentru a se trimite la Vinătorii Mari, unde locuitorii „sînt decisi a se întinde cu împotrivrarea pînă la rebeliune”, deoarece la 13 iulie subprefectul de Neajlov a raportat că ducîndu-se cu sublocotenentul Palada și cu 24 dorobanți să execute pe locuitori, aceia „s-au arătat cu cea mai mare nesupunere, sărînd cu parii asupra funcționarilor civili și militari și spre evitarea oricăror inconveniente au cerut să i se trimeată una sută de dorobanți pentru restabilirea ordinii”³.

Față de presiunea autorităților administrative locale — care țineau să se ajungă cît mai grabnic la terminarea conflictului — și față de mijloacele întrebuintate, locuitorii din Corbii Mari au fost mai ușor intimidați, încît s-a putut executa o delimitare nouă între pămînturile lor și restul proprietății, fără însă ca ei s-o recunoască. Succesul acesta este anunțat de prefectul de Vlașca în raportul său de la 7/19 august 1867 în termenii următori: „Din anexatul în copie proces-verbal ce l-am primit cu raportul actualului subprefect al plășii Neajlov nr. 3725, (văd) cu plăcere că prin mijloace inteligente și dibăcia ce a întrebuintat, a putut reuși ca numiții locuitori din comuna Corbi să intre în legalitate, respectînd dreptul proprietății, astfel că n-a mai fost trebuință nici de concentrări de dorobanți”⁴. Cu toate că în această comună terenul cerut înapoi de proprietate era mai puțin de o treime decît în Vinătorii Mari și condițiile restituirii erau mai ușoare, subprefectul n-a putut face delimitarea decît după ce a recurs la măsura de a aresta pe capii mișcării, izolîndu-i de masa locuitorilor. Procesul verbal de delimitare este iscălit numai de primar și notarul comunei, menționîndu-se refuzul țăranilor de a-l semna⁵.

Dovada că „intrarea în legalitate” de care făcea caz prefectul a fost numai aparentă o constituie faptul că locuitorii s-au adresat după aceea capului statului cu o nouă petiție, plîngîndu-se contra procedurii autorităților administrative, avînd ca rezultat instituirea unei anchete judecătorești. În septembrie același an Ministerul de Justiție făcea cunoscut Ministerului de Interne că în urma cercetării a primit raportul procurorului Tribunalului Vlașca, din care a aflat că locuitorii menționatei comune „s-au răscolat cu ciomege și amenințări asupra d-lui subprefect de Neajlov” și după executarea delimitării, pentru încetarea reclamațiilor „nu poate exista alt mijloc asupra îndreptățirii locuitorilor decît numai acela de bună înțelegere între proprietar și locuitori, cu a li se lua prisosul din pămîntul de arătură, iar nu unde au adăpătoarea vitelor”⁶.

¹ Arh. St. Buc., Min. Int., div. rur. com., dos. 2988. f. 43.

² Ibidem, f. 44.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem, f. 48.

⁵ Ibidem, f. 49. În post-scriptum se face mențiunea: „Preveniții locuitori nevoind a subscri, se atestă. Subprefect, A. T. Dănescu”.

⁶ Ibidem, f. 84.

În comuna Vlnătorii Mari, împotrivirea țăranilor s-a manifestat pînă la capăt prin toate formele. Ei spun în petițiile lor că din invidia arendașului Pascal Mateescu, care are „un capriciu de domnitor și un ton imperial asupra țăranilor supuși”¹, proprietarul a născocit că delimitarea dintre moșia lui și partea dată foștilor clăcași este greșită. Prin noua măsurătoare li se ia „partea cea mai necesară, pe apa Neajlovului, precum și toate fntnile”, așa cum a stabilit decizia super-arbitrului. Față de cele două măsurători ale proprietarului, au adus și țărani, pe cheltuiala lor, un inginer, dar acesta s-ar fi înțeles cu arendașul — spun ei — și ar fi scos un prisos și mai mare din pămînturile lor. Nemaiafînd încotro, au făcut o încercare de înțelegere cu arendașul, declarîndu-i că ei renunță la prisos, dar cu condiția ca acesta să-l primească „din partea unde se alătură cu proprietatea”, spre a le lăsa liber adăpatul vitelor.

Arendașul a refuzat propunerea și după ce le-a smuls o învoială pentru îngăduința de adăpare a vitelor la fntnile ce i-au revenit, a reclamat autorităților că țărani sînt „revoluționari”, cerînd să i se trimită un număr mai mare de jandarmi care să-i asigure luarea în stăpînire a „prisosului”.

În petiția către domnitor de la 12 iulie, țărani sînt plîng de jandarmii ce le-au venit în comună, în număr de 20—30 „cari ne mîncă mîna de grîu ce a dat-o dumnezeu copilașilor noștri”, de luarea terenului ce le servea de „adăpătoare a 4—500 vite, deosebit de 10 puțuri ce au căzut pe pămîntul d-lui”, arătînd că s-au adresat și justiției, care le-a dat termen la 23 august și ca atare, nici o schimbare nu poate fi efectuată de administrație pînă la terminarea litigiului, însă autoritățile locale nu le-au luat în seamă reclamațiile făcute². La 9 august țărani revin cu o altă petiție către domn și arată că pentru cea de la 12 iulie Ministerul de Interne i-a trimis după rezultat la prefectură și prefectul, pe de o parte le-a comunicat că n-a primit nimic, iar pe de alta, „le mîncă sufletele cu mulțimea de jandarmi pe capul lor”³.

Ministerul de Interne comunica totuși, la 16 august, prefectului că „hotărîrea super-arbitrului fiind definitivă, nu poate a se preschimba și de datoria prefecturii este a o aduce întru întocmai îndeplinire, rămînd ca locuitorii să se înțeleagă deadreptul cu proprietatea, pentru locul de care au necesitate”⁴, adică și autoritățile administrative li dădeau tot în mîna arendașului. Cînd acest răspuns a fost adus la cunoștința locuitorilor, arendașul, în prezența subprefectului sprijinit pe cincizeci de jandarmi atunci concentrați, a venit cu un nou inginer să facă a patra măsurătoare între cele două feluri de proprietate, care avea să-i dea lui „apa Neajlovului și fntnile”, iar foștilor clăcași „un loc sălbatec, locuri limoase, buturugi și mărăcini, unde nu e speranță de cultivat”⁵.

Atitudinea sfidătoare a arendașului și indiferența autorităților administrative au provocat rebeliunea țăranilor de la 6 septembrie, transmisă în două versiuni, una a revoltaților, în două petiții către Ministerul de Interne⁶ și alta a organelor administrative, în raportul prefectului de Vlașca, trimis de la fața locului aceleiași minister⁷, precum și telegrama procurorului către Ministerul de Justiție.

¹ Arh. St. Buc., Min. Int., div. rur. com., dos. 2988., f. 134.

² Ibidem., p. 121.

³ Ibidem., „Doamne, nu mai știm : împroprietărire ni s-au dat, sau pleierea cîmpurilor noastre, căci o mai fi și prin alte comune asemenea chestiuni, dar cu foc și cu pară ca la noi nu este, doamne, de aceea vă rugăm că dacă prin judecată nu putem scăpa de urgie și nevoie de care nu ne întignește nici apa care o bem, ordonați a ne ridica viața noastră” (f. 72).

⁴ Ibidem., f. 86.

⁵ Ibidem., f. 194.

⁶ De la 6 septembrie, în ziua revoltei și din decembrie aceleiași an, în numele celor ce se aflau în închisoarea din Giurgiu.

⁷ Ibidem, f. 123.

Petiția țărănilor de la 6 septembrie a fost scrisă în numele lor de cineva, în București — cu siguranță de avocatul angajat la proces — după relatările unuia dintre participanți, trimis anume. Rezoluția pusă de directorul Mihalescu arată că pînă atunci ministerul fusese informat pe alte căi¹ și luase o serie de măsuri. În această petiție, țărăni speriați de proporțiile pe care le-a luat revolta, după ce arată din punctul lor de vedere cum s-au petrecut faptele, pare că vor să se justifice, negînd c-au avut atitudine ostilă, ci că ar fi privit pasiv la delimitare, dar s-au văzut deodată luați în sâlile comandantului jandarmilor și a subalternilor săi, care le-au rănit cinci oameni și i-au tăiat ca pe vite la abator². Ei cer ministerului să ordone telegrafic procurorului din Giurgiu să ancheteze la fața locului faptele petrecute, iar cu dinșii să facă ce va crede de cuviință, deoarece îndrăzneala lor a venit din spaima ce le-a provocat o lovitură de sabie ale sublocotenentului Palada și focurile de revolver trase în oameni de inginerul Huber. Prin acțiunea întreprinsă, țărăni sînt convinși c-au oprit reprezentanții autorităților de la un rău mai mare. Petiția are patruzeci și două de semnături „în unire cu toată obștea comunei noastre”, apoi semnăturile primarului, notarului și consilierilor comunali, ceea ce arată o solidaritate completă, care le-a dat curajul să înfrunte autoritățile sprijinite pe forța armată³. Sprijinul pe care-l presupuneau autoritățile că-l vor avea de la jandarmi a fost iluzoriu căci cea mai mare parte din ei au pactizat cu țărăni. În petiția din decembrie, din partea celor arestați la Giurgiu, țărăni spun că dacă cele patru măsurători nu se potriveau între ele, cauza o poartă invidia arendașului, care le-a călcat în picioare dreptatea ce o au⁴.

La 7 septembrie⁵ Ministerul de Justiție comunica celui de Interne următoarele :

„D-l procuror al Tribunalului Vlașca prin telegramă arată că mergînd subprefectul de Neajlov și sublocotenentul Palada cu 50 de jandarmi în comuna Vinătorii Mari pentru a delimita niște pămînt, toți locuitorii comunei au sărit cu pari asupra-le, i-au maltratat, arestînd în comună pe sublocotenent, inginer și parte din dorobanți, iar subprefectul abia a scăpat. Cazul arătat fiind o rebeliune gravă, subsemnatul are onoare a vă ruga domnule ministru să binevoiți a interveni pentru grabnica trimitere a cavaleriei la acea comună prin Malu Spart, cale directă, la locul în chestiune”⁶.

Raportul prefectului de Vlașca, venit în comună la două zile după rebeliune și întocmit la fața locului în ziua de 9 septembrie, conține știri mai complete. La sosirea lui, împreună cu procurorul și alți șefi de autorități, a găsit liniștea restabilită de escadronul de cavalerie, trimis din București, sub comanda maiorului Victor Crețeanu. Prefectul a constatat că sublocotenentul dorobanților Palada, inginerul Huber, un particular Paplica ce se afla din întâmplare

¹ Între altele și de raportul procurorului către Ministerul de Justiție, comunicat apoi celui de Interne.

² „De cînd dăm petiții, pînă astăzi n-am văzut nici un ordin de bine sau de rău, de moarte sau de viață, din parte vă, dar ne vedem jefuiți de jandarmi și tăiați de șefii lor ca dobitoacele de la zahana și de ce, nu știm”.

³ Arh. St. Buc., Min. Int., div. rur. com., dos. 2988, f. 100.

⁴ „Domnule Ministru, prejudecați domnia voastră că dacă discordia domnește între 4 domni ingineri și nu sînt compleți în harta d-lor. atunci totul devine numai din invidia domnului arendaș” . . . care . . . „a făcut dreptatea noastră nulă și sîntem astăzi sub arestul public” . . .

⁵ Acest raport al procurorului de Vlașca a fost întocmit după cel trimis de subprefect către prefectură și înfîlnit în drum. Așa se explică rezoluția pusă de Mihalescu pe petiția țărănilor de la 6 septembrie, predată ministerului a doua zi.

⁶ Ibidem, f. 119. Rezoluția lui Mihalescu, care nu poate fi decît din ziua următoare, după sosirea cavaleriei în comună, spune : „să se facă cunoscut Ministerului de Justiție că după măsurile luate ordinea este stabilită deja la arătata comună : 15 dintre culpabilii sînt dați justiției ceilalți se urmăresc și de asemenea se vor preda nelîfrizat, rămînd ca procurorul și judecătorul, de instrucție să-și facă investigațiile și rechizitorul cerut de lege” (Ibidem). Cavaleria ajungînd în ziua de 8 septembrie dimineața, această rezoluție se întemeiază pe un raport al lui Crețeanu.

acolo, trei brigadieri și doisprezece dorobanți care „și au făcut datoria, au fost arestați de locuitori, iar restul pînă la 50 de concentrați, deci 38, au fost lăsați liberi, îngăduind să li se ia armele de către țărani sau mai bine le-au dat singuri, deoarece — după declarația scrisă a locotenentului Palada, comandantul lor — au fost înțeleși cu oamenii din sat. Cu toate că prefectul e de părere că „numai desfrul, neglijența și nedisciplina în care se găsesc dorobanții au adus lucrurile la astfel de deznodămînt”, dacă ținem seama că ei fuseseră concentrați în ziua revoltei, că erau de prin comunele învecinate, unde aveau poate probleme asemănătoare în viața lor particulară, solidaritatea tacită cu țărani, contra cărora erau aduși de la treburile lor, apare destul de firească.

Locuitorii s-au purtat în mod diferit cu cei arestați. După o trecere de timp au eliberat, fără a le da armele, pe doi din cei trei brigadieri și pe cei doisprezece dorobanți, constatați că nu au vină personală.

Al treilea brigadier, Gh. Anghel, propus de prefect a fi „recompensat și înaintat” s-a „distins” în acțiunea de reprimare „creștînd în luptă” cu sabia la cap pe țărani Voicu Călin și Toma Nicolae, provocîndu-le răni aproape mortale¹ și străpungînd cu virful sabiei pieptul femeii Ioana lui Neacșu, cînd aceasta a aruncat cu țărînă în ochii sublocotenentului Palada².

Pe acest brigadier, împreună cu sublocotenentul Palada, inginerul Hüber și Paplica — care probabil că luase parte și el la reprimare — țărani, după ce i-au bătut bine, i-au ținut „la școala comunală sub cel mai riguros arest, fără a le da în 24 de ore nici apă măcar” și n-au fost eliberați decît la sosirea cavaleriei.

Locuitorii au distrus toate semnele operației de delimitare începută de inginer, iar la ivirea patrulelor de cavalerie în sat au fugit și s-au ascuns, chiar și femeile, astfel că ostașii maiorului Crețeanu n-au putut descoperi decît treizeci de oameni, dintre care 15 au fost arestați și predați procurorului³.

Prefectul a rămas în comună pînă la 10 septembrie, cînd raportează tot din Vinătorii Mari că a „efectuat delimitarea și liniștea și ordinea domnesc. Din culpabilii motori aflați în comună și trădați justiției 15 s-au expediat în acest minut la Giurgiu, 14 înși ce-mai sînt doșiți, s-au luat dispozițiuni energice și serioase a se prinde și trimite acolo. Dórobanților concentrați le-am dat ordin a se retrage; asemenea am notificat și domnului maior al escadronului cavaleriei că numai este trebuință a stărui aici”⁴.

În telul acesta s-a încheiat încercarea țărănilor din Vinătorii Mari de a se opune la aplicarea hotărîrii „superarbitrului” care le lua posibilitatea de a avea unde să-și adape vitele și-i dădea în mîna arendașului pentru învoieli.

Pentru dorobanții ce au pactizat cu țărani răsculați⁵ s-a instituit o comisie de anchetă, compusă din prefectul județului, procurorul și un ofițer superior, delegat al Ministerului de Război, care a cercetat cazul un an și jumătate, pînă la 18 decembrie 1868, cînd și-a depus raportul⁶.

¹ „Întîiul la creștet pînă la os, al doilea la frunte și partea din obrazul drept, stricîndu-i rău și osul și care tot trăește dar despre care medicul „știe că nu crede să scape”.

² Au luat — cum se vede — parte la rebeliune nu numai bărbații, dar și femeile.

³ Rezoluția lui Mihalescu, menționată mai sus (Arh. St. Buc., Min. Int., div. rur. com., dos. 2988, f. 119).

⁴ Ibidem, f. 124.

⁵ Prefectul spune în raport: „culpa este ex-comandirul Drăgulinescu care se găsește permutat la Teleorman și sublocotenentul Palada, care n-au avut nici o grijă de dînșii și i-au lăsat în voia întîmplării”.

⁶ La 16 septembrie 1867 Ministerul de Război numește pe maiorul Munteanu să facă parte din comisie, „ca constatînd legalmente pe cei vinovați să încheie procesul-verbal și în urmă să se ia măsuri conform legii” (ibidem, f. 104). La 6 februarie 1868 Ministerul de Război restituie Ministerului de Interne procesul-verbal trimis de comisia de anchetă din Vinătorii Mari, deoarece fusese făcut fără participarea sublocotenentului Palada „care acum fiind însănătoșit după boala ce suferise, urmează a participa împreună cu ceilalți la o nouă anchetă”

A N E X E

I

Mizil/16/28 septembrie 1866

Revolta țăranilor săraci. cărora le-au ars gospodăriile, contra celor bogați care n-au suferit nimic și contra celor ce le „scumpesc viața”.

Proces-Verbal

Astăzi la 16 septembrie dl. arendaș Ștefan Nicolau a făcut plîngere că pe proprietatea d-lui Cantacuzino două individe anume Ghinea Negoită și Radu Colindațu au deschis în silnicie și în contra dreptului o circiumă pe locul unde unul din ei avea locuința sa care a ars. după care subscrisul trimițînd ordin să oprească pe acei silnici următori din vînzare și să le închidă circiuma, brigadierul însărcinat cu această lucrare s-a întors înapoi speriat și declarînd că nu poate executa ordinul dat căci a găsit acolo o răscoală de mai mulți de o sută de indivizi beți cari s-au opus, cu început a-i înjura și i-a luat la goană pe el și pe dorobanți, amenințîndu-i cu ciomege și aruncînd cu pietre după dîșii. După care luînd însumi un corp de 6 dorobanți cu mine și mergînd la fața locului, am găsit în adevăr aproape o sută indivizi înfuriați, cu ciomege și cu pietre în mîini, amenințînd autoritatea și răcnind să meargă să prîie foc și la cei a căror avere n-au ars, căci ei sînt stinși din fața pămîntului și de ce ceilalți să ridă de dîșii. Intrînd în mijlocul lor am căutat să-i liniștesc, vorbindu-le în numele legii și rugîndu-i a se împrăștia, făgăduindu-le că atît dl. prefect cît și dl. proprietar le-a promis că vor lua dispoziții a le veni în ajutor și a le ușura nenorocirea; ei s-au depărtat cîțiva pași și s-au format grupe, grupe. În urma cărora invitînd pe acei indivizi a închide circiuma și a înceta vînzarea aceștia au început a mă insulta și a declara că nu vor să știe nici de proprietar nici de prefectură, strigînd iarăși și chemînd în ajutor acea gloată care a venit completă, amenințînd cu ciomegele și răcnind într-un mod cu totul furios și sălbatec.

Văzînd acestea, considerînd că numai cu 6 dorobanți nu mă puteam apăra și nici că era mijloc a restabili ordinea legală și a-i liniști, am parlamentat binîșor cu dîșii, căutînd a-i îmblînzii și m-am retras, lăsîndu-i în voia lor și alergînd la stația telegrafică, unde pe dată am depeșat d-lui prefect să-mi trimită ajutor și mijloace de a restabili ordinea.

Cînd mă întorceam de la stațiune la subprefectură m-a întîmpinat în cale un număr de 30 de proprietari orașeni speriați, desnădăjduiți și somîndu-mă să iau măsuri căci este primejdie mare și golani sînt adunați și vor să le dea foc; am luat cîte dispoziții am găsit mai lesnicioase prin vătăjei și dorobanții ce aveam spre a întîmpina primejdia și a-i opri de a îndeplini netrebnica cugetare de a pune foc și celelalte părți a orașului ce n-a ars. Cu toate acestea ei au rămas necîlîțiți la acea circiumă amenințînd cu ciomege și pietre și răcnind neconținut că vor să dea foc celor ce n-au ars. Această trupă turbată se înmulțea încă prin răcnete de apel ale capilor ațîțători și devenea din ce în ce mai gravă amenințătoare și mai primejdioasă, așa încît în cîteva ore nu s-ar fi putut rezista dacă nu ar fi venit jandarmii ce trimisesem să se adune din satele vecine și vătăjeii de adunasem și cu care am ținut acea mulțime înfuriată în respect.

După toate acestea viînd și ajutorul ce cerusem d-lui prefect, un număr de jandarmi și întimidîndu-se de a vedea puterea întărîndu-se din ce în ce mai mult, am reușit a-i împrăștia, a-i face să se retragă și să se despartă și a restabili liniștea și ordinea legală, scăpînd astfel restul orașului de a fi pradă nenorocirilor furii.

Intrînd apoi în cercetarea împrejurărilor ce au precedat aceste întîmplări și cari au ridicat furia revoltăților, am dovedit că cîțiva indivizi rău năvăliți și aprinși de băutură și anume Stoica

(ibidem, f. 173). La 21 martie 1868 prefectul de Vlașca raportează Ministerului de Interne că „împrejurarea relativă la concentrarea unui număr de dorobanți în comuna Vîntătorii Mari și cari au părăsit pe ofiterul șef lor” s-a cercetat din nou de comisia alcătuită care a lucrat în zilele de 5 — 14 (ibidem, f. 234). La 18 decembrie 1868 prefectul de Vlașca raportează Ministerului de Interne că a înaintat Ministerului de Război 2 liste și 2 procese verbale încheiate de comisia de cercetare a cazului „relativ la dorobanții ce au fost concentrați în comuna Vîntătorii Mari pentru restabilirea ordinii și din care au părăsit pe ofiterul șef lor, cînd au sărit locuitorii asupra sa” (ibidem, f. 163).

Moldoveanu, Costache Drăghici, Ivanciu Ivan, Nicolae Paedanu, Alecu Ancuța, Tudorache Topociu, Preda Ioniță, Fulgeanu, Gheorghe Croitoru.

I-au ațîțat sub pretext că băcanii ar fi scumpit luminările și ale mîncării și sub pretext că pe cînd pe dînsii i-a blîntuit nenorocirea, cei a căror avere n-au ars își rid de ei și trăiesc în belșug fără a le păsa de suferințele celor săraci, chemîndu-i să puie foc să arză tot orașu să bată dorobanții, să prade și să jefuiască, ca să aibă ce mîncea.

Indrîjindu-l la aceasta pe vinul ce-l da pe datorie și pe 15 parale ocaua și la mulți fără plată, i-au împins a comite necuviință și a turbura liniștea publică.

Aceste fapte fiind pedepsite după codul penal s-au constatat prin încheierea acestui proces verbal de toate cele petrecute la care a fost față și dl. prefect și persoanele cari au subscris aci.

Subprefect, T. Crăciunescu

[Arh. St. Buc., Min. Int., div. adm., 1983 f. 186, 203]

II

Vînătorii Mari, 9/21 septembrie 1867

*Prefectul de Vlașca raportează Ministerului de Interne amănunte în legătură cu
revolta țărănilor din comuna Vînătorii Mari și reprimarea ei.*

Nr. 1400 f.f. urgentă, confidențial.

Domnule Ministru,

Îndată după primirea (ieri, vineri) a depeși telegrafice, am și pornit din Giurgiu la 4 ore dimineața dinpreună cu d-lor medicul primar al districtului, cu procurorele, cu judele de instrucțiune și cu locotenentele Poenaru, comandirul provisoriu al dorobanților din acest district și la 4 1/2 ore după amiază (tot eri) sosind aici la comuna Vînătorii Mari, am găsit escadronul de cavalerie, comandat de dl. maior Victor Crețeanu ce sosise încă de la 8 ore dimineața. Cauza că am sosit mai tîrziu este că noi am avut a parcura distanța aproape de șapte poștii deoarece escadronul de cavalerie a avut maximum 2 1/2 poștii de parcurat.

Atît din raportul sub prefectului respectiv cu nr. 4661 primit ieri pe drum, cît și din cele din față locului am constatat că într-adevăr sublocotenentul de dorobanți Palada, inginerul Huber, un particular Paplica, aflat din întîmplare în această comună, brigadierul Gheorghe Anghel ce-i zice și Neamțu dimpreună cu alți doi brigadieri și doisprezece dorobanți (ale căror nume se vede în anexata de aceasta sub litera A¹ cari și-au făcut datoria, au fost arestați, iar toți ceilalți pînă la numărul de 50 concentrați, la 6 cor. au fost liberi căci au fost înțeleși cu locuitorii revoltați (denunțare ce se face de către chiar sublocotenentul Palada în declarațiunea sa scrisă și care nu numai că nu și-au făcut datoria ca dorobanți dar încă au și îngăduit a li se lua armele, după spusa lor; în realitate însă le-au dat ei de bună voie că după trecerea de cîțva timp celor doi brigadieri și celor 12 dorobanți li s-a dat drumul din arest, fără a le da și armele iar pe sublocotenentul Palada, pe Paplica, și pe inginerul Huber și pe brigadierul Gg. Anghel care a crestat în luptă pe agresorii revoltați Voicu Călin și Toma Nicolae amîndoi din Vînătorii Mari, pe amîndoi la cap cu sabia, întîiul l-a crestat pînă la os, al doilea la frunte și parte din obrazul drept, stricîndu-i rău și osul și care tot trăește dar despre care medicul zice că nu crede să scape, iar pe femeia Ioana lui Neacșu împungînd-o cu vîrfu săbiei, d-asupra pieptului la partea dreaptă (cînd a asvîrlit cu praf de pămînt în ochii sublocotenentului Palada) după ce i-a răzbit în loviri de tot felul și i-a ținut locuitorii la școala comunală sub cel mai riguros arest, fără a le da în 24 ore nici apă măcar, n-au fost liberați decît după ce au văzut că a sosit în apropiere cavaleria, iar mai ales după ce s-a trimis prin comună patrula, după regulă spre recunoaștere.

La apropierea cavaleriei, toți locuitorii — au fugit și s-au ascuns, chiar și din femei, dintre ei s-au găsit vreo 30 inși pe care i-am încredințat imediat după sosire-mi procurorului și judeului de instrucțiune, conform legii.

¹ Se află în dosar.

Amindoi aceștia se ocupă serios de aseară și chiar acum cu investigările și cu recusitoarele cerute de lege.

Liniștea s-a restabilit de îndată ce a sosit cavaleria, nici un conflict n-a avut loc între locuitori și escadronul de cavalerie.

Lucrarea de față pământului s-a început d-a cap, căci cele 3 moșoroaie făcute, le-am găsit spulberate și nimicite.

Cei răniți, arătați mai sus, dinpreună cu cei pînă acum constatați legalamente de motori și confăptuitori, în cazul cărora primarele și cu consilierii comunei, mîine se înaintează la sesnița din Giurgiu, rămîind a se mai trimite cei ce în urmă se vor mai proba că sunt culpabili, dintre cei ce s-au ascuns și s-au făcut nevăzuți.

Domnule Ministru, numai desfrul, neglijența și nedisciplina în care se găsesc dorobanții au adus lucrurile la astfel de desnodămînt și culpa este ex-comandirul Drăgulinescu care se găsește permutat la Teleorman și sublocotenentele Palada, care n-au avut nici o grijă de dînșii și i-a lăsat în voia întîmplării.

Sfîrșind, nu mă pot opri de a nu arăta d. Voastră totodată că întreg personalul escadronului cavaleriei, de la dl. maior inclusiv și pînă la cel mai de jos grad, s-au purtat de la sosire-le și pînă în acest minut, foarte bine și cu multă demnitate, tact, înțelepciune și disciplină militară.

Primiți vă rog, domnule ministru, asigurarea prea osebitei mele stime și considerațiuni.

Prefect . . .

P. S. Pe brigadierul Gg. Anghel ce-i zice și Neamțu care singur mai presus de toți s-a purtat așa de bine pentru încurajare, vă rog a face ca să fie recompensat și înaintat.

[R e z o l u ț i e]

Raportul de față se va comunica în copie Ministerului de Resbel, rugînduse să binevoiască a regula cele euvenite din parte-i înct privește pe dorobanți și comandirii lor respectivi.

Mihalescu

[Arh. St. Buc., Min. Int. div. rur.com., dos. 2988/1866, f. 123]

TIMOTEI CIPARIU ȘI GEORGE BARIȚIU CĂLĂTORI PRIN ȚARA ROMÎNEASCĂ ÎN 1836

Note pe marginea unui text inedit

DE

VASILE NETEA

Începînd din deceniul al treilea al secolului trecut, intelectualitatea romînă din Transilvania, ridicată din rîndurile țărănimii și ale burgheziel, începu a fi intens preocupată de dorința unei cunoașteri mai adînci a vieții principatelor transcarpatine, căutînd, îndeosebi la București și Iași, puncte de informație și orientare pentru activitatea ei socială și culturală. În această direcție ea fusese precedată de către negustorime, și în primul rînd de cea de la Brașov care izbutise, datorită activității sale și mai ales importului de mărfuri de la Viena și Lipsca, să-și întemeieze puternice legături atît la București cît și în alte centre comerciale din Țara Romînească și Moldova. Se căuta apoi, într-ovreme cînd intelectualitatea maghiară intra tot mai mult în sfera de influență a Budei, unde la 1825 se înființase Academia Maghiară, iar mișcarea literară și politică devenise tot mai viguroasă, și un punct de sprijin față de asaltul de maghiarizare al burgheziei ungurești. Ambele burghezii transilvane, atît cea maghiară cît și cea romînească, se simțeau prea slabe pentru a se putea impune numai prin propriile lor puteri, fiecare căutîndu-și astfel aliați la Buda și la București. A treia burghezie transilvană, cea săsească, își căuta și ea sprijinul la Viena și în alte metropole germane. De la acest sprijin se aștepta o consolidare a pozițiilor economice și intelectuale, o ridicare a nivelului politic și o susținere propagandistică.

Generația tînăra mai ales, crescută în cultul lui Petru Maior, al lui Șincai și al lui Samuel Micu-Klein, care continua lupta acestora pentru limbă și istorie, și care ajunsese să îndeplinească un rol hotărîtor în conducerea învățămîntului romînesc din Transilvania — trecînd peste izolarea în care trăiseră cei trei iluștri înaintași — simțea trebuința unei confruntări cu exponenții intelectualității transcarpatine pentru a-și verifica pozițiile culturale și orientarea latinistă adoptată. Pătrunderea în Transilvania a publicațiilor de la București și Iași, *Curierul* și *Albina*, infilțate de Ion Heliade-Rădulescu și Gh. Asachi, care aduceau sub ochii cititorilor ardeleni nenumărate ecouri din viața de peste Munți, stîrniseră și mai mult dorința unei cunoașteri mai largi. Legăturile înfiripate de profesorii ardeleni stabiliți în Muntenia și Moldova, al căror număr, de la Gheorghe Lazăr încoace sporise necontenit, trezeau și ele numeroase îndemnuri și deschideau ample perspective de cunoaștere și susținere.

În fruntea acestei generații, care avea să creeze apoi mișcarea de la 1848 și să conducă timp de aproape o jumătate de veac instituțiile culturale și politice ale Transilvaniei, se aflau, în primul rând, profesorii Timotei Cipariu, Simion Bărnuțiu, Ioan Rusu, George Barițiu, Ioan Maiorescu, August Treboniu Laurian, pentru a cita numai pe cei mai proeminenți. De numele lor se leagă avântul luat în această epocă de școlile românești de la Blaj și Brașov, organizarea primelor spectacole de teatru românesc, campania de tipărituri românești și apoi înființarea primelor gazete și reviste transilvane în limba română.

Preocupările lor intelectuale și sociale erau cu mult mai largi decât ale generației lui Maior, iar mijloacele de manifestare cu mult mai variate. Cronicarii, „Istoria” lui Maior și „Cronica” lui Șincai le dăduseră ideea unității naționale din cuprinsul Daciei de odinioară, și ei înțelegeau acum să tragă toate concluziile practice impuse de această idee. Din Muntenia și Moldova se ridicau voci puternice pentru combaterea feudalismului retrograd și pentru afirmarea unei noi direcții naționale. Literatura românească devenise o realitate, teatrul de asemenea, iar învățămîntul în limba română, întemeiat de Lazăr, luase un necontestat avânt. Ardelenii voiau să cunoască deci în mod concret mișcarea de peste Munți, să se apropie de exponenții ei, să studieze și să compare stările de lucruri din Muntenia și Moldova cu cele de acasă. Se stîrni astfel un curent de apropiere față de intelectualii din Principate și, totodată de cunoaștere a relațiilor economice și sociale transcarpatine și în primul rând, a condițiilor de viață în care trăia țărănimea, spre a putea să-și fixeze o atitudine față de problemele agrare, așa de acute atît în Transilvania cît și peste Munți.

Pentru procesul social și național ce se desfășura în Transilvania, agravat de antagonismul romîno-maghiar, o asemenea cunoaștere ca și acțiunea impusă de ea devenise imperativă.

Cei dintîi care se puseră în mișcare, cu gîndul de a face astfel de experiențe, hotărîți nsă de a nu părăsi Transilvania, cum făcuse cu două decenii mai înainte Gheorghe Lazăr, au fost Timotei Cipariu și George Barițiu care cercetară Muntenia în 1836, Ion Rusu apoi care vizită Moldova în 1838 și, în sfîrșit, Simion Bărnuțiu, care coborî în Țara Romînească în 1839¹.

¹ Din seria călătorilor ardeleni face parte și Zaharia Carcalechi, „ferlegărul” crăștei tipografii din Buda și editor al *Bibliotecii Romnești*, care, în 1834, în urma unei călătorii în Țara Romînească, s-a simțit obligat a publica în revista sa o scurtă dar entuziastă dare de seamă intitulată: *Călătoria mea la București: un cuvînt sau două despre redutul (balul) din București* (Partea IV, 1834, p. 55—57). În această dare de seamă Carcalechi a lăudat frumusețea Bucureștilor, în care a găsit „toate altmînterea de cum vorbesc pizmașii”, și a înfățișat cititorilor săi aspectele unui bal din capitala Țării Romînești. „Ferlegărul” a rămas impresionat îndeosebi de melodiile și de eleganța femeilor și a ofițerilor, fapt ce l-a determinat să compare balul de la București cu balurile din Viena și din Italia. Descrierea lui Carcalechi era făcută însă pentru a plăcea unor anumite cercuri din București, unde, de altfel, se va și stabili în 1835, deschizînd o tipografie și editînd, începînd din 1837, ziarul *Cantor de avis și comers*, transformat la 1843 în *Vesitiorul romnesc*. Deși avea un caracter mai mult monden, laudativ, însemnarea lui Carcalechi are însă meritul de a fi prima descriere a orașului București apărută în periodicile ardeleni.

Un alt călător ardelen din această epocă este I. Codru Drăgușanu (1818—1886), valorificat, pe plan literar, de N. Iorga (1910) și Șerban Cioculescu (1942), ale cărui note de călătorie au apărut în anul 1865 sub titlul *Peregrinul transilvan*, cunoscînd mai multe ediții. Ultima, îngrijită de R. Munteanu, s-a tipărit de către E.S.P.L.A. în 1956. Drăgușanu a pătruns în Muntenia în iunie 1835, ajungînd la București, „Babilonul Romîniei”, în septembrie 1837, pentru a porni apoi spre Viena, Paris, Londra, Neapole, Petersburg etc. Impresiile sale din Țara Romînească, redactate sub forma unor scrisori către un prieten de acasă, posedă un bogat fond realist și sînt înfățișate într-o surprinzătoare formă artistică. El însă, în vîrstă, la 1835, abia de 17 ani, nu trecuse Munții pentru observații și studii instructive, destinate stimulării inițiativelor și acțiunilor transilvane, așa cum urmăreau Cipariu și Barițiu, ci numai din spirit de aventură și din dorința de parvenire. De altfel, după această călătorie,

Călătoria celor dintii, care s-a desfășurat pe itinerariul Blaj — Sibiu — București — Giurgiu — Tirgoviște — Curtea de Argeș și Turnu Roșu, a durat aproape 6 săptămîni. Ea a fost hotărîtoare pentru procesul de formație spirituală atât a lui Cipariu cît și a lui Barițiu, nici unul nici altul nevăzînd pînă atunci alte orașe și alte peisaje decît pe cele ale Transilvaniei și necunoscînd o societate romînească mai ridicată decît a Blajului.

Călătoria din 1836 le-a dat astfel prilejul unor alese încntări pitorești, de cea mai variată natură, a unui contact direct cu realitățile culturale și sociale romînești, și mai ales, ocazia de a întemeia o seamă de relații intelectuale și politice de cel mai mare interes pentru viitorul amîndurora.

A fost o călătorie de verificare și de studiu.

Ambii călători ne-ar lăsat despre ea lungi și interesante note; sincere totodată și clare.

Notele lui Cipariu, scrise foarte vioi și amănunțit, au fost păstrate — ca și ale lui Barițiu de altfel — în Biblioteca Centrală din Blaj, de unde le-a ridicat apoi, în anul 1931 Al. Lupeanu-Melin, care le-a publicat în volumul *Prietenii istoriei literare* de sub conducerea lui Petre V. Haneș (vol. I, 1931, p. 355—381).

Notele lui Barițiu — intitulate *Călătoria primă în Muntenia* — au rămas însă pînă acum necunoscute cercetătorilor noștri, așa încît ele, în anexa de la sfîrșitul acestui articol vād astăzi, pentru înțlia oară, lumina tiparului.

Cipariu și-a notat impresiile sub forma unui jurnal și a unor scrisori către o seamă de prieteni — către C. Papfalvi¹ în special; Barițiu a scris un memoriu adresat colegilor din Blaj.

Din nefericire atît din „Jurnalul” lui Cipariu cît și din „Memoriul” lui Barițiu lipsește sfîrșitul, așa încît nu putem cunoaște decît peripețiile și evenimentele călătoriei dintre Blaj, Brașov și București, unde au stat 27 de zile — în notele lui Barițiu povestindu-ni-se ceva și despre vizitarea Giurgului.

Despre cele văzute la Tirgoviște și Curtea de Argeș nu putem cunoaște decît simpla mențiune făcută de Barițiu în biografia de la 1885².

Pentru reconstituirea acestei călătorii și pentru evidențierea celor văzute și auzite în decursul ei, ne vom conduce, în ceea ce privește amănunțele și datele cronologice, după indicațiile lui Cipariu, iar în ceea ce privește aprecierile de ansamblu, după „Memoriul” lui Barițiu — memoriu care se caracterizează, în primul rînd, prin constatările sociale, etice și edilitare, făcute de viitorul redactor al *Gazetei de Transilvania*.

Cipariu notează lucrurile mai minuțios și mai entuziast; Barițiu le vede mai adînc, mai rece, dar, uneori, cu anumite insuficiențe de informație statistică.

el va dispărea din Transilvania vreme de 13 ani, pînă la 1848, adică tocmai în vremea în care Cipariu și Barițiu aveau să desfășoare o așa de intensă activitate culturală, didactică și politică. Pe Drăgușanu nu-l vom menționa deci în seria acestor călători studioși. Între notele sale de călătorie și observațiile celorlalți doi ardeleni există însă o mare asemănare, realitățile sociale și culturale ale Țării Romînești impunîndu-li-se depotrivă. *Peregrinul transilvan* este însă o carte de nivel literar, destinată unei largi publicități, în timp ce notele lui Cipariu și ale lui Barițiu nu urmăreau decît informarea cercului de intelectuali de la Blaj.

Un bogat material informativ asupra stărilor culturale din Principate adusese și doctorul Vasile Popp (1789—1842), autorul *Disertației despre tipografiile din Țara Romînească* etc. care funcționase ca profesor la Iași în anii 1820—1821. „Disertația” sa, prin care s-au pus bazele bibliografiei romînești, s-a publicat însă numai în 1838, după călătoria la București a lui Timotei Cipariu și George Barițiu.

¹ C. Papfalvi (1809—1892) paroh și vicar al Hunedoarei, deputat la 1848 în Dieta din Pesta, canonic, după 1851, la Blaj.

² Publicată de C. Diaconovici mai întii în *Romänische Revue* și apoi în volumul jubiliar *George Barițiu 12/24 mai 1812—1892*, Sibiu, 1892, p. 1—32.

Atît în „Jurnal” cît și în „Memoriu” se află apoi, pe lângă numeroase construcții gramaticale forțate, și o întreagă serie de expresii populare ardelențe, ieșite astăzi din circulație, limba celor doi călători fiind, în această epocă, limba obișnuită a tuturor intelectualilor romîni din Transilvania.

Tendințele de latinizare, mai ales la Cipariu, se vor ivi mai tirziu.

Cei doi călători părăsire Blajul, plecînd spre Sibiu la 17/29 iulie, după ce în prealabil Cipariu îi scrisese doctorului Vasile Popp¹ de la Zlatna, retras acolo din anul 1829, cerîndu-i să-i însemneze — acesta cunoștea Bucureștii — „cîte socotește negreșit de lipsă și interesante de a fi văzute de un călător străin” și totodată să-i dea adresa unui prieten destoinic, „căci ai mei și puțini sînt, și mai mulți nevrednici (nelsemnați)”.

La 3 august Cipariu îi scrie lui Papfalvi din Brașov, arătînd că „a voit și această cheie, sau poarta Țării Romnești a vedea”, povestindu-i, totodată, itinerariul străbătut pînă aici.

La Sibiu cei doi călători se întîlniseră cu N. Bălășescu² al cărui nume de acasă, de la Hașag, era Bălașcu, care tocmai atunci se întorcea de la București. Pînă la întîlnirea cu Bălășescu, profesorii blăjeni nu auziseră decît elogiul despre Țara Românească, acesta fiind cel 'dintîi „care-le între celba vrednice de laudă nu și-au uitat a atinge și cele ce încă au lipsă de îmbunătățire”.

În ziua de 19/31 iulie plecară spre Brașov pe linia Șelimbăr, Vestem, trecînd apoi peste Olt la Avrig, unde au vizitat grădina „cea prea frumoasă” a baronului Brukental, continuîndu-și drumul spre Făgăraș. În 21 iulie/2 august ajunseră la Brașov, trăgînd pentru sălaș la negustorul Ion Secăreanu. Vizitară apoi repede pe C. Cepescu și pe George Nica, aflînd că unii din negustorii de seamă al Brașovului, în frunte cu I. Iuga și R. Orghidan, pe care doreau să-i vadă neapărat, se găseau la băile de la Arpătac³. La 22 iulie/4 august plecară într-acolo și-i găsiră pe toți. Cu dîșii, notează Cipariu, „multe am grăit și despre starea Țării Românești și despre caracterul ungarilor, sașilor și rumînilor prea interesante”. Printre acestea „prea interesante” se va fi vorbit desigur despre școlile de la Blaj, de unde veneau cei doi călători, și despre școala românească din Brașov, înființată la 1834, pentru conducerea căreia făcuseră apel, încă din primăvară, la George Barițiu. În biografia din 1885, Barițiu precizează că s-a vorbit și despre inițiativa „de a înființa o foaie de literatură populară în limba noastră, căci la o publicațiune de cuprins politic astă dată încă nu cuteza să cugete nici un romîn” (p. 9).

Zilele următoare le petrecură vizitînd cu atenție biserica din Scheiu, unde asistară și la o liturghie, și apoi biserica Sfintei Treimi și noua capelă românească din Cetate. Dintre cunoștințele făcute, pe lângă protopopul Carabeș, Cipariu vorbește îndeosebi despre negustorul Ștefănică Cervenodâr (Cervenvodali), conducătorul Companiei grecești, care, „pre lângă simplitatea sa cea de-afară, are un duh străbătătoriu pînă în celea mai tainice ale soțietății și o iubire de străini, carea cu totul că în Brașov nu este rară, într-însul este deosebită”.

„Într-acele zile — raportează Barițiu — domnul Cipariu s-a suit în virful muntelui Tinpa, la a cărui poală zace Brașovul cu 36.000 locuitori ai săi⁴. Priveliștea acea impozantă care o poate face (avea) cineva dintr-acest munte este vestită în istoria patriei noastre. De către Valachia, făcînd truțiu (ciudă, minie) muntelui pe care stai, ridică culmile sale Bucegiul, care cu înălțimea sa de 1620 stînjeni se întrece nu numai cu ceilalți munți ai Ardealului

¹ E vorba de bibliograful Vasile Popp, autorul *Disertației*.

² Profesorul N. Bălășescu, viitorul membru al Comitetului Național de la 1848.

³ Arpătac, Vilcelele de astăzi din raionul Sf. Gheorghe.

⁴ Numărul este exagerat. Populația Brașovului împreună cu a tuturor suburbiilor, se ridica în 1838 la 22 886 locuitori.

dar și cu munții de mirare lăudați ai Helveții; de-a-dreapta vezi Oltul repezit din sinul Secuimii, despărțind niște nații pe care veacurile trecute nu le putură topi laolaltă ... Dar ce mă apuc eu — exclamă Barițiu — să descriu o frumusețe ca aceasta? Veniți și vedeți”. Barițiu însă, care cunoștea Brașovul, ardea de nerăbdare să plece cât mai repede spre Muntenia. „Șapte zile — scria el — întru care am petrecut aici în Brașov mi-au fost prea multe. Mai întâi socoteam că doar cunoașterea locului din 2 ani dinainte îmi pricinuieste acel urft. Dar domnul Cipariu — Barițiu vorbește totdeauna respectuos despre marele filolog — care mai înainte nu fusese în Brașov, cu toate că-i trebuia vreme pînă să cunoască acele locuri, tot aceea nerăbdare o avea, tot aceea fierbințeală o doream amîndoi să ieșim odată din Ardeal să călcăm pe pămînt romînesc”.

La 27 iulie/8 august, cu o trăsură angajată de George Nica, însoțiți și de frații Grigorie și Vasile Moldvai, blăjenii porniră spre Timiș, unde se cunoscură cu medicul Pavel Vasiciu, numit de curînd director al carantinei, și care avea să devină apoi un atît de zelos colaborator al ziarelor lui Barițiu. Peste 5 zile, după ce trecură „mai mult decît de 20 de ori Prahova”, sosiră la Poarta Bucureștilor. În drum, după ce ieșiră din munții sălbateci, „unde — scrie Barițiu — pare-că niciodată n-au putut străbate mîna și securea nici unui neam, fie Dac, fie Roman, fie Turc, fie Neamț (ci) singură firea după bună-voința sa hotărăște (pădurilor) ceasul în care să se culce” — atenția le-a fost îndeosebi atrasă de uriașele întinderi de pomi fructiferi, a căror culminație o găsiră în satul Lipoveanul. „De cumva — notează Cipariu — pe vreun străin l-ar cuprinde mirare de pometul cel mult ce se află la sate, cum ieși de la Comarnic, grădinile cele nemăsurate și gigantice ale Lipoveanului l-ar aduce la prepus că aceste au nu pot să fie sădite de om, au de sint, ce stare îngrijită de industrie, ce mulțime de popor în vremile neștiute silesc pre om să socotească a fi precum înainte. Asemenea din toate părțile întîmpină ochiul călătorului pînă la Ialomița”.

Bucureștii, văzuți de departe, de la Băneasa, de unde li se deschisese o „privire limpede”, spre Capitală „dar o privire din aceea decît care mai însuflețitoare a avea nu potesc” — îi impresiona adînc. „Tot orașul — scrie Barițiu — este așezat într-un șes întins și cam plecat spre Amiază-Zi; cuprinsul lui, după mărturisirea altora, este cu mult mai mare decît a Vienei. Așa întinderea lui, bisericile cele multe care cu mănăstiri cu tot apropie la 300¹ palaturile multora boieri, orizontul cel limpede și neajuns cu ochi omenesți, aceste toate, cum călătorii în aleiul cel de nou sădit și întins mai mult de un ceas afară din oraș, dau un prospect ca (la) oricare alt oraș al Europei și numai după ce intră încontru vede cum de tare se înșală”.

În 31 (iulie)12 august — într-o zi de vineri — intrară în București. În zilele 1/13—4/16 vizitară capitala, poposind mai ales la Mitropolie, „unde un aleu cu două rînduri de tei la deal te duce”, și plimbîndu-se la Herăstrău. „Scena de acolo — scrie Cipariu — nu este lesne de a o însemna; numărul caleștilor, frumusețea și toaletul damelor, era neasemănate, și mie pînă atuncia niciodată într-aceea măsură ivită la vedere”. În 2 și 3 august meraseră la teatrul nemțesc unde ascultară opera *Die Stumme von Portici* și la teatrul francez (Jurnalul nu menționează piesele reprezentate).

La acea dată, după descrierea lui Genilie din 1835², Bucureștiul avea 80 000 de locuitori, 12 000 de case, 130 de biserici, 10 hanuri mari, 100 de fabrici, 4 spitale, un colegiu național cu 16 profesori și 400 de elevi, un seminar, un muzeu de antichități, o pinacotecă, o bibliotecă publică, 2 tipografii, 1 ziar, o casină de lectură, un teatru...

¹ Număr exagerat. Vezi mai jos.

² *Foaie pentru minte...*, nr. 29 din 20 iulie, 1841.

Oraș într-adevăr mare — mare mai ales pentru cei doi profesori de la Blaj, care, pînă acum, în afară de Cluj, Sibiu și Brașov, nu văzuseră nici un oraș vrednic de acest nume.

„Bucureștii — scrie Cipariu amicului său Papfalvi — pentru un om care n-a ieșit din Ardeal, este un oraș colosal. Atîta pociu să zic, că de are Parisul, Londra, Viena, proiecturi frumoase din afară, nu știu că nu le-am văzut decît pe hîrtie, dar despre București poți să zici ori vei căuta de la Băneasa, ori de sus de la Mitropolie, cum că are o vedere și o situație așa frumoasă și romantică, cît ochii mei încă nu s-au putut sătura”...

Pe Barițiu îl supără însă aspectul edilitar al Bucureștilor, neregularitatea străzilor și lipsa de piețe. „Cine a văzut — notează dinsul — numai cetăți europenești, nu și poate lesne închipui cît de învrstat și neregulat este orașul acesta. Nici o piață nu este în tot orașul unde să se ție tirgul, și în loc de aceasta, pe toate ulițele sînt bolte, sau cum le zic acolo prăvălii nenumărate, dar mai ales cam la mijlocul orașului, uliți întregi stau tot din bolte—de aci se poate vedea cît de fierbinte se poartă neguțătoria. Din atîtea uliți cea mai mare parte sînt strîmbe pare că numai o întimplare oarbă au țipat (arunțat) casele una lîngă alta... În toate aceste uliți vezi de-a-dreapta și de-a-stînga și dimpotrivă, lîngă niște palaturi boierești și cu gust zidite, niște căscioare simple, afumate, în care, pe unele locuri, chiar și țiganii locuiesc. Așa este tot Bucureștii. Ori pe cine îl cuprinde mirarea cum că un oraș mare ca acesta, capitala Țării — Metropolis — este așa fără regulă zidit”.

În ziua de 5/17 august — miercuri — după ce îl căutară și marți, se întîlniră cu Heliade Rădulescu, „al cărui lăcaș era în Tîrgul de Afară, într-un șes prea desfătat aproape de Colintina”.

Și după cum Bucureștii le păru un oraș „colosal”, tot așa trebuie să li se fi părut, din punct de vedere literar, și Heliade, acesta fiind primul scriitor român, pe care cei doi ardeleni, crescuți în admirația cărturarilor de la Blaj, îl văzuseră pînă atunci.

Într-adevăr, pînă la 1836, Heliade, care era numai cu trei ani mai în vîrstă decît Cipariu și cu zece decît Barițiu, publicase — pe lîngă înființarea și conducerea *Curierului Românesc* vreme de opt ani — o *Gramatică romînească* (1828), *Meditații poetice* din Lamartine (1830), *Regulele sau gramatica poeziei* (1831), *Fanatism sau Mahomed Prorocul*, traducere din Voltaire, *Din scrierile lui Lord Byron* (1834), *Amphitriou* de Molière (1835), *Culegere* (originală) *de proză și poezie*. Mult, mult chiar și pentru Heliade, țînînd seama și de activitatea sa didactică, politică și editorială, și mai mult însă pentru Cipariu și Barițiu, care, în afară de *Ecloga* și de *Orologierul* (1835) nu publicaseră încă nimic. Heliade, nu putea deci, de la început, decît să-i uimească, să-i domine și să trezească în ei puternice îndemnuri creatoare. Convorbirea dintre ei se desfășură larg și entuziast. Poetul bucureștean le citi o odă despre libertate, le vorbi „despre interesia politicii țariste, cum s-au încuibat și-și lățește influența”, despre Regulamentul Organic, despre exilul lui I. Văcărescu și moartea năprasnică a Cîmpeanului celui bătrîn — și, în sfîrșit, iarăși le citi din scrierile sale (începutul corespondenței cu un moldovean — C. Negruzzi — pe care în 1838 Barițiu avea să o reproducă apoi, după *Muzeul Național în Foaiă Literară* de la Brașov, nr. 9, 12, 19).

Prin Heliade, ca element activ, cunoscut pentru inițiativele și creațiile sale literare ca și pentru atitudinea sa antițaristă, pe care a căutat să o impună și celor doi ardeleni, aceștia luară așadar contact cu problemele Principatelor și se entuziasmară și mai mult pentru mișcarea literară transcarpatină.

Peste trei zile, sîmbătă, Heliade îi invită la masă și-i reținu pînă seara. „Coconița — soția lui Heliade — scrie Cipariu — arăta în cuvînt o istețime, talent și frumusețe de vorbă deosebi; bucatele de post, ci curate și întru toate gust prea ales”.

S-a vizitat și tipografia *Curierul* unde Heliade le dădu cite o colecție de cărți și unde avură „norocirea” de a cunoaște și pe C. A. Rosetti.

În seara de 5/17 august au participat la spectacolele teatrului românesc, unde au văzut *Actorul fără voie* de Kotzebue și *Nepotul în locul unchiului* de Winterhalder¹.

Aprecierea, ca și în cazul Bucureștilor și a lui Heliade, n-a putut fi decât „superlativă”. „Să fie auzit — îi scrie Cipariu lui Papfalvi — glasul actrițelor române cîntînd cu orchestra așa de frumoas și cu măiestrie, cît m-au furat, că pînă voi petrece în București, la opera franțuzească sau nemțească nu mă mai duc; mi-i scribă într-adevăr de ticălosul și neghiobul glas al acestora; dar al romîncelor noastre tinere, frumoase, cu gust îmbrăcate — cît este de amăgitoriu împreună cu măiestrie. Ah, nu pociu să-ți descriu. Și apoi numai un an este de cînd au început”.

Artistele care smulgeau astfel de măgulitoare aprecieri erau d-na Vlasto, ale cărei „grații, frumusețe și organ sînt nedeobște” și d-na Caliopi, care „a fost mai întîi slujnică la birturi”.

Teologii blăjeni, care atunci vedeau pentru prima oară teatru românesc, în afară de ceea ce încercaseră ei înșiși — fără femei — în Mica Romă, aveau într-adevăr de ce să se minuneze.

Dintre actori le plăcure Burileanu — notat greșit de Cipariu — Borolaenul² — Rîmniceanu și Veruleanu. „Sporiul acestor tineri, care abea de 18 luni învață, este însemnat, și răpește inima oricărui simțitoriu român”.

Spectacolele de la București³ au avut o fericită influență asupra celor doi călători, și în special asupra lui Barițiu, care începuse, ca și Heliade, prin a juca în piesele altora, nutrind totodată și aspirații de autor și traducător dramatic — aspirații pe care le dezvăluise și pînă atunci, la Blaj, și le va evidenția, mai ales în anii următori la Brașov.

În 6/18 august — joia — vizitară Mănăstirea Cernica din jurul Bucureștilor, iar peste două zile asistară în podul Beilicului la o paradă militară, trecută în revistă de însuși domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica. Ceea ce le-a plăcut la această paradă, pe lîngă persoana prințului, a fost „pontualitatea în execuție” și „coșanda romînescă”.

Cu aceeași privire larg cuprinzătoare au îmbrățișat cei doi călători și locurile de petrecere din București, hanurile îndeosebi și aleile de plimbare. „Aceste hanuri — scrie Barițiu — sînt vrednice de cunoscut mai deaproape”. Atenția sa fu reținută în special de hanul lui Manuc, interesant „pentru mulțimea de oameni de felurimi de nații. Englezi, franțiozi, italieni, nemți, turci mulți, oarei și mai mulți... aici se adună. Lîngă o fîngie de cafea, care acolo este cu 6 parale... Și lîngă un ciubuc de tabac ce-l tragi, aibi o privescătoare deschietoare”. Alte hanuri menționate de Barițiu au fost hanul sf. Gheorghe și hanul lui Zamfir.

O impresie deosebită le făcu Dealul Mitropoliei. „Eu — scrie Barițiu — nu m-am putut sătura de petrecerea la locul acesta. De aici se vede mai tot orașul în măiestria sa, cu toate cele de împrejur ale sale, un aleu care este aici nou, prea desfătător, unde mai ales la serbători ies mulțime de dame și cavaleri în plimbare înaintea apusului soarelui pînă la amiază luni (la miezul nopții)... Loc adevărat — adaugă Barițiu cu ironie — în care călugării petrecînd mai lesne își pot aduce aminte de noi”.

De altfel Barițiu a constatat că „bucureștenii, de la cel mai mic pînă la cel mai mare, sînt iubitori de petrecanie”. Locuri de petrecere au găsit călătorii și la Filaret, la Colentina, la Herăstrău și în pădurea Băneasa.

¹ Asupra activității teatrului din vara anului 1836, vezi *Gazeta Teatrului Național*, Buc., 1836, nr. 8.

² *Gazeta Teatrului Național*, Buc., 1836, nr. 8.

³ În timpul cît mai rămăseseră la București, Barițiu și Cipariu au mai văzut piesele: *Bărbatul cornorat în părere* de Molière (trad. de G. Grădișteanu fiul), *O poliță*, vodevil de Winterhalder.

La 10/22 august — zi de luni — vizitară pe Petrache Poenaru, marele om de școală al epocii, pe care, din cauza frigurilor, îl găsiră cu „fața îngălbenită”. În jurul său „zeci de cărți, mape și iconițe sidirografiate”. Discuția cu Poenaru, un cărturar cu strălucite studii în Austria, Franța și Anglia, va fi fost mai puțin însuflețită, parte și din cauza bolii — dar nu mai puțin instructivă — decât cea purtată cu Heliade, fiindcă acesta, lor, latiniștilor, „le-a cuvîntat despre *netrebuința* limbii latinești în ziua de acum, și despre folosul celei nemțești sau franțuzești pentru știință”.

În aceeași zi cercetară și pe Aron Florian, ardelean ca și dinșii, ortodox însă, care se găsea în Muntenia de aproape 10 ani, fiind acum profesor la Colegiul național și colaborator apropiat al lui Heliade la *Curierul Romnesc* și *Muzeul Național*. Tocmai în acel an Florian tipărise volumul întâi din *Idee repede de Istoria Prințipatului Țării Românești* — opera principală a vieții sale, împărțită în trei volume — după ce în 1834 publicase *Catehismul omului creștin, moral și social — pentru trebuințele tinerilor din școlile începătoare*. Aron le-a „cuvîntat despre depărtarea moldovenilor în știință și limbă, lăudînd în schimb pe munteni”, le-a dăruit cite un exemplar din *Idee repede*, și apoi i-a dus să viziteze Muzeul de științe naturale și Biblioteca Națională (circa 8000 volume) — cea mai mare bibliotecă românească pe care o văzuseră pînă atunci.

În ziua următoare, Aron Florian le întoarse vizita și veni să-i vadă și Eftimiu Murgu, recent întors de la Iași, foarte nemulțumit din cauza suprimării cursului său de filozofie. Prilejul a fost folosit pentru ea cei doi reprezentanți ai Blajului să cunoască atît starea învățămîntului din Moldova, de unde venea bănățeanul Murgu, cît și pe cea din București, expusă de Aron. În Moldova, la Iași, pe unde, în 1820, trecuseră și Vasile Popp și Vasile Fabian Bob, personalitate cu mare influență culturală și cu ușa permanent deschisă la domnitorul Mihail Sturza, era Gheorghe Asachi. Ardelenii îl cunoșteau după *Albina Românească*, apărută concomitent cu ziarul lui Heliade (1 iunie 1829), după fabulele, poeziile și studiile publicate acolo. Asachi, pentru ei, întocmai ca și Heliade, era un animator vrednic de preț înalt. Murgu, care, din cauza conflictului dintre ei, a țarofiliei și atitudinii lui Asachi față de filozofie, nu se înțelesese cu acesta¹, le spuse însă că moldoveanul — după el armean — era „uritoriu de neamul românesc, intrigant și plagiator al poeziilor lui Fabian pe care le publicase sub numele său...” „Om prea bun” la Iași, Murgu a găsit însă pe mitropolitul Veniamin Costache, ctitorul seminarului de la Socola, iar „pre boieri descrie liberaliști și prietenoși foarte cu ură asupra domnului — pentru țarofilie — pînă la dame și tot poporul”. Indiferent de justețea afirmațiilor lui Murgu — care le vorbește îndelung și de ceilalți profesori ai Academiei ieșene, Falhauser, Flechtenmacher, Repey, Săulescu etc. — Barițiu și Cipariu se informară însă asupra Moldovei și asupra problemelor ei.

Florian Aron, la rîndul său, expunînd starea școlilor din Muntenia, mărturisii că și la Colegiul sf. Sava catedra de filozofie a fost „ștearsă”, prin filozof „atîta înțelegîndu-se că-i ateu” și că, datorită stăruinței lui Petrache Poenaru, s-a împiedicat ca științele să se predea „au grecește, au latinește”, dîndu-se prioritate limbii franceze, considerată ca limbă „doctă” și limbii române. Prin județe, datorită tot lui Poenaru, se înființaseră „ca la 20 de școlae începătoare”. Aron le-a vorbit apoi elogios despre generalul Kiseleff, care, asistînd la un examen, a îndemnat pe profesori „să-și iubească țara” și să-și „cultive limba căci numai așa pot fi adevărați patrioți”.

În aceeași zi, cei doi ardeleni au fost invitați la masă de către I. Cîmpineanu, conducătorul opoziției naționale și susținătorul energic al Societății Filarmonice. Acolo se întîlniră din nou cu Heliade și cunoscură pe Cesar Boliac — acesta își tipărise abia cu un an înainte *Meditațiile* — și I. Voinescu II. Masa a fost foarte animată, Cîmpineanu pronunțînd

¹ G. Bogdan Duică, *Eftimie Murgu*, Buc., 1937, p. 74—78.

du-se cu multă violență împotriva politicii țariste și a servilismului domnitorului care nu vedea cu ochi buni nici măcar activitatea Filarmonicii, pe care el, Cîmpineanu, o sprijinea „cu averea și pieptul, iar Heliade cu condeiul și jertfirea”. Cu Heliade, Bolliac și Voinescu, discutară literatură și despre teatru. În 13/25 vizitară pe I. Văcărescu — alt scriitor „mare” care tipărise pînă atunci *Britanicus* de Racine (1827), *Poezii alese* (1830), *Regulus* (1834) etc. — acesta arătîndu-le un „metod de ortografie cu litere latine” și citindu-le din *Britanicus* de sine întors (tradus) și apoi, „în dulce” ne-au poftit la masă.

În ziua următoare, dimineața, vizitară pe C. A. Rosetti care le citi din *Galeria Morală și Politică* a lui Ségur, iar după prînz merseră la Bolliac. Acesta le propuse să tipărească la Blaj o seamă de scrieri — ca tragedia *Radul Vodă* — care nu se puteau tipări la București. Din acest plan, care ar fi putut să fie foarte frumos, nu s-a ales însă nimic, după cum zadarnică — atunci — a fost și discuția cu Aron Florian despre înființarea unei Societăți Literare „pentru unirea limbii” între toți scriitorii romîni. Aceasta, sub forma Academiei, avea să se alcătuească abia în 1867, peste 30 de ani deci, la alcătuirea și activitatea ei atît Barițiu cît și Ciparlu avînd să aducă o contribuție dintre cele mai bogate.

Pe Barițiu îl impresionează, îndeosebi, faptul „cum că (în școli), toate științele se învață în limba romînească”, acestea fiind „cel mai bun mijloc care se poate socoti” pentru a pune temei în veci neclătit naționalității romînești. Istoria patriei — continuă Barițiu, — bine predată va naște duhuri nepoate (urmașe) Scipiilor, lui Ioan Huniade, lui Mihai Viteazul, ș.c.l. Teatrul romînesc, ocrotit, și înțelepțește întrebunțat, va curăți rugina ce din veac zace pe toate simfiriile nației. Tipografii peste puțin se vor ridica încă trei sau patru, de mai multe teacuri; acestea vor lăți gustul de cetanie, vor aduce luceferi, aurore, și pe urmă soarele peste această provincie decît care mai frumoasă dumnezeu n-a putut să facă. Peste 50 de bucăți teatrale — notează Barițiu cu entuziasm — sînt gate. Istoria Patriei Romîne iese din tipar¹, o societate, ba două², s-au format de literatură, dintre care mădularele (membrii) unei societăți vreau să traducă și tipărească romînește lucrurile tuturor scriitorilor clasici g(reci), l(ătini), n(emți), fr(ancezi), en(glezi), it(alieni)”.

Dar pe cît de însuflețit vorbea Barițiu despre progresul școlar și literar al Capitalei romînești, pe atît judeca de aspru nivelul moral și social al boierimii, clerului și țărănimii din Muntenia, fiindcă „pe lîngă toate aceste apucături fericite, totuși pe deci de a nu spori în binele comun încă sînt îngrozitoare, întinericul este gros, prăpăstuitoriu. Oricîte bune s-au făcut pînă acum, rodul lor nu se cunoaște, darul legilor și al instituțiilor celor bune, ne cum la norod, dar nici la boerime n-au străbătut. Partea cea mai mare a boierimii este necioplită; dacă știe ceva grecește sau franțuzește și scrie, el este învățat, este în dregătorie. Iar corupția morală și-au ajuns culmea și omul nu poate mai mult nici socoti. Mi se pare că nu este cea fără-de-lege care să nu (o) cunoască boerimea Valachiei. „Dar clerul — continuă Barițiu — preoțimea, călugăria din Valachia? O, Doamne, lăpădați parte mare ca și boierii; în Ardeal le-au ieșit la preoții romînești nume de bețivi și tîndăloși, dar acolo (în Valahia) sînt și curvari. O prietenii mei cititoti, cît de bucuos aș fi să nu descopăr unele ca acestea, dar acum sînt descoperite la lumea toată...”³.

¹ E vorba despre cartea lui Aron Florian, *Idee repede de Istoria Prințipatului Țării Romînești*.

² E vorba de Societatea Filarmonică și de Societatea literară care avea să publice „Colecția autorilor clasici”.

³ Despre influența țiganilor asupra educației odraslelor boierești ca și despre desfrînarea clerului, vorbise în 1822, și F. G. Laurençon, fost profesor la sf. Sava (*Nouvelles observations sur la Valachie*, Paris). În atitudinea sa față de țigani G. Barițiu era dominat atunci de concepția retrogradă, proprie claselor exploatoare, care nu vedeau în robii țigani decît o gloată inferioară vrednică de un suveran dispreț, dar care, cunoscută fiind îndemînarea lor

La 14/20 august însemnările lui Cipariu se termină. Din biografia lui Barițiu (p. 9) aflăm însă că după ce și-au terminat „experiența” la București, unde Cipariu căutase și un orientalist cunoscător de limba etiopică, cei doi prieteni au plecat să viziteze Giurgiu, unde văzură Dunărea, și apoi Tîrgoviște și Curtea de Argeș, atrași de adîncile amintiri istorice.

Din notele lui Barițiu, care se continuă pînă în momentul sosirii lui la Giurgiu, mai spicuiem însă și această penibilă înfățișare a unor realități sociale din mediul rural muntenesc. În drumul spre Giurgiu, scrie Barițiu, „am dat de unele sate de care pînă acumă nu mai auzisem, dar încă nu văzusem. Mai întîi nici nu vream să cred că sînt sate, pentru că nici o casă nu era pe fața pămîntului ridicată, ci toate erau hrube sau cum le zic acolo bordeie în pămînt, una în alta, care nici șură, nici șopru, nici coteș nu avea... De aceste sate se află în partea din jos de-a rîndul către Craiova și te năpădește plînsul cînd treci pe lîngă birloagele acelea întru care numai sălbăticiile ar trebuie să locuiească, și vezi loc de necuprins cu ochii, nelucrat, nestăpînit de nimenea, întru atîta cît, de cumva, cum spun, Valachia numai un milion de locuitori are¹, după cît loc secret (pustiul) și nelucrat zace, ar putea, pe lîngă o economie bună, încă trei milioane pe lesne trăi”.

Barițiu vedea așadar Muntenia cu ochiul atent al cercetătorului pătrunzător, fără a se lăsa ispitit numai de aspectele luminoase ale vieții literare, judecînd și comparînd deopotrivă atît fastul și luxul boieresc cît și tragica existență a țărănimii.

Peste doi ani, cînd va lua în mînă condeii de publicist luptător, el va ști deci, cu privire la Principate, ce direcție să îmbrățișeze.

Reîntoarcerea în Transilvania o făcură pe la Turnu-Roșu, de unde Barițiu, chemat de o scrisoare urgentă a lui Nica, se îndreptă direct spre Brașov, fără a mai trece pe la Blaj, cu gîndul de a accepta propunerea negustorilor romîni de a le reorganiza și conduce noua școală din Cetate.

Călătoria aceasta, care îi pusese în legătură directă cu cei mai reprezentativi oameni ai Munteniei, Heliade, Clmpineanu, Văcărescu, Rosetti, Poenaru, Bolliac, Voinescu, și cu principalele instituții de cultură ale acestei țări, izbutind astfel să cunoască în mod temeinic mișcarea națională din care avea să se ridice România modernă a fost, fără îndoială, evenimentul social și intelectual cel mai de seamă pe care îl cunoscuse Barițiu — ca și Cipariu de altfel — pînă la vîrsta de 24 de ani. El a fost hotărîtor pentru întreaga orientare sa culturală și politică.

Călătoria a creat însă și în alți profesori blăjeni dorul de a cunoaște viața și oamenii Principatelor. Astfel, în 1838, după cum am arătat la începutul acestui articol, Ioan Russu, profesorul de istorie și geografie, cerceta Moldova, cu o îndelungă oprire la Iași, iar în tratatul său de geografie, *Icoana Pămîntului*, tipărit la 1842, va acorda Munteniei și Moldovei o atenție excepțională; în 1839 trecu să vadă Muntenia și Simion Bărnuțiu.

Atîția alții vor merge apoi pe același drum.

În Ardeal se înțelesese așadar că nu se poate face nici o operă culturală, nici acțiune politică, fără de cunoașterea realităților romînești de pretutîndeni.

Se antcipa astfel formula de la 1884 a lui Ion Slavici: *Soarele de la București răsare pentru toți romîni*.

În direcția meșteșugurilor și a muzicii, era exploatată fără cruțare. În aceeași epocă o asemenea concepție era combătută însă de scriitori ca Al. Pușkin, care a scris poemul *Țiganii* (1824) iar la noi de către un Cezar Bolliac (*Meditații*, 1835) sau V. Alecsandri (*Desrobirea țiganilor*, 1844) etc.

¹ Cifra eronată, Muntenia avea atunci 1 653 316 locuitori, cf. recensămîntului din 1831.

A N E X Ă

Călătoria primă în Muntenia

I.

Pe la 29 Iulie st. n. 1836 am plecat din Blaj în călătorie la Valachia împreună cu domnul profesor Cipariu, avînd recomandații către Imp. General Comando¹ date de la Preasfințitul nostru episcop domnul Ioan Leheni, care și întărindu-se la Sibiu, la 31 ne-am urmat calea către Brașov cu gînd ca înainte de a intra în România să cunoaștem amîndoi această cetate, care mai ales pentru mulțimea romînilor ce trec peste 12 000 suflete, și iarăși pentru comunicația cea mare ce este între Brașov și Țările Romînești ne putea fi un loc de pregătire și înainte cunoștință de care aveam lipsă neapărată, voind a intra într-o țară romînească cu adevărat, dar plină acum numai din auzite și spusele altora prea puțin cunoscută. Șapte zile întru care am petrecut aici în Brașov mi-au fost prea multe, mai întîi socoteam că doar cunoașterea locului din doi ani dinainte îmi pricinuieste acel urt.

Dar domnul Cipariu, care mai înainte nu fusese în Brașov, cu toate că-i trebuia vreme plină să cunoască aceste locuri, tot acea nerăbdare o avea, tot cu acea fierbințeală doream amîndoi să ieșim odată din Ardeal, să călcăm pe pămînt romînesc. Fost-am într-acele zile la Arpătac (Előpaták), la apă acră (borviz), unde erau ieșiți fruntea neguțătorilor din Brașov și alți mulți străini.

Vremea noastră tot trecea anevoie.

Intr-acele zile domnul Cipariu s-a suit în virful muntelui Tîmpa la a cărui poale zace Brașovul cu 36.000 locuitori ai săi. Privelișteea acea impozantă care poate face cineva dintr-acest-munte este vestită în istoria patriei noastre. De către Valachia, făcînd truțiu² muntelui pe care stai, ridică culmile sale Bucegiul, care cu înălțimea sa de 1620 stîljeni se întrece nu numai cu ceilalți munți ai Ardealului, dar și cu munții de mirare lăudați ai Helveții; de-a-dreapta vezi Oltul repezit din sînul Secuimii, despărțind niște nații pe care veacurile trecute nu le putură topi laolaltă. Districtul Brașovului, sau așa numita Țara Birsei, se vede toată dincoace de Olt iar dincolo parte mare din Hárómszék (Trei Scaune) și din comitatul Bălgradului de Jos. La spate vezi în rînd Săcelele, Șapte sate mari și înfloritoare, iar la picioare se întinde Brașovul de-a-lungul că de-a-latul nu se poate — printre munții, păziți de către Nord-est cu o citadelă iar de către Amiazi-Sfințit (Sud-vest) podobit cu niște turnuri zidite pe stînci de munte hotărîte din veacuri spre apărarea cetății. Pentru care sîrșit tocmă și în virful Tîmpai a fost oarecînd o cetate a cărui ruine abia mai mărturisesc despre sine.

Dar ce mă apuc să descriu eu o frumusețe ca aceasta?

Vezi și vedeți.

La 8 august după amiazi am ieșit din Brașov petrecuți de frații Grigore și Vasile Moldval pînă la pasul Timișului, unde, mai înainte de despărțirea noastră, peste așteptare, cunoscurăm cum că directorul și doctorul carantinei este d. Vasici, editorul *Antropologiei și Dieteticei* romînești, venit aici de la lazaretul Orșovei, căsătorit și aplecînd tinerica doamnă pe un mic Vasici la pieptu-și. Rămas bun prieteni; peste scurt timp ne vom vedea.

În noaptea următoare am mas în Țara Romînească, la Predeal, la o circumă, în vecinătatea unui schit³ în care nu erau numai 25 de călugări, pentru că, după cum ne-au spus părintele Egumen în ziua cealaltă, nu se pot mai mulți hrăni și biserica cea acum din nou zidită, este mai mult la mila neguțătorilor ce trec pe-acolo. Noi încă am fost la biserică cînd părinții făceau slujba și am plătit ca să căpătăm apă sfințită, anafură și ca să ne pomenească!

De aici, după ce petrecurăm o noapte, cam cu grijă în loc necunoscut în virful Carpaților, loc plin acum vestit pentru făcătorii de rele, pentru întîrzierea cărăușului, am pornit printre munți numai după cursul apei numită Prahova.

Noi nu ne-am adus aminte că o călătorie de 12 ceasuri printre munți, pe un drum — de se poate zice drum — nefăcut, acoperit de bolovani pe care-i aduce furioasă Prahova, crescînd, cu sușuri și cu repezișuri peste stînci și colțu i de piatră, să ne poată fi totuși așa plăcută cît să mai u tăm de greutatea călătoriei. Scenele cele minunate ce dau munții aceștia

¹ Comandamentul militar de la Sibiu.

² Ardelenism vechiu, scos din circulație: a face truț, a face în ciuda cuiva, a rivliza.

³ Schit se zic (numesc) numai mînăstirile acelea unde neavînd moșie și sate întregi trăiesc frații (călugări) mai mult după lucrul mînilor sale sau cu cerșitorie (*Nota lui G. Barițiu*).

cu înălțimea și cu mulțimea sa, pădurile cele de brad întinse de la poalele munților pînă sus, felurimi de copaci... apa cea șuvoitoare care ne petrecu pînă ne-au scos dintre munți numai iarăși plesugi de arbori, pe a căror spate se lucră cașcavalurile de la oile și caprele care pasc acolo — aceste toate mai ales în dreptul Slonului de piatră — așa se chiamă o circiumă între munți, unde am și mas o noapte, — hotărâsc pe un om spre lauda lucrurilor firii mai mult decît orice biserică zidită de mîna omenească. Mi se pare că p-aici niciodată n-au putut străbate, mîna și secura nici unui neam, fie Dac, fie Roman, fie Turc, fie Neamț, singură firea după bunăvoința sa hotărâște (pădurilor) ceasul în care să se culce. La 10 August, după amiază, am ajuns sub munți dincolo de vama romînească, unde văduva prințului Brincoveanu cel de pe urmă din familia aceasta, are un han, — așa se numesc casele cele de oaspeți mari la care noi le zicem făgădău¹ sau circiume sau tractiruri, iar de aici după subscrierea pasurilor (pașapoartelor) seara ne-am abătut în Cîmpina la un neguțătoriu unde eram recomandați.

Acest oraș altminterea prea interesant pentru neguțătorie este așezat fără nici un rînd tocmai precum sînt satele noastre în comitaturi, nici ulițele în linie, nici case una lângă alta. Însă despre unele locuri ca acestea își vor face prietenii mai bună idee unde vom descrie Bucureștii. De la Cîmpina, puțin mergînd, am ieșit de tot dintre munți și de ce am dat? — contrast ca acesta n-am fost văzut în viață-mi. Cît am văzut cu ochii, cît am mers într-acea și în următoarea zi, nici un alt n-am întîmpinat decît un șes prea vrednic a se numi așa, un șes care ni se vedea nemărginit, care, fără să-i vedem capătul, ne mărginea orizontul nostru și ne împreuna cerul cu pămîntul. O cîmpie într-adevăr. Cît am mers din Cîmpina pînă-n București, o zi și jumătate, am aflat multe sate în drum care, cu toate că sînt așezate fără de rînd, însă totuși casele cele acoperite cu șindrilă și iară acea că mai în tot satul cite o boltică, două, mai ales pe la hanuri, în care se vindeau cele de lipsă pentru călători, și pentru săteni, arată destulă împopulație. Însă nimic n-au ridicat mirarea noastră, așa de tare ca grădinile și pomelul ce văzurăm pe la toate aceste sate. Arbori puși în linie peste tot locul, tocmai cum este grădina episcopului nostru de la pod (dintre Tîrnave), poame fel de fel, iar grădinile boierului se întind ca niște păduri sdravene; mai ales dincoace de Lipoveni era o grădină de nuci al cărei capăt noi cu ochi slobozi nu l-am putut vedea, iar căraușul, care de mai multe ori trecînd pe acolo și-au păscut caii într-însa, mărturisea că ar fi pe lesne în lungime de un ceas și jumătate.

La 12 August, după amiază, ajungînd la pădurea așa numită Băneasa, care este în șes avînd lângă sine, la loc prea răsfățat, ruine de curți de a familiei Văcăreștilor, ni s-au deschis privire limpede spre București, dar o privire ca aceea decît care mai însuflețitoare a avea nu poftesc. Tot orașul este așezat într-un șes întins și cam aplecat spre Amiază zi; cuprinsul lui, după mărturisirea altora, este cu mult mai mare decît a Vienei. Așa întinderea lui, bisericele cele multe care cu mînăstiri cu tot apropie la 300, palaturile multora boeri, orizontul cel limpede și neajuns cu ochi omenești, aceste toate, cum călătorul în aleiul cel de nou sădit și întins mai mult de un ceas afară din oraș, dau un prospect ca la oricare alt oraș al Europei, și numai după ce întră în lountru vede cum de tare se înșală.

La cinci ceasuri după amiază, în aceeași zi, am intrat și noi în București, unde după ce la vama — care ei o numesc Carvasara ne-au căutat pentru marfă de avem de vîndut, ne-au slobozit la case de ospăț — la han.

II

Douăzeci (și) șapte de zile care le petrecurăm noi în București, și prin prejurul lui, îmi era destule ca să umplu oricîte coale cu cele ce am văzut și am cunoscut, pentru prietenii mei; dar nici de cum ca să pot zice că l-am cunoscut deplin.

Un oraș care este centrul Romîniei, capitala unei Țări, adăpostul neguțătorimei de la felurimi de nații, locuință la o sută de mii de locuitori, nu-l puteam noi în așa puțină vreme cunoaște, decît numai într-atîta, că de aici înainte, întorcîndu-ne în patria noastră, să nu ni se pară mai mult visuri cele ce le auzim și le citim din acel oraș și din acea țară.

În săptămîna dintîi, fiindu-i stricată sănătatea domnului Cipariu, prea puține cunoștințe n-am putut face, decît că umblam pe la biserici și mînăstiri ca să citim inscripții din vechime, și să vedem călugări. Mergeam și pe la cîte un han ca să vedem lume, felurimi de nații.

Aceste hanuri din București sînt vrednice de cunoscut mai deaproape. Din orașul acesta nici o parte nu este încungiurată cu zid, ci în loc de cetate sînt în deosebite părți a cetății, mai multe edificii, mai virtos tot quadrate foarte largi, cu două rînduri de case. În mijlocul

¹ Făgădău.

unor hanuri de acestea sînt și biserici. Între aceste ziduri, precît de tari așa și mai multe fără simetrie, pînă acum în vremea revoluțiilor și a războaielor, locuitorii care nu pute au fugi într-altă parte căuta scăpare cu toate ale sale. Iară în vremea de pace slujesc pentru a case de ospetie și de tracturii, avînd chilii foarte multe în cuprinsul său. Dintre hanurile acestea este vrednic de însemnat a lui Manuc, pentru mulțimea de oameni din felurimi de nații, caută aici engleji, franțiozi, italieni, nemți, turci mulți, ovrei și mai mulți — că cu de acestea sînt pline țările romînești — aici se adună. Lingă o fîngie¹ de cafea care acolo este cu șase parale, adică cu 3 cr. v. și lîngă un ciubuc de tabac ce-l tragi, aibi o privești deschietoare. Mînăstirea Colții, hanul Sfîntului Gheorghe, hanul lui Zamfir, etc. tot de acele ziduri sînt.

Dealtmîntrelea, cine a văzut numai cetății europenești nu-și poate lesne închipui cît de învrîstat și neregulat este orașul acesta. Nici o piață-nu este în tot orașul unde să se ție tirgul, și, în loc de aceasta, pe toate ulițele sînt bolte, sau cum le zic acolo prăvălii nenumărate, dar mai ales cam la mijlocul orașului, uliți întregi stau tot din bolte — de aici se poate vedea cît de ferbinte se poartă neguțătoria. Din atîtea uliți cea mai mare parte sînt strimbe, pare că numai o întimplare oarbă a țipat² casele una lîngă alta, iar cîte uliți ar fi mai drepte și mai lungi la acestea ei le zic poduri din pricina căci, mai înainte de aceasta, uliți întregi în loc de pardoseală cu pietrii era podite cu birne mari de stejar, sub care dacă se adunau gunoaiele și mortăciunile se făcea o putoare nespusă. Rămășițe de poduțuri ca aceste încă mai sînt pe unele ulicioare, iar cele mai de frunte toate se pardosesc cu piatră. Dintre aceste uliți este cea dintîi podul sau ulița Mogoșoaiei, care este așa de lungă, cît cu fiacărul³ ai ce mîna într-o jumătate de ceas, podul Beilicului, podul Tirgului din afară, ulița Lipsanilor și alte multe.

În toate aceste uliți vezi de-a-dreapta și de-a-stînga și dimpotrivă, lîngă niște palaturi boierești și cu gust zidite, niște căscioare simple, afumate, în care, pe unele locuri, chiar și tiganii locuiesc. Așa este tot Bucureștiul. Ori pe cine îl cuprinde mirare cum că un oraș mare ca acesta, capitala Țării — Metropolis — este așa fără regulă zidit, ci trebuie să știm pricina. Bucureștii mai înainte de anul 1700 au fost un orașel mic și mai nebăgat de seamă, iar după ce Sultanul a ucis pe prințul Constantin Brîncoveanu cu fiii săi și au poruncit ca rezidența care pînă atunci era la Tirgoviște, pentru prinții viitori să se mute la București, din pricina politicești, că adevă să poată fi prințul Valachiei totdeauna mai sub buna privire a Turcilor și fiind despărtați de Munți și de Împărăția Austriei, să fie totdeauna mai fără scăpare; atunci Tirgoviște au scăzut și s-au prefăcut în ruini iar Bucureștii s-au mărit și s-au împoporat. Dar cum? fiind mai înainte de acea la București, mai mult decît 60 moșii boierești tot deschelinite⁴, la care fieștecăre proprietar avea drepturile sale nemărginite, fieștecăre dintrînșii, pe lîngă rezidența prințului, și-au așezat curtea pe moșia sa cum au vrut și unde i-au plăcut locul, iar celălalt loc, care nu l-au putut folosi, l-au vîndut sau l-au dat la alți locuitori ca să-și zidească sieși casă, una de-a dreapta alta de-a stînga curții boierești. Și aceasta s-a întîmplat cu toate moșiile. Iată dar amestecătura! Cu toate acestea poate cineva să vadă în Bucureștii curții boierești cu cel mai bun gust făcute; dintru (care) a prințului de acu⁵, nu este cea dintîi, căci alte multe o întrec pe a lui. Biserici multe foarte, dar nici una nu este gigant cească, nu-i măcar ca cele din Cluj.

Dintre aceste este de însemnat Mitropolia, de lătura orașului, dar la locul cel mai desfătat așezată. Eu nu m-am putut sătura de petrecerea la locul acesta. De aici se vede mai tot orașul în măestria sa, cu toate cele de prinprejor ale sale un aleiu care este aici nou, prea desfătat, unde mai ales la serbători ies mulțime dame și cavaleri în plimbare mîntea apusului soarelui pînă mai la amiază luni. Loc adevărat în care călugării petrecînd mai lesne își pot aduce aminte de noi.

Dar nu este singur acest loc de plimbare pentru bucureșteni care de la cel mai mic pînă la cel mai mare atît sînt iubitori de petrecanie. La Philaret unde sînt vii, la Colentina unde este un palat de vară al familiei fostului prinț Grigorie Ghica⁶, la Herăstrău un loc cu o cafenea cu scaune cu îngrădire și cu prospect frumos, la pădurea Băneasa, pe aleul cel nou de cîte patru rînduri de arbori pe amîndouă părțile de drum, o podoabă cu care Bucureștii, peste puțini ani vor întrece pe multe orașe din Europa.

¹ Ceașcă.

² Au aruncat.

³ Trăsura.

⁴ Despărțite, separate.

⁵ Domnitorul Alexandru Ghica (1834—1842).

⁶ Grigore Ghica Vodă (1822—1828).

Aceste și alte locuri, mai virtos la sărbători, scot o mulțime de oameni din oraș la cîmp afară și mai virtos tot caleștile — cum zicem noi pe ungorie hinteele — pentru ca să tac de boierii din a căror curți cite odată și trei calești ies încărcate de dame. La București toți cîți sînt mai de putere de sînt și căsătorii, trebuie să aibă caleașca, echipagiul său, iar ceilalți se ajută cu fiicărele, a căror număr este cel puțin 120, și totuși duminica din pricina că nu se capătă se plătește pe ceas un fiorint de argint și mai bine.

Am fost și la niște mănăstiri depărtate de București, anume la Cernica, unde tocmai atunci s-a întîmplat sfințirea unei biserici. Ah prietenii mei. Ce era să vedem aici? oare cite mii de oameni superstițioși eșiți să vadă cum se sfințește biserica și cu evlavie? Aceasta s-au văzut de acolo căci un episcop rădicîndu-se în catedră să spuie predica în biserica cea de nou făcută, du-ă ce mai de multe ori au strigat să tacă, să asculte norodul, pe urmă au venit și fără să isprăvească cuvîntarea. Larma care era aici niciodată nu se face, la care ajută mult niște farisei fățarnici de călugări, care stînd cu cite o evanghelie sau cu apa sfințită pe la ușile bisericii, scotea parale de la norodul cel orb; îmi aduc aminte că la unul de acea era acoperită evanghelia de bani cît nu se mai vedea. Vedeți ce pățește cuvîntul lui Dumnezeu?

Cunoștința cea dintîi o am făcut în București cu unii din chorul profesoresc de la Lyceul de acolo¹, cum este domnul Poenarul directorul, bărbat cu știință și cu experiență pîn'la Viena și la Paris, d. Aron Florian, profesor de istorie, ardelean, dar acum nobilitat acolo², cu care am făcut discursuri interesante și cu d. profesor de filosofie Eftimie Murgu. Dar cu nime atîta n-am petrecut ca cu domnul Eliad³ redactorul novelor romînești⁴ și cu soția domniei sale, care cu cultura și cu învățătura ce o are, cu discursurile cele dulci se face vrednică de un bărbat cum este Eliad. Acest om de compactie (constituție) este slab și din afară n-arată mult dar duhul lui cu atîta este mai nepre etătoriu, și mie mi se pare că nu alta decît focul naționalismului și al patriotismului l-au stors așa. Ține tipografie proprie din zece teascuri, literale încă acolo acasă le varsă și tipărește tot într-una, iar că nu poate lucra cît vrea, pricina o zice lipsa cea mare de tipografi. Domnul Eliad ne-a descoperit nouă multe din cele ce simțesc patrioții cei buni ai Valachiei asupra țarului, care de ar avea prilej în tot ceasul ar fi gata a înghiți Valachia și Moldova⁵. Cu toate acestea Eliade ne asigură, cum că cine vrea astăzi să atîngă naționalitatea romînească, să nădușă patriotismul și să înghită acele țări, nu face alta decît vrea să oprească cu degetul vîntu...

De acestea nu spunea și boierii de întîiul rang, cu care am avut norocul a ne cunoaște: Logofătul Văcărescu, editorul poeziilor romînești, literatorul acest romnesc vorba cu fierbințeală; Cîmpineanu sprijinitorul teatrului romnesc... Rosetti, Voinescu și alții cu duh de bună nădejde pentru reînvierea Romînimii.

Aceștia, și alții mulți pe care n-avurăm norocire numai din nume a-i cunoaște, simțesc, vorbesc, lucrează așa.

Și într-adevăr, nu prin ajutorul rușilor atîta⁶ cît prin rivna lor, vedem multe bunătăți vărsate peste această țară romînească. Ca să tac de mutările politicești și de reformurile ce s-au adus prin noul regulament organicesc⁷. Miliția⁸ Valachiei a făcut un sporiu, a arătat energie pentru care a dobîndit lauda națiilor streine.

Feciori de romîni au fost în bătaia ruso-turcească de la 1828 sub povățuitoriul lor Solomon, boier romîn energetic, și de atunci încoace disciplina ostășească tot mai bine se întemeiază. Legea acea ca fiecare fecior numai șase ani să slujească într-un (indescifrabîl) va face din toți romîni ostășii vrednici de acest nume.

¹ E vorba de școala de la sf. Sava.

² Aron Florian (1805—1887), profesor la sf. Sava, primise rangul de medelnicer.

³ Ioan Heliade Rădulescu.

⁴ Ziarelor. Heliade înființase și conducea periodicele *Curierul romnesc* (1829), care avea ca supliment săptămînal revista *Muzeul Național* (1836) și *Curierul de Ambe-Sexe* (1836).

⁵ Heliade Rădulescu era atunci sufletul „Societății Filarmonice” unde, alături de o intensă activitate culturală, se desfășura și o acțiune politică subterană îndreptată împotriva Domnitorului Alexandru Ghica, acțiune ce se va dezvolta apoi tot mai viguros dînd naștere complotului revoluționar din 1840 în care se va remarca personalitatea dinamică a lui N. Bălcescu care va depăși, prin concepție și energie, pe I. Heliade Rădulescu.

⁶ Sub administrația lui Pavel Kiseleff (1829—1834) se luaseră unele măsuri pozitive, mai ales în ceea ce privește învățămîntul, pentru sprijinirea culturii romîne.

⁷ Regulamentul Organic, introdus în Muntenia la 1831.

⁸ Armata.

Școlile au oarecari profesori cu rîvnă nespūsă pentru dezvoltarea, luminarea și ridicarea nației din întunericul neștiinței, aceasta nu numai în București dar și pe la județe. Direcția se străduiește din zi în zi a îndrepta cele greșite, cu toate că mi se pare că și mai mult ar putea, de s-ar apuca cu energie. În acea cum că toate științele se învață în limba românească este cel mai bun mijloc care se poate socoti, pentru a pune temei în veci neclătit naționalității românești. Istoria patriei bine predată va naște duhuri nepoate Scipiilor, lui Ioan Huniade, lui Mihai Viteazul ș.c.l.

Teatrul românesc, ocrotit și înțelepțește întrebuițat va curăți rugina ce din veac zace pe toate simțirile nației. Tipografii, peste puțin, se vor ridica încă trei sau patru de mai multe teascuri; acestea vor lăși gustul de cetanie, vor aduce luceferi, aurore și pe urmă soarele peste această provincie decît care mai frumoasă Dumnezeu n-au putut să facă. Peste 50 de bucăți teatrale sînt gata, Istoria Patriei Romîne iese din tipar, o societate, ba două, s-au format de literatură, dintre care mădularele unei societăți vreau să traducă și să tipărească romînește lucrurile tuturor scriitorilor clasici g. l. n. fr. engl. it.

Prințul, cu toate că se cunoaște într-o stare foarte grea politică, acestea le părănește sau cel puțin la nimic nu este împotrivoriu. Ce-i mai mult? În Valachia pentru cărțile care se tipăresc acolo, nu este cenzura ca la noi, fără după ce se tipărește, apoi se judecă cartea. Pentru literatură sînt rîvnitori. Însă pe lângă toate aceste apucături fericite, totuși pedeci de a nu spori în binele comun încă sînt îngrozitoare, întunericul este gros, prăpăstui-toriu. Oricîte bune s-au făcut pînă acum, rodul lor nu se cunoaște, darul legilor și al instituțiilor celor bune, ne cum la norod, dar nici la boerime n-au străbătut. Partea cea mai mare a boierimii este necioplită; dacă știe ceva grecește sau franțuzește și scrie, el este învățat, este în deregătorie. Iar corupția morală și-au ajuns culmea și omul nu poate mai mult nici socoti. Mi se pare că nu este acea fără-de-lege care să nu (o) cunoască boierimea Valachiei. Aici nu odată își părăsește boierul nevasta și se lipește de țigancele care le are slujitoare în casa sa; dar nici femeile nu sînt mai bune. Și ce mirare că fiind atîția țigani într-această țară, cari toți sînt robi boierilor ca și arapii în America și în Turcia, se întimplă de cîte un prunc de boier suge țîță de la doica țigănă, îl poartă în brațe țigănă, îi slujește la masă țigan pînă cînd nu mai știe nici de o îngreșoare.

Iată educația!

Dar să nu socotească cineva cum că poate nevinovăția domnește la sate în cîmp. Un boernaș lepădat, crescut între turci sau între țigani, un greculeț flămînd, sărăntoc, zdrențos venit sau fugit din Constantinopol la București, după ce s-au îmbogățit din grația prințului care pînă acuma era grec, mergînd la un sat, la o moșie, un blestemat de aceștia era în stare să spurce femeile din tot satul. Dar turcii ce nu făcea! Nu voi uita niciodată cum la un sat o fetișcană cu ochi ca murele, spăla niște căldărușe la o fîntînă; doi soți de călătorie ai noștri s-au dat jos din căruță să bea apă; într-aceea viindu-le voe ca să vorbească cu romînca acea drăgălașă, ei vorbi cîte o glumă dar cu un *înfeles*; iar ea numai decît își pierdu prezența, sta să lese căldările acolo și să fugă. Noroc pe ea că am fugit noi cu căruța. Dar semne de nevinovăție ca aceasta ni se pare că numai cam la munși se află unde nu sînt curți boierești sau lăcașuri grecești, care tot atîta umilea omenirea cît și turcii.

Dar Clerul, Preoțimea, Călugăria din Valachia? O Doamne, Lăpădați parte mare ca și boierii; în Ardeal le-au ieșit la preoții romîni nume de bejivi și tîndăloși, dar acolo sînt și curvari! O prietenii mai cititori, cît de bucuros aș fi să nu descopăr unele ca acestea, dar acum sînt descoperite la lumea toată. Ca să știți cine era și încă pînă astăzi cine sînt călugării și episcopii Valachiei din călugări aleși, ascultați pe brașoveni să vă spuie din vremea revoluției Ipsilantiane¹ ce-au văzut și au cunoscut la preoțimea Valachiei a cărei parte mare era fugită și așezată în Brașov. Un egumen, un arhimandrit, un episcop evlavios, după ce vestia pe cutare zi din Păresimi dezlegare de untdelemn, poruncia după un (prinț) de carne de vită, mîncă supă și friptură, iar seara poruncia după femeile cele mai frumoase, să vie să-l încălzească fiindcă-l prînd frigurile slăbit fiind de post. Și aceasta o făcea în toată seara. La București călugării încă și acum umblă prin tractiruri, iar călugărițele le vezi plimbîndu-se cu caleașca; adevărat că sînt și vrednice de căleașcă fiind frumoase ca trandafirii și smerite ca miresele la trei zile după cununie. Dar ce să te miri de un celibat desperat!...

A păcătoși de noi! Știți prieteni unde am văzut mai multă moralitate? La o nuntă ovrească în București, unde cu toate că era mai mult de cincizeci cuconițe de neguțători ovrei, a căror trup, și mai ales capete atîta era de împodobite cît ai fi gîndit că aurul cît se scoate la Abrud într-un an și diamanturile cîte se cioplesc la Amsterdam, toate sînt acolo

¹ Răscoala de la 1821.

grămădite; ele juca singure una cu alta, și feciorii iară singuri, iar altora nu le-au fost slobod să intre la jocul lor numai nouă, creștinilor, iar cînd s-au înțilnit cu feciorii aceasta s-a întîmplat sub ochii părinților... Dar, nota bene, Ovreei își mărită fetele și de 13 ani, iar la mînștire nu le dau!

Spuneți-mi ce rău este care să nu-l nască bigotenia și interesul de a trăi în lume fără grijă care sînt proprii tuturor celor cu inima de iepure și cu duhul de p...? O natură sfîntă! cînd vel redobîndi tu perdutele tale drepturi, cine va ridica iară dărăpănatele tale legi!

De la oameni n-aștepta aceasta că ei încă din zi în zi tot mai pe dos lucră. Tu Doamne răsplătește-i pentru călcarea legii ce-i vecinice.

★

Aș mai zice ceva despre înșelătoriile, vicleniile, supărările, ce-și face unul altuia, mai ales partea boerească, în Valachia și în Moldova, dar tac și pentru acea că n-am atîta vigoare în fantasia mea ca să le descriu după vrednicie, și iarăși din pricină că de aceste pretutindeni se află unde domnește despotismul, cum a domnit în acele provincii. În una din zile au mers și plîă la Giurgiu în țăr murile Dunării carea se află cinci poște din București; într-această călătorie am dat de unele sate de care plîă acuma nu mai auzisem, dar încă nu văzusem. Mai întîli nici nu vream să credem că sînt sate, pentru că nici o casă nu era pe fața pămîntului ridicată, ci toate erau hrube sau cum le zic pe acolo bordeie în pămînt, una în alta, care nici șură, nici șopru, nici coteș nu avea.

Mulțimea de pădure ce au fost pe șesurile acestea le-au tăiat Muscalii ca să nu fie de adăpost Turcilor.

De aceste sate se află în partea din jos de-a rîndul către Craiova și te năpădește plînsul cînd treci pe lîngă birloagele acelea întru care numai sălbăticiile ar trebui să locuiască, și vezi loc de necuprins cu ochii, nelucrat, nestăpînit de nimenea întru atîta cît, de cumva, cum spun, Valachia numai un milion de locuitori are, după cît loc secret (pustiu) și nelucrat zace ar putea, pe lîngă o economia bună, încă trei milioane pe lesne a trăi; Valachia cu două sute miluri quadrate e mai mare decît Ardealul, dar pe de două ori mai roditoare de tot felul. Dar aurul, argintul, aramă și alte metaluri ce zac necăutate într-această țară cînd le vor folosi?

La Giurgiu ajungînd, privești cea imposantă a Dunării, ruinele cetății acei mai înainte turcești, moscheea turcească făcută biserică creștinească, corăbiile de pe Dunăre, acestea ne-au cuprins simțirile noastre într-o sară. Iar în aceeași zi neavînd pe nimeni să ne povățuiască, am mers cu d. Cipariu la Dunăre; ni se strîngea inima să trecem la o insulă mare ce era încongiurată de o ramură a Dunării, ca Mureșul de mare, la a căreia capet odihnia oarecîte corăbiuțe neguțătoarești; căutăm apa unde era mai mică, ne desculțăm, trecem, călcăm binișor, dar fiind insula toată... ne-au înșelat cu lungimea sa. Ajungem, privim în toate părțile și peste Dunăre la Bulgaria dar fiind că aici așa este de lată Dunărea...

(Restul manuscrisului nu s-a mai putut găsi).

ISTORIOGRAFIE ȘI CRITICĂ

O NOUĂ COLECȚIE DE DOCUMENTE MOLDOVENEȘTI

DE

T. BĂLAN

Între anii 1951—1956 au apărut în Editura Academiei R.P.R. zece volume de documente moldovenești din anii 1384—1620. Ele cuprind un număr total de 4366 documente, din care numai 74 sînt socotite îndoielnice. La sfîrșitul fiecărui volum sînt anexate unele fotocopii de documente publicate în corpul lucrării. În total au fost date în vileag 1198 fotocopii, din care 1046 după originalele slavone, 132 după cele romînești și 20 după cele grecești. Avînd în vedere marele număr de documente publicate, colecția de față se prezintă drept cea mai bogată colecție de documente interne moldovenești apărută pînă acum în țara noastră.

Documentele din anii 1384—1527 sînt reproduceri după documente publicate pînă acum de alți autori, iar cele din anii 1527—1620 sînt în cea mai mare parte apariții noi, care dezvăluie unele amănunte din istoria moldovenească rămase pînă acum necunoscute. Menționăm printre acestea pe cele referitoare la familiile Tăutul și Arbure și la daniile făcute mănăstirilor.

Pînă nu demult statul român nu s-a interesat de editarea documentelor interne, lăsînd grija aceasta pe seama inițiativei particulare. Nu se poate și nu se va putea tăgădui importanța documentelor externe publicate în colecția lui Eudoxiu Hurmuzaki, deoarece ele ne permit să pătrundem în relațiile diplomatice ale țărilor romîne și în dificultățile de tot felul ale fiecărui domn român în parte. Dar ele ne dau numai informații fragmentare și de aceea trebuie completate cu știrile cuprinse în documentele interne, care conțin indicații valoroase asupra legăturilor întreținute de domni cu supușii lor. Se va putea afla în ce fel a fost administrată țara, ce biruri s-au plătit și cum au fost înstituiți și demși dregătorii țării.

Editarea documentelor interne fiind cerută de istoriografia romînă, din timp a apărut un număr de bărbați inimoși, care nesocotind dificultățile de care se vor izbi în calea lor, s-au apucat să alcătuiască asemenea colecții de documente. Le-au publicat, după cum le-au descoperit, neglijînd ordinea cronologică și nefăcînd legătura între diferitele știri cuprinse în documente. Bărbați ca Theodor Codrescu, autorul *Uricarului*, B. P. Hasdeu, editorul *Arhivei istorice* și Gh. Ghibănescu, autorul *Suretelor* și al *Ispisoacelor* sînt prea bine cunoscuți publiculu român, pentru a mai fi nevoie să insistăm asupra meritelor lor.

Începutul cu editarea documentelor cronologic ordonate și înzestrate cu note critice extrem de folositoare l-a făcut Ioan Bogdan, care în cele două volume ale documentelor lui

Ștefan cel Mare, documente culese de prin diferite arhive interne și străine, a dăruit științei istorice românești nu numai o operă nepieritoare, ci a arătat posterității în ce mod trebuie editate documentele. Aplicând o metodă critică încă nefîlnită în istoriografia română, felul lui de a comenta documentele va servi drept model urmașilor întru știința istorică. Unul dintre ei s-a și găsit în persoana lui Mihail Costăchescu, care s-a supus grelei munci de a da în vileag documentele dinaintea lui Ștefan cel Mare continuându-le în urmă, cu cîte un volum de documente inedite ale lui Ștefan cel Mare, apoi ale lui Bogdan voievod și ale fiului acestuia, Ștefăniță voievod. Urmînd pîlda marelui Ioan Bogdan, a adăugat, ca și acesta, la sfîrșitul fiecărui document, note explicative foarte utile referitoare la calitatea documentelor și la persoanele și localitățile menționate în el.

Avînd în vedere că editorii de documente interne, fiind îndeobște oameni săraci, aveau de luptat cu mari dificultăți materiale cînd pășeau la publicarea colecțiilor lor, cu atît mai binevenită este inițiativa statului nostru de acum, de a se îngriji însuși de editarea unor astfel de documente. Pentru a nu lăsa greutatea muncii pe umerii unui singur om, el angajează colective de specialiști în stare să creeze o operă mai vastă, mai bună și mai trainică, publicată în condiții tehnice superioare.

Firește că cine editează documente va trebui să țină seama de scopul pe care îl urmărește. Își va pune în față problema dacă intenționează să creeze o operă pur științifică, la îndemîna numai a oamenilor de știință, editîndu-le în limba în care au fost scrise, sau dacă urmărește să publice o lucrare de popularizare, dînd în vileag numai traducerile românești. Cum în colecția de față nu s-au publicat decît traducerile după documentele scrise în limbi străine, înseamnă că s-a urmărit scopul să se dea în mîna tuturor celor dornici de a cunoște trecutul, o operă care, oferită în forma ușoară a textului românesc, să poată da prilej și celor neinițiați să se informeze asupra problemelor istorice, pătrunzînd în tainele acestora, rămase lor necunoscute.

Un document scris într-o limbă străină, care urmează să fie tradus, trebuie mai întîi studiat cu mare atenție. Trebuie înlocuite cuvintele străine cu altele corespunzătoare românești. Păstrarea în traducere a cuvintelor străine, în timp ce în limba română există termeni preciși, va întuneca înțelesul textului. Se vor evita așadar, în traducerea românească, cuvinte ca : *Blagoveștenie* (XIV—XV, p. 159, nr. 191 ; p. 201, nr. 237 ; p. 241 nr. 286 ; p. 296—297, nr. 355—356 ; XVI/3, p. 66, nr. 86) care românește se cheamă : Buna vestire, *Uspenia* (XIV—XV, p. 260, nr. 312 ; p. 284, nr. 341 ; p. 305, nr. 366 ; XVI/1, p. 334, nr. 301), cînd în românește există termenul : Adormirea, și în urmă, *Spăseniia sufletească* (XVI/1, p. 505, nr. 454), cînd știut este că românește se spune : Mîntuirea sufletească.

De această categorie de cuvinte străine ține și cuvîntul *dedina*, folosit constant pentru cel de moșie. În documente este frecventă formula : **Очинъ и дѣднина** sau **дѣднина**. Ocina înseamnă pămîntul moștenit de la părinți, și cum nu posedăm în limba română un sinonim, cuvîntul acesta a fost adoptat. În schimb cuvîntul **дѣднина** sau **дѣднина** derivă de la cel de **дѣд**, care înseamnă moș. Deci e vorba de moșie și în documetele scrise românește se folosește constant formula : ocina și moșie. Așadar, folosirea cuvîntului *dedina* pentru moșie este nejustificat (XIV—XV, p. 379, nr. 450).

La fel s-a întîmplat cu cuvîntul *visternic*, care constant se traduce cu : vistier. Amîndoi termenii derivă din limba greacă și nu-i de înțeles de ce nu se folosește forma întîlnită în text.

E de la sine înțeles că numele de persoane și de localități trebuie scrise, după cum sînt ele înregistrate în documente. E inadmisibil a le da altă formă. Cum în privința aceasta s-au strecurat mai multe greșeli, vom da cîteva exemple.

În vol. XIV—XV, p. 152, nr. 182 sînt citați între boierii martori : Manoil Protopovici și Andronovici. Or, e vorba de boierii : Manoil Protopopovici și Andronicovici (M. Costăchescu,

Documente înaintele de Ștefan cel Mare, II, p. 11, nr. 3). Familia Ciornohuz se întâlnește des în documentele moldovenești. Deci forma: Ciormohuz este o greșeală (XIV—XV, p. 217, nr. 259).

În documentul din 23 febr. 1453 (XIV—XV, p. 260, nr. 312) apare între boierii martori, boierul Cozmiș. Un asemenea boier n-a existat niciodată în Moldova. Acest Cozmiș este identic cu Cozma Șandrovici, cunoscut încă de pe timpul voievozilor Ștefan și Ilie. Cum Cozmiș se scrie și în cartea lui M. Costăchescu (II, p. 462—463, nr. 124), trebuie căutat de unde provine greșeala. Vinovat este diacul care a scris documentul. El, din comoditate, n-a scris numele întreg: **КОЗМИ ШАНДРОВИЧА** ci a prescurtat numele scriind numai: **КОЗМИ Ш.**, din care traducătorii au făcut: Cozmiș.

Un boier moldovean cu numele de Ciortorinșchi n-a existat niciodată (XIV—XV, p. 336, nr. 404). El s-a chemat: Ciortorâișchi (**ЧОРТОРЫНСКИЙ**) (I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 85, nr. 53). La fel este cazul cu boierul Harboz, al cărui nume adevărat a fost Hărbor (XVI/2, p. 3, nr. 1). Tot astfel greșită este forma Lanțovici pentru Lențovici (XVI/2, p. 216, nr. 231, fotocopia 329),

Logofătul Lupu Stroici, al cărui nume se întâlnește în zeci de documente, a fost o personalitate cunoscută pe la sfârșitul secolului al XVI-lea. De aceea nu-i de înțeles cum a putut să i se zică: Sutorovici (XVI/4, p. 2, nr. 2). Tot în acest document din 12 ian. 1591 scrie: Iarimie vornic pentru Ieremie vornic, Andiriia hatmanul pentru Andrii hatmanul și Hursoverghi cămăraș pentru Hrisoverghi cămăraș. Greșite sînt și numele: Cioplan pentru Ciolpan (XVI/4, p. 2, nr. 3 și p. 379, nr. 482), Grigorșă pentru Grigorcea (XVI/4, p. 115, nr. 141), Anghelina pentru Anghelina, Petrea Hadămul pentru Petrea Hadămbul (XVII/3, p. 207, nr. 307). Textul slavon al acestui din urmă document se găsește în *Uricarul*, vol. XVIII, p. 272—281. Fata lui Bainschi s-a chemat Maria, iar nu Machi (XVII/4, p. 431, nr. 558). Anghelina din documentul din 25 martie 1546 a fost fata Marușcăi, iar nu a Marușcinei, întrucît forma Marușcina este genitivul slavon, iar nu romînesc, de la Marușca. Călugărul Isachie din 1563 s-a chemat Isaie (XVI/2, p. 166, nr. 163) și țiganul Sacu a fost țiganul Isacu, după cum se poate vedea din fotocopia alăturată (XVII/2, p. 159, nr. 205, fotocopia 427). Aici trebuie citit: **[И] ИСАКЪ**. E greu de ghicit cine a fost Pavel suljnicer din anul 1586 (XVI/3, p. 318—319, nr. 383—384 și p. 323, nr. 391). Poate e vorba de Pavel sulgerul sau de Pavel slujitorul.

Tot astfel s-a întîmplat cu numele unor sate. Acestea fiind greșit scrise, s-a schimbat complet cuprinsul documentelor. Exemple: Vascăul pe Ceremuș este Vascăuțul pe Ceremuș, iar Băiești, satul Băisești din ținutul Sucevii (XVI/3, p. 55—56, nr. 73). Tot așa s-a scris greșit: Tocmăceani pentru Tocmăgeani (XVI/3, p. 107—108, nr. 137; p. 347, nr. 424). Sadobiște (XVII/2, p. 10, nr. 11) pentru Cadobiște, Bohotin pentru Bohatin (XVII/2, p. 69, nr. 76), Boianciul pentru Boianciuc (XVII/4, p. 83, nr. 118). Rîul Meleten sau Militen este Mileatinul moldovenesc (XVII/4, p. 177, nr. 218).

Numele satelor mănăstirii Homor, nu Humor (XIV—XV, p. 36—37, nr. 42; p. 73, nr. 84; p. 271, nr. 326; p. 357, nr. 427), au fost cîteodată scrise greșit. Astfel, se scrie: Satul situat la obîrșia Solonțului și seliștea lui Dionis (XIV—XV, p. 36—37, nr. 42). E vorba doar de satul Părtești situat la obîrșia Solonețului și de seliștea lui Dieniș (**СЕЛО НА КРЪХЪ СОЛОНЦА СЕЛИШТЕ ДИЕНИШЕКО**). Cuvîntul Solonța din documentul original este genitivul slavon de la Soloneț. Propoziția „la obîrșia Solonțului” este luată din M. Costăchescu: *op. cit.*, vol. I, p. 116—117, nr. 39, care primul a comis această greșeală.

Dar greșeala comisă la traducerea acestor nume se repetă într-o formă mai gravă. La 3 iunie 1429 Alexandru cel Bun repetă dania sa din 1415 lînd să se scrie următoarea frază: **И НА КРЪХЪ СОЛОНЦА ГДЕ БЫЛЪ ТАТОМИРЪ И ПРЪТЪ И ГЪДИНЦИ НА КОБАЛЕ**. Traducerea romînească sună: Și la obîrșia Solonețului unde a fost Tatomir și Părtea și Gădinții

pe Cobale. (M. Costăchescu : *op. cit.*, vol. I, p. 269, nr. 86 și, tot de el, studiul : *Neamul lui Oană dvornic de Suceava*, apărut în „Cercetări istorice”, an. V—VII, 1932, p. 55). În loc să ni se servească traducerea de mai sus, se scrie : „La obrșia Salautului unde au fost Tălomășit Pârteași, Căolinții pe Cobale” (XIV—XV, p. 83, nr. 93). Salaut pentru Soloneț, Tălomășit pentru Tatomir și Căolinții pentru Gădinții ! E cam grav ! Drept izvor se indică o copie slavă. Întrebăm : de ce nu s-a folosit textul publicat de M. Costăchescu ?

În Moldova existase satul Mamurița, despre care nu se poate susține cu certitudine că este identic cu satul de astăzi Mamornița. Dar oricum ar fi, numele satului trebuie scris după cum este trecut în document. Astfel, trebuie tradus : Hodeo de Mamurița, iar nu de Mamornița (XIV—XV, p. 62, nr. 71) ; tot așa la M. Costăchescu : *op. cit.*, vol. I, p. 202—203, nr. 66). Alte greșeli comise cu transcrierea acestui nume toponimic sînt : Mamuriuți (XVII/2, p. 48, nr. 50) și Isac de Manmuriți. În acest document se mai scrie : Mande Laslăuți în loc de Man de Laslăuți (XVII/4, p. 231, nr. 292).

Hotarul satului Vama din 14 aprilie 1411 este greșit redat (XIV—XV, p. 25, nr. 29). Aici scrie între altele : „De acolo pe dealul Frasinilor la Rîul Strîmt la deal pe Suha, unde cade în Moldova și de acolo pe Moldova la pârăul Ceteș, în sus pe pârăul Cetățelii”. La M. Costăchescu, *op. cit.*, 80—81, nr. 29, se zice „Răului Strîmt” : Rîul Soartei. Amîndouă traducerile sînt greșite. Traducerea corectă este : „De acolo pe dealul Frâsinelul drept în Valea Sacă, în jos pe Suha, unde cade în Moldova și de acolo, peste Moldova în pârăul Ceteș, în sus pe pârăul Ceteșel” („Hrisovul”, vol. VII, 1947, p. 200—201 ; reeditarea unui document din 1411). Deci, nici : Rîul Strîmt, nici Rîul Soartei, ci numai Valea Sacă. Controlul făcut la fața locului a făcut posibilă rectificarea textului. Greșeala provine de la lectura greșită : **Сожинноє рѣка**, în loc de : **Сожинноє рѣка**

Între satele Coțmanilor întărite la 6 iulie 1413 episcopiei de Rădăuți, se menționează și satul „Hijvișcea” (XIV—XV 31, nr. 37). Greșit ! Satul s-a chemat și se cheamă și astăzi Hlivișcea sau Hlivești.

Numele satului Botăcouți dăruit la 24 febr. 1437 lui Șteful Jumetatevici este scris greșit (XIV—XV, p. 141, nr. 171). E vorba de satul Bancouți, astăzi Bancești. Greșeala fusese comisă întâi de A. Wickenhauser, care a scris : Botăkouz (Geschichte der Klöster Homor. Sect. Onufri, Horodnik und Petrautz, p. 173—175, nr. IV). El a repetat greșeala și în cartea sa *Geschichte der Klöster Woronez und Putna*, p. 151, nr. VII. Vezi rectificarea greșelii în ale noastre *Doc. buc.*, vol. I, p. 247 și vol. II, p. 44. De ce nu s-a luat notă de această rectificare ?

Mănăstirea Moldovița stăpînea satul Șălărești, iar nu Săliște (XVI/1, p. 407, nr. 372 și p. 519, nr. 467). În cartea lui C. D. Andreescu - C. A. Stoide, *Doc. mold. din veacul al XVI-lea*, p. 10, nr. 19, scrie Sălieștii. Numele adevărat este Sălărești (Wickenhauser : Moldovița, p. 82, nr. 46). Jumătatea din ezerul Oreahov (nu Orahov sau Orihov) a fost a mănăstirii Homorului. Ea a primit-o la 7 mai 1546 cu toate „ezărcanile” (iar nu cu toate „eazăreanile” (XVI/1, p. 491, nr. 444).

Mănăstirea Putna n-a stăpînit niciodată satul Stănceni (XVI/3, p. 399, nr. 496), ci Stăuceni (XVI/3, p. 438, nr. 526). I se spune acestui sat în limba slavonă : **СТЪВЧАНІИ НА СІТНОМ** (Gh. Ghibănescu, *Surele...*, XXI, p. 126—130, nr. 9).

Satul Onțeani, nu Onțeni, dăruit mănăstirii Moldovița de Petru Șchiopul, dispunea de un hotar care începe „peste deal” **УРЕС ДНА** (*Uricarul*, vol. XVIII, p. 214—219, nr. 42). E greu, de înțeles de ce se spune, că începe în „partea Dilei” (XVI/3, p. 411, nr. 501).

O țară zisă „Stidia” nu există, ci numai o provincie austriacă „Stiria” (XVI/4, p. 64, nr. 84), iar hotarul muntelui Măgura al mănăstirii Homor nu trece pe la „Prislopul Săcuilor” (XVI/4, p. 112, nr. 137), ci pe la cel al „Secului” (Ștefanelli : *Doc. din ocolul Cîmpulungului Mold.*, p. 36, nr. 27). Satul mănăstirii Săcula s-a chemat Crămnicești, iar nu Cărcinești (XVII/3,

p. 196, nr. 296), iar satul Căjveanii, astăzi Căjoana, este greșit scris : Chezvinii sau Chezvanii (XVII/3, p. 222, nr. 324). Satul de pe Nistru nu s-a chemat Nidcăul, ci Midecăul, existent și astăzi (XVII/4, p. 145, nr. 183).

În Moldova au existat două sate cu numele de Buninți. Unul fusese situat pe Jijia, care este scris în unul și același document fiind Buninți fiind Buiinți (XVI/4, p. 220, nr. 273), iar al doilea, proprietatea mănăstirii Dragomirna, există și astăzi lângă orașul Suceava. De ce s-a comis greșeala zicându-i-se Bonēmți? (XVII/4, p. 346, nr. 439).

E de la sine înțeles, că o deosebită atenție trebuie acordată traducerilor. E adevărat că descifrarea documentelor nu este ușoară, fiindcă cu timpul atît hirtia cît și cerneala se deteriorează. Se cere o bună doză de răbdare la citirea lor. Graba poate duce la grave greșeli, care alterează complet textul. Tot așa se va proceda la alcătuirea traducerilor, care adesea produc oamenilor de știință mari dificultăți.

Cum traduceri greșite s-au strecurat în lucrarea de față, vom cita unele din ele. La 24 aprilie 1434, voievodul Ștefan a dăruit popii Iuga satul Buciumeni (XIV—XV, p. 110, nr. 133). Cum fotocopia originalului acestui document se află anexată la p. 463, iar pe deasupra textul slavon a fost publicat de M. Costăchescu (*op. cit.*, vol. I, p. 382—383, nr. 123), s-a putut face controlul. S-a constatat că în unele locuri traducerea este greșită; s-au adăugat în traducere propoziții care lipsesc în textul original. Traducerea corectă este :

„Satele anume Buciumeni, unde fi este casa, și la Tutova două sate, unde este Miclea din Bahnă și unde este Balan din Strâmba, și un loc din pustie la Bașeu în jos de digurile lui Baliță și la Podraga seliștea lui Oțel”.

În locul acestui text ni se oferă altul imaginar, care sună astfel :

„Satele anume Buciumeni, unde este casa lui, iar altul mai jos Togmacești, unde este Micula jude al treilea, pe Șimuz Ciorsăcești, al patrulea mai sus de Buciumeni, anume Radeșani și la obârșia Liubanei Mânzați și la gura Studeniței Temeșești, amândouă părțile judecie și Strâmba de la obârșie până la gură și pe Tutova Lălești și Hălmăjești și la obârșia Strajnicei, unde este jude Mihai”.

E evident că în fața noastră avem un caz de contopire a două documente.

În documentul din 11 aprilie 1546, (XVI/1, p. 457, nr. 415) după rîndul ultim, după „credința panului Petrea”, lipsește lista următorilor boieri martori : cr. p. Cărcu, cr. p. Borcea și Sturza părcălabi de Hotin, cr. p.... Lista completă a boierilor martori se găsește la p. 466, nr. 421.

Greșit tradus a fost și documentul din 27 martie 1560 (XVI/2, p. 133—134, nr. 126). Controlul s-a făcut după fotocopia de pe p. 284. S-a scris greșit Mihail Stărcea în loc de Mihul Stărcea, Vanco în loc de Vasco. La p. 131, rîndul doi, lipsește după „Zoicăi și”, următorul pasaj : „Iarăși nepotului lor de frate Burlă și fraților lui Mihăilaș și Simion și Vasco și Dobru și Fădor și”.

Tot astfel greșită este traducerea documentelor din 27 septembrie 1574 (XVI/3, p. 60, nr. 79). Aici scrie : „Slugile noastre” în loc de sluga noastră (СЛУГА НАШИ) ; „Și au părft împotriva rugătorului nostru egumen” în loc de : și au tras (ТЪГЛАИ) pe rugătorii noștri.

În documentul din 1575 iulie 16 (XVI/3, p. 57—58, nr. 75), se întăresc mănăstirii Voroneț satele Drăgoiești, Lucăcești și Botești, dăruite ei de urmașii bătrînului Drăgoi. Cum fotocopia originalului se găsește la p. 491, s-a putut face controlul. Aici scrie : И ВЪТ ИСПИСАКЪ ТИЖ ЗА ДАНИЕ ВЪТ Г [ОСПО]А[СТ]В[А]МИ ЗА Д[С]ШЕ СЕБѢ И ЗА ДИТЕН СВОИХЪ ВРЕ ИХЪ ДАЛИ ВЪ РЪСКИ ТѢМ ВИШЕИСПИСАНИИМЪ КЛАСТЕРУМЪ ВЪ КОРОНЕЦКОМЪ МОНАСТИРА. Traducerea corectă este : „Și din ispisocol tot de danie de la domnia mea pentru sufletul lor și al copiilor lor încă le-au dat în mîinile acelor mai sus scriși călugări de la mănăstirea

Voroneț". Dar în textul traducerii din colecție lipsește fraza : „pentru sufletul lor și al copiilor lor”. Altă greșeală este în aliniatul 2 al acestui document unde se scrie : „Moaștele sfințitului stareț Daniil” în loc de : „Sfintele moaște ale sfințitului stareț Daniil” (и с [вѣ]тнѣ моштин сѣ[к]то старца Даниила).

În documentul din 22 iunie 1577 (XVI/3, p. 88, nr. 109) a cărui fotocopie se află la p. 495, se citește următoarea frază : „Și s-au plîns nouă cu mare jeluire și cu mare mărturie cu vecinii lor din prejur”. Greșit ! Traducerea corectă este : „Și s-au jeluît nouă cu mare jălobă și cu mare mărturie cu megiașii de prin prejur”. Megiașii sînt stăpînii moșiilor învecinate. În timp ce vecinii sînt țărani de pe moșie. A scrie vecini în loc de megiași este, evident, o greșeală.

În fotocopia de pe p. 498 scrie : ДА СЯТ УНИ СЛАНН НС СНА ЛНСТОМ НАШНМ. Traducerea este : Să fie tari cu această carte a noastră. Greșit este să se zică : Să fie tari și puternici cu această carte a noastră (XVI/3, p. 94, nr. 119). Tot greșit tradusă este fraza : А УНИ ДА ИМАЮТ ВЪЗѢТ ТОМѢ СЕБѢ ТЪКМО НАГЪ УСТАВЕНТЕ. Traducerea corectă este : „Iar ei să albă a-l lua aceluia totul, numai gol să-l lase”. În schimb ni se oferă următoarea traducere greșită : „Iar ei să aibă a le lua acolo totul, numai pe noi să ne lase” (XVI/3, p. 135, nr. 170).

În documentul din 23 august 1581, cu care se întărește mănăstirii Homor satul Drăgusești, frazele : „с[вѣ]тлѣм и чистнм срдцѣм“... și „въ заа[с]шнѣ сѣбѣ и въ заа[с]шнѣ родителѣм сѣонѣ и въ за а[с]шнѣ дѣдом сѣонѣ и въ заа[с]шнѣ с[в]нѣном сѣонѣ“ se vor traduce astfel : „Cu inimă luminată și curată”... „pentru sufletul lui [și pentru sufletul părinților lui și pentru sufletul moșilor lui și pentru sufletul fiilor lui”. Prin traducerea „pentru pomenire” în loc de „pentru suflet” nu se redă întocmai înțelesul frazei (XVI/3, p. 173 — 174, nr. 226, fotocopia 536).

Propoziția foarte des uzitată în înșirarea martorilor, anume : „Iar la aceasta este credința domniei mele, a mai sus scrisului Ioan Petru voievod”, nu se va prezenta în forma ce urmează : „Iar aice iastia credința noastră a domniei mele am scris : Ion Pătru voievod” (XVI/3, p. 312, nr. 378). Fraza : „Nici să nu lucreze la morile noastre, nici la cetate, să nu aibă a da, nici desetină din stupii lor”, este greșit prezentată ; corect este : „Nici să nu lucreze la morile noastre, nici la cetate, să nu aibă a da nici desetină din stupii lor”. (XVI/4, 180, nr. 239). Vezi și *Uricarul*, XX, p. 108—112 ; Stefanelli, *Doc. din oculul Cîmpulungului Mold.*, p. 434—436 ; ale noastre, *Doc. buc.*, vol. II, p. 54—55 ; Erast Hostiuc, *Măn. Ițcani* (p. 13—16).

Satul Bălești pe Siret fusese dăruit mănăstirii Sucevița la 22 aprilie 1598 de către Ileana, jupîneaș postelnicului Draxin. Dar cum în textul slavon este scris, din neglijența diaconului, *Монастири Сѣдчавѣтѣн*, s-a format părerea că e vorba de mănăstirea de la Suceava. E vorba în realitate de mănăstirea Sucevița și astfel, și în notă și în textul traducerii, trebuie făcută corectarea cuvenită (Vezi textul slavon la Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XX, p. 83—87, nr. 66, și traducerea la XVI/4, p. 216, nr. 268).

Inacceptabile sînt traduceri : „Pentru pomana domniei mele”, în loc de : „Pentru pomenirea domniei mele” (XVII/3, p. 203, nr. 303) și : „Au vîndut porția lor”, în loc de : „partea lor” (XVII/3, p. 110, nr. 179).

Cu prilejul editării de documente este necesar să se treacă în revistă publicații de documente. Astfel se va evita greșeala de a publica traduceri sau rezumate de valoare problematică și în timp ce există textul original. La fel este nimerit să se aplice metoda înăurată în istoriografia noastră de Ioan Bogdan, adică a face la sfîrșitul fiecărui document istoricul lui, arătîndu-se unde a mai fost publicat și sub ce formă a fost editat.

Un mare avantaj, ba chiar un ajutor necesar pentru cercetători îl constituie prezența unui indice de nume de persoane, de sate, de dregători și de lucruri. El se adaugă la sfișitul volumului și înlesnește mult studiul. Ba chiar s-ar putea susține, că un volum de documente fără indicele anexat devine inutilizabil. S-ar putea adopta și metoda de a publica indicele pentru toate volumele de documente apărute, într-un volum separat. Se va face aceasta ?

Colecția de față, continuată în forma corectă pînă în timpurile moderne, va alcătui cel mai important codice de documente românești și va contribui în cel mai înalt grad la alcătuirea unei noi istorii românești, a unei istorii bazate pe știri concrete.

RELAȚIILE ROMÎNO-RUSE ÎN TRECUT STUDII ȘI CONFERINȚE

Academia R.P.R. Institutul de studii romîno-sovietic, București, 1957, 324 p.

Acest volum care prezintă o culegere de articole, datorite mai multor autori, asupra relațiilor istorice romîno-ruse, a fost publicat cu prilejul împlinirii a 40 de ani de la Marea Revoluție din Octombrie și are un caracter jubiliar. Contribuțiile privesc diferite epoci și laturi ale multiplelor relații romîno-ruse (în trecut și în genere se datoresc unor cercetători care au mai scris în acest domeniu și care au experiență în problema istorică a acestor legături seculare.

Volumul începe cu o introducere cuprinzând o scurtă prezentare generală a relațiilor culturale romîno-ruse în trecut, datorită academicianului P. Constantinescu-Iași, *Din relațiile culturale romîno-ruse de-a lungul veacurilor* (p. 3—13). După aceea, studiul intitulat *Relații politice între Moldova și Rusia în timpul lui Vasile Lupu*, de Tr. Ionescu-Nișcov și A. Constantinescu (p. 14—41), care este piesa de rezistență a volumului. Este vorba de o cercetare serioasă, bazată pe o bibliografie bogată — în partea inedită, folosește manuscrisele Academiei R.P.R., copii și fotografii din arhivele străine — precum și pe cărți și articole din periodicele din istoriografia romînă, rusă și polonă. Autorii urmăresc paralel relațiile dintre Moldova și cazacii lui Bogdan Hmilnițchi și acelea cu statul rusesc de la Moscova. Faptele sînt reconstituite cu multă grijă în toate amănunțele lor și istoricii secolului al XVII-lea în țările romîne nu vor putea să se lipsească de această contribuție serioasă și cinstită, cînd vor redacta o lucrare asupra acestei epoci. Totuși, din punctul de vedere al politicii generale în care se încadrează aceste evenimente, adesea tragice (năvălirea cazacilor și tătarilor în Moldova 1650, lupta de la Fînta cu Matei Basarab, asediul Sucevii, 1653) explicațiile și înțelegerea cadrului istoric nu par destul de clare în concepția autorilor

articolului citat. Autorii sînt de părere că orientarea lui Vasile Lupu favorabilă Poloniei, înainte de alianța, oarecum silită, cu cazacii, a fost o greșită orientare politică: „el (Vasile Lupu) tindea tot mai mult către Polonia, fără să-și dea seama că prin aceasta acționa nu numai împotriva voinței maselor populare, ci și împotriva evenimentelor, care cereau o altă orientare politică a Moldovei” (p. 21). „În loc să-și dea seama că politica lui era greșită și în opoziție cu interesele poporului, Lupu continuă să rămîie alături de panii poloni” (p. 24). „Alianța lui Vasile Lupu cu cazacii a avut darul să limpezească oarecum situația politică” (p. 32).

Situația politică în acea vreme era complexă și trebuie judecată în toată întinderea ei. Înclinarea domnului și a cîrmuirii feudale a Moldovei către Polonia era tradițională, nu constituia un fapt nou în politica personală a lui Vasile Lupu. Această înclinare își avea explicarea nu atît în solidaritatea dintre două state feudale interesate în menținerea regimului nobilar din sinul lor, cît mai ales în apărarea împotriva turcilor. Moldova căuta sprijinul polon pentru a-și putea apăra independența față de Imperiul otoman. Regele Poloniei, Vladislav IV, pregătea un război împotriva turcilor, fapt despre care Miron Costin vorbește pe larg (Miron Costin, *Letopisețul*, ed. P. P. Panaitescu, p. 111—112, 117—118) și numai după eșuarea planului de război turcesc al Poloniei, din cauza opoziției șleahței, Moldova caută altă orientare politică. Ce reprezentau cazacii atunci, din punctul de vedere al politicii generale? Cazacii lui Bogdan Hmilnițchi erau aliați cu tătarii, la rîndul lor vasalii sultanului. Deci, alianța cu cazacii în acel moment reprezenta o apropiere de lagărul turcesc. De aceea, cu toate bănuielele lor, turcii au aprobat căsa-

toria domniței Roxanda cu Timuș Hmilnițchi. În ceea ce privește Rusia propriu-zisă, adică statul de la Moscova, politica ei era în acel moment distinctă de aceea a cazacilor din Ucraina: era opusă tătarilor (deci și turcilor), aliat i lui Hmilnițchi. Abia în 1654 se produce o răsturnare a alianțelor: cazacii din Ucraina se despart de tătari și se alipesc de Rusia, iar tătarii se apropie de Polonia. A vorbi de relații pe linia normală a intereselor generale ale Moldovei cu cazacii înainte de apropierea lor de Rusia, înseamnă a proiecta asupra epocii lui Vasile Lupu imaginea unei situații politice generale, care s-a cristalizat numai după căderea lui. Este adevărat că din punct de vedere social, cazacii formau o mișcare antifeudală și că ei puteau trezi nădejdi de eliberare a poporului moldovean în straturile sale nelibere, dar aceste nădejdi s-au manifestat în anume mișcări de răscoale locale și n-au influențat esențial structura socială a Moldovei, care a rămas feudală și de stat nobiliar. Din punctul de vedere însă al politicii de eliberare de sub jugul turcesc, alianța cu cazacii nu a reprezentat atunci un pas înainte spre această eliberare. Autorii articolului nu disting destul de clar schimbările succesive ale politicii cazacilor, nici situația deosebită a Ucrainei față de Rusia, pînă la 1654.

Studiul următor este al lui G. Georgescu-Buzău, *Un diplomat român la Moscova la începutul secolului al XVIII-lea, David Corbea ceașul* (p. 42—62). Studiul este interesant și arată cum fiul unui dascăl din Scheii Brașovului trece în serviciul domnului muntean, apoi în serviciul țarului Petru cel Mare la curtea căruia joacă rolul unui diplomat de seamă. Autorul articolului folosește material documentar inedit din manuscrisele Academiei R.P.R., precum și documentele adunate de A. A. Stourdza, *Constantin Brncoveanu*, care este o lucrare semiinedită, de vreme ce se cunosc numai două - trei exemplare (Academia R.P.R. nu o are) și nu a putut fi folosită de cei mai mulți dintre istoricii romîni. Totuși, despre David Corbea și despre frațele său, Teodor, autorul unei Psaltiri în versuri, s-a mai scris de către unii cercetători pe care autorul prezentului articol nu-i citează. Astfel, Scarlat Struțeanu a scris un articol despre frații Corbea în revista „Ramuri” din Craiova, 1941 (p. 40—55). Izvoarele rusești și românești privitoare la activitatea lui David Corbea sînt numeroase și au fost folosite numai parțial în acest studiu.

Cîteva scrisori foarte interesante privitoare la acest personaj se găsesc publicate de N. Iorga în *Studii și documente*, X, p. 235, 250, 317, 325, 403—405. În rusește, știri despre David Corbea se găsesc răspindite în

colecții și articole, pe care nu le putem înșira aici. Observ că și D. Cantemir vorbește despre acțiunea diplomatică a lui David Corbea în scrierea sa *Evenimentele Cantacuzinilor și ale Brncovenilor* (în *Opere*, ed. Acad. Rom., vol. V, p. 10) unde arată că Brncoveanu făgăduise că va ajuta pe țarul Petru împotriva turcilor și-i trimisese și un jurămint de credință prin „consulul David de la Moscova”, care nu este altul decît David Corbea. Acest interesant pasaj din opera lui D. Cantemir a scăpat din vedere autorului articolului recenzat de noi. Ținem să mai punem în lumină un fapt însemnat din activitatea diplomatică a lui David Corbea și anume, în legătură cu principala sa misiune diplomatică din 1707, cînd a fost trimis de Petru I la Francisc II Rákóczi. Tovarășul Georgescu Buzău, spune că scopul misiunii a fost „o alianță” propusă de Petru I (p. 61). Petru I nu se putea alia pur și simplu cu Fr. Rákóczi, care era considerat rebel de către Habsburgii; aceasta ar fi însemnat un război în plus, în vremea cînd Rusia era angajată în războiul cu Suedia, înainte de biruința de la Poltava. Scopul misiunii lui David Corbea a fost altul. La 1707 se încheiase tratatul de la Altranstadt, în care August II, regele Poloniei, înfrînt de suedezi, încheie pace separată cu regele Carol XII, părăsind pe aliatul său, Petru I, și recunoscînd ca rege al Poloniei pe candidatul suedez, Stanislaw Leszczyński. Petru I vrea să ridice atunci un alt rege în Polonia și propune prin David Corbea, lui Francisc Rákóczi să ocupe el tronul Poloniei. Conducătorul răscoalei ungurești acceptă, așa că se poate spune că misiunea lui Corbea a izbutit. Brașoveanul Corbea fusese trimis la Francisc Rákóczi tocmai pentru că, în calitate de ardelean, știa ungurește. Numai schimbarea împrejurărilor politice au făcut pe țar să se întoarcă la August II, care redevine în curînd aliatul Rusiei (cf. *Письма и бумаги Петра Великого*, VI, p. 78 și urm). Asupra acestor împrejurări există și un studiu în limba maghiară: *Ş. Márki, Nagy Péter czár és II Rákóczi Ferenc szövetsége 1707 - ben.* (Alianța dintre Petru cel Mare și Francisc Rákóczi II în 1707), Budapesta, 1913, în care se vorbește pe larg de misiunea lui David Corbea.

Mai e de observat că David Corbea a avut relații strînse și cu cunoscutul călător și scriitor moldovean, așezat în Rusia, Nicolae Milescu. Într-o scrisoare din 5 octombrie 1704, Milescu vorbește de învinuirile pe care invidioșii i le aduc lui, și „ceașului” (David Corbea), care este arătat ca un om cu mare influență asupra bulgarilor și sîrbilor, și cu care are legături cu Francisc Rákóczi și cu

Cantacuzinii din Țara Românească (I. N. Mihailovski, *Очерк жизни и службы Николая Спафария в России*, Nejin, 1897, p. 37—38). Am relevat această scrisoare în lucrarea mea *Nicolas spathar Miles-u*, Paris, 1925, p. 146, fără a putea identifica atunci pe „ceauș”.

Deși studiul lui G. Georgescu-Buzău aduce o serie de contribuții noi, socotim că figura lui David Corbea și a fratelui său, Teodor, merită o cercetare amplă și completă, fiind un capitol însemnat din istoria relațiilor romino-ruse.

Al treilea studiu al colecției, se datorește colaborării lui N. Corivan și M. Ciolan, *Un boier moldovean în slujba lui Petru I*, (p. 63—71). Este vorba de Melenghie Lungul, care încă din 1707, dar mai ales cu prilejul campaniei de la 1711 în Moldova, a fost în serviciul țarului, dar nu se vede bine, din textul documentelor, în ce calitate. Se pare că este vorba de un curier diplomatic, sau de un agent secret. Autorii stabilesc și originea familiei lui.

C. Șerban, *Jurnalul feldmareșalului B. P. Șeremetev despre campania de la Prut (1711)*, (p. 72—95). Jurnalul feldmareșalului Șeremetev este un izvor privitor la campania armatei rusești în Moldova sub conducerea lui Petru cel Mare, și prin aceasta privitor și la istoria Moldovei în domnia lui D. Cantemir. Traducerea în românește a pasajelor ce ne privesc, făcută după textul rusesc tipărit în 1898, pune acest izvor la îndemna cercetătorilor români. Unele nesiguranțe în traducere se repetă în text sub forma unor dublete: ceașnik, (paharnic), lagăr (tabără), dorește (așteaptă), informațiile (știrile) γ pogoniții (curierii, surugii), decretele (ucazurile).

Urmează Tr. Ionescu-Nișcov, *Aspecte sociale din țările române în însemnările unor călători și publicații rusești de la începutul secolului al XIX-lea* (p. 96—101), cu câteva date despre țările române, care nu reprezintă însă o analiză adâncită a stărilor sociale de la noi, ci mai mult însemnări fugare.

Valeriu Ciobanu, *A. S. Pușkin și literatura română*, (p. 102—139). Este o lucrare studiată și interesantă, mai ales în partea din urmă: Pușkin și folclorul românesc, în care se aduc contribuții noi și bine analizate. Socotim însă că, mai ales în partea de la început, ar fi trebuit să se recunoască mai hotărât contribuția predecesorilor la problema Pușkin și români. Astfel, lucrarea lui Ch. Bezviconi și Sc. Callimachi, *Pușkin în exil*, București, 1947, nu cuprinde numai lista refugiaților de la Chișinău (vezi p. 106, nota 14), ci un studiu întins și erudit, care trebuia

pus pe larg la contribuție. Mai relevăm unele inadvertențe și greșeli de amănunte în studiul lui V. Ciobanu: la p. 106, Ilie Catargiu nu era „haiduc”, ci mare boier; la p. 107, „Dimitrie și Iancu Russo refugiații din Moldova” (în Basarabia). Mai întâi, în loc de Dimitrie, trebuie citit Dinu, iar în al doilea rând, cei doi frați nu erau refugiați, ci băștinași din Basarabia; la p. 113, profesorul francez „Ripey” trebuie ortografiat: *Repey*; tot acolo, „moldovenii, Sturdza și Ivan Mihailovici” sînt în realitate o singură persoană: Ioan Mihail Sturdza, și nu două; la p. 124, nota 87, este o ciudată confuzie: „Dimitrie Cantemir în Descriptio Moldaviae crede chiar că (Dabija Vodă) a fost omorît de turci căci după aceea n-a avut nici unul nenorocirea aceea să fie ucis în scaun, fără numai Eustațiu Dabija și tatăl nostru Constantin Cantemir”. Autorul a folosit, se pare, o traducere defectuoasă a *Descrierii Moldovei*, căci D. Cantemir spune tocmai contrariul: „nemini, nisi Eustratio Dabize et nostro parenti Constantino Cantemyrio, in solio extingui contigit” (D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Acad. Rom., p. 71), ceea ce înseamnă: „nici unuia (dintre domni) nu i-a fost dat să moară în scaun, afară de Eustratie Dabija și de părintele nostru, Constantin Cantemir”. Deci greșește autorul cînd afirmă că asupra sfîrșitului lui Dabija vodă „planează un mister” (p. 124).

Gh. Ungureanu, *Contribuția Rusiei la crearea armatei naționale a Moldovei* (p. 140—149), cuprinde date prețioase din actele inedite ale Arhivelor Statului din Iași asupra formării armatei moldovenești în urma tratatului de la Adrianopol. Această organizare are loc la 1830, pe baza unui „așezămînt” al cărui text, rămas inedit, îl folosește autorul și care cuprinde organizarea, disciplina, uniforme și aprovizionarea armatei. Alături de acest text se studiază și o serie de măsuri luate în favoarea organizării armatei, în anii următori, pînă la 1850.

Gh. Potra, *Un român la învățătură în Rusia în vremea Regulamentului Organic* (p. 150—172). Pe baza unui dosar din Arhivele Statului din București, Gh. Potra urmărește activitatea unui fiu de boiernaș, Nicolae Gănescu, din București, trimis în anul 1831 la studii în Rusia. El studiază farmacia la Universitatea de la Harkov, trece apoi în 1833, la Universitatea din Moscova (la Academia medico-chirurgicală), unde rămîne pînă la 1837, cînd capătă diploma de doctor în farmacie și în același timp și de medic. Este primul doctor român în medicină din Țara Românească (Muntenia).

I. Focșeneanu, *Colaborarea militară romîno-rusă în 1877—1878 și cîștigarea independenței de stat a Romîniei* (p. 172—192), este o prezentare clară, care a putut înnoi punctele de vedere și cunoștințele de pînă acum ale istoriografiei mai vechi asupra operațiilor militare din războiul pentru independență, grație documentelor publicate de Institutul de istorie: *Documente privind istoria Romîniei* (seria 1877).

În ceea ce privește documentarea rusească asupra războiului de la 1877, autorul a putut folosi, ni se pare, pentru prima oară la noi, imensa colecție de documente: *Сборник материалов по русско-турецкой войне 1877—1878* (Culegere de materiale despre războiul ruso-turc), St. Petersburg, 1898—1911, și care cuprinde 96 de volume (cf. și N. Ceacchi, *Frăția de arme romîno-rusă în fața Plevnei*, în „Analele romîno-sovietice”, Istorie, XI, seria III, 2—18, p. 147, nota 17.)

Gh. Haupt, *Revoluționarii ruși în Romînia în a doua jumătate a veacului al XIX-lea* (p. 193—212) este de fapt continuarea studiului aceluiași autor, *Din istoricul legăturilor revoluționare romîno-ruse (1849—1881)*, București, 1955. Prezentul articol duce istoria „legăturilor revoluționare” pînă la 1890.

Urmează studiul lui I. Cicală și A. Egyed, *Ecoul revoluției populare ruse din 1905 în Transilvania*, (p. 213—247); apoi al lui D. P. Bogdan, *Textele slavo-romîne în lumina cercetărilor rusești* (p. 248—291). Acest din urmă studiu este de fapt o bibliografie critică a edițiilor de documentare slavo-romîne, precum și a studiilor privitoare la subiect apărute în țările rusești. Lucrarea este împărțită în capitole: a) cataloage, studii și ediții de manuscrise; b) cataloage, studii și ediții de documente; c) o bibliografie a edițiilor romînești de documente (a lui A. Iațimirski). Partea a doua a studiului lui D. P. Bogdan a apărut în „Analele romîno-sovietice”, Istorie, aprilie-iunie, 1957, p. 117—143, cuprinzînd studiile de diplomatică, paleografie și epigrafie. În fiecare din aceste subîmpărțiri lucrările (cărți și articole din periodice) sînt indicate în ordine cronologică și cu observații critice. În partea întâi a studiului nu se dau însă publicațiile ucrainene din Galiția, în timpul stăpînirii austriece. Astfel, lipsește la seria edițiilor de documente, colecția lui Isidor Saranievici, *Юбилейное издание в память 300-летнего основания Львовского ста-*

вровицкойскоо братства, I, Liov, 1886, care cuprinde multe scrisori ale domnilor și boierilor romîni, numai în parte reproduse și traduse de I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Documente, Supliment II*. Lucrarea este citată de D. P. Bogdan numai în partea a doua a studiului, în legătură cu o inscripție, dar nu și în legătură cu documentele moldovenești în limba slavă, ce conține (un exemplar este la Biblioteca Academiei R.P.R.). De asemenea, dintre publicațiile ucrainene din Galiția trebuiau citate, la secția despre cataloage, cele două cataloage de cărți vechi și manuscrise ale lui Parion Svencički, *Каталог книг церковно-славянской печати церковного музея во Львове* (Catalogul cărților tipărite în limba slavă bisericească în Muzeul bisericesc din Liov), Zólkiev, 1908, 5213 p. și același, *Опис рукописи Народного Дома 3 коллекции А. Петрушевича*. (Descrierea manuscriselor Casei Naționale din colecția A. Petrușevici), Liov, 1913, 193 p. Ambele cuprind numeroase piese provenind din Moldova. Bibliotecile noastre nu au colecții complete ale periodicelor vechi rusești și o cercetare a lor în U.R.S.S. ar completa desigur cunoștințele noastre bibliografice asupra edițiilor și studiilor rusești privitoare la documentele și manuscrisele slavo-romîne.

Ultimul studiu din volum este al lui A. Andronic, *În legătură cu unele manuscrise rusești din Biblioteca centrală a Universității din Iași*, (p. 292—306). O parte din aceste manuscrise provin de la membrii familiei Hașdeu, înaintașii lui Bogdan Petriceicu, și anume de la tatăl său, Alexandru și de la bunicul său, Tadeu, unele chiar autografe cu opere de ale lor, altele derivă din biblioteca episcopului Melhisedec. Autorul se oprește în deosebi asupra caietelor cuprinzînd cursurile audiate la Universitatea din Petersburg de studentul moldovean Ioan Mandinescu, în anii 1853—1857, unde a studiat dreptul. A. Andronic urmărește să stabilească care erau profesorii audiați de studentul român, și influența exercitată de ei. Atrag atenția că la Academia R.P.R. (secția manuscrise) se mai află și alte caiete de studii la universitățile rusești din aceeași epocă, provenind tot din biblioteca episcopului Melhisedec. Ele se păstrează în seria manuscriselor slave.

P. P. Panaitescu

GH. GEORGESCU-BUZĂU, *N. Bălcescu*

București, 1956, 256 p., în 8°

Tov. Gh. Georgescu-Buzău, care pregătise pentru centenarul morții lui N. Bălcescu o ediție de *Opere*, a consacrat în 1956 aceleiași autor o monografie, care e o încercare de popularizare a vieții și operei marelui democrat revoluționar. Necesitatea unei asemenea lucrări era de mult simțită și era natural ca tov. Gh. Georgescu-Buzău să se fi crezut îndreptățit a ne-o da. Prin îndelungatele sale cercetări asupra perioadei și prin publicațiile sale în acest domeniu, tov. Gh. Georgescu-Buzău era calificat să dea, chiar și sub forma unei lucrări de popularizare, o operă vrednică de memoria lui Bălcescu. Din păcate, lucrarea nu corespunde nivelului care se putea aștepta de la un specialist.

Cadrul în care e așezată figura lui Bălcescu e foarte larg: el cuprinde toată perioada de „Descompunere a feudalismului și începuturile capitalismului (1774—1848)”, care făcuse deja obiectul unui studiu al tov. Gh. Georgescu-Buzău. Acest cadru surprinde întru cât Bălcescu s-a născut abia la 29 iunie 1819. El prezenta însă avantajul de a permite autorului să introducă materialul studiului său în biografia lui Bălcescu.

Autorul se mulțumește în general cu materialul și cu referințele ce i le ofereau lucrările sale anterioare și operele lui Bălcescu editate de D-sa.

De aici extrema sărăcie a informației. Toată partea consacrată copilăriei și adolescenței lui Bălcescu se reduce la datele arhiconcuse pe care ni le-au păstrat I. Voinescu II și I. Ghica. Nici una din părțile obscure ale vieții lui N. Bălcescu din această perioadă nu e lămurită. Nu se aduce nici o precizie cu privire la locul nașterii lui Bălcescu, la situația materială a părinților săi, la data intrării lui în colegiul Sf. Sava, la data absolvirii sau părăsirii colegiului, deși arhiva acestui colegiu există și, cercetată, i-ar fi permis să aducă unele precizări. Astfel, din matricolele Școlii Sf. Sava ar fi putut afla că, în 1832, Nicolae Bălcescu era în clasa a V-a, avea 12 ani și era coleg cu N. Prejbeanu, Ioniță Poenaru, Mihail Blăscoveanu etc. În 1835—1836 era în clasele complimentare, avea 15 ani și era coleg cu Firu Sebastian, Burcă Ștefan etc.

În loc de a încerca, pe baza unor cercetări noi, să evoce copilăria și adolescența lui Bălcescu, tov. Gh. Georgescu-Buzău umple primele 51 de pagini ale lucrării cu evenimente ca: răzvrătirea țirgoviștenilor împotriva lui Alecu Suțu care confiscase hotarul țirgului

lor, cu răscoala din 1819, cu mișcarea din 1821, cu versuri referitoare la Iancu Jianu etc. Aceste evenimente povestite pe larg, n-au aici altă justificare decât că erau deja narate în lucrarea sa despre *Descompunerea feudalismului* . . .

Cu toate că primul capitol, intitulat „Vreme de prefaceri și de clocot”, era un domeniu explorat de autor, nu lipsesc afirmațiile vagi sau inexacte. Astfel ni se pare greu de dovedit că mănăstirile și boierii au intervenit în „*repetate rînduri* la domnie să fie majorat numărul zilelor de clacă de la 12 pe an . . . la 36 pe an”. Dacă tov. Georgescu-Buzău cunoaște — în afară de anafaraua Divanului *Moldovei* din aprilie 1775 (*Acte și legiuri privilegiate la chestia țărănească*, vol. I, p. 32 — 34), care a fost respinsă, acordându-se la 30 septembrie 1777 numai două zile peste cele 12 stabilite prin așezămîntul lui Grigore Ghica, la 1 ianuarie 1766 — și alte cereri asemănătoare, ar fi trebuit să le arate: ne-ar fi făcut un serviciu. În afară de aceasta, fenomenul se referă la Moldova și Bălcescu era din Țara Românească, unde stăpînii de moșie nu lzbutilseră, după declarația lui Kisseliev, nici în 1832 să impună pretutendeni țărănilor cele 12 zile „legiuite” de clacă.

Aceeași generalizare vagă și lipsită de discriminare între situația Moldovei și a Țării Românești, în privința manufacturilor care, afirmă tov. Georgescu-Buzău „se înmulțesc la sfîrșitul secolului al XVIII-lea”. „Au luat ființă manufacturi textile pentru prelucrarea lînii, manufacturi alimentare pentru prelucrarea produselor cerealiere, manufacturi pentru fabricarea hîrtiei, pentru fabricarea sticlei etc.” (p. 12). E adevărat că, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, s-au înființat o serie de manufacturi în Țara Românească și Moldova, dar autorul omite să adauge că aceste manufacturi n-au durat de cît un an sau doi, că, chiar și acelea a căror existență poate fi urmărită timp de două decenii suferă dese intreruperi. Insecuritatea averii și persoanelor în Imperiul Otoman și sistemul capitulațiilor nu ofereau condițiile necesare dezvoltării manufacturilor. De aceea consulul general al Rusiei, Al. Pini, putea, în perfectă cunoștință de cauză, să scrie baronului Stroganov la Constantinopol: „Industria manufacturieră nu-i deloc cunoscută în Țara Românească”. Așa cum tov. Gh. Georgescu-Buzău prezintă lucrurile, cititorul neinformațat rămîne cu

impresia că Țara Românească a avut, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, o industrie manufacturieră.

O afirmație surprinzătoare din partea unui specialist al „Descompunerii feudalismului” e aceea că „lupta națională dusă de burghezie nu avea, așadar, ca țel o eliberare de sub jugul turcesc de care să profite marea majoritate a poporului” (p. 49).

Tov. Gh. Georgescu-Buzău pretinde că monopolul turcesc a fost îngrădit prin tratatul de la Küciük-Kainargi. D-sa ar fi foarte încurcat dacă i s-ar cere să arate textul în care tratatul vorbește de așa ceva. În realitate, monopolul turcesc a fost reglementat printr-un hâtșerif dat în noiembrie 1774. Hâtșeriful e rezultatul victoriei Rusiei asupra Turciei, dar nu poate fi confundat cu tratatul de la Küciük-Kainargi.

Capitolul „Cadetul” de asemenea n-adeuce nici o informație nouă cu privire la viața militară a lui Bălcescu. Iar asupra *complotistului*, informația autorului nu depășește pe aceea de acum o jumătate de veac a lui I. Filitti. Autorul n-a utilizat nici datele noi din comunicarea lui G. Zane, ținută la Institutul de istorie.

Insuficiența informației explică și unele greșeli de date. Autorul spune că, pentru participarea sa la complotul din 1840, Bălcescu, socotit minor, a fost condamnat la trei ani, și că apoi osînda i-a fost redusă cu un an, dar nu arată cum se explică grațierea. Apoi e inexact că Bălcescu a fost eliberat în februarie 1843. El a fost grațiat de Alexandru Ghica, care a fost răsturnat la 7 octombrie 1842. Deci Bălcescu n-a putut fi eliberat, prin grațierea lui Ghica, decît înainte de căderea acestuia, în 1842.

Autorul nu aduce nici o dovadă documentară în sprijinul afirmației sale că Bălcescu ar fi pus bazele „Frăției” în februarie 1843 și nu în toamna aceluiași an, cum arată I. Ghica pe care se sprijină și aici, fără să mai aducă alte știri.

Autorul pretinde că *Puterea armată* (1844) e prima scriere a lui Bălcescu. Or, G. Zane a publicat în ediția sa un studiu, *Table istorice*, pe care îl atribuie lui Bălcescu și care e anterior *Puterii armate*. P. P. Panaitescu și N. Iorga înclină de asemenea în favoarea, cel puțin parțială a paternității lui Bălcescu.

În privința condițiilor în care *Puterea armată* a fost publicată la Iași, autorul se sprijină tot pe I. Ghica, deși în urma publicării unor scrisori ale lui Bălcescu pe care tov. Gh. Georgescu-Buzău le ignorează, datele lui Ghica s-au dovedit eronate.

Expunerea operii lui Bălcescu pînă la revoluție nu conține o analiză în adevăr știin-

țifică. Autorul nu face nici un efort de a-i stabili izvoarele interne sau externe și de a preciza contribuția originală a lui Bălcescu față de ceea ce se scrisese pînă atunci și influențele străine asupra concepției sale istorice. Nimic din ceea ce e susceptibil de a preciza și defini gândirea unui scriitor.

Evenimentele care preced revoluția din 1848 sînt expuse sumar, pe baza unei informații insuficiente, fără critica izvoarelor. Vorbind de pregătirea revoluției, autorul susține că Bălcescu s-a opus colaborării cu Goleștii, deși tot el arată că, tot atunci, comitetul revoluționar făcuse un împrumut de la A. C. Goleșcu (p. 99). Tov. Gh. Georgescu-Buzău consideră broșura *Ce sînt meseriașii ca o lucrare originală*, deși I. Filitti și G. Zane arătaseră de mult că broșura nu e decît traducerea celebrului pamflet al lui Sieyès, *Qu'est-ce que le Tiers-Etat?* la care traducătorul a adăugat un scurt tablou al revendicărilor liberale.

În capitolul consacrat revoluției din 1848 nu găsim nimic nou afară de definiția pe care autorul o dă revoluției: „revoluția clăcașilor și a țiganilor robi pe tot cuprinsul Țării Românești” (p. 131). Deci revoluția burgheză din 1848 a fost o revoluție țărănească de țărani clăcași, și de țigani robi!

Istoriografia veche a prezentat acțiunea și opera lui N. Bălcescu de pe poziții naționaliste, lăsînd intenționat în umbră politica și ideile sale democrat-revoluționare.

În loc ca tov. Georgescu-Buzău să scoată în relief acest aspect negativ și real al istoriografiei burgheze, d-sa atribuie acesteia vini imaginare, căzînd în contradicție cu însăși principiile unei reconsiderări critice de pe poziții marxist-leniniste.

Astfel pentru a dovedi ingratitudea cu care a fost tratată în trecut memoria lui Bălcescu, autorul trece sub tăcere scrierile lui Gr. Tocilescu, P. P. Panaitescu, N. Cartoian, S. Dragomir, G. Zane și alții, și pretinde că în trecut nu s-au publicat din operele lui Bălcescu decît cele cu caracter „inofensiv”; în timp ce cele cu caracter revoluționar au fost lăsate uitării (p. 249). Or, pînă în 1940, *Puterea armată în Valahia* s-a tipărit de 16 ori, *Cuventul preliminar* de nouă ori, *Romîni și fanarioșii* de șase ori, *Puterea armată... la moldoveni* de șapte ori, *Despre starea socială a muncitorilor plugari* de nouă ori, *Drepturile Romînilor* de șase ori iar *Question économique* de trei ori.

Lucrarea nu corespunde deci așteptărilor istoricilor și admiratorilor lui Bălcescu. Principala slăbiciune constă în insuficiența documentării; Autorul se mulțumește în general cu materialul pe care i-l ofereau propriile sale

lucrări anterioare, și acela insuficient controlat. Partea relativă a revoluția din 1848 și la ultimii ani ai vieții lui Bălcescu e ceva mai documentată, fiindcă și aici expunerea se bazează pe o lucrare anterioară. Dar și aici avem de releat lipsuri grave. Rolul lui Bălcescu în negocierile romino-maghiare din 1849 și legăturile sale cu grupul de la „Junimea Română” ca și acțiunea lui în rîndurile emigrației, sînt insuficient documentate și palid înfățișate.

A doua lipsă fundamentală e insuficiența criticii. Autorul face prea ușor afirmații necontrolate, ca în cazul tratatului de la Küciük-Kainargi, sau neverosimile ca aceea, că în tabăra lui Magheru s-ar fi găsit, la 27 septembrie 1848, „30 000 de oameni gata de luptă” împotriva armatelor turco-țariste. El confundă uneori noțiuni de natură diferită și trage concluzii nefundate. Astfel la nota 2, p. 48, află că, în 1822, din 10 500 de familii, cîte număra populația Bucureștilor, 6 500 erau familii de boieri, 2 000 de familii de negustori și 2 000 de familii de „lucrători”! În 1831, „statistica populației Bucureștilor arăta 44 404 familii din «clasa mijlocie», deci de zece ori mai mult decît în 1822”. „Către 1844, existau 60 000 de familii de negustori și de «popor», față

de 12 690 familii boierești”. Socotind 4,5 membri de familie, Bucureștii ar fi avut în 1844: $72\ 690 \times 4,5 = 327\ 105$ locuitori, cîți avea la începutul secolului al XX-lea.

În realitate, statistica din 1822 vorbește de familii, iar cele din 1831 și 1844 de suflete. Confuzia celor două categorii permite tov. Gh. Georgescu-Buzău să afirme că, clasa mijlocie crescuse între 1822 și 1831 de zece ori, probabil în urma dezvoltării manufacturilor.

În ceea ce privește analiza operei lui Bălcescu, autorul se mulțumește în general s-o rezume în ordine cronologică de pe o poziție sistematic admirativă, fără spirit critic. În felul acesta, ideile lui Bălcescu se prezintă șters, fără relief, iar acțiunile lui fără viață. Legătura organică cu societatea și cu împrejurările istorice lipsește. Realitatea istorică, de la care au pornit și pe care gîndirea și acțiunea lui Bălcescu au voit s-o transforme nu formează soclu pentru marea lui figură. Nimic din suflul revoluționar al acestui democrat, al cărui puls a bătut în ritmul înfrigurat al timpului, nu se simte în expunerea tov. Gh. Georgescu-Buzău¹.

A. Ofelea

CONTRIBUȚII NOI LA ISTORICUL RĂSCOALELOR DIN 1907

Aniversarea seicentenarului răscoalelor din 1907 a prilejuit apariția unui însemnat număr de studii și articole, atît în țară cît și în străinătate, printre care și a unei culegeri în limba maghiară², cuprinzînd contribuția a cinci cercetători de la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din Cluj și de la Universitatea „Bolyai”.

Participarea ciangăilor din Moldova la răscoale, un aspect puțin cunoscut pînă în prezent, este înfățișată de B. Cselényi. Autorul reușește să demonstreze, pe baza multelor exemple, că ciangăii s-au încadrat activ în lupta țaranilor romîni, acționînd împreună, în înțelegere deplină. Studiul lui B. Cselényi — care se ocupă de ani de zile cu istoria ciangăilor în evul mediu — ar fi cîștigat dacă autorul nu s-ar fi mulțumit să se bazeze numai pe

documentele publicate ci ar fi stăruit să aducă și mărturii inedite.

Ion Cicală atacă problema complexă a atitudinii partidului național român din Ungaria față de răscoalele din 1907. Autorul pornește de la constatarea justă că partidul național era un partid burghez, dar a cărui bază de masă o alcătuiău însă țaranii și intelectualii romîni; această idee nu este însă urmată cu consecvență, autorul concentrîndu-și atenția asupra atitudinii conducătorilor, nu și a membrilor de rînd. Conducerea partidului în care figurau mari moșieri ca dr. Aurel Vlad, Alex. Vaida Voevod, dr. T. Mihali, Gh. Popp, sau reprezentanți ai marii burghezii, privea cu îngrijorare cele ce se petreceau peste Carpați. Pe măsură ce răscoalele luau amploare, devenea evidentă solidaritatea acestora cu clasele dominante din vechiul

¹ În ceea ce privește stilul, iată cîteva exemple: „glasul de tunet al lui Tudor” (p. 22), „Jăratiful încins în 1821” (p. 31), „viforîța stîntită de Tudor” (p. 38), „țaranii obidiți... au nceput să rolescă ca un furnicar îndreptîndu-se spre cîmpia lîrboasă dela Izlaz” (p. 116)

La 9 iunie răscoluții s-au îndreptat spre palatul domnesc, „dentru a da ghes lui Voľă Bibescu” (p. 131).

² *Adalékok az 1907 es Paraszfelkelés történetéhez* (Contribuții la istoria răscoalelor țărănești din 1907). Editura științifică, București, 1957, 148 p.

regat ; ca și cercurile guvernamentale maghiare, ei căutau să abată atenția țărănimii din Ardeal de la caracterul social al marilor frământări din Moldova și Muntenia. Stăruințele lor s-au soldat doar cu succese parțiale ; masele țărănești și muncitorimea română din Transilvania s-au solidarizat totuși cu răscolul și pe alocuri și-au exprimat fățiș indignarea față de singeroasa represiune.

Trei studii publicate în acest volum vin să lărgescă cunoștințele despre răsunetul internațional al răscoalelor din 1907. A. Egyed analizează amănunțit ecoul acestor evenimente în presa maghiară. Pe baza cercetării atente, el scoate în evidență atitudinea diferită a curentelor politice care existau pe atunci în Ungaria față de convulsivitatea socială din România. Folosind informații culese din presă, dar mai ales interesante documente oficiale inedite (pe care autorul le publică în anexă), A. Egyed scoate în evidență neliniștea provocată de răscoale în rândurile oficialităților maghiare, arată preocuparea autorităților de a preîntîmpina întinderea lor și peste Carpați. Această temere era reală deoarece în Bihor, în Maramureș, sub impulsul evenimentelor din Muntenia și Moldova, au izbucnit numeroase frământări și răscoale locale.

Atitudinea marelui poet Endre Ady față de realitatea din Ungaria și România în 1907 e urmărită de L. Kántor.

Un interesant și valoros studiu despre cauzele și consecințele răscoalelor din 1907 oglindite în istoriografia maghiară este semnat de I. Kovács. Autorul arată că la începutul veacului al XX-lea, problema agrară era și în Ungaria în atenția opiniei publice atât a claselor dominante cât și a forțelor progresiste aflate în opoziție. În aceasta situație a luat naștere o nouă ramură a științei burgheze, istoria problemelor agrare și țărănești. Publiciștii, istoricii, economiștii burghezi maghiari, pentru a înțelege realitățile din țara lor, au acordat un interes deosebit cunoașterii situației agrare din țările vecine. Problema centrală care îi preocupă era de a găsi soluții „pașnice” care să satisfacă atât cercurile guvernamentale cât și țărănimia. Era firesc deci ca răscoala din 1907 să fi atras asupra lor atenția acestor cercetători. În anii ce-au urmat evenimentelor, numeroși economiști și istorici cunoscuți ca : H. Marczali, B. Iancsó, S. Márki stăruiau în coloanele revistelor de specialitate asupra cauzelor care au dus la răscoală. Atenția lor ca și a intelectualilor radicali grupați în jurul revistei *Veacul XX*, redactată de Jászi Oszkár, precum și atenția social-democraților maghiari a fost reținută în primul rând de lucrarea lui C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia*. În același timp economiștii maghiari au

prezentat pe larg legiuirile agrare din România, adoptate în urma răscoalelor, recomandându-le forurilor competente.

Concluziile lui I. Kovács sînt convingătoare și ar fi de dorit ca acest studiu interesant să fie tradus și în limba română pentru a deveni accesibil cercetătorilor care se ocupă cu răscoala din 1907.

În ansamblu, această culegere, publicată de Editura Științifică, este bine venită, atât prin contribuția ei științifică cât și prin faptul că înlesnește cunoașterea răscoalei din 1907 pentru cititorii în limba maghiară și servește cauzei prieteniei romino-maghiare.

Cercetarea răscoalelor din 1907 în România a preocupat în ultimii ani pe mai mulți cercetători sovietici ; ne referim la V. Storjuk, V. Vinogradov, A. Novak și în mod deosebit pe E. I. Spivakovski care în studiile sale publicate a atacat variate aspecte ale mișcărilor sociale din anii 1905—1907 din România. Istoricul sovietic a urmărit avântul mișcării muncitorești în 1905—1906¹, activitatea potenținiștilor în România², lupta literaturii progresiste române în acești ani³ etc.

În numărul 5 al revistei *Voprosi istorii* din 1957, E. I. Spivakovski a publicat o amplă prezentare critică despre rezultatele obținute în ultimii ani de istoricii români în studierea răscoalelor din 1907. Cu această ocazie istoricul sovietic care a dovedit de mai multe ori că este un atent și bun cunoscător a celor publicate în domeniul istoriei moderne de noua istoriografie românească, semnalează și numeroase documente aflate în arhivele sovietice referitoare la evenimentele din 1907 în România. Acest articol din *Voprosi istorii* este de fapt o introducere la un studiu amplu despre răscoalele din 1907, publicat recent și pe care îl prezentăm sumar în nota noastră. În noua sa lucrare *Крестьянские восстания в Румынии 1907 г. в Труды Государственной библиотеки СССР им. В. И. Ленина*, Moscova, 1957, vol. I, p. 250—355, autorul pe baza unei variate documentații românești și rusești, folosind și unele informații din presa străină, schițează situația economică și socială a

¹ Traducerea acestui articol publicat în *Voprosi istorii* apărut și în *Studii*, nr. 3, 1952, p. 58—85.

² În culegerea *Революционное движение в Черноморском флоте в 1905—1907 г.*, editată de Biblioteca V. I. Lenin din Moscova, 1956, p. 7—113.

³ *Известие А. Н. СССР, отделение литературы и языка* 1955, vol. XIV, fasc. 6, p. 514—532.

clasei muncitoare și a țărănimii în preajma avântului revoluționar din 1907, luptele muncitorești și țărănești din acești ani, ajungând la concluzia că în primăvara anului 1907 s-a creat în România o situație revoluționară. Din păcate, în favoarea acestei importante teze, care a fost demonstrată și de istoriografia noastră, E. I. Spivakovski nu aduce suficient material concret, frământările politice și sociale din această perioadă fiind redată sumar și pe alocuri incomplet.

Capitolele de bază ale lucrării tratează istoricul evenimentelor din februarie-martie 1907. Autorul, în urma analizei migăloase a documentelor publicate, a reușit să prezinte mersul răscoalei, aria ei de răspândire, formele de luptă, revendicările formulate de țărani, precum și reprimarea sângeroasă organizată de clasele dominante. Punctul de vedere al lui E. I. Spivakovski este că răscoalele din martie 1907 au însemnat momentul culminant al avântului revoluționar, care s-a continuat — în linie descrescândă — și în lunile următoare, în a doua jumătate a anului 1907 și începutul lui 1908, când au avut loc unele răscoale și mișcări țărănești precum și acțiuni de masă muncitorești.

Studiul amplu al lui E. I. Spivakovski, în realitate o mică monografie, a reușit să

facă cunoscut cititorului sovietic istoricul puternicei răbufniri sociale a maselor oprimate din România în primăvara anului 1907. Lucrarea cuprinde numeroase observații și puncte de vedere interesante (și controversate); multe din ele pot servi ca premise pentru discuții științifice în jurul problemelor legate de răscoalele din 1907.

Una din calitățile acestui studiu constă în tendința spre o documentare exhaustivă; din păcate, uneori autorul nu este suficient de critic față de izvorul folosit sau neavând la dispoziție unele surse, este nevoit să citeze prin intermediul unor articole ocazionale, de popularizare, care nu asigură corectitudinea în redarea textului.

Numai așa se poate explica persistența unor inexactități în lucrare, ca de exemplu pasajul despre un atac comis de țărani și muncitori asupra orașului Galați în noaptea de 13 martie, cu scopul de a ocupa orașul etc. (p. 304).

Studiul competent al lui E. I. Spivakovski este o contribuție reală la istoriografia răscoalelor din 1907, care demonstrează totodată interesul crescând al istoricilor din U.R.S.S. față de istoria României.

Gh. Haupt

ČESKOSLOVENSKÝ ČASOPIS HISTORICKÝ

[Revista de istorie cehoslovacă]

Praga, V, 1957, nr. 1, 2, 3, 613 p.

Revista istoricilor cehi și slovaci își păstrează cu regularitate aceeași compartimentare: articole, materiale, discuții, recenzii, știri și cronică. Numerele din cursul acestui an, cite ne-au parvenit pînă acum, cuprind câteva studii interesante, atît prin noutatea problemelor cercetate, cît și prin puterea de convingere a argumentării. Astfel, primul număr face o interesantă prezentare critică a lucrărilor din domeniul disciplinelor auxiliare ale istoriei, apărute în Cehoslovacia între 1945—1956 (p. 1—26).

Articolul semnat de J. Šebánek semnalează studii de diplomatică, cronologie, paleografie, sfragistică, heraldică, epigrafie și metrologie. Prețioase sînt observațiile pe marginea lecturii și descifrării vechilor documente din arhive. Întrucît autorul a mai publicat un articol, ceva mai înainte, împreună cu S. Dušková, despre *Documentele cehi din epoca Peřmyslitzilor (Sborník archivních prací, Praga, VI, 1956, nr. 1, p. 136—209,*

nr. 2, p. 99—158) pe care le împarte în trei categorii: documentele micilor feudali clericali, documentele feudalilor laici și documentele orașelor și locuitorilor, — faptul acesta a provocat o intervenție din partea lui Zd. Šimešek care face, în revista de față (p. 301—307) o serie de observații metodologice în munca de cercetare a vechilor diplomatarii cehi. Obiecțiile se referă la climatul juridic în care au fost redactate actele, la distincția ce trebuie făcută între documentele publice și cele particulare, la analiza stilistică și grafică a actelor ș.a. — la care profesorul J. Šebánek răspunde (nr. 3, p. 539—543), justificînd punctul de vedere al cercetărilor sale.

Pe aceeași linie de perspectivă metodologică, se situează și contribuția *În legătură cu problemele de metodă, în cercetările istorice*, semnată de J. Polišenský și Libuše Hrabová (nr. 1, p. 139—144). De fapt, e vorba de o discuție provocată de un articol al lui Fr.

Graus, cu un titlu asemănător, publicat anul trecut în *Revista de istorie* (nr. 1, p. 99—115).

Cu problemele demografice, legate de dezvoltarea economică a populației, se ocupă Josef Petraň în studiul său *Strămutarea iobagilor din Cehia și raporturile lor juridice, înainte de 1020* (nr. 1, p. 26—59). Pe baza unui material nou, autorul face o analiză amănunțită a situației sociale și juridice a iobagilor, începând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și pînă la lupta de la Muntele Alb. Continuînd și în numărul trei (p. 399—447), studiul lui Petraň atinge și așa-zisa problemă a celei de-a doua iobăgii. Dacă istoricii germani, polonezi și maghiari susțin că una din caracteristicile acestui proces social este trecerea de la renta în bani la robotă, pentru dezvoltarea condițiilor economice din Cehia secolului al XVI-lea, această particularitate, în bună parte, nu se potrivește. În consecință, pentru a determina începutul celei de-a doua iobăgii, trebuie analizate și alte elemente juridice și economice din acel timp.

Mai departe, J. Kočí, specialist în problemele agrare din secolul XVII, publică o *Contribuție la problema țărănească din Cehia de la 1848* (nr. 1, p. 59—85). E vorba de un studiu interesant de sinteză, care continuă și în numărul următor (2, p. 248—266) și care, spre deosebire de cercetările de pînă acum, include problema agrară din țările cehi în ansamblul evenimentelor politice din monarhia austro-ungară.

Din cuprinsul numărului 2, subliniem, în primul rînd, studiul foarte documentat al lui R. R. Betts (Londra) despre *Jeronym din Praga (Hieronymus Pragensis)*, p. 199—226, ars și el pe rug la 1416, pentru aceleași motive și în același loc, ca și magistrul său, Jan Hus. Jeronym din Praga a fost unul din cei mai mari învățați ai timpului. Scriitorii protestanți din secolul al XVI-lea îl consideră, alături de John Wicliffe și Jan Hus, drept unul din primii teologi, care au atacat cu vehemență papalitatea. Autorul procedează la o nouă cercetare a arhivelor de la Viena și Constanța, unde Jeronym din Praga a fost anchetat și judecat, respectiv în 1410 și 1416, pentru eretzie. La acestea se mai adaugă două scrisori ale lui Jeronym, câteva aluzii în corespondența lui Hus, apoi alte știri aflate în protocoalele Universității cehi din Praga și în așa-zisele *Vechile letopisețe cehi*. Istoricul englez, care cunoaște bine împrejurările istorice din această perioadă, urmărește faptele începînd din 1409, din ajunul procesului de la Viena, și pînă la arderea lui Jeronym pe rugul de la Constanța (mai, 1416).

Din materialul cercetat, din mărturiile contemporanilor și mai ales din rechizitoriile de la consiliu reies clar adevăratele motive pentru care a fost trimis la moarte teologul ceh. Iată, de pildă, ce spune în rechizitoriul său, unul din cardinalii completului de judecată: „Voi, demnitari ai bisericii catolice, luați seama la îndrăzneala nerușinată a acestor oameni de obîrșie necunoscută, care se ridică de-acolo de jos, din mijlocul prostimii și care au îndrăznit să atace regatul ceh, să ațîțe nobilii și pania la lupte și vrajbe, să îndemne cavalerii la răsturnarea vechilor orînduiri atît de folosite... să bage zlanie între orășeni, să ajungă în fruntea prostimii și bandelor de adepți înarmați, care au săvîrșit omoruri, au jefuit biserici și au spurcat altare. O! ce bine ar fi fost pentru regatul ceh, dacă nu se nășteea acest om... Nici Arie, nici Faust, nici Nestor, nici Sabell n-au avut o faimă mai rea decît tine, Jeronyme! Vestea nefericită despre rățăcirea ta s-a răspîndit în Anglia, în toată Cehia, în Franța, Ungaria, Polonia, Lituania, Rusia și Italia” (p. 224).

Un articol interesant pentru problematica iobăgiei din Țările cehi, publică Alois Mika. Subiectul nu e nou. El a mai format obiectul unor cercetări din partea specialiștilor cehi și sovietici. E vorba de procesul celei de-a doua iobăgii. Problema, pe care autorul încearcă s-o rezolve, tratează momentul de început al acestui proces în țările cehi, și anume, dacă acesta are loc la sfîrșitul secolului al XV-lea sau mai tîrziu. Fără să tragă o concluzie categorică, Alois Mika afirmă că începuturile acestui proces stau în strînsă legătură cu alte fenomene economice, cum ar fi, de pildă, creșterea capacității pieței interne și externe. Or, primele semne ale acestui fenomen s-au ivit pe la mijlocul secolului al XVI-lea.

Aducînd o seamă de materiale noi, J. Purš se ocupă de *Cîteva probleme ale revoluției industriale*, privite în genere, pe planul Europei centrale și răsăritene, iar J. Janáček publică o *Contribuție la problema cîștigurilor negustorești în secolul al XVI-lea*.

Un alt articol de asemenea foarte interesant, intitulat *Despre lupta de clasă în feudalism*, scrie Josef Macek (nr. 2, p. 289—307). E vorba de o comunicare, ținută la Institutul de Istorie, în noiembrie 1956, urmată de discuții. Problemele esențiale, de care se ocupă Macek, sînt următoarele: 1) Ce este lupta de clasă, și obîrșia ei, 2) intensitatea luptei de clasă, 3) problema organizării și însuflețirii luptei de clasă, 4) ideologia anti-feudală a luptei de clasă și 5) limitarea formelor luptei de clasă în feudalism. În concluzie, Macek definește astfel lupta de clasă în feuda-

lism: încercarea de a soluționa conflictul economic dintre starea forțelor de producție și a relațiilor de producție, și mai ales de a soluționa conflictul dintre feudali și iobagi.

În afară de studiul lui Petraș, amintit mai sus, numărul trei ne înfățișează mai ales contribuții de istorie modernă și contemporană. Astfel, nu lipsită de interes este prezentarea lui J. Svoboda privitoare la *Structura socială a țărănilor din Cehia, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea* (p. 447—473). Pentru a răsturna pozițiile vechii istoriografii cehe în această problemă și pentru a dovedi că înăuntrul clasei țărănești a existat o categorică diferențiere socială, autorul prezintă un bogat material statistic și demografic.

În această măsură se cuvine să subliniem și studiul lui J. Křížek despre *Criza fabricilor de zahăr din țările cehe de pe la 1880 și importanța ei pentru creșterea mișcărilor țărănești* (p. 473—506). Prima parte din această lucrare a fost publicată anul trecut tot în revista de istorie (p. 270—290 și 417—447). După o cercetare a materialului statistic, autorul trage concluzii interesante pentru această epocă: a) dezvoltarea rapidă a capitalismului în agricultura ceahă apare mai ales în cultura

sfelei de zahăr; b) procesul de diferențiere socială a populației agricole a fost grăbit de izbucnirea crizei în cultura cerealelor și îndeosebi a sfeclei; c) descompunerea rapidă a satului, unde marea proprietate caută din răspuțeri să învingă simptomele acestei crize, a ascuțit contradicțiile dintre diferitele clase și pătri din sîmul populației sătești; în sfîrșit, d) criza sfeclei de zahăr a adîncit nu numai criza cerealelor în genere, ci și conflictele economice dintre industrie și agricultură, dintre sat și oraș, dintre marea proprietate și țărănime.

În sfîrșit, Zđ. Jindra se ocupă de *Dezvoltarea capitalului bancar din Cehia înainte de primul război mondial* (p. 506—526), iar I. Hlaváček publică un material în legătură cu *Inchiziția de pe la 1330 din țările cehe* (p. 526—539), în care se dezbăluie diferite procedee de luptă împotriva sectelor.

Pe lângă capitolul discuțiilor purtate în jurul unor probleme cu caracter foarte variat și care antrenează și sposede interesul specialiștilor, Revista de istorie cehoslovacă își ține cititorii la zi cu informații despre cele mai noi publicații istorice.

Tr. Ionescu-Nișcov

P. LEMERLE, *L'émirat d'Aydin. Byzance et l'Occident. Recherches sur „La geste d'Umur Paşa”*

Paris, 1957

Cronicarul turc din secolul al XV-lea, Enveri, este autorul a două opere, amîndouă deosebit de importante pentru istoria patriei noastre. Una, *Teferüname* (Cartea incursiunilor), este o relatare a expediției lui Mehmed II împotriva Țării Romînești (Eflak) în anul 1462 la care a participat și Enveri. Despre soarta acestei lucrări nu se știe nimic, probabil este pierdută. Cealaltă operă este o cronică rimată intitulată *Düsturnâme* (Codice de legi) scrisă în anul 1465 și dedicată marelui vizir Mahmud pașa. Aceasta cuprinde trei părți distincte. Prima este o prelucrare după cronica persană a lui Beyzavi, a doua cuprinde povestirea faptelor de arme ale emirului din Aydin (Smirna), Umur pașa (1334—1348) și ultima parte este o istorie a osmanliilor pînă în anul hegirei 869 (= 1465). Acest izvor narativ a fost publicat cu un studiu introductiv, după unicul manuscris din fondul turc al Bibliotecii Naționale din Paris, de istoricul turc Mükrimin Halil (Istanbul, 1928—1930).

Povestirea faptelor lui Umur beg a fost publicată într-o traducere în limba franceză în anul 1954, de către I. Melikoff Sayar. Volumul de față este comentarul acestei lucrări, în care se încearcă identificarea localităților menționate în cronică, stabilirea cronologică a evenimentelor povestite și veracitatea informațiilor prin raportarea lor la celelalte două izvoare contemporane, istoria lui Cantacuzino și Gregoras.

Cronica are o însemnătate și pentru noi, fiindcă pomenește printre altele și despre expediția lui Umur pașa în țara Eflak (versurile 1209—1306). Lemerle este de părere că episodul acesta este autentic și-l datează din iulie-septembrie 1341, în timp ce M. Halil crede că este din anii 1339—1340. Campania o consideră ca fiind întreprinsă inițial împotriva Bulgariei, în urma sugestiilor lui Cantacuzino, care voia să constrîngă pe țar. I Ioan Alexandru să încheie un acord cu Bizanțul. Cînd conflictul bizantino-bulgar fusese aplanat (august 1341), emirul se găsea la gurile

Dunării și pentru a se despăgubi a atacat un teritoriu care nu aparținea nici Bizanțului și nici Bulgariei. Cronica arată că el a ocupat și distrus orașul K li (Chilia) și alte multe fortificații care aparțineau pe atunci Țării Românești.

În realitate, prima parte a cronicii lui Umur pînă la ocuparea Smirnei de care latini, trebuie considerată un amestec fantezist de evenimente petrecute în diferite epoci și atribuite de autor lui Umur pentru a-i mări valoarea războinică. Informațiile istoricilor bizantini contrazic relatările lui Enveri. Cantacuzino afirmă că el a amenințat numai pe bulgari cu o invazie turcească dar nu s-a ajuns la un atac, fiindcă bulgarii au căzut la înțelegere (Cantacuzino, II, Bonn, p. 57). Gregoras pomenește numai de pregătirile lui Umur pentru ca să atace Tracia și care au fost oprite în urma unei ambasade trimise de Cantacuzino (Gregoras, II, Bonn, p. 596—598).

De altfel ne pare cu totul neverosimil ca bizantinii să lase liberă trecerea în Marea Neagră a unor vase de pirați, care în orice moment ar fi putut prăda țărmul grecesc. Apoi este greu de admis o expediție a lui Umur cu ambarcațiile sale ușoare prin locuri complet necunoscute și la o distanță atât de mare de țară. Poemul cuprinde și o informație în legătură cu trecerea vaselor pe uscat pentru a ajunge în Marea Neagră, pe un podet uns cu săpun, episod împrumutat din povestirea cuceririi Constantinopolului de Mehmed II. La fel, expediția lui Umur împotriva orașului

Gallipoli este de domeniul fanteziei. De aceea nu putem împărtași punctul de vedere al lui Lemerle, că Enveri se dovedește a fi de o mare exactitate istorică (p. 94).

Alte păreri ale autorului sînt de asemenea susceptibile de discuție. Astfel, explicarea originii emiratelor din Asia Mică ca un fel de „confraternități religioase” și caracterul lor agresiv avînd la bază „un ideal moral” nu corespunde realității. Crearea și dezvoltarea emiratelor turcești trebuie legată de criza societății pastorale izbucnită în mijlocul triburilor din Turcmenia la începutul secolului al XI-lea.

O reală valoare istorică începe să aibă *Düsturnâme* de-abia cînd se ajunge la intervențiile lui Umur în războiul civil din Bizanț (1342). Informațiile date de cronică încep să concorde cu ale istoricilor bizantini. Izvorul lui Enveri este de astă dată un contemporan al evenimentelor. Chiar și Enveri precizează că pentru această parte utilizează ca sursă pe un oarecare Hadje Selman. Ultima parte a poemului lui Umur cuprinde moartea eroului și nu are decît o valoare literară.

Cartea lui P. Lemerle reprezintă o contribuție importantă pentru valorificarea unei surse istorice puțin cunoscute deși de o valoare istorică inegală. Studiul lui Lemerle este în același timp un îndreptar util pentru o perioadă destul de interesantă din istoria Bizanțului.

E. Frances

M. M. STRANGE, *Societatea rusă și revoluția franceză din anii 1789—1794*

Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1956; 202 p.

Problema atitudinii societății ruse față de revoluția burgheză din Franța și a ecoului pe care această revoluție l-a avut în cercurile largi ale societății ruse din acea vreme n-a constituit pentru istoriografia rusă și mondială un obiect de studiu decît numai întîmplător.

La începutul sec. al XX-lea P. N. Miliucov referindu-se la această problemă scria: „Nu existase... în Europa o țară care să fie mai bine asigurată de influența ideilor revoluției franceze decît Rusia”. Această concluzie era motivată astfel: „Rusia — în acea perioadă — a atins tocmai punctul culminant în dezvoltarea acelor relații sclavagiste și privilegiile nobiliare cărora aceste

idei le dăduse o lovitură hotărîtoare”¹. Istoricii ruși burghezi nu au văzut însă că în momentul cînd orînduirea feudal-iobăgîstă atîngea în Rusia „punctul său culminant”, bazele ei erau deja subminate de apariția și cristalizarea noilor relații de producție capitaliste.

Istoricii francezi burghezi de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea care s-au ocupat de influența revoluției burgheze din Franța asupra glîndirii sociale ruse din acea perioadă s-au situat cam pe aceleași

¹ P. N. Miliucov, *Очерки по истории русской культуры*, partea a III-a, Petersburg, 1903, p. 374.

poziții ca și istoricii ruși de dinainte de Revoluția din Octombrie.

A. Sorel în voluminoasa sa lucrare *L'Europe et la révolution française* consacră câteva pagini Rusiei. El scrie: „Propaganda revoluționară nu putea atinge Rusia, nu numai din cauza distanței dar și din cauza caracterului însuși al civilizației acestui imperiu”. A. Sorel explică aceasta prin faptul că „nimic nu era pregătit în Rusia nici pentru libertățile politice nici pentru cele cetățenești”¹.

Mai toate studiile speciale și articolele ocazionale consacrate relațiilor dintre țările europene și revoluția burgheză din Franța merg pe această linie.

M. M. Strange, conducându-se după metoda materialismului istoric, a studiat de pe poziții noi ecoul revoluției franceze în societatea rusă. Folosind material de arhivă inedit, M. M. Strange ne dă în studiul său — o nouă lucrare de valoare a istoriografiei sovietice — tabloul curentelor ideologice și al luptei de clasă din Rusia, asupra cărora și-au pus pecetea ideile și mersul revoluției din Franța. Autorul limitează cadrul studiului său pînă la 9 Termidor al anului al doilea al revoluției (27 iulie 1794), dată care, după Marx, marchează punctul final al liniei ascendente a revoluției burgheze din Franța.

★

Studiul care face obiectul recenziei de față cuprinde 5 capitole: Viața social-politică în Rusia în ultima treime a sec. al XVIII-lea; Începutul revoluției în Franța și primele ei ecouri în Rusia; Cum s-au reflectat în Rusia evenimentele revoluționare franceze ale anului 1791; Răsturnarea monarhiei franceze în aprecierea contemporanilor ruși; Atitudinea societății ruse față de dictatura iacobină.

Evenimentele sînt astfel urmărite cronologic, corespunzător cu etapele principale ale revoluției, ceea ce permite să se precizeze mai bine atitudinea diferitelor pătri ale societății ruse la fiecare d.n. aceste etape.

Perioada care face obiectul studiului e aceea a începutului crizei feudalismului rus. Intensificarea exploatării feudale în condițiile creșterii elementelor capitaliste a agravat contradicțiile social-economice. Autorul urmărește îndeaproape cum s-au reflectat în structurile societății ruse, fenomenele social-economice. În cercurile intelectualității nobiliare s-au format noi idei despre valorile materiale, despre muncă, despre om „prima comoară în stat”. Nobilii au tras concluzia că este

necesar să se ridice productivitatea muncii iobage, să se stimuleze cointeresarea personală a țaranului în producție, fără de care „el nu se va strădui să perfecționeze munca sa în agricultură”. Cei mai buni reprezentanți ai nobilimii, educați în ideile enciclopediștilor francezi, se convingeau însă tot mai mult că realitatea rusă nu mai putea dăinui și că singura soluție era desființarea orînduiri feudale și îngrădirea monarhiei. În această atmosferă de contradicții adnci și de luptă ascuțită de clasă care zguduiau bazele societății feudale s-au înmulțit, și s-au întărit rîndurile intelectualității răsocinte. În aceste cercuri începuse să se formeze treptat o concepție nouă, burgheză, care prin natura sa se împotriva ideologiei feudale.

Autorul arată că o dată cu dezvoltarea forțelor de producție, cu apariția și dezvoltarea relațiilor capitaliste a crescut și nivelul cultural al populației orășenești. În decurs de cincizeci de ani (1750—1800) în Rusia s-au tipărit 7922 de titluri de cărți cu un tiraj general de aproximativ 7 milioane de exemplare. În Petersburg unde în 1768 exista un singur magazin de cărți s-au deschis în decurs de 30 de ani încă 29 de astfel de magazine. După cum remarcă autorul, numărul mare de traduceri care a apărut în această vreme indică interesul sporit al cititorilor pentru problemele social-politice și în special pentru lucrările enciclopediștilor francezi (p. 23).

M. M. Strange acordă o atenție deosebită intelectualității iobage care prin caracterul creației și al orientării sale ideologice se alătură intelectualității răsocinte. Mulți dintre intelectuali iobagi au reușit, datorită talentului lor, să învingă opreliștile feudale și să se bucure într-o oarecare măsură de recunoașterea meritelor lor în domeniul științei și artei ca de exemplu vestitul arhitect A. L. Voronihin, pictorul Mihail Șibanov, compozitorul S. A. Dectiarev, istoricul literat Mihail Matinski ș.a. Reprezentanții intelectualității iobage au simțit mai acut decît oricare alții asupra lor înșși monstruoșitatea orînduiri feudale.

Ideile enciclopediștilor francezi, primite în Rusia cu un viu interes, au contribuit la agitatarea spiritelor, la crearea unui suflu nou, hotărît potrivit ideologiei feudale. Astfel, în momentul cînd în Franța începea revoluția, societatea rusă era la curent cu ideile și evenimentele care pregătiseră terenul pentru această revoluție. În 1789, în Paris cădea Bastilia iar la Petersburg A. N. Radicev termina cunoscuta sa lucrare *O călătorie de la Petersburg la Moscova* în care afirma dreptul poporului de a răsturna cu violență orînduirea absolutistă.

¹ A. Sorel, *L'Europe et la révolution française*, Paris, 1903, vol. I, p. 511.

Din primele zile ale revoluției, informațiile despre ceea ce se petrecea în Franța au pătruns în Rusia pe diverse căi „suficiente — după cum subliniază M. M. Strange — pentru a da contemporanilor o imagine clară despre mersul evenimentelor politice în Franța” (p. 47).

Autorul urmărește în primul rând ziarele vremii *Ст. Петербургские ведомости* și *Московские ведомости*. Ambele ziare oficiale, deși s-au străduit să denatureze știrile și să înpăimînte păturile bogate ale populației cu „urmările dezastruoase ale anarhiei franceze”, au dezvăluit caracterul social al evenimentelor. Tirajul ziarelor a crescut de la 970 în anul 1787 (*Ст. Петербургские ведомости*) la 2000, la începutul anului 1790. În librăriile din Petersburg au apărut multe din publicațiile care se tipăreau în Parisul revoluționar. În Moscova, librării făceau reclamă pentru cumpărarea stampelor reprezentând luarea Bastiliei etc. Traducerile se multiplicau pentru marea masă de cititori cărora nu le era accesibilă literatura revoluției în limba franceză. Autorul scoate la lumină broșurile-manuscris care circulau în acea vreme — traduceri după discursurile membrilor Convenției sau după alte broșuri revoluționare. Interesul pentru revoluția franceză s-a manifestat în întreaga Rusie. La Iași, pe lângă statul major al lui Potemkin, a apărut în anul 1790 gazeta *Courrier de Moldavie* care reda îndeajuns de exact știri despre cele ce se petreceau în Franța. La Tobolsk, revista *Irtiș*, apărută între anii 1789—1791, publica comentarii despre revoluție.

Fondurile de arhivă cercetate de autor arată că ideile aduse de revoluția franceză aveau o largă circulație în rândurile intelectualității răsnoicente. Ecoul revoluției era simțit și de intelectualitatea nobiliară. Unii dintre reprezentanții nobilimii au întocmit jurnale speciale în care notau zi de zi mersul evenimentelor din Franța după informațiile culese din presa străină. Dintre acestea, multe jurnale, ca de exemplu cel al moșierului A. T. Bolotov din gubernia Tula, se remarcă, după aprecierea lui M. M. Strange, prin priceperea cu care autorul a știut să se descurce în evenimente și să înțeleagă diferitele curente politice și sociale. O bună parte însă din intelectualitatea nobiliară reprezentată de oameni ca M. M. Caramzin, citea cu groază informațiile despre urmările miniei populare în Franța. Înțelegând într-o oarecare măsură subrețenia vechilor orânduiri, ei se străduiau să găsească o cale de dezvoltare cât mai depărtată de furtunile sociale.

În prima etapă a revoluției, guvernul țarist considera că ordinea va fi repede resta-

bilită dar mersul evenimentelor a înlăturat treptat această speranță. După arestarea regelui (21 iunie 1791), Ecaterina II a rupt relațiile cu Franța și diplomația țaristă a început să întorască planuri de intervenție în treburile franceze.

Evenimentele franceze din a doua jumătate a anului 1791 au constituit obiect de discuții aprinse și au fost receptate în mod diferit de diversele cercuri ale societății ruse.

Pentru nobilimea înaintată acceptarea constituției de către Ludovic al XVI-lea constituia finalul victorios al revoluției, realizarea țelului ei. În acele zile, mulți ofițeri și nobili s-au perindat pe la Ambasada franceză spre a semna în condica de vizite. Toți aceștia primiseră cu entuziasm numai ceea ce era legat de formele exterioare ale revoluției: maniere, modă, terminologie.

Cu totul alta a fost reacția cercurilor populare ale populației orașelor față de evenimentele din Franța. Constituția, libertatea, egalitatea, drepturile omului și ale întregii națiuni — principii mărețe ale revoluției — se ciocneau cu realitatea iobăgăstă din Rusia și împingeau cercurile intelectualității răsnoicente să pună problema transformărilor economice și politice. Esența acestor transformări formulată în lucrările lui A. N. Radîșcev se armoniza cu cele mai progresiste idei ale revoluționarilor francezi. Guvernul țarist a căutat să înațușe cu diverse mijloace puter-nicul curent de opinii care se forma în acel timp. Arestarea lui Radîșcev și apoi a lui N. I. Novikov, închiderea tipografiilor și a librăriilor, interzicerea apariției în ziare a oricăror informații despre Franța, literatura „senzațională” a emigranților francezi răspîndită în tiraje neobișnuite, toate au fost puse în mișcare cu scopul de a dezinforma opinia publică.

Ultimele două capitole, bazate aproape exclusiv pe material inedit din fondurile de familie aflate în arhivele sovietice, dau un tablou pregnant al luptei duse de intelectualitatea răsnoicentă pentru a aduce la cunoștința cercurilor largi, informații despre mersul revoluției franceze.

Executarea lui Ludovic al XVI-lea a impresionat profund curtea și nobilimea; deși presa rusă s-a străduit să nu dea vreun amănunt despre execuție, vestea despre cele întimplate s-a răspîndit rapid în întreaga Rusie. Cercurile nobilimii intelectuale, care priviseră la început cu simpatie revoluția, s-au plasat fățiș pe poziții antifranceze, anti-revoluționare. Au apărut broșuri și cărți — opera autorilor ruși — care repetau calomniile propagandei reacționare ale emigranților — destinate „lămuririi” păturilor de jos

Intelctualitatea rascocintă a continuat să răspndească în acești ani caricaturi și pamflete originale, și să-și procure, cu mari riscuri, literatura revoluționară din străinătate. Atunci cînd poliția țaristă nu descoperea autorul unei caricaturi sau al unui pamflet, urmărea pe cei care citeau și răspndeau această literatură, ba chiar literatura respectivă. Astfel, în Tihvin a fost ars în piața orașului „în fața tuturor locuitorilor” un pamflet politic „plin de expresii dăunătoare” (p. 170).

★

Studiul lui M. M. Strange arată clar și convingător că mulți contemporani ruși au văzut în revoluția burgheză din Franța, începutul unei noi epoci istorice — epoca lichidării orînduirii feudale. Mersul revoluției a separat vădit cercurile înaintate ale intelc-

tualității ruse de cele ale nobilimii, care, în prima perioadă, a salutat cu înțelegere evenimentele din Franța. Împotriva represiunii țariste care s-a intensificat îndeosebi în perioada dictaturii iacobine au continuat să se alătore revoluției numai intelectualii rascocinți. Ei nu au găsit însă aliați în burghezia rusă care era prea slabă economiceste și nu concepea dezvoltarea ei fără sprijinul țarismului. Astfel, mișcarea înaintată democratică a întîlnit în Rusia, de la primii săi pași, greutăți mari care și-au pus amprenta pe mersul ei mai departe.

Lucrarea lui M. M. Strange reprezintă o importantă contribuție la studierea unei probleme ignorate în trecut, constituind un îndreptar și ajutor pentru înțelegerea luptei de idei în societatea rusă în perioada revoluției burgheze franceze.

Al. Vianu

I. GROSSUL, *Крестьяне Бессарабии (1812—1861 г.)* [Țăranii din Basarabia, 1812—1861]

Editura de stat a Moldovei, Chișinău, 1956, 399 p. + 3 h.

I. GROSSUL și I. BUDAК, *Крестьянская реформа 60—70-х годов XIX века в Бессарабии* [Reforma țărănească din deceniile VII și VIII ale secolului al XIX-lea în Basarabia]

Editura de stat a Moldovei, Chișinău, 1956, 269 p. + 1 h.

Sub auspiciile Institutului de istorie, limbă și literatură al Filialei moldovenești a Academiei de Știință a U.R.S.S. au apărut două mari volume, care sintetizează munca îndelungată a unor oameni de știință din Republica Moldovenească, consacrate studiului importante probleme a țărănimii din Basarabia.

Problema cercetării istoriei țărănimii și a luptei sale pentru înlăturarea opresiunii sociale fiind considerată drept una din cele mai însemnate probleme ale istoriografiei sovietice, oameni de știință de talia academicienilor B. D. Grekov și N. M. Drujinin au consacrat studiile lor analizei vieții țărănilor în vechea Rusie și reformei lui P. D. Kiseliiov, referitoare la țărani și statului. Aceste două opere au călăuzit întrucîtva, vreme de un deceniu, și pe ceilalți cercetători ai problemei țărănești de altă naționalitate din regiunile mărginașe ale fostului Imperiu rusesc. Aceste regiuni erau prea puțin cercetate în legătură cu stările social-economice

și politice ale diferitelor categorii de țărani, ca de exemplu: lipsa țăranilor de drepturi în sistemul feudal al statului, metodele de exploatare a lor de către moșieri și de către stat, formele luptei de clasă împotriva opri-mării, procesul de descompunere al sistemului feudal și al nașterii relațiilor capitaliste.

În introducerea la studiul cu privire la țărani din Basarabia pînă la 1861, autorul, profesorul universitar Iakim Serghievici Grossul, arată că istoriografia nobilimii și burgheziei, prin tendențiozitatea ei de clasă, n-a ogîndit adevărata istorie a țăranilor din Republica Moldovenească. Nici istoricii sovietici încă nu s-au preocupat mai amplu de această problemă, deși știința istorică marxistă o situează printre cele fundamentale, ca fiind studiul istoriei producătorilor bogățiilor materiale și al maselor populare dintr-o țară agricolă. Călăuzit de tezele istoriografiei marxist-leniniste, autorul cercetează condițiile specifice ale regimului agrar din satul

moldovenesc, analizând istoria țărânimii din actuala Moldova Sovietică în perioada descompunerii relațiilor feudale și a nașterii relațiilor capitaliste. Depășind cadrul istoriei Republicii Moldovenești, autorul cercetează istoria țărânimii din întreaga Uniune Sovietică și factorii social-economici și politici care influențează stările vieții țărănești în diferitele regiuni ale țării. Cercetînd procesul de dezvoltare social-economică a vieții țărănești și scoțînd în relief rolul țărânimii în lichidarea feudalismului, autorul precizează însemnătatea obiectiv-progresistă a intrării Basarabiei în limitele Rusiei, fapt care a avut o puternică influență pozitivă asupra dezvoltării economice a regiunii, menționînd, de asemenea, și înfrîurirea cugetării progresiste rusești asupra propășirii culturii poporului moldovenesc.

Iakim Grossul stăruie asupra tezelor marxism-leninismului în problema agrară. Trece apoi în revistă scrierile care l-au călăuzit în cercetările locale, printre care cele principale aparțin lui Iacov Saburov, A. Skalkovski, A. Zașciuk și Dimitrie Suruceanu. În ceea ce privește literatura istorică românească, autorul citează operele lui N. Bălcescu, R. Rosetti, A. D. Xenopol, N. Iorga și alții.

Bogata bibliografie a acestui volum este specificată la p. 389 — 397, prezentînd pe lângă operele clasice ale marxism-leninismului, publicațiile de documente, amintiri, material statistic, izvoare de arhivă (folosite în largă măsură de autor), bibliografia rusească veche și cea sovietică, care este completată prin amănuntul inedit de arhivă, descoperit, analizat și astfel valorificat de autor.

Studiind de ani de zile problema țărănească din Republica Moldovenească și publicînd de zece ani încoace rezultatele cercetărilor sale, Iakim Grossul este un bun cunoscător al documentării pe care o aduce pretutindeni în susținerea tezelor expuse.

Primul capitol al lucrării este consacrat dezvoltării economice a Basarabiei în componerea Rusiei, în anii 1812—1861. Pustiirea regiunii dintre Prut și Nistru de apăsătoare stăpînire turcească, opresiunea turco-fanariotă, războaiele și molimele au lăsat urme nefaste în Basarabia după 1812, unde s-a pus de îndată problema colonizării regiunii Buceagului, din care, în timp de război, au fost evacuați tătarii. Moșierii au căutat să profite în această împrejurare, extinzîndu-și exploatarea asupra sătenilor și coloniștilor prin acapararea de latifundii. Dezvoltarea agriculturii, cu tot nivelul scăzut al producției agricole, corespunde creșterii producției pentru comerț, care se află la temelia nașterii producției capitaliste. Descompunerea relațiilor feudale din prima jumătate a secolului al XIX-lea a influențat

ramurile principale ale economiei sătești, în ceea ce privește agricultura și creșterea vitelor, precum și pomicultura, viticultura și altele. Pe măsura dezvoltării relațiilor de bani-marfă, se intensifică treptat agricultura Basarabiei, în cadrul economiei în creștere a Rusiei și în contact cu piețele mondiale (care se face prin portul Odesa mai ales). Se dezvoltă de asemenea meseriile și producția meșteșugărească locală, crește comerțul orașelor și târgurilor, procesul de dezvoltare economică a Basarabiei făcînd parte din întregul proces de dezvoltare economică a Rusiei și de extindere a pieței rusești.

Cu toate acestea, nu trebuie să uităm că guvernul țarist promova în Basarabia, ca și în celelalte regiuni mărginașe ale țării, o politică de protejire a intereselor boierilor moldoveni și ale moșierilor ruși, o politică de oprire națională a populației băștinașe și nu manifesta o grijă specială în ceea ce privește dezvoltarea industrială a regiunii. Sistemul boierescului domnea întemeiat pe munca dependentă a țăranilor și numai nașterea unor forme noi ale producției capitaliste trebuia să contribuie la ascuțirea crizei regimului feudal. Descompunerea sistemului feudal și dezvoltarea relațiilor capitaliste se manifesta într-un ritm relativ accelerat cu mult înainte de reforma țărănească, îndeosebi în județele de sud ale regiunii, care au fost colonizate după 1812 cu elemente noi.

Vorbînd despre opresiunea feudală din perioada studiată, Iakim Grossul arată că proprietatea moșierească se afla la temelia exploatării feudale a țărânimii; moșierii și mănăstirile stăpîneau circa 72 % din pămînturile regiunii. Proprietatea moșierească se dezvoltă în detrimentul celei țărănești; răzeșii își pierd treptat răzeșiile, mai ales în județele populate din nordul provinciei. Masa țăranilor, deși juridicește rămasă liberă, depinde în fapt de moșieri, fiind exploatăată prin biruri și prestații.

Țăranii statului au format o categorie de sine stătătoare, dependentă de stat, fără ca asupra Basarabiei să se extindă iobăgia din Imperiul rusec. Această categorie de țărani, împreună cu diverși coloniști și cazaci forma cam 25 % din numărul total al muncitorilor Basarabiei, dînd peste o treime din produsele agricole ale regiunii. Interese politice și chiar strategice din această parte de hotar a Rusiei, au influențat atitudinea guvernului țarist, care a favorizat dezvoltarea economică a menționatei categorii de țărani.

Țăranii din Basarabia au luptat împotriva opresiunii feudale contribuînd — din cauza comunității de dezvoltare economică — la lupta anti-feudală a țărânimii din întregul

Imperiu rusc. Deși era o luptă spontană și neorganizată, totuși chiar în anii 1812—1834, țăranimea basarabeană a provocat mișcări sociale în 11 sate, iar în anii 1834—1850 și 1850—1860, respectiv în 28 și 26 de sate. Pe măsura trecerii deceniilor, lupta devenea din ce în ce mai hotărâtă și mai activă, purtând un caracter antifeudal și contribuind la lichidarea învechitului regim social-economic. Autorul își susține tezele prin documente și note statistice.

★

Ca o completare a acestui masiv volum, Iakim Grossul și I. Budak publică altă lucrare consacrată problemei reformei țărănești din deceniile VII—VIII ale aceluiași secol, al XIX-lea, în Basarabia. Volumul se întemeiază pe aceeași bibliografie bogată.

Autorii studiază urmările extinderii reformei, prin care se desființase iobăgia din Rusia, în 19 februarie 1861, asupra Basarabiei, deși în această regiune propriu-zis iobăgia nu exista. În Basarabia de sud, aflată sub administrație românească în anii 1856—1878, autorii analizează efectele reformei țărănești din 1864. Această reformă burgheză apăra interesele moșieresti în relațiile capitaliste care se nășteau în agricultură, supunând clasa de jos a țăranimii samavolnicilor moșierilor, chiaburilor și cămătarilor. Drept rezultat, o parte din țăranime s-a transformat în chiaburi, iar alta s-a proletarizat. Cu toate acestea, reformele din anii 1861—1864 au contribuit la dezvoltarea noilor relații capitaliste și la formarea noilor categorii sociale la țară.

Reforma țărănească din 1868 nu privea problema descătușării țăranilor, considerați în principiu liberi. Această reformă se referea mai mult la organizarea lor agrară și socială. Călăuzit de interese politice, guvernul țarist s-a manifestat în Basarabia mai îngăduitor față de țărani, iar condițiile specifice din această regiune sudică au contribuit și ele la

accelerarea dezvoltării relațiilor capitaliste în agricultura locală. Toate aceste reforme au avut ca urmare ascuțirea luptei țăranilor pentru drepturile lor, dar numai lupta proletariatului rus a putut să le strângă rindurile în lupta revoluționară generală.

În continuare, Iakim Grossul și I. Budak cercetează organizarea economiei agricole a cazacilor, a țăranilor statului, a coloniștilor, a răzeșilor și a micilor proprietari din Basarabia. Dezvoltarea capitalismului în economia sătească locală se desfășoară concomitent cu creșterea mișcării agrare, care face parte din mișcarea țărănească din întreaga Rusie; după cum am văzut, în județele de sud, condițiile specifice ale noilor populații favorizează dezvoltarea noilor relații.

Regulamentele de la „anexe” lămuresc și ele anumite stări de fapte, iar o listă a satelor cuprinse de mișcări țărănești în anii 1861—1872 este și mai edificatoare. Hărțile alăturate la cele două volume înlesnesc și ele înțelegerea expunerii.

★

Într-o redare sumară a conținutului acestor două volume este imposibil să arătăm toată bogăția materialului adunat de profesorul universitar Iakim Grossul și colaboratorul său (în cel de-al doilea volum), pentru a pregăti o expunere sintetică, făcută cu multă claritate, a unei probleme de cea mai mare importanță pentru studiul trecutului Republicii Moldovenești. Cercetarea unui domeniu puțin cunoscut și argumentarea în bună parte prin material de arhivă inedit, fac să apreciem și mai mult opera recenzată care, fără îndolală, cu oarecare completări și cizelări, va intra sub forma de însemnate capitole în istoria Republicii Moldovenești, folosind și pentru cercetătorii problemei agrare din România drept călăuză în lucrările lor.

G. Bevizioni

JOHN REED, *Zece zile care au zguduit lumea*

Editura de stat pentru literatură politică, București, 1957

„Recomand din toată inima această lucrare muncitorilor din toate țările. Aș dori să văd cartea aceasta difuzată în milioane de exemplare și tradusă în toate limbile, deoarece dă o expunere veridică, extraordinar de viu scrisă, a evenimentelor atât de importante pentru înțelegerea a ceea ce este

revoluția proletară și dictatura proletariatului”.

Cuvintele acestea scrise de Vladimir Ilici Lenin în prefața la ediția americană a cărții lui John Reed, *Zece zile care au zguduit lumea* — singura lucrare literară prefațată de Lenin în cei 30 de ani de activitate publi-

cistică — oglindesc, ele incele, valoarea deosebită a acestei prime cărți despre Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

Cartea lui John Reed, apărută pentru prima dată în românește cu prilejul aniversării a 40 de ani de la Marea Revoluție din Octombrie, cuprinde descrierea evenimentelor din ajunul și din timpul cuceririi puterii de către proletariat. În afară de prefețele scrise de V. I. Lenin și N. Krupskaja, volumul cuprinde, de asemenea, un capitol de *Note și explicații* ce vădese — în ciuda unor inexactități de amănunt — seriozitatea cu care autorul a studiat relațiile politice din Rusia și arată de pe ce poziții aprecia el partidele și grupările; *Anexele* — întocmite și selecționate de John Reed (mai ales documentele publicate aduc completări deosebit de importante la textul autorului); *Postfața Editurii de stat pentru literatură politică din Moscova* care aduce o serie de precizări privind activitatea bolșevicilor și a lui Lenin în pregătirea și desfășurarea revoluției, poziția oportunistă a lui Troțki în timpul și după evenimentele din octombrie; *Biografia lui John Reed* de A. Williams.

Cronicar fidel al mărețelor evenimente petrecute acum patru decenii, însuflețit de ideile leniniste, John Reed știe să discearnă problemele esențiale, faptele și documentele ce au o mare însemnătate, de detaliile nesemnificative, de lucrurile senzaționale. Dintr-un vast material documentar, adunat cu migală și riguros verificat — o colecție de câteva sute de ziare, broșuri și proclamații, decrete și comunicate afișate pe zidurile Petrogradului, publicații oficiale, convorbiri cu oameni mari de stat și cu simpli cetățeni de rând — din bogăția de evenimente „fie văzute și trăite”, „fie confirmate de mărturii demne de crezare” — John Reed, preocupat să stabilească cu strictețe adevărul, extrage numai ceea ce este caracteristic, numai trăsăturile esențiale, descriind pregnant, în mod veridic, primele zile ale revoluției. „După cum istoricii cercetează arhivele și izvoarele în căutarea celor mai mici amănunte ale istoriei Comunei din Paris — spune el — ei vor voi să știe ce s-a petrecut la Petrograd în noiembrie 1917, să cunoască spiritul care anima poporul, să afle cum arătau, vorbeau și acționau conducătorii lui. Acest lucru l-am avut în vedere când am scris cartea de față”.

În același timp însă, în stabilirea adevărului, John Reed este departe de a descrie

evenimentele istorice în mod obiectivist, de a privi aceste evenimente deasupra claselor și a taberelor politice. „În focul luptei, scrie el, simpatiile mele nu au fost neutre. Dar povestind istoria acelor mărete zile, m-am străduit să privesc evenimentele cu ochii unui cronicar conștiincios, dornic să consemneze adevărul”.

Există în carte unele lipsuri și imprecizii, dar acestea au, cum pe drept se subliniază în *Postfața Editurii de stat pentru literatură politică din Moscova*, „un caracter secundar și nu afectează aprecierea principală a lucrării lui John Reed — un document literar de o remarcabilă importanță, care ne înfățișează adevărul despre Marea Revoluție Socialistă din Octombrie”.

De la primele pînă la ultimele file, *Zece zile care au zguduit lumea* e pătrunsă de un puternic optimism, bazat pe cunoașterea adîncă a realității ruse, pe încrederea scriitorului John Reed în cea mai revoluționară clasă — clasa muncitoare — care în acele zile începuse să-și îndeplinească practic misiunea sa istorică. Optimismul acesta se bazează, de asemenea, pe încrederea autorului în trînicia și perspectivele dezvoltării ulterioare a regimului sovietic. „După un an întreg de guvernare sovietică, scrie el, tot mai e la modă să se vorbească despre insurecția bolșevicilor ca despre o aventură. A fost într-adevăr o aventură, și încă una dintre cele mai minunate din cîte a trăit vreodată omenirea; ea a năvălit în istorie călăuzind masele muncitoare și mizînd totul pe năzuințele profunde și mărețe ale acestora”.

Cartea lui John Reed dă o viziune de ansamblu a luptei pentru putere duse de proletariatul din Petrograd și de masele populare pătrunse de propaganda revoluționară; forța acestor mase, forța poporului, adevăratul creator al istoriei, reiese puternic mai ales din redarea ședințelor extraordinare și a debaterilor Congresului Sovietelor, din prezentarea mitingurilor și întrunirilor înfierbîntate de discuții aprinse, din descrierea primelor bătălii și acte de eroism ale matrozilor și ostașilor din gărzile roșii. Deosebit de semnificative — în privința aceasta — sînt, de exemplu, și acele părți bogate în imagini artistice, în care John Reed se vedește maestru al genului publicistic și care alternează deseori cu pagini de „cronică” ce cuprind fragmente de discursuri, citate din proclamații sau

decrete, caracterizări și generalizări ale autorului. Așa sînt, de pildă, portretele oratorilor soldați și țărani, așa este descrierea scenei dinainte de lupta de la Pulkovo împotriva lui Kerenski, cînd un puhoi uriaș de oameni — bărbați, femei și copii cu puști, rîngi de fier, rulouri de sîrmă, purtînd peste hainete de lucru benzi de muniții — pornise în direcția barierei Moscovei, cînd „Proletariatul revoluționar ieșise să apere cu pieptul capitala Republicii muncitorești-țărănești”. Sau scena din Congresul Sovietelor, după ce s-a votat *Apelul către popoarele și guvernele tuturor țărilor beligerante*, cînd s-a intonat Internaționala și marșul funebru, „acel cîntec tărăgănat, melancolic și totuși maestos, atît de rusesc și atît de mișcător” . . . „expresie a sufletelor acestor mase obidite ai căror delegați se întruniseră în sală, făurind din viziunile lor confuze o Rusie nouă și poate chiar mai mult . . .”. Sobru și în același timp deosebit de impresionant e povestită procesiunea funebră și înmormîntarea, de un tragism zguduitor, lîngă zidurile Kremlinului, la Moscova, a celor 500 de proletari morți pentru revoluție. „Mi-am dat seama — spune John Reed în încheierea acestei descrieri — că evlaviosul popor rus nu mai avea nevoie de preoți pentru a cere împărăția cerurilor. El își făurea pe pămînt o împărăție mai luminoasă decît fi putea oferi cerul, o împărăție pentru care e o fericire să mori”.

Subliniind aportul uriaș, hotărîtor, al poporului rus, al maselor, în desfășurarea primelor zile ale revoluției, John Reed nu picarde însă din vedere rolul organizator al sovietelor — în special al celui din Petrograd — și al Comitetului militar-revoluționar de la Smolnii — „dynam supralîncărat care scăpăra scînteii” — marele rol al partidului bolșevicilor, exponent al voinței proletariatului și al maselor de țărani și soldați, adevăratul inspirator și conducător al Marii Revoluții, legătura lui indestructibilă cu masele populare radicalizate „Consider că bolșevicii, scrie John Reed, departe de a fi o forță distructivă, reprezintă singurul partid din Rusia care are un program constructiv și totodată suficientă forță pentru a-l traduce în viață” . . . „Bolșevicii n-au cucerit puterea nici prin compromisuri cu clasele avute sau cu alți lideri politici, nici prin împăcarea cu vechiul aparat de stat, dar nici prin violența organizată a unei mici clici. Dacă masele din întreaga Rusie n-ar fi fost pregătite pentru insurecție,

aceasta ar fi eșuat. Bolșevicii au avut succes numai fiindcă au adus la îndeplinire aspirațiile profunde și simple ale celor mai largi pături populare, fiindcă le-au chemat să-și pună umărul la răsturnarea și distrugerea vechiului edificiu, fiindcă după aceea, în mijlocul ruinelor fumegînde, au conlucrat cu aceste mase la ridicarea noului edificiu . . .”.

Figurile conducătorilor revoluției sînt conturate, portretizate — deși doar din cîteva trăsături, bine precizate însă — cu deosebit talent. Dintre ele se detașează — în primul rînd — figura lui Vladimir Ilici Lenin: „Un om simplu care nu dădea impresia de a fi un idol al mulțimii, deși era iubit și venerat cum au fost, poate, puțini conducători în istorie. Un conducător neobișnuit al poporului, conducător datorită exclusiv minții sale, fără aere de superioritate, fără toane, intransigent și inflexibil, neavînd predilecție pentru fraze de efect, dar cu o mare capacitate de a explica în cuvinte simple idei profunde, de a analiza o situație concretă. Un mare curaj intelectual îmbinat cu multă agerime a minții”.

În opoziție cu forțele progresului și ale revoluției — masele revoluționare, sovietele, comitetele militar-revoluționare, partidul bolșevicilor — stă, de partea cealaltă a baricadei, întreaga adunătură a dușmanilor revoluției — de la octombriști și cadeți pînă la socialiștii conciliatori și tot felul de capitularzi — precum și instituțiile și organizațiile pe care se bazau. Tabloul complex al contradicțiilor societății, al vieții politice din ajunul și din primele zile ale revoluției, trăsăturile cele mai caracteristice și frămîntările celor două tabere în luptă, ura implacabilă dintre ele sînt redade de John Reed în mod veridic și cu deosebit talent. În lupta dintre cele două tabere aveau să obțină, inevitabil, victoria — și John Reed în cartea sa ne demonstrează lucrul acesta foarte convingător — forțele de neînving ale revoluției.

Cartea lui John Reed, „crîmpei de istorie concentrată”, de istorie așa cum a văzut-o el — prima carte care a oglindit în literatura mondială tabloul revoluției și al nașterii dictaturii proletariatului — rămîne tot atît de actuală și acum, la o jumătate de veac de cele zece zile care au zguduit lumea, cînd noua orînduire socialistă cuprinde aproape un miliard de locuitori al globului pămîntesc.

Gh. C.

CONSTANTIN C. GIURESCU, *Principatele române
la începutul secolului XIX. Constatări istorice, economice și statistice
pe temeiul hărții ruse din 1835*

Editura științifică, București, 1957, 318 p. + 2 pl.

Avem pînă azi puține lucrări de valorificare a vechiului material cartografic privitor la Țările Române. Acest teren comun istoriei și geografiei a atras rar pe cercetători, care de obicei au căutat aici numai unele informații și referințe limitate. Iată de ce este cu atât mai remarcabilă activitatea autorului, care și în trecut a descris hărți vechi și a folosit amplu asemenea izvoare în studii și sinteze. Dar, atât prin bogăția de conținut, cât și prin greutatea de lectură, harta rusă din 1835 i-a pretins un efort incomparabil mai mare decît cercetările precedente. Este de altfel în afară de îndoială că această descriere reprezintă cea mai întinsă operație de acest fel, din cîte s-au făcut la noi pînă acum.

Harta rusă a avut două ediții, dintre care a fost cunoscută mai întîi cea din 1853, pe care a descoperit-o la Berlin G. Vilsan. După caracterizarea lui, ea este „probabil cea mai bună lucrare cartografică a rușilor în Principate... poate cea mai frumoasă hartă a timpului asupra țărilor românești”. Ediția din 1853 a folosit mai tîrziu lui Vintilă Mihăilescu pentru cercetarea amănunțită a distribuției și creșterii populației în Cîmpia Romînă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Prima ediție a hărții a rămas în schimb nefolosită, deși se găsea de multă vreme în colecția Academiei.

Autorul și-a împărțit lucrarea în cinci părți, din care primele patru reprezintă studiul introductiv, unde se cercetează un larg cerc de probleme legate de conținutul hărții; iar cea de-a cincea cuprinde descrierea propriuzisă a acestora, plus un număr de documente inedite, privitoare la condițiile în care au lucrat cartografii.

Harta cuprinde 10 planșe și înfățișează Principatele Romîne, Basarabia, Dobrogea, și Peninsula Balcanică, pînă la Marea de Marmara. Dar, pe cînd pentru Moldova, Țara Romînească și regiunea Babadag s-au făcut cu acest prilej „ridicări militare”, Serbia Bulgaria și Rumelia sînt înfățișate numai după „recunoașteri pe teren”. A fost lucrată la scara 1 : 420 000, adică la o scară incomparabil mai mică decît a altor hărți vechi ale țărilor romîne; căci, de exemplu cea ridicată de austrieci la 1790 pentru Moldova dintre Carpați și Siret are scara 1 : 28 800. Totuși, pe acest spațiu cartografic redus, au fost însemnate — numai

pentru Moldova și Muntenia, în afara celorlalte elemente — 7798 așezări omenesti, din care cele mai multe au alăturate cifre statistice. Ridicările și execuția în manuscris s-au făcut între anii 1828 și 1832, sub conducerea colonelului Ditmars.

Observațiile privitoare la cuprinsul hărții reprezintă aproape jumătate din întinderea întregii lucrări (p. 28—183). Cu toate acestea autorul ne previne că n-a avut intenția să facă o expunere completă a tuturor elementelor din hartă, mărginindu-se să insiste numai asupra așezărilor omenesti. Dacă numele munților n-au fost însemnate de cartografi decît pentru partea meridională a lanțului carpatic, în ce privește apele, harta este de o „bogăție extraordinară. Sînt notate și cele mai mici pîraie și gîrle, iazuri și bălți, ba chiar și multe fîntni și puțuri”. Cercetînd toponimia din „bălțile” Dunării, autorul constată că, cu toată dominația turcă îndelungată și cu toate că pescarii turci își exercitau și ei îndelnicirile aici, „toponimia a rămas romînească, fără vreo influență din partea stăpînitorilor politici. O concluzie asemănătoare se poate trage și în privința Deltei, unde influența turcă în toponimie e disparentă față de cea romînească și cea rusă”. Atrage atenția numele ostrovului Vinitic, pe care îl observase și Vilsan, „adică al Veneticului sau Venețianului, amintire din veacurile XIII și XIV. cînd Venețienii își aveau aici la gurile Dunării, contoarele lor comerciale”. Se adaugă și alte observații despre vechimea și originea numelor de locuri de la Dunărea de jos : însă din nefericire greșelile hărții în redarea nomenclaturii, care, după cum se va vedea, sînt foarte numeroase, dau un caracter aleatoriu unora dintre concluziile ce se pot trage pe această bază. Harta ne ajută să cunoaștem de asemenea anumite modificări din rețeaua noastră hidrografică, fie că este vorba de schimbări naturale în cursul unor rîuri ca Siretul, Ialomița și Argeșul, sau de cele datorite omului, pe care le evocă, între altele, numele *Răstoaca*, dat unor sate sau cursuri de apă.

Pădurile pot fi la rîndul lor studiate cu ajutorul acestei hărți. Autorul descrie masivele mai importante, urmărind și bogata toponimie în legătură cu pădurea din întreaga țară. Mi se pare că s-ar putea stabili un paralelism între numele codrului dintre Argeș și

Mostiște, însemnat și în hartă, *Cernuleasa* (în traducere: *pădurea neagră*) pe care îl constatăm documentar încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea — și *Teleorman* (literal *pădurea neună*): în ambele cazuri avem de aface cu păduri de cîmpie, care barau marele drum de trecere din lungul Dunării, botezate, în cazul întii, de slavi, iar în cel de-al doilea, de cumani.

Hotarele Principatelor, ca și cele ale județelor și ținuturilor de la 1835, sînt amănunțit descrise de autor (p. 51 și urm.) în comparație cu evoluția lor ulterioară. Același lucru trebuie spus despre orașe și țirguri, pentru care harta constituie un izvor informativ important, deoarece dă — ca și pentru sate — numărul curților sau al gospodăriilor pe care le cuprindeau. În ordinea mărimii, primele orașe din Țara Românească erau: București cu 10 074 curți, Ploiești cu 3179, Craiova cu 2377 și Brăila cu 1387; iar în Moldova: Iași cu 6092, Botoșani cu 3648, Bîrlad cu 1877 și Galați cu 1721.

Satele și cătunele (p. 82 și urm.) sînt „incontestabil partea cea mai bogată și mai interesantă a hărții”. În Muntenia numărul lor e de 4094, iar în Moldova de 2439, ceea ce înseamnă că harta din 1835 cuprinde un număr apreciabil mai mare de sate și cătune, decît alte izvoare ale aceleiași epoci. Ordinea de mărime a acestor așezări este cercetată în trei județe — așadar numai printr-un sondaj statistic, — ajungîndu-se la concluzia că majoritatea absolută a așezărilor rurale sînt cele mici, „în special de tipul 21—50 și 51—100 gospodării”. Satele mijlocii (pînă la 200 curți) și cele mari, care depășesc această cifră, erau mai numeroase la cîmpie. În mod excepțional se întîlneau și sate mai mari de 400 curți, care cuprindeau deci un număr mult mai important de locuitori decît o sumă de țirguri și orașe, a căror calitate de așezări urbane nu se datora prin urmare volumului lor demografic, ci altor rosturi, în special celor economice. (Curtea de Argeș avea atunci abia 172 curți, Urziceni 122, Oltenița 82).

În legătură cu numele satelor se face constatarea judicioasă că, pe cînd satele de rumîni, sau, mai tîrziu, de clăcași, își schimbau adesea numele, de oarece în multe cazuri locuitorii lor se risipeau, satele moșnenești și-au păstrat denumirea veche, întrucît în acest caz fugarii se întorceau totdeauna la vetrele lor. Sînt examinate de asemenea celelalte cauze ale schimbării numelor: inițiativa oficialității, a unor proprietari sau a locuitorilor înșiși. Înlocuirea numelor nepotrivite, frecventă în cursul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, este explicată prin schimbările ce se produc acum în societatea și administrația românească. Contemporană cu

aceste schimbări, harta înregistrează de obicei arbele nume, punînd pe cel vechi în paranteză. Cu privire la numirile scatologice sau pornografice (p. 94—95 și 134), pe care le întîlnim mai ales în cîmpie, unde se concentraz uneori în insule, se poate adăuga că în regiunile moșnenești compacte asemenea numiri sînt foarte rare sau lipsesc cu desăvîrșire.

Analizînd fenomenul roirii satelor (p. 99—100), autorul socotește că satul *Cîmpulungeni* din Buzău ar fi roit din *Cîmpulungul Mușcelului*, „din preajma sau de la marginea orașului”. Asemenea emigrări în masă, la mari distanțe, sînt în orice caz excepționale și mi se pare că nu pot fi admise decît în fața unor informații istorice directe: numele singur nu formează dovada. Este mai probabil că numele satului buzoian s-a născut într-o arie locală, ca și *Cîmpulungeanul*, numele muntelui din apropiere, ambele constatate documentar la 1526. Tot astfel *Vintileanca* (de lîngă Mizil) nu presupune o roire din satul *Vintilă Vodă* (de pe Slănic), ci este doar moșia mănăstirii cu acest nume, cum rezultă din catagrafia inedită de la 1831. Moșia și satul și-au luat numele de la mănăstirea proprietară, după cum *Cotrocenca* din Ilfov s-a numit așa de la mănăstirea Cotroceni, *Mărgineanca* din Ialomița de la mănăstirea Mărgineni etc. (Relațiile de proprietate se dau în aceeași catagrafie). Nu se poate admite nici că *Slobozia Tohăneanca* din județul Săcueni, „a fost întemeiată cu romîni ardeleni din satul Tohanul vechi sau nou de lîngă Brașov” (p. 102), numai fiindcă în hartă i se dă și un al doilea nume: *Ungureni Sudiți*. *Tohăneanca*, nume relativ recent, este moșia — la drept vorbind parte de moșie — a vechiului sat *Tohani*, din imediată sau apropiere și se afla, la 1831, în stăpînirea acelorași boieri, care făcuseră pe această parte slobozie de ungureni.

Ca și alte izvoare ale epocii, harta din 1835 arată o remarcabilă concentrare a sloboziilor în ambele țări la hotarul dintre Muntenia și Moldova. După cum constată autorul (p. 101) „era în interesul domniei să fie bine populată această regiune de margine spre a supraviețui mai ușor zisul hotar, spre a împiedica trecerile furișe de oameni și mărfuri”. Dar, în afara interesului de priveghere și control existent desigur și la celelalte hotare, aici se mai pot desluși alte cauze. Regiunea aceasta a fost pustiită periodic de războaie, poate mai mult decît oricare alta din Principate, căci pe aici era drumul de trecere și adeseori teatrul de luptă al armatelor ruseturce. Spre Dunăre, în Țara Românească, se întindea Bărăganul, așa încît întreaga regiune era slab populată, iar moșiile, în cea mai mare parte boierești, — casa lui Ipsi-

lanti avea la 1831, numai în plasa Bălții din R. Sărat, 8 sate — nu puteau fi puse în valoare din cauza lipsei brațelor de muncă. Cu toate că sloboziile nu aduceau imediat venituri vistieriei, statul avea și el interesul să atragă oameni pe aceste locuri goale; dar folosul mare era al stăpînilor de moșii pentru care dreptul de a face slobozie constituia un privilegiu. De aceea, de o parte și de alta a acestui hotar, domnia și boierii s-au întrecut să atragă prin scutiri pe sătenii din ealaltă țară.

Apartenențele sociale, fiscale, militare, administrative și juridice ale satelor, ogîndite în toponimie, sînt cercetate de asemenea amănunțit. Remarc că (la p. 116) autorul a avut dreptate să se îndoiască dacă numele satului *Vai de Et Rumîni* din Vilcea avea accepțiune socială: este vorba de marea sat ungurenesc care se numește azi *Vaideeni* și deci opoziția exprimată în numele celor două sate care l-au compus, nu se făcea între „rumîni” și moșneni, ci între romîni și ungureni. În legătură cu *Aleșii lui Mihai Vodă*, sat din preajma Bucureștilor, care în hartă are și un al doilea nume: *Țigănia*, se adaugă următoarea glosă (p. 120): „Mihai Vodă s-ar putea să fie și Mihai Viteazul, dar și unul din voievozii cu acest nume ai veacului al XVIII-lea, adică Mihai Racoviță sau Mihai Șuțu”. Revenind (la p. 172), el subliniază că eponimul satului e, probabil, Mihai Sutzu „domnul fanarlot care a stăpînit în trei rînduri în Muntenia”. În realitate „Mihai Vodă” e mănăstirea cu acest nume din București care (cum rezultă și din cartografia de la 1831) își avea aici țigănia. O nedumerire asemănătoare se exprimă — în capitolul despre urmele arheologice și amintirile istorice care se desprind din cercetarea hărții — în legătură cu satul *Cioara Radu Vodă* din Ialomița (p. 171): acolo avem de a face cu stăpînirea mănăstirii Radu Vodă din București.

Multe din capitolele acestei lucrări ar fi ciștigat desigur dacă se adăugau, lângă comentarii și potrivit cu natura informațiilor, hărți, cartograme și tabele statistice; căci hotarele județelor, întinderea pădurii, densitatea populației etc. nu se pot înțelege bine decît cu ajutorul hărții; iar ordinea de mărime a așezărilor omenești e mai ușor de concretizat în tabele.

Dar obiecția de metodă cea mai gravă ce se poate aduce acestei lucrări privește partea care cuprinde transcrierea hărții, adică operația de editare propriu-zisă a acesteia. În legătură cu chipul în care nomenclatura topică a fost reprodusă în hartă, editorul însuși observă, pe de o parte (p. 25), că echi-

pele de topografie au notat „aceste nume așa cum le-au auzit pronunțîndu-se de către localnici” — ceea ce explică forme ca: *Chetrișu* pentru *Pietrișu*, *Rîchile* pentru *Rîpele* etc. — dar adaugă îndată că, alături de forma populară, topografiile ajungeau să cunoască și să consemneze forma oficială, comunicată lor în scris, o dată cu relațiile statistice de care aveau nevoie. De aici a rezultat „o împestrițatură de forme”, ceea ce explică faptul că „în una și aceeași regiune găsim trecute pe hartă ambele forme... și cea populară și cea cultă”. Această situație este complicată prin împrejurarea că „topografia, fiind ruși, au transcris o serie de nume fiind seama de particularitățile limbii și ortografiei lor”. Astfel, topice care în romînește înfățișează pluralul, cu terminația *-ați-ani-eni,-i*, sînt rediate cu *-a* final, cum fac unele nume la plural în rusește: *Tuchelafa* pentru *Tuchelafi*, *Cudalba* pentru *Cudalbi*; dar o altă parte din aceeași categorie, apar în hartă cu terminația corectă. În același fel „sunetul *h* la începutul unor topice este redat prin *g* potrivit iarăși regulilor limbii ruse”. S-a scris deci *Gasan* pentru *Hasan*, *Ghirlău* pentru *Hirlău*. „Întîlnim însă și nume transcrise cu *h* inițial, ca în romînește”. De asemenea sunetul *l* la începutul cuvintelor „dar cteodată și în interiorul lor” este transcris în multe cazuri cu *o*, potrivit aceleiași ortografii (*Moxut* pentru *Marut*, *Covadinești* pentru *Cavadinești*), iar sunetele *ă* și *î* sînt rediate sau corect, sau cu *o* și *i*. Toate acestea denunță o adîncă inconsecvență în redarea topicelor, firească la un grup mare de cartografi și gravori străini, care nu înțelegeau nomenclatura ce urma să fie cuprinsă în hartă. Același motiv explică și erorile propriu-zise, care în nenumărate cazuri deformează în așa fel numirile, încît fără ajutorul hărții puse în comparație cu alte hărți, sînt imposibil de recunoscut.

Să vedem cum a procedat editorul spre a remedia această situație, care împiedică în chip esențial valorificarea informațiilor cuprinse în hartă. În capitolul în care analizează felul cum a fost lucrată aceasta, el precizează că a dat în note „erorile de transcriere ale numelor de așezări omenești” (p. 27), iar în fruntea listelor de nume (p. 205 — 207), previne din nou pe cititor că a îndreptat greșelile de înregistrare sau gravare și formele rusești nepotrivite, indicînd totodată și instrumentele suplimentare ce i-au servit „pentru identificarea numirilor diformate, nesigure”.

Din păcate editorul n-a lucrat totdeauna după normele pe care singur le-a considerat corecte, mărgînindu-se în cele mai multe cazuri să translitereze numirile din hartă. De aceea,

Într-o proporție destul de mare, cartea sa cuprinde, atât în comentariu, cât și în anexe, o nomenclatură topică ce n-a existat, în realitate, niciodată și care este așa zicând, o variantă grafică la care s-a ajuns printr-un cumul de erori. Iată, de pildă, cum arată greșelile mai evidente din două județe, Mehedinți și Argeș (am dat la început forma coruptă a hărții și a ediției, iar în paranteze pe cea reală, atestată atât prin documente vechi, slave și românești și acte contemporane cu harta, cât și prin hărți istorice și moderne),

Județul Mehedinți :

Adunații ot Tliea (Adunații ot Teiu, azi Adunații Teiului), Apa Negrea (Apa Neagră), Arbotești (Albuțești), Babaita (Bobaița), Bașcova (Bașcon), Bela (Vela), Brabovo (Brabova), Bucești (Buicești), Clinovul (Cleanovul), Dejarași (Degerași), Delboșița (Dlbocița), Desaragi (Desărași), Ditrarii de Sus Jemani (Ditrarii de Sus Gemeni), Dobrovo (Dobra), Hinovo (Hinova), Imoga (Imoasa), Jigujeni (Zegujani), Jirosa (Igroasa), Mardașișu (Smtrdășeșu), Mărișești (Mărășești), Miliota (Miluta), Ponorti sau Poportii (Ponoarele), Rudăria (Rudari), Rudica (Rudina), Runcu-Rediu (Runcurelu), Sacariciu (Securicea), Selitracu (Sălătrucu), Sipanești (Juptnești), Ttrllești (Titerlești), Terbeș (Gebleşti), Terioaia (Tirioiu), Vinja (Vinju), Vornicioara (Vtrbicioara), Voeni (Văeni), Voziolești (Văgiulești).

Județul Argeș :

Alipia (Lipia), Batomirești (Balomirești) Btrbalani (Bărbăłani), Bogdanui (!) Moghindaneni (Bogdanu i Mogndăneni copiat probabil după o informație scrisă), Borești Cecanești (Bărăști Cicănești), Cleici (Bleici), Galișești (Gălășești), Ghillofani (Gillofani), Gonațești (Ionicești), Măciurenii (Măgurenii), Munei (Măcăi), Rachișelu sau Racoșelu (Răchișelele), Rădiusa (Redioasa), Rțleșu — sau Richeleșu — Veroșu (Rțleșu Vieroșului), Tolotreni (Golotreni), Valea Mırlea (Valea Mărului).

Nu am cuprins mai sus o întregă categorie de numiri, care apar și ele într-o curioasă formă străină. Cartografiile au redat de obicei sunetul ă, atât de frecvent cel puțin în toponimia munteană, prin a, și această formă a fost primitivă și de editorul hărții. El a scris de aceea : *Bădiceni, Bănești, Bărbătești*, în loc de *Bădiceni, Bănești, Bărbătești*, cum se constată că s-au auzit — și se aud și azi — aceste topice.

Nu numai numele satelor, dar chiar cele ale unor mănăstiri și schituri au fost reproduse cu forma greșită din hartă. Astfel, în județul Dimbovița, *Abuna, Afusa și Buloia* snt

respectiv *Bunea, Fusea și Buloiu*; iar în Buzău, *Ploști e Ploștina*.

Date fiind gravele erori de înregistrare ale hărții ar fi fost absolut necesar ca editorul să adauge, lângă fiecare topic corupt, forma corectă, deoarece pe aceasta nu o poate stabili decât cel ce lucrează cu harta în față și o compară cu alte hărți unde se găsește figurat elementul geografic respectiv. Reținerea formei din hartă care în rare cazuri oglindește, cum s-a observat, pronunțarea locală, ar fi pus pe cititor în situația de a putea controla identificările și ar fi folosit lingviștilor. Lipsind aceste indicații, munca editorului nu folosește totdeauna celui ce vrea să afle dacă o anumită așezare figurează sau nu în hartă. Dar faptul că nu s-a restituit topicelor forma corectă — operație de bază a oricărei lucrări de acest fel — a împins pe editorul însuși către considerații și încheieri greșite. Astfel în comentariul despre toponomia din „bălțile” Dunării (p. 32—33) se spune : „*Beruea* poate să vie dintr-o veche numire tragică : pe malul Dunării, în Dobrogea, era acum două mil de ani, așezarea de la Berhoe; o alta cu același nume se afla în sudul Peninsulei Balcanice la vest de Salonic... Nume ca *Meloea*... și attea altele din lista de mai sus trimit la epoca îndepărtată a evului mediu, când nu se întemeiaseră încă Muntenia și Moldova”. *Beruea* este însă *Băruiu*, nume probabil cuman; iar *Meloea* e românescul *Merloaia*. Pentru aceeași regiune ediția păstrează formele corupte : *Bumbacoe* pentru *Bumbăcoia*, *Blașceana* pentru *Vlășceana*, *Libodoiu* pentru *Lebădoiu* etc. În altă ordine de idei, autorul ajunge la unele concluzii privind schimbarea numerelor de sate din județul Argeș între 1835 și 1888, întemeindu-se pe faptul că în harta rusă s-ar găsi 30 de sate care nu mai figurează în dicționarul geografic al acestui județ. Dacă se compară însă lista acestor sate (p. 98, n. 3), cu cele arătate mai sus pentru județul Argeș, se vede că cel puțin formele : *Alipia, Batomirești, Btrbalani* (așa în notă), *Cleici, Ghillofani, Gonațești, Măciurenii, Munei, Tolotreni* și *Valea Mırlea* snt forme corupte, care acopăr nume de așezări omenești existente și azi (*Balomirești* s-a schimbat însă în *Balomireasa*). Alte erori care trebuie îndreptate, din textul studiului introductiv snt : *Olșet* p. 60 (*Ulnet*); *Mihacești* p.60 (*Melicești*), *Galicuța* p. 61 (*Galicuța*), *Helbudu* p. 66 (*Hăbudu*), *Zapoga* p. 66 (*Zănoaga*), *Cercelu* p. 66 (*Celaru*), *Moroșani* p. 67 (*Mitrșani*), *Adunații Tna* p. 103 (*Adunații Tifa*), *Baseni* p. 108 (*Băbeni*), *Rojești* p. 112 (*Rojăștea*), *Neru* p. 115 și 118 (*Mierea*), *Luzii Trapezița* p. 119 (satele apropiate *Lazu* și *Terpezița*), *Maroțina* p. 135 (*Marotinul*) etc.

Orientarea în lăuntru materialului prezentat în ediție este mult îngreuiată și prin împrejurarea că nu se dă — nici măcar printr-un indice — indicația vreunei împărțiri teritoriale cunoscute azi. Toponimicele extrase din hartă sînt grupate alfabetic potrivit împărțirii administrative din 1835, indicîndu-se cu alte cuvinte — ca singure elemente de orientare — județe și ținuturi dispărute de peste un secol: Săcueni (și chiar raiaua Brăilii) în Țara Românească, Hirlău, Cîrligătura și Herța în Moldova. Azi, geografia acestora formează însă obiect de studiu, cum se vede și din introducerea lucrării; dar chiar în cazul cînd este vorba de județe care s-au păstrat pînă la 1950, evoluția lor teritorială în cursul timpului

face total ineficientă referirea la ele pentru probleme de amănunt. Nu s-a adăugat vreo lămurire suplimentară nici în ce privește așezările dispărute, — care trebuiau evident localizate în funcție de elemente geografice cunoscute — și nici pentru satele omonime din același județ, așa încît este imposibil de hotărît căreia dintre acestea urmează să i se atribuie una sau alta din datele statistice care însoțesc, în hartă, numele lor.

Cele semnalate mai sus împiedică valorificarea deplină a remarcabilului efort pe care lucrarea aceasta l-a cerut autorului. Ele s-ar putea remedia cu prilejul unei ediții viitoare.

Ion Donat

NOTE BIBLIOGRAFICE

BIBLIOGRAFIA STORICA NAZIONALE Anno XVII, 1955

Bari, G. Laterza, 1957, XXVII + 195 p.
(Giunta centrale per gli studi storici)

Sub redacția prof. *Raffaele Belvederi*, *Gastone Manacorda* și *Luigi Morelli* s-a publicat în anul 1957 volumul al 13-lea (corespunzător celui de-al 17-lea an de apariție) al bibliografiei italiene. Volumele precedente publicate pînă în anul 1956 au fost redactate pentru perioada 1939—1954. Cu excepția celui de-al 5-lea volum care cuprinde anii 1943—1946 (notat: V—VIII) și al celui de-al șaselea (notat: IX—X), care organizează materialul istoriografic publicat în perioada 1947—1948, restul volumelor redau materialul grupat corespunzător fiecărui an în parte (anul I pentru 1939, anul II pentru 1940 etc.). Bibliografia a fost redactată sub îngrijirea Comitetului pentru studiile istorice din Italia.

Lucrarea semnalează materialul istoriografic (cărți și articole) publicat în Italia în cursul anului 1955. Sînt consemnate de asemenea și cea mai mare parte a recenziilor critice, tipărite în diferite reviste de specialitate. S-au omis din această categorie numai notele de simplă semnalară bibliografică, fapt pe care îl menționează de altfel și prefața volumului. Trebuie să remarcăm în această ordine de idei, că au fost incluse în bibliografie și recenziile critice, care au prezentat o lucrare tipărită în străinătate de un autor străin. În acest caz, alăturat notiței bibliografice privitoare la recenzia respectivă, se adaugă într-o indicație bibliografică suplimentară datele cărții prezentate în recenzia menționată. Pentru lucrările care strîng în cadrul lor mai multe studii, notița bibliografică semnalează după paginarea, cuprinsul volumului respectiv, în ordinea publicării acestor studii.

Lucrările consemnate în *Bibliografia storica nazionale* au fost incluse împreună cu cele-

alte studii publicate în Italia în perioada respectivă în *Bollettino delle pubblicazioni italiane ricevute per diritto di stampa*, publicație editată de *Biblioteca nazionale centrale di Firenze* precum și în *Libri e riviste. Notiziario bibliografico mensile*, e o publicație editată sub auspiciile Centrului de documentare al Președenției Consiliului (*Centro di Documentazione della Presidenza del Consiglio*).

Indicația bibliografică este redactată în general conform criteriilor adoptate de Bibliografia internațională a științelor istorice. Recenziile sînt semnalate prin semnul *Rc.* așezat în fața fișei bibliografice. Datele recenziei sînt adăugate indicațiilor lucrării recenzate și sînt strînse sub numărul de ordine rezervat studiului respectiv. Titlurile periodice cuprinse în cadrul bibliografiei sînt redată abreviat, de asemenea, conform normelor stabilite de Bibliografia internațională a științelor istorice. S-au cercetat pentru materialul istoriografic publicat în anul 1955 311 titluri periodice (cu caracter istoric, economic, politic, juridic etc.). Lista periodicelor cercetate este prezentată în ordine alfabetică la începutul bibliografiei.

Materialul grupat în 3 399 indicații bibliografice este sistematizat după o schemă de clasificare adaptată Bibliografiei internaționale a științelor istorice. Principalele capitole ale materialului bibliografic sistematizat sînt:

A) *Scienze ausiliarie e sussidi* (1. epigrafia, paleografia, diplomatica, cronologia; 2. metodologia istorică; 3. genealogia, araldica, ordini cavallereschi; 4. numismatică și sfragistică; 5. iconografia; 6. geografia istorică și toponomastica etc.); B) *Opere di carattere generale*; C) *Preistoria*; D) *Storia antica* (1. antico oriente; 2. storia greca ed ellenistica; 3. Storia romana etc.); E) *Medioevo*; F) *Storia dell'età moderna* (sino al 1789); G) *Rivoluzione francese ed età napoleonica* (1789—1815); H) *Età contemporanea* (1815—1918); I) *Avvenimenti e problemi dal 1918 al 1955*.

Lucrarea prezintă de asemenea un indice alfabetic de nume, cu trimerite respective pentru întregul material prezentat, precum și o introducere explicativă. Volumul de bibliografie publicat în 1957 reprezintă nu numai o contribuție la cunoașterea istoriografiei italiene din 1955, el constituie în același timp și un fragment al bibliografiei istorice generale.

P. Simionescu

**BIBLIOGRAFIA POLSKICH PRAC
ORIENTALISTYCZNYCH (1945-1955)**

[Bibliografia lucrărilor polone de orientalistă], Varșovia, 1957, 92 p.

Repertoriul bibliografic editat de Comitetul orientaliștilor din Polonia constituie prima încercare de a reda în mod sistematic principalele contribuții de orientalistă publicate în perioada 1945—1955. Aprecierea activității istoriografiei orientalistice în Polonia s-a mai făcut și în alte împrejurări într-o serie de articole de sinteză, dintre care amintim :

Ananiasz Zajaczkowski, *Orientalistykawprezedechniu X-lecia Polski Ludowej* (un deceniu de orientalistă în Polonia populară); Jan Reychman, *Orientalistyka polska w Okresie X-lecia Polski Ludowej* (un deceniu de orientalistă în perioada Poloniei populare); Jan Reychman, Witold Jablonski, Stefan Strelcyn, Ananiasz Zajaczkowski, *Dix ans d'études orientales en Pologne Populaire*.

Repertoriul publicat în 1957 însumează 707 indicații. El a fost redactat de *Wiesław Kotoński și Barbara Majewska* cu colaborarea altor cercetători ca : *Witold Jabłoński, Eugeniusz Sluszkiewicz, Stefan Strelcyn și Ananiasz Zajaczkowski*.

Lucrarea redă în mod sistematic contribuțiile de orientalistă polonă publicate în țară sau străinătate, consemnând atât materialul științific propriu-zis, cât și materialul de popularizare. Inițial bibliografia ar fi trebuit să se refere la perioada 1944—1954, pentru a determina exact primul deceniu de activitate științifică din Polonia populară. Întrucât în 1944 nu s-au editat lucrări de orientalistă, data inițială a fost schimbată, lucrarea determinând ca limite deceniul cuprins în perioada 1945—1955. În privința lucrărilor de popularizare, trebuie subliniat faptul că bibliografia nu include lucrările publicate de neorientaliști; ea se referă, chiar atunci când consemnează titlurile studiilor mai largi, numai la autorii de specialitate.

În clasificarea materialului, autorii nu au accentuat diferențierea prea mare a capito-

lelor, întrucât aceasta ar fi dus, pe de o parte, la pulverizarea studiilor în capitole tematice secundare și ar fi îngreunat, pe de altă parte, consultarea bibliografiei. Așa, de pildă, capitolul *Orientalismul și Asia de mijloc* semnaleză studiile de turcologie, mongolologică, arabică și iranică, cu excepția studiilor lingvistice. Lucrările de lingvistică arabă au fost inserate în capitolul problemelor de „semitică”, iar lucrările de lingvistică „iraniană” au fost cuprinse în rubrica „indianistică, limbile indo-iraniene”.

Indicațiile bibliografice sînt repartizate în nouă principale grupe : 1) *Publicațiile de orientalistă cu caracter de periodicitate*; 2) *Istoria și organizarea științelor orientalistice. Probleme generale de orientalistă*; 3) *Orientalismul antic*; 4) *Studii privind popoarele Africii*; 5) *Orientalismul apropiat. Asia de mijloc. Studii privind poporul și cultura armeană*; 6) *Indianistica. Lingvistica indo-iraniană*; 7) *Extremul orient*; 8) *Izvoarele orientale privind istoria Poloniei și istoria slavilor. Relațiile europene în special ale Poloniei cu Orientalismul*; 9) *Traduceri din texte orientale*.

Lucrarea prezintă o listă alfabetică de prescurtări folosite, precum și un indice de nume (sau titluri) necesar orientării în tematica bibliografiei. Repertoriul bibliografic, semnând contribuțiile orientalistice în decada 1945—1955, exprimă un aspect important al activității și străduinței istoriografiei polone contemporane.

P. Simionescu

MIRCEA TOMESCU, *Calendarul românesc (1733—1830)*, studiu și bibliografie.

Editura de stat didactică și pedagogică, București, 1957, 154 p.

Lucrarea lui Mircea Tomescu este o expunere istorică și o caracterizare a acestui pitoresc și pasionat soi de publicație care a ținut multă vreme la noi, ca și la alte popoare, locul revistelor (periodice) moderne. Autorul face într-un capitol aparte istorie culturală și istorie literară, discutînd „calendarul străine” ce pătrund la noi și calendarele românești. Prezentarea tuturor calendarelor aflate în colecțiile noastre oficiale, începînd cu primul calendar românesc de la Brașov din 1733 este făcută metodic : calendarele populare, calendarele literar-istorice, calendare de perete și bisericesti.

Un alt capitol studiază rolul cultural social al calendarelor, insistîndu-se și asupra importanței acestor publicații în dezvoltarea gustului literar.

Capitolul care tratează „Calendarul istoric” cuprinde puțin cunoscutele indicații despre: Calendarul de la Viena (1794), Calendarul de la Buda (ale lui Samuel Micu, Gh. Șincai și Petru Maior, Zaharia Carcalechi, Ștefan Neagoe), Calendarul de la București al lui Anton Pann etc.

Autorul dă în facsimil pagini și ornamente deosebite ale calendarelor tipărite sau manuscrise insistând asupra însemnărilor marginale făcute de lectorii de acum două sute de ani.

Studiul lui Mircea Tomescu este urmat de o bibliografie analitică, de rezumate în limbile rusă și franceză și de un indice de nume și probleme.

Emil Manu

INCEPUTURILE RĂSPÎNDIRII TEXTELOR MARXISTE ÎN ROMÂNIA

Editura Academiei R.P.R., 63 p. + 8 f. pl.

Biblioteca Academiei R.P.R. publică — în seria de bibliografii retrospective — lucrarea intitulată *Începuturile răspîndirii textelor marxiste în România*, care cuprinde un studiu introductiv întocmit de Ion Crișan și o bibliografie — sub redacția lui George Baiculescu — a operelor lui Marx și Engels traduse în limba română.

I. Crișan prezintă istoria publicării scrierilor celor doi clasici ai socialismului științific arătând căile de pătrundere în mișcarea muncitorească din țara noastră. Deși în perioada de care s-a ocupat autorul (1871—1944), răspîndirea doctrinei marxiste a fost îngreunată de prigoanele autori tărilor precum și de acțiunea elementelor oportuniste, totuși influența, pe care a avut-o în formarea și educarea ideologică a muncitorilor români, a fost importantă. Revoluția din Octombrie și, o dată cu ea, intensificarea spiritului revoluționar al mișcării muncitorești, aduce o răspîndire mult mai largă a operelor marxiste. Autorul urmărește cu multă atenție această desfășurare în publicațiile vremii, întregind studiul de față cu numeroase citate și aprecieri.

Partea a doua a lucrării este alcătuită din trei subcapitole: traduceri și prelucrări din Karl Marx, din Friedrich Engels și din operele lucrate în comun, la care se adaugă și o bibliografie despre viața și opera marilor corifei ai socialismului științific.

Lucrarea cuprinde în facsimil planșe și reproduceri deosebit de interesante din presa muncitorească a timpului.

Ana Ioachim

I. DUICEV, *Изучение в Болгарии, древнеславянской и древнеболгарской литературы за 1945—1955 гг.*

Academia de științe a U.R.S.S., în „Lucrările sectorului de literatură veche rusă a Institutului de literatură rusă”, XIII, 1957, p. 601—615.

Articolul semnat de cunoscutul istoric bulgar I. Duicev are un caracter informativ, bibliografic și prezintă un interes și pentru cercetătorii în domeniul slavistici din țara noastră. Cu lux de amănunte, autorul trece în revistă cărțile și articolele cercetătorilor bulgari închinat studiilor literaturii vechi slave și bulgare apărute în perioada 1946—1955, grupându-le în jurul citorva probleme centrale.

Subliniind că în totalitatea lor, studiile publicate constituie o reală contribuție în acest domeniu, I. Duicev arată că unele dintre ele aduc materiale noi, altele schițează calea către rezolvarea problemelor de bază ale istoriei literaturii vechi bulgare și slave, sau prezintă o generalizare a cercetărilor anterioare. El constată că atenția cercetătorilor bulgari a fost îndreptată mai ales spre studierea literaturii vechi bulgare, fapt care a făcut ca cercetarea problemelor privitoare la vechea scriere slavă să rămână în urmă.

În concluzie, autorul arată că deși în domeniul literaturii vechi slave și bulgare s-a făcut foarte mult în ultimii ani, totuși, importante probleme au rămas încă nerezolvate. El vorbește de necesitatea unei ediții critice a monumentelor literaturii vechi bulgare, subliniază importanța publicării de lucrări monografice despre diferiți scriitori și diferite opere, despre diferite perioade ale literaturii vechi bulgare și în sfârșit arată că se impune pregătirea și editarea unei istorii complete, științifice a literaturii vechi bulgare.

Șt. Ștefănescu

F. TAILLIEZ, *Jitianul, un chrysobulle de 1689 de Constantin Brancoveanu*, „Orientalia Christiana Periodica”, XVI, 1950, p. 137—176.

C. GIANELLI, *Un atto di Leone Voevoda di Ungro-Valacchia per il monastero della S. Trinità di Bucarest (1631)*. Ibidem, XVIII, 1952, p. 383—393.

F. Tailliez publică un act de danie provenit dintr-o arhivă particulară prin care mănăstirea Jitianului primește în anul 1689 un număr de

25 gospodării de rumâni, pentru a fi despăgubită de lipsa de rentabilitate a unei vămi de trecere peste apa Jiului. Textul actului este precedat de o lungă introducere, destinată cititorilor puțin familiarizați cu istoria țării noastre. Autorul nu se mulțumește cu atât și vrea să aprofundeze unele date ale actului, ajungând deseori la explicații ridicole, mai ales când se ocupă de familiile boierești ai căror membri figurează ca semnatari ai documentului (de ex. leagă numele vistierului Cristea Popescu de patriarhul Miron Cristea I p. 146). În ce privește informația sa istorică, cu o singură excepție (cartea lui T. Bodogae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din sf. Munte Athos*), se oprește în jurul anului 1900.

Actul de dănie cuprinde enumerarea impozitelor de care sînt scutiți țărani în favoarea mănăstirii. Aceștia au în schimb obligația să trimită mănăstirii Sf. Paul de la Athos echivalentul a cinci impozite (haraciul, sama cea mare, dijmăritul, oeritul și vinăritul).

Un act din același an prin care metohul Ciutura și proprietățile sale sînt luate episcopiei Rîmnîcului și date tot mănăstirii Jitianul este considerat de autor posterior actului publicat.

În volumul următor, autorul precizează că unul din boierii care au subscris actul, Bunea vel Sluger, ar fi Bunea Grădișteanu (*ibidem*, XVII, 1951, p. 217—220).

G. Giannelli publică un act cunoscut, care a făcut parte din fondul de documente al Arhivelor Statului, în prezent aflat în Biblioteca Vaticanului (Vat. slav. 65). Domnia soluționează o plîngere a mănăstirii sf. Troița (Radu Vodă) cu privire la situația țăranelui Mihail, fiul lui Coman. Acesta scăpase din șerbie, plătind paharnicului Stoica în vremea lui Alexandru Iliș, suma de 3 aspri. Actul este considerat fals și Mihail cade din nou în șerbie. Documentul prezintă un episod din lupta țărănimii împotriva acțiunilor de aservire ale feudalității.

Publicarea acestor acte aflate în bibliotecă străină este bine venită. În timp ce C. Giannelli, mai prudent, se rezumă la o scurtă descriere paleografică și diplomatică a documentului pe care îl publică, prezentarea lui F. Tailliez despre un act care ridică probleme de imunitate, fiscalitate și legături cu Athosul, dovedește o slabă informare a acestuia atît cu privire la starea de lucruri de atunci cît și de acum, strecurînd unele insinuări tendențioase și dușmănoase.

E. Frances

PIATRA DE MORMÎNT A COMITELUI LAURENȚIU „de LONGO CAMPO”

Emil Lăzărescu a supus în ultimul număr al revistei *Studii și cercetări de istoria artei*, 1—2/1957¹, piatra de mormînt a comitelui Laurențiu de Longo Campo, care e unul din cele mai vechi monumente de artă medievală de pe întinsul Țării Românești de odinioară, și Biserica Bărăției, în care această piatră se păstrează, unui examen critic — un model de sagacitate și de erudiție — care a dus la concluzii extrem de importante. Printr-o cercetare atentă a pietrei care poartă, sub formă de chenar, inscripția: *Hic sepultus est comes Laurentius de Longo Campo, pie me (m) orie. Anno D (omi) ni M^oCCC^o, D-sa a descoperit urmele încă perceptibile ale unui relief dispărut care reprezenta efigia comitelui. Desenul fin al Florentinei Jipescu și Corneliiei Pillat a evocat efigia și pentru noi.*

Această descoperire postulează aducerea unui meșter din Transilvania, căci sculpturile funerare nu erau obișnuite în bisericile noastre, și o așezare mult mai temeinică a unei colonii cîmpulungene din veacul al XIII-lea decît s-a crezut pînă acum.

E. Lăzărescu a dovedit că biserica Bărăției, socotită ca datînd, în forma ei actuală, din secolul al XVIII-lea, e în realitate mult anterioară, cum rezultă în mod nelîndoielnic din inscripția din 1373, menționată de Del Chiaro, și că piatra de mormînt, cîntărind peste 2000 kg, n-a putut fi adusă de la Cloașterul dominican numai pentru a servi ca treaptă de altar. Prin urmare, contele Laurențiu a fost înmormîntat aici și Bărăția, care trebuia deci să fi existat deja în 1300, devine „singura biserică datînd, măcar în parte din secolul al XIII-lea, cunoscută dincoace de Carpați”, iar colonia săsească, condusă de contele Laurențiu, trebuie să fi fost mult mai numeroasă și mai bogată decît s-a crezut pînă acum.

Aceste concluzii deschid noi perspective nu numai pentru studiul începuturilor artei, ci și pentru cercetările asupra apariției statului feudal în Țara Românească.

A. O.

VASILE PÂRVAN, Editura Academiei R.P.R., 1957, 77 p.

La sărbătorirea ce i s-a făcut lui Vasile Pârvan anul acesta — cu prilejul împlinirii a 75 de ani de la naștere — prin conferințe și studii publicate în revistele de specialitate,

¹ Emil Lăzărescu, *Despre piatra de mormînt a comitelui Laurențiu și câteva probleme arheologice și istorice în legătură cu ea în Studii și cercetări de istoria artei*, an. IV—1957, nr. 1—2, p. 109—128.

se adaugă și o mică monografie [apărută de curând în Editura Academiei R.P.R., din seria de bio-bibliografii a Bibliotecii Academiei, alături de altele despre Aurel Vlaicu, David Emmanuel, Traian Lalescu, Em. Racoviță etc.

Lucrarea de față cuprinde datele cronologice cu privire la viața și activitatea lui Vasile Pârvan, un studiu erudit întocmit de acad. prof. Em. Condurachi, precum și o bibliografie a operelor marelui arheolog român.

Autorul precizează condițiile politice și culturale ale României și ale țărilor apusene în care a studiat și a activat valorosul savant; realitatea socială, mediul în care a trăit, intelectualitatea progresistă dinainte și după primul război mondial; personalitatea și munca de mare om de știință, orientarea sa politică și filozofică; structura psihologică și atitudinea lui față de oameni și viață. Subliniind devotamentul cu care a muncit pentru cunoașterea trecutului poporului român, autorul relevă însemnătatea lui Vasile Pârvan în dezvoltarea culturii și istoriografiei românești.

Bibliografia este întocmită de un colectiv al Secției de Bibliografie a Bibliotecii Academiei R.P.R., sub redacția lui George Baiculescu și însușește, în mod cronologic, toată opera științifică a lui Vasile Pârvan între anii 1900—1927, alcătuită din lucrări, studii, prelegeri, conferințe, recenzii, referate tipărite în limba română, precum și în limbile germană, engleză, franceză și italiană, în publicațiile din țară și străinătate. Volumul se încheie cu prezentarea scrierilor oamenilor de știință români și străini care s-au preocupat de viața și opera lui Vasile Pârvan.

Ana Iodchim

FERDINAND LOT et ROBERT FAWTIER,
Histoire des institutions françaises au moyen âge, vol. I.

Institutions seigneuriales, Paris, Presses Universitaires de France, 1957, XII + 438 p.

Ideea de a pune la dispoziția profesorilor și a studenților o istorie a instituțiilor Franței în evul mediu s-a născut în mintea lui F. Lot în urma epuizării manualului lui Achille Luchaire apărut în 1892. Pentru a da posibilitatea studierii instituțiilor medievale franceze, la facultățile de istorie, autorii au decis să scoată 4 volume împărțite astfel: 1) Instituții senioriale; 2) Instituțiile regalității; 3) Instituțiile bisericii franceze; 4) Instituțiile parohiale și urbane. Prezentul volum cuprinde marile state feudale: ducatul Normandiei, instituțiile imperiului plantagenet, statul toulousian, Auvergne, Champagne, drepturile regalității în Dauphiné de la origine pînă la sfârșitul secolului al XV-lea, instituțiile duca-

tului Aquitaniei de la origine pînă la 1453, instituțiile feudale în Gasconia în evul mediu, instituțiile ducale în ducatul Burgundiei, Provența, marele feud breton, statul bourbonez, instituțiile vice comitatului Béarn (X—XV), Flandra. Au fost excluse Lorena și Savoia ca feude ale imperiului. Fiecare stat feudal este prezentat de un medievist printre care cităm nume ca: Michel de Bouard, Augustin Fliche, Jean Longnon, Yves Renouard, Ch. Samaran, Ed. Perroy, F. L. Ganshof. Capitolele sînt însoțite de bibliografii și de sursele manuscrise respective.

T. Sotirescu

FRIEDERICH VÖCHTING, *La question méridionale*.

Napoli, Instituto editoriale del mezzo giorno, 1956, 656 p.

Printre aspectele social-economico-politice care au agitat generațiile de la Risorgimento încoace, fără îndoială că, în cadrul problemelor naționale, cea meridională ocupă un loc de frunte. Este vorba despre o moștenire grea istorică ce apasă asupra întregii populații din sudul Italiei: o stare economică înapoiată, un nivel de trai scăzut, persistența latifundiilor, a baronatului, deci a unor relații cu rămășițe feudale pe lângă o natură dușmănoasă.

Acest complex geografico-politic explică în mare măsură mizeria, banditismele și emigrațiile masive. Deși nu a existat parlament care să nu atace această problemă, nu s-a făcut nimic pentru îndreptarea situației. Lucrarea lui Vöchting prezintă o analiză amănunțită a faptelor pe linie istorică și economică, din antichitate pînă astăzi.

Cu toată erudiția autorului, el tratează materialul de pe poziții reacționare, stăruind asupra soluțiilor maltuziene și justifică politica imperialistă colonială.

Autorul nici nu ascunde această tendențiozitate, exprimată clar în concluziile pe care le formulează.

T. S.

K. P. KRÎJANOVSKAIA și E. M. RUSSEV,
Устройство задунайских переселенцев в Бессарабии и деятельность А. П. Юшневского, Сборник документов.
Sub red. prof. univ. L. V. Cerepnin.

Chișinău, Editura de stat a Moldovei, 1957, X + 670 p.

Recent a apărut al doilea volum al *Istoriei Moldovei. Documente și materiale*, redactat de o comisie alcătuită din: S. I. Afteniuk, V. A. Bogdanova, I. S. Grossul (redactor prin-

cipal), N. A. Mohov, I. I. Nemirov, E. M. Russev și L. V. Cerepnin.

Volumul intitulat, *Organizarea emigranților transdanubieni în Basarabia și activitatea lui A. P. Iușnevski* apare în Editura de stat a Moldovei sub auspiciile Institutului de istorie, limbă și literatură al filialei moldovenești a Academiei de Științe din U.R.S.S., și ale Arhiviei istorice centrale de stat a Republicii Moldovenești.

Acest masiv volum, editat în frumoase condiții tipografice, are o scurtă introducere, după care urmează 425 de documente (p. 1—574), notele (p. 575—580), indicele nominal (p. 581—595), indicele geografic (p. 596—604), indicele terminologic (p. 605—608), sumarul documentelor publicate (p. 609—636) și fotocopiile unor documente (p. 637—670).

Autorii acestui volum au cercetat principalele arhive din U.R.S.S., publicând în mare parte *documente inedite*, conform cerințelor rigurose științifice. Cele 425 de documente se referă la scurta perioadă dintre anii 1811—1819, când s-a rezolvat pe cale legislativă problema așezării în Basarabia a emigranților bulgari și găgăuzi, care au obținut în acea provincie pământ și privilegii.

Pe lângă înfățișarea organizării vieții emigranților de dincolo de Dunăre, documentele arată lupta acestora pentru câștigarea unor drepturi în noua lor patrie, precum și activitatea în această privință a lui A. P. Iușnevski, viitor decembrist.

Din documente se desprinde grija generalului Kutuzov, comandantul armatei ruse în Principate, manifestată în anii 1811—1812 față de emigranți. Ca dovadă, se menționează apelul generalului din 26 aprilie 1811 către emigranți, promițându-le diferite privilegii, corespondența lui cu președinții Divanelor principatelor Moldova și Valahia, cu autoritățile locale și cele de stat rusești. Din documente se desprinde de asemenea activitatea lui A. P. Iușnevski în Principate în timpul războiului ruso-turc (1806—1812). Se reliefează rolul său progresist în apărarea revendicărilor emigranților, până în prezent necunoscut.

Culegerea de documente oficiale dezvoltă politica interesată a țarismului, dar mai ales stabilește contribuția Rusiei în salvarea unor cetățeni asupriți de sângerosul jug turcesc, cărora le-a creat condiții mai bune de viață în noua lor patrie.

Sînt interesante documentele care arată lupta emigranților împotriva tendințelor de acaparare ale marilor moșieri din Basarabia (mai cu seamă Iancu Balș) și dorința lor de a se așeza pe domeniile statului. A. P. Iuș-

nevski este acela care, trimis să ancheteze se opune prin rapoartele sale începînd cu anul 1816, ca acești coloniști fugari să fie siliți să se întoarcă pe moșiile boierești (doc. 86 și urm.). Ultimul document, din 29 decembrie 1819, este „Ucazul” Senatului Rusiei, cu privire la acordarea drepturilor de coloniști străini emigranților transdanubieni.

Volumul de documente, întocmit cu multă pricepere, este prima publicație tematică a unui bogat material de arhivă, care dezvoltă pagini de istorie din colonizarea bulgarilor și găgăuzilor în stepele de sud ale Rusiei la începutul secolului al XIX-lea.

G. Bezdiconi

Acad. AL. CODARCEA, *Gheorghe Munteanu-Murgoci*,

București, 1957, Colecția S.R.S.C., nr. 223, 45 p.

Academicianul Al. Codarcea face cunoscut viața și activitatea științifică multilaterală a profesorului Gheorghe Munteanu-Murgoci (1872—1925), unul dintre geologii romîni de mare suprafață internațională, întemeietorul școlii geologice romine. Prin numeroasele sale studii de geologie, pedologie, mineralogie, petrografie sau geografie, profesorul Murgoci s-a impus în prima parte a secolului al XX-lea ca om de știință progresist și patriot luminat.

Atît în conducerea serviciului de agrogeologie al Institutului Geologic al Romîniei înființat în 1906, cît și în cursurile sale de la Școala Națională de Poduri și Șosele, iar în 1919 și la Universitatea din Cluj, Murgoci militează pentru concepția naturalistă asupra genezei solului, a școlii de pedologie rusă, întemeiată de V. V. Dokuceaev.

Profesorul Murgoci a scris în 1902 în colaborare cu profesorul Popa Burcă, prima geografie științifică a Romîniei sub forma unui manual de clasă a IV-a secundară. El a întocmit prima hartă a masivului Parîngului, prima hartă a solului Bărăganului și prima hartă agrogeologică a țării, aplicată astăzi în toate continentele. Profesorul Murgoci a precizat pentru prima oară zăcămintele de petrol ale Olteniei, astăzi în exploatare prin sondele de la Bălteni. Tot el a înființat în 1908 și periodicul „Revue de petrole”, în care a publicat numeroase articole, militînd împotriva expansiunii capitalului străin.

D. P. Ionescu

L. BĂDULESCU, GH. CANJA, E. GLASER,
Contribuții la studiul istoriei regimului internațional de navigație pe Dunăre.

București, Ed. științifică, 1957, vol. I, 432 p.

Autorii acestei vaste monografii care după cum reiese din prefață va cuprinde trei volume și-au propus să trateze reglementarea prin convenții internaționale a regimului internațional al navigației pe Dunăre de-a lungul veacurilor. Primul volum se ocupă de istoricul reglementării din timpul orînduirii sclavagiste pînă la convenția de la Belgrad din 18 august 1948. El cuprinde trei capitole mari :

a) În primul capitol, autorii trec în revistă principalele evenimente internaționale privitoare la regimul de navigație pe Dunăre, pînă la tratatul de la Paris din 30 martie 1856, cînd s-a creat „Comisia Europeană a Dunării”, care a violat drepturile suverane ale statului stăpîn pe gurile Dunării, conferind un rol hotărîtor în reglementarea navigației unor state neriverane.

b) În al doilea capitol, autorii tratează perioada cuprinsă între Tratatul de la Paris din 1856 și Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, dezvăluind manevrele cercurilor monopoliste care, sub masca asigurării libertății de navigație pe Dunăre, au intensificat exploatarea popoarelor din țările riverane.

c) Capitolul trei al volumului se ocupă de regimul de drept internațional al navigației pe Dunăre, de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, în urma căreia s-a încheiat o nouă convenție multilaterală la Paris în ziua de 23 iulie 1921. Trăsăturile caracteristice ale acestei convenții oglindesc ostilitatea marilor puteri imperialiste față de tînărul stat sovietic și politica lor de instaurare a dominației în bazinul dunărean, pînă în momentul încheierii tratatului de pace cu România, la 10 februarie 1947, adică pînă în ajunul conferinței de la Belgrad din 18 august 1948 prin care, pentru prima dată, s-au repus în drepturi popoarele dunărene.

Autorii au reușit să evidențieze importanța economică a Dunării, principala cale de navigație din răsăritul și centrul Europei, precum și importanța ei politică și strategică.

Plecînd de la explicarea condițiilor materiale ale societății și a intereselor de clasă, autorii atacă numeroasele și variatele probleme ale navigației pe Dunăre, combătînd argumentele istoricilor burghezi ca P. Fauchille ș.a.

Sprîjinindu-se pe tratatele internaționale încheiate, autorii dovedesc rolul progresist al Rusiei care a promovat în decursul istoriei

principiul libertății de navigație pe Dunăre pentru toate pavilioanele și combat teoriile acelor autori burghezi — ca Voyslav M. Rodovanowicz — care au susținut că Rusia, devenind stăpînă pe gurile Dunării, ar fi stînjenit navigația pe marele fluviu.

Autorii arată că lupta pentru a instaura și pe Dunăre regulile generale, unanim recunoscute, ale dreptului internațional proclamate prin actul de la Viena din 1815 a fost încununată de succes abia după cel de-al doilea război mondial, în condițiile existenței Uniunii Sovietice și a unei serii de state democrat populare.

Lucrarea este prima încercare în literatura românească privind istoria regimului de drept internațional al navigației pe Dunăre făcută de pe poziții marxiste.

D. P. Ionescu

LEON POLIAKOV — JOSEF WULF, *Das dritte Reich und die Juden. Dokumente und Aufsätze.*

Berlin, Arani Verlag, 1955, 475 p.

Das dritte Reich und seine Diener. Auswärtiges Amt. Justiz und Wehrmacht.

Berlin, Arani Verlag, 1956, 540 p.

Nu mai este posibil astăzi unui singur om să urmărească uriașul material ce s-a adunat în urma capturării arhivelor celui de-al treilea Reich. Pentru a putea da o imagine a imensei tragedii ce a însemnat regimul fascist, autorii au ales cîteva teme și au concentrat în jurul lor o serie de documente selecționate cu grijă, suficiente pentru a arăta variatele aspecte ale problemei.

Primul volum conține materiale referitoare la exterminarea evreilor. Sînt documente din care se văd procedee ce merg de la jaful organizat al obiectelor de artă, la lichidarea în masă, de la experiențele genocide la formele de exterminare cele mai rafinate.

Al doilea volum conține documente privind activitatea Ministerului de Externe, a Justiției și Armatei în ceea ce privește acțiunea dusă pe teritoriile străine.

Un al treilea volum intitulat : *Al treilea Reich și ideologiile săi*, se află în pregătire.

După cum rezultă din primele două volume semnalate mai sus, întreaga colecție de documente va fi un mijloc indispensabil de cunoaștere a ceea ce a fost fascismul german și ororile comise de el.

T. S.

DU HAST MICH HEIMGESUCHT BEI NACHT. ABSCHIEDSBRIEFE UND AUFZEICHNUNGEN DES WIEDERSTANDES 1833—1845, îngrijită de Helmut Gollwitzer, Kaathe Kuhn, Reinhold Schneider.

München, Chr. Kaiser, Verlag 1956, 485 p.

LETTERE DI CONDANATI A MORTE DELLA RESISTENZA EUROPEA, îngrijită de Pietro Malvezzi și Giovanni Pirelli. Prefață de Thomas Mann, ediția a II-a.

Torino, Einaudi, 1954, XXXIV + 703 p.

Dintre mesajile pe care ni le-au transmis antifasciștii căzuți în timpul celui de-al doilea război mondial, cele mai dramatice sînt ale aceluia care au luptat în mișcarea de rezistență. Animați de un spirit de sacrificiu și de o sete de libertate care cinstesc memoria lor, scrisorile sînt testamente spirituale ale unor oameni care au preferat moartea înfruntînd oprimarea, bestialitatea și pseudo-civilizația regimului. Ceea ce formează măreția acestei lupte este caracterul ei larg național și social. Muncitori și studenți, preoți și profesori, avocați, toate păturile sînt reprezentate. Deși au trecut 13 ani, lectura lor dezvăluie cititorului sensul eroic al vieții. Majoritatea dintre autorii scrisorilor reușesc să evidențieze caracterul conștient al sacrificiului pentru o viață mai bună.

Primul volum conține numai mărturiile germane. Al doilea este mai larg; fiecare țară este reprezentată.

Cele mai multe scrisori sînt ale unor oameni simpli cărora viața le-a impus sarcini grele și care în fața morții sînt animați de un spirit de sacrificiu admirabil. În lupta pentru o lume mai bună, astăzi mesajul este mai viu ca oricînd. Scrisorile semnalate sînt acte de acuzare ale odiosului regim fascist și totodată zguduitoare mărturii ale luptei celor mai buni fii ai poporului, nedreptățiți și terorizați.

T. Solirescu

M. G. SAZINA, *Борьба трудящихся Румынии за укрепление народно-демократического строя и экономическое восстановление страны (март 1945 — декабрь 1947 г.)*

Studiul semnalat a apărut în culegerea *Uniunea Sovietică și țările de democrație populară*, la Moscova, în 1957. Pe baza unui material factual strîns în special din presa

românească a timpului, autoarea arată momentele mai importante din lupta maselor populare din România pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și instaurarea Republicii Populare Romîne. În cîteva pagini de la sfîrșitul articolului, sînt expuse unele din realizările obținute de poporul român sub conducerea P.M.R. în construirea socialismului. În general, în studiu prevalează elementul descriptiv, ceea ce se explică probabil, prin dorința autoarei de a aduce la cunoștința cititorului cît mai multe fapte din istoria contemporană a Romîniei. Astfel cititorul face cunoștință cu decretul-lege pentru înfăptuirea reformei agrare, cu transformările democratice ale guvernului democrat, instaurat la 6 martie 1945. Un loc important îl ocupă în studiu partea cu privire la refacerea economiei naționale a țării și ajutorul primit din partea U.R.S.S. Autoarea arată importanța alegerilor parlamentare din 19 noiembrie 1946, care s-au soldat cu înfrîngerea forțelor reacționare și victoria strălucită a blocului partidelor democratice. Un capitol al studiului este consacrat evenimentelor legate de abolirea monarhiei.

Credem că în studiul său M. G. Sazina ar fi trebuit să acorde o atenție mai mare unor probleme ca: aportul Romîniei în războiul antihitlerist, politica Partidului Comunist Român în problema izolării partidelor burghezo-moșierești etc. Aceste probleme sînt numai amintite în textul articolului. Observăm, de asemenea, că în studiul de mai sus s-au strecurat și unele inexactități factive. Expunînd evenimentele legate de încercarea monarhiei și a cercurilor reacționare din țară și străinătate de a răsturna regimul democrat-popular în august 1945, autoarea susține că hotărîrea lui Mihail de a „rupe” relațiile cu guvernul democratic a premers demersurile diplomatice ale S.U.A. și Angliei în acest sens (p.177—178). În realitate însă poziția regelui a fost adoptată în urma înjocării guvernului S.U.A. și Angliei și a devenit publică în urma notelor misiunilor politice ale celor două state imperialiste, în care declarau că nu vor recunoaște guvernul democrat. Este inexactă și afirmația autoarei (p. 187) că Ministerul industriei și comerțului a revenit Partidului Comunist abia în martie 1947. Acest eveniment s-a petrecut în noiembrie 1946, după alegerile parlamentare. Aceste observații nu scad valoarea generală a studiului lui M. G. Sazina, care reprezintă o contribuție la cercetarea istoriei contemporane a țării noastre.

B. Bălleanu

V. S. BASKIN, *Нефтяные монополии на Ближнем и Среднем Востоке,*

Moscova, 1957, 178 p.

În ultimii ani problemele legate de Orientul Apropiat și Mijlociu au frământat viața internațională din ce în ce mai mult. Lupta popoarelor din această parte a lumii pentru independență națională a întâlnit interesele unor state imperialiste și a monopolurilor care au exploatat și continuă să exploateze bogățiile acestor țări.

Bogăția principală care a ațțat pofta monopolurilor străine este petrolul.

Lucrarea lui V. S. Baskin *Monopolurile petrolifere în Orientul Apropiat și Mijlociu*, apărută la Moscova în anul 1957, răspunde unei necesități care depășește cadrul specialiștilor, ea interesând și pe cititorul atent la evenimentele internaționale contemporane, pentru că îi oferă datele de bază pentru înțelegerea acestor evenimente.

Lucrarea are, în afara unei scurte introduceri și încheieri, patru capitole.

Primul dintre aceste capitole intitulat, *Orientul Apropiat și Mijlociu — regiunea principală a expansiunii și luptei monopolurilor petrolifere americane și engleze* tratează raportul de forțe dintre diferitele monopoluri, exploatarea țărilor din această regiune de către monopolurile americane și engleze care își

subordonează întreaga industrie din aceste țări și modalitățile de export ale petrolului de aici. Autorul subliniază că monopolurile americane au un profit uriaș din exploatarea petrolului din Orientul Apropiat și Mijlociu, de vreme ce la o distanță considerabilă — la New York — le convine să-l vândă pe un preț mai redus decât al petrolului din Statele Unite.

Capitolele doi și trei descriu goana monopolurilor pentru acapararea petrolului Iranului și Irakului, arătându-se în același timp lupta popoarelor din aceste țări pentru izgonirea capitaliștilor străini. Evenimentele dramatice din Iran în legătură cu naționalizarea companiei anglo-iraniene sînt redată de autor cu multă competență.

Ultimul capitol este consacrat infiltrării monopolurilor americane în țările Peninsulei Arabe.

V. S. Baskin arată că Orientul Mijlociu și Apropiat reprezintă nodul principal al contradicțiilor dintre țările imperialiste. Evenimentele recente, ca agresiunea anglo-franco-izraeliană împotriva Egiptului, au dovedit însă că vremea colonialismului se apropie de sfîrșit, că popoarele din țările coloniale sau din cele care și-au obținut de curînd libertatea, nu pot fi înfrînte și subjugate, chiar atunci cînd împotriva lor luptă marile puteri imperialiste.

N. C.

CRONICĂ

Cu ocazia sărbătoririi a zece ani de la proclamarea Republicii Populare Române, Academia R.P.R. a organizat o sesiune festivă, în ziua de 20 decembrie 1957. Acad. Iorgu Iordan a rostit cuvîntul de deschidere; acad. Șt. Milcu a citit comunicarea acad. Traian Săvulescu, președintele Academiei, intitulată: *Transformări structurale în economia și cultură românească*. Apoi, tov. C. D. Nenițescu a dat citire telegramelor de felicitări adresate Partidului și Guvernului.

În ziua de 30 decembrie 1957, în legătură cu aceiași aniversare, s-au ținut la Institutul de istorie la Academiei R.P.R., următoarele comunicări:

M. Kertész, *Poziția monarhiei române în perioada prăbușirii habsburgilor*;

Th. Necșa, *Criza dinastică din 1926*,

V. Teodorescu, *Problema dinastică în anul 1930*;

E. Campus, *Abdicarea lui Carol I*;

Tr. Udrea, *Situația internă în preajma proclamării R.P.R.*;

★

În ziua de 21 decembrie 1957 a avut loc la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. ședința anuală de analiza muncii. Mai mulți cercetători au arătat realizările și deficiențele activității științifice din Institut, făcînd unele propunerii în vederea îmbunătățirii muncii. Tov. acad. A. Oșetea, directorul Institutului, a subliniat realizările obținute, indicînd normele după care cercetătorii să continue activitatea științifică în viitor.

Comunicările ținute la Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

În cadrul plenarelor Institutului de istorie, în ziua de 23 ianuarie 1958 a avut loc comunicarea tov. Șerban Papacostea, intitulată: *Moldova în epoca reformei — Contribuție la istoria societății moldovenești în veacul XVI*.

Comunicarea a fost urmată de discuții.

Oaspeți de peste hotare

Cercetătorii Institutului de Istorie au primit în ziua de 18 decembrie 1957 vizita prof. dr. J. Irmischer din Berlin (R.D.G.), care a ținut următoarele două conferințe:

Die Venezianer Volksbücher și Berlin und die Byzantinistik.

Călătorii de studii în străinătate

Acad. Al. Graur și prof. D. Pippidi au participat la reuniunea de la Varșovia a Comitetului permanent pentru încurajarea studiilor clasice. Sesiunea a avut loc între 2 și 9 decembrie 1957. Au participat 11 delegați străini din țările de democrație populară și din U.R.S.S.

Această reuniune a fost convocată în același timp cu sesiunea științifică organizată de Academia polonă pentru comemorarea a 2 000 ani de la moartea lui Cicero.

★

Între 26 octombrie și 13 noiembrie 1957, prof. I. Nestor, membru corespondent al Academiei R.P.R., a făcut o călătorie de studii în Republica Democrată Germană.

A. I.

★

Intrînd în al doilea an de activitate, cercul de referate de istoria medicinei organizat de Societatea Științelor Medicale în colaborare cu Institutul de igienă și sănătate publică, a continuat să-și țină ședințele lunare de comunicări.

În cadrul acestor ședințe s-au comemorat o serie de personalități din istoria medicinei românești; s-au adus date noi în ceea ce privește relațiile medicale dintre țara noastră și popoarele vecine, s-au comunicat numeroase fapte care întregesc cunoștințele asupra dezvoltării atât a medicinei universale, cât și a medicinei pe teritoriul patriei noastre.

S-au ținut următoarele comunicări:

Dr. A. Keleman, *Istoricul profilului cadrelor medii sanitare în țara noastră*;

Prof. M. A. Halévy, *Igienistul E. Tolhausen și activitatea sa la Iași în anii 1835—1840*;

Dr. B. Horodniceanu, *Prof. Dr. G. Asaky (1855—1899)*;

Prof. dr. I. Jianu, *Amintiri despre Toma Ionescu* (cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la moartea sa);

Dr. S. Izsak, *100 de ani de la nașterea Mariei Cuțarida Crătunescu, prima româncă doctor în medicină*;

Dr. O. Apostol și dr. Al. Raicoviceanu, *Sfaturi medicale franceze din 1755*;

Dr. P. Pruteanu, *Două lucrări inedite ale lui I. Cihac*;

Dr. N. Vătămanu, *Doctorul Drasch, nedreptățitul*;

Dr. L. Copelman, *Voltaire despre activitatea la București a doctorului Fonseca*;

G. Bezviconi, *Din istoria relațiilor medicale româno-ruse*;

M.G. Marinescu, *Istoricul unui tablou din casa memorială G. Marinescu*;

G. Potra, *Știri medicale din corespondența boierilor și negustorilor de pe vremuri*;

Dr. C. Săndulescu, *Celsus și medicina hipocratică*;

N. Istrati, *Un înnoitor al Brăilei, doctorul C. Hepites*;

Dr. C. Ghenea, *Medici din vechea mișcare muzicală românească*;

Dr. V. Neaga, *Medicina și filatelia*;

Dr. I. Spielmann, *Concepțiile de igienă ale lui I. Matyus*;

Dr. G. Barbu și Dr. I. Lăpușan, *Din trecutul statisticii medicale românești*;

Dr. Al. Raicoviceanu, *Profesorul N. Turnescu*;

Prof. Dr. I. Jianu, *Profesorul C. Dimitrescu-Severeanu*;

Dr. N. Vătămanu, *Prin spitalele de altă dată*;

Dr. P. Pruteanu, *Cei doi protomedici Cihac*;

Dr. I. Cantacuzino, *La 125 de ani de la nașterea lui I. Felix*;

Dr. L. Wassermann și S. Palade, *Câteva date noi despre St. Sitncă*;

Prof. M. A. Halévy, *Din bibliografia epidemiilor din Ardeal și Banat din secolul al XVIII-lea*;

Dr. G. Brătescu, *100 de ani de la nașterea medicului democrat Al. Spiroiu*;

Dr. C. Simionescu, *Participarea românească la Congresul de medicină veterinară de la Berna (1895)*;

Dr. L. Copelman, *Aspecte inedite din viața lui G. Marinescu* ;
 Prof. dr. V. Bologa și dr. I. Spielman, *Impresii de la Congresul medico-istoricilor polonezi* ;
 Dr. O. Apostol, *Informații medicale în opera lui Ovidiu* ;
 Dr. S. Izsak, *Centenarul revistei budapestane Orvosi Hetilap* ;
 Dr. C. Ghenea, *Contribuții de folclor medical* ;
 Prof. M. A. Halévy, *Date arheologice în legătură cu istoria medicinei în Orientul antic* ;
 Dr. V. Săhleanu, *Vrsta și creația științifică în istoria endocrinologiei* ;
 Dr. N. Vătămanu, *Doctorul Obedeanaru pamfletarul* ;
 G. Potra, *Câteva date despre doctorul G. Estiotu* ;
 Dr. P. Pruteanu, *Începuturile activității lui I. Cihac în Moldova* ;
 Dr. I. Bălănescu, *Date despre serviciile sanitare în 1877* ;
 Dr. S. Copelman și dr. L. Copelman, *Aniversarea din 1903 a Școlii naționale de medicină*.

În cadrul ședințelor au făcut prezentări de documente : Dr. C. Ghenea, Dr. V. Manoliu, Dr. Al. Raicovicianu, Dr. Od. Apostol, Dr. D. Horodniceanu.

În 1957 au luat ființă și o serie de cercuri de referate medico-istorice la : Tg. Mureș, orașul Stalin, Craiova și Cîmpulung-Muscel, unde s-au ținut de asemenea următoarele comunicări :

La Tg. Mureș, Prof. dr. V. Bologa, *William Harvey și începuturile medicinei moderne*.

Dr. L. Copelman, *Influența lui Herman Boerhave asupra medicinei române din veacul al XVIII-lea* ;

Dr. I. Spielmann, *Centenarul revistei Orvosi Htilap și căile de dezvoltare a medicinei maghiare* ;

Dr. P. Kotay, *Comemorarea lui Racz Samuel primul profesor maghiar de medicină cu ocazia împlinirii a 150 de ani de la moartea sa*.

Orașul Stalin : Dr. E. Bologa, *Pagini din trecutul medical al Brașovului* ;

Dr. G. Barbu, Dr. A. Hutmann și A. Cristache, *Primele informații asupra epidemiilor de ciură din or. Brașov și Țara Bîrsei* ;

Dr. V. Manoliu, *Bibliografia medico-istorică românească* ;

Dr. W. Fabritius, *Istoricul spitalului orășenesc local* ;

Dr. A. Slamovits, *Oculistul Mathias Lassel (1760—1834)*.

Dr. S. Copelman, *Amintirile mele despre prof. G. Marinescu* ;

Dr. C. Flechtenmacher, *Câteva considerații istorice asupra evoluției chirurgiei gastrice la 75 de ani după prima rezecție a stomacului efectuată de Billroth* ;

Dr. P. Pasztor, *Farmacistul Paul Traugott Meissner* ;

Cîmpulung-Muscel : Prof. Dr. V. Bologa, *Începuturile medicinei pe teritoriul țării noastre* ;

Dr. G. Brătescu, *Medicul democrat Al. Spiroiu (1857—1889) un fiu al Cîmpulungului* ;

Dr. M. Constantinescu, *Din trecutul medicinei la Cîmpulung* ;

Craiova : Prof. dr. V. Bologa, *De la medicina veche la cea nouă — Permanentul și efemerul în medicină* ;

Dr. V. Bakardjiev, Dr. P. Doseff, (Bulgaria), *Viața și opera doctorului Petre Beron* ;

Acad. prof. P. Constantinescu-Iași (referat prezentat de prof. I. Schinteie), *Relațiile medicale culturale româno-bulgare în decursul timpului* ;

Dr. V. Manoliu, *Aspecte din trecutul legăturilor medicale româno-bulgare*.

Dr. V. M.

ABONAMENTELE SE FAC LA TOATE OFICIILE POȘTALE,
PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII, VOLUNTARI
DIN INTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII

www.dacoromanica.ro

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 8
BUUREȘTI